

CSEKE GÁBOR

Fehér titok

(Mai kalandok)

*Napsugár a caseyi kutatóállomás fölött.
Fotó: Ian Phillips*

Tartalom

Barlang a hegytetőn

Hóviharban *(Néhai Tóth Ferenc filmoperatőr története)*

Múzeum a lakásom *(Sima Toader néhai vadászati szakértő története)*

Volt egyszer egy tutaj *(Néhai Aradits László első története)*

Halászáton *(Néhai Aradits László második története)*

A tutaj jachtformát ölt *(Néhai Aradits László harmadik és utolsó története)*

Áldozat Himalájának *(Taina Dutescu és Emil Coliban története)*

A fehér titok *(Taina Dutescu eltűnésének története)*

IL-62-n, fejhallgatóval *(Köble Ferenc rádiótávírdász története)*

Jégmadár *(B. Flórián története)*

„Arcpoétika” *(Ádám Gyula fotográfus története)*

Barlang a hegytetőn

Likas-barlang.

Nevét a hegységtől nyerte, amelynek tetején található. A hegységet viszont arról a titokzatos barlangnyílásról – „likről” – nevezték el, amely a tetőn ásít.

A kör bezárult.

*Az Ifjúmunkás 1958-as Likas-expedíciója
a kaptatón, útban az aknabarlanghoz
(archív fotó)*

Dr. Bányai János geológus mérnök: A Likas-havas titka (Ifjúmunkás, Bukarest, 1958. március 6.)

[Tájainkon]... a nép sok helyen tart számon Likaskő elnevezésű helyeket. Ezek között mind-
eddig a legtitokzatosabb a Gyilkos-tó (980 m) mellett északnyugatra kiemelkedő hatalmas
mészkőszikra (1676 m), amelynek egy kútszerű tölcser a teteje, s ebből egy szűk, aknaszerű
nyílás mélyül le a hegy belsejébe...

Egyesek szerint fojtó gáz száll el belőle! Mások szerint egy ízben récét dobtak be, s a lent
folyó patak Balánbányánál hozta ki a felszínre... A szájhagyományok nem tudtak oly érdeklő-
dést kiváltani, hogy a szakemberek közül valaki vagy az orrukat mindenüvé beütő kirándulók
valamilyike alaposabb tanulmányozásra érdemesnek tartotta volna... 1938-ban a Gyilkos-tó
születésének 100 éves évfordulója alkalmából... kutató szakemberek keresték fel a helyet. Jó
egynapi kirándulásba került, amíg a Gyilkos-tótól a lassan felemelkedő oldalgerincen legyűr-
ték a mintegy 700 méteres szintkülönbséget. Fent a tetőn hamar megtalálták a kis tölcérszerű
mélyedést... Ennek a közepén ásított ki a felszínre a kb. 2 méter átmérőjű sötét nyílás. A
bedobott kövek hosszan tartó kocódó zajjal értek le... Az előzetes megfigyelés után nyil-
vánvalóvá vált, hogy a mélyben rejtőzködő barlangrendszernek a felszínre nyíló torkáról van
szó. A bejáráshoz vállalkozó szellemű barlangkutató szakemberekre van szükség, akik meg-
felelő felszereléssel ellátva kezdenek munkához. Meggyőződtek az ideiglenes vizsgálatra

kijöttek, hogy itt semmiféle káros, az emberi életre veszedelmes gázömlések nincsenek. Ezt a hitet valószínűleg a torjai, szénsavas gázát kilehelő Bűdösbarlang veszedelmes híre kelthette... A bedobott réce megjelenése sok kilométerrel arrább a mészkővidék egyik sajátos jelensége, a bűvópatakok feltételezéséből ered...

Eltelt 20 esztendő. Aránylag rövid idő alatt évszázadokba illő történelmi események zajlottak le...

Közben ez a természeti érdekességünk feledésbe merült. A figyelem inkább a Békás-szorosban lévő Oltárkő szemet szűrő mészkőbástyája felé fordult. Megtörtént a régiek előtt hihetetlennek tartott dolog, hogy ennek a tetejére fölszerelték – bámulatos kitartással, fáradtsággal és életveszélyes alpinistateljesítménnyel – a messze világító vörös csillagot. Ez a példa kell hogy bátorítsa a kevésbé veszedelmes Likas-havas természeti csodájának feltárására a fiatal kutatógárdát... S mi kell mindehhez? Biztosítható övvel egy jó hosszú, erős kötél, a leeső kövektől védő tűzoltósíkok, hosszan égő elektromos kizáró lámpa, no... meg egy kis kurázszi! Úgy tudjuk, hogy ebből meg bőven van a fiatal természetkedvelőknek...

Érdekes expedíció (Gyergyó, 1905. június 11.)

Az érdekes kráter kikutatására derék villanyigazgató mérnökünk vezetése alatt társaság alakult... az expedíció vezetőjének ígéretét bírjuk, hogy lapunkban az eredményről ismertető beszámolót fog közreadni...

Érdekes turisztikai tervek (Gyergyó, 1905. június 25.)

Nem kevésbé érdekes terv volt a Likasnak... kikutatására alakult kis expedíció törekvése is. Vass József villanyos direktor vezetésével ment ki a lelkes kis csapat, kikhez Székelyudvarhelyről Janitschek tanár kitűnő szakavatott turista is csatlakozott. A kirándulás nem járt ugyan a kívánt eredménnyel, de legalább tájékozták magukat a jövőre nézve a teendőkről. Egy legényt sodronykötélen lebocsátottak a mélységbe 16-18 m-re, kinek előadása szerint a ferdén menő lyuk belsejében mindenütt óriási mennyiségű jég van. Jobbra és balra pedig nagy, végtelennek látszó barlangjáratok, folyosók. Hiányos felszerelés miatt többet nem mertek megkísérteni, de elhatározták, hogy közelebbi alkalommal az üreg fölé hatalmas állványt készítenek, és csigán eresztik le a merész vállalkozót a föld gyomrába, mindenféle turisztikai eszközzel fölszerelve.

*

A tanulságokról 1938-ban ezek szerint jócskán megfeledeztek, s 1947 júniusában sem igen szívlelhette meg őket **Schwartz Ernő gyergyószentmiklósi fiatalember, akinek kalandjáról így számolnak be a Gyilkos-tó turistakalauzának szerzői:**

– Fejébe vette, hogy ha török, ha szakad, ő lejut a lik fenekére. Hát... szakadt. Az... expedíció fölszerelése egy vastagabb kötélből és egy vékony, elnyűtt szénalekötő madzagból állt. Ernő a „tűzoltózásnak” nevezett, rendkívül fárasztó módszerrel kezdett ereszkedni. Mikor ereje elhagyta, a fogaival próbált megkapaszkodni, ezek sorra kitöredeztek, s végül a kötél is elszakadt. Szerencséjére, korai időpontot választott, mikor még vastag hókupac fedte a zsomboly fenekén dárdaként meredező karókat.

Varga Béla, nyugalmazott menedékházi gondnok (Gyergyószentmiklós) ma is emlékszik még az eseményre.

– Ez az Ernő örökké szeretett kijárni, nagy természetbarát volt, az Egyesekőhöz is sűrűn felment. Úgy öltözött, mint a cowboyok, nagy kalap, bőrv, mindenüvé úgy járt. De nagyon jó fiú volt, kedves ember, örökké otthagya az úti élmét nálunk, az akkoriban nagy szó volt. Egyik nap megjelent a menedékháznál a barátjával, s mondta, fel akar menni a Likasra. Megreggeliztek, s onnan indultak útnak. Kérdeztem: – Meddig maradtok, Ernő? Nevetett, mint máskor: amíg tart az élelem s még három napig... Hát nem belezuhant, oda a fák közé?! Megüthette magát, becsületesen. És hideg is volt lent. Kiáltozott a barátjának, azzal volt szerencséje, hogy azt is magával vitte, az ledobott neki két pokrócot, abba bebugyolálta magát éjszakára, mert ott kellett hálnia. A barátja lejött a városba, segítségért. Ugye, akkor még nem volt katonai tűzoltóság, csak olyan önkéntesek, azok aztán kimentek, az Ernő édesapja meg, akinek fűrészüzeme volt a városban, a főtéren toborozta az embereket...

Karda László, a gyergyószentmiklósi Jövő sportklub törpe labdarúgó-csapatának edzője kis hőkkenet után felcsillanó szemmel idézi emlékeit.

– Fiatal focista voltam akkor, úgy bizony! Éppen meccsünk volt, fent voltunk a pályán, játszottunk, amikor beállított oda az öreg Schwartz, s mondta, hogy mi történt. A nézők között toborozta a mentőket. Tekintélyes ember volt, sokan rohantak segíteni, mi is mentünk volna, de a meccset, ugye, nem hagyhattuk... Első éjszaka lent aludt Ernő, aztán a másodikon is, mert az emberek nem tudták kihúzni, végül harmadnap a tűzoltók segítségével kikecmergett a Likból. Milyen izgalom volt...

Wild Ferenc hegyimentő, egykori alpinista edző, a Gyilkos-tó turistakalauzának egyik szerzője a hatvanas években hasonló kalandon ment keresztül, s hogy el tudjuk képzelni a Schwartz helyzetét, el is meséli.

– A menyházai barlang egyik aknáját másztam, elszakadt alattam az utolsó létrafok, s mikor zuhanni kezdtem, rá voltam készülve, hogy legalább 200 méternyit esem. Már zuhanás közben elájultam. Egy órán át lehettem eszmélet nélkül, a fent maradt társam azt mondta, hogy sokáig nem válaszoltam, s már-már lemondott rólam... Arra ébredtem, hogy fejjel lefelé lógok, egy faágon. Csodáltam, hogy egyáltalán élek még. Vigyáznom kellett, ne nagyon fickándozzak, mert leeshetek, s másodszor nincs menekvés... Azzal volt szerencsém, hogy a barlang közelében lévő fakitermelésről sok fát, ágakat dobáltak be az aknába, az eltömődött, s én épp egy ilyen fán akadtam fenn. Mikor látta, hogy élek, társam ledobott egy hálósákot meg vizet, ő meg elment a márványbányába segítségért. Késő este lett, mire kihúztak onnan valahogy... Egy év múlva ismét arra jártunk, s azt mondja nekünk egy falubeli öregember: nagyon vigyázzunk ám, mert a tavaly járt ott egy ember – akkor jöttem rá, hogy rólam beszél –, beesett a lyukba, s a csontjait is alig tudták összeszedni... Tehát már legenda lett belőlem. Az az igazság, hogy örült szerencsém volt...

Rozoncz Mózés (Marosvásárhely): Hozzászólás a Likas-havas titkához (Ifjómunkás, 1958. április 10.)

1954. május elsején 15 tagból álló kirándulócsoprt közelítette meg a Pongrác-tetőn lévő vadászházat. A csoport fő célja a kiránduláson kívül az volt, hogy föltárja a Likas-hegy titkát. Ez a feladat különösképpen a barlangkutató csapatra hárult... Dr. Bánya János nem tudott erről a munkáról, így állíthatta, hogy 1938 óta nem történt semmi a Likas-hegy feltárása

körül... A mélység könnyedén elnyelte a 40 m-es kötélhágcsónkat. Alig indultam útnak, elveszett a szilárd talaj a lábam alól, és teljesen a levegőben lógtam! Ezután jókorát haladtam, majd meglepetten tapasztaltam, hogy a kötélletra nem éri el a „feneket”. Megállapíthattam, hogy a távolság a fenékig nem nagy. Mintegy másfél métert kellett ugranom, hogy a fenéken összegyűlt havas hulladék közé kerüljek. Alulról teljes egészében szemügyre lehetett venni a barlang belvilágát. Ez többé-kevésbé kör alakú, két és fél méteres átmérőjű. A nyílástól lefelé eső rész hasonlít egy felül összeszűkülő, majd középen kiszélesedő zsákhoz. Ami a fenékrést illeti, fahulladékokkal, mészkőtörmelékkel, a tél folyamán behullott hóval volt tele. Az időközben elolvadt hólé összefagyott a törmelékkel, és erős jégréteget alkotott. A jégréteget nem tudtuk áttörni, annyi azonban bizonyos, hogy a nyári napokban elolvadt hólének valahol le kellett folynia, ellenkező esetben ki kellett volna töltenie a barlangot. Feltételezhető tehát, hogy a mélyedés folytatódik. Talán többet lehetne megállapítani a nyári hónapok valamelyikében, amikor a „jégpáncél” elolvad... A növényi élet teljesen hiányzik, hiszen hiányzik a termőtalaj. Annál gazdagabb az állatvilág... Kénhidrogén kiömlést nem észleltem. Az ilyen-szerű kiömlés... posztvulkanikus jelenség. Tehát vulkanikus területekhez van kötve. (Ezen a környéken mint uralkodó közetről, csakis a mészkőről beszélhetünk...) Ennyit tudtunk meg... Nem sok, de több annál, amit 1938-ban állapítottak meg... És elég ahhoz, hogy tudjuk, milyen eszközök segítségével lehetne újabb eredményes kutatómunkát végezni.

A Likas-havas titka: Az Ifjúmunkás expedíciója. Alpinisták, tudósok, újságírók készülnek feltárni a Likas-kő titkát (Ifjúmunkás, 1958. augusztus 7.)

Ez év márciusában cikket közzeltünk Bányai János doktor tollából... A cikk és a szerkesztőségbe érkezett levelek hatására az Ifjúmunkás munkaközössége úgy határozott, hogy a nyár végén expedíciót szervez a Likas-havas titkának feltárására... A jövő hét végén egy alpinistából, muzeológusból, geológusból és riporterekből álló expedíció kél útra, hogy bevegje a természetnek ezt a mostanig titkokat rejtő fellelőjét. A kis kutatócsoport pár napos helyszíni táborozása alatt korszerű felszereléssel leereszkedik a mélybe, feltárja a zsomboly esetleges elágazásait, feltérképezi a terepet, gyűjtést rendez a mélyedés geológiai ismérveinek megállapítására, példányokat hoz napvilágra a barlang faunájából és esetleges flórájából. Újabb fehér folt tűnik majd el hazánk térképéről, újabb adatok gazdagítják a Kárpátok rengetegének ismeretét.

Zöld Lajos újságíró (Csíkszereda), az expedíció egykori szervezője magyaráz:

– Alig telt el egy éve, hogy beindult volt az Ifjúmunkás legutóbbi sorozata, s öltük meg magunkat, hogy olyasmiről írjunk, ami érdekes. Ha nem találtunk az életben, teremtetünk mi izgalmas helyzeteket. Például visszajátszottunk egy bűnesetet, hogy a fiatal nyomozótiszt ténykedését fotóriportban megörökíthessük. Vagy ez a barlangi história... Nem az én ötletem volt, Csík s Gyergyó vidékét járva mindegyre hallottam a geológusoktól, hogy így a Likas, meg úgy a Likas, gondoltam, a csoda rúgja már meg, nézzünk utána, mi lehet ottan... Lezajlott a lapban a vita, meggyőztem a főszerkesztő Domokos Gézát, hetek alatt nyélbe is ütöttük a vállalkozást, a lap állta az útköltségeket, a többi mi magunk teremtetjük elő. Felfelé szekér hozta a málhánkat, de a hágóra érve toltuk is a szekeret. Mindenki ki volt dögölve, hatalmas kúphegyet kellett megmászni. Olyan volt, hogy azt mondtuk: nem lehet megmászni. Estére aztán felértünk. Fölvertük a sátrat, tüzet raktunk, paszulyfőzeléket főztünk, életemben olyan jóízút nem ettem... A likat azonnal megtaláltuk, hideg levegő áramlott ki belőle, s tátongott, mint egy sötét torok. Borzongtunk, szabályosan megijedtünk. Nézegettük: hogy lehet fedetlenül hagyni ekkora lyukat? Hát ha valaki beleesik. Még csak jel se volt mellette, semmi... Egész éjjel le nem hunytuk a szemünket. A kincsről beszélgettünk, amit majd ott találunk, ha leereszkedünk...

Zöld Lajos: Három nap története (Ifjúmunkás, 1958. szeptember 4.)

Éjfélre járt az idő, mire az expedíció sereghajtója is, hátán a húszkilós zsákkal s a rákötözött tízszemélyes sátorral, mindkét kezében egy-egy élelmiszeres csomaggal, megérkezett. Feljutottunk végre, 1676 m magasból tekinthettünk végig az erdőrengetegek fölött.

* A jégszekrényben * A munka nehezebbik része csak másnap következett. A felvonó szerkezetet kellett összeácsolni. Hatalmas szálfákat döntöttünk ki, takarítottunk meg és cipeltünk a 9x12 méteres lik nyílása köré. A csoport egyik része ezalatt Both Károly turistavezető irányításával a kötelek, a biztosító övek és a többi felszerelés ellenőrzésével foglalkozott. Kristó András, az expedíció geológusa elindult föltérképezni a vidéket, Zrínyi Endre és Kónya István, a marosvásárhelyi Tartományi Múzeum munkatársai pedig hozzáálltak a vidék flórájának tanulmányozásához. Délután 4 óra lehetett, amikor Both Károlyra biztosító övet kötöttünk, s megkezdtük a leszállást a kürtöszerű likban. Végtelennek tűnő percek teltek el néma várakozásban. Fogyott az acélsodrony, meg kellett toldani a biztosító köteleket.

Végre aztán mélyből jövő kiáltás jelezte, hogy jöhet a következő. Megrándult a kötél, hűvös léghuzat járja át a testet, félhomály, majd sötét ölel körül. Ereszkedünk. Vad, ezerarcú sziklák ölelkeznek, támogatják egymást mohával, majd lejjebb cseppkőpáncéllal borított testét. 30-35 m után kiszélesedik a kürtöszerű nyílás. Nemsokára hatalmas hókupacon találjuk magunkat. Megkezdődik a kutatás. Derékra kötött biztosító övvel, villany- és karbidlámpák fényénél vizsgáljuk a hármasszélesedett kürtöt. A falakat cseppkőképződmények borítják, a második teremben mázsás jégcsapok támaszkodnak a sziklához. Meg is tartjuk a névadót, a másik termet ezután „Jégszekrény” néven emlegetjük.

* A szikla elnyeli a füstöt * Tovább kutatunk. Csákányok koppannak a kövön, minden sziklát, minden sarkot átkutatunk, lejáratot keresve. Semmi eredmény. Pedig lejártnak lennie kell valahol, a szikláról sűrűn csepegő víz erre utal. Valakinek aztán mentőötlete támadt. Nagy lángú karbidlámpával s cigarettával a szájban járjuk körül, négykézlábra ereszkedve a falakat. Ahol levegőáramlást tapasztalunk, ott kell lennie a továbbvezető útnak. Csípős hideg van, s bár a fogak vacognak, a ruha átnedvesedett, senki se hajlandó abbahagyni az izgalmas kutatást. – Megvan a továbbvezető út! – kiáltják váratlanul az első teremből. Odasietünk s az akadály elhárításához látunk.

* Erdő a föld alatt * Másnap hason, centiméterről centiméterre kúszunk előre a likban. Bizony jó néhányszor koppan a sisak a mennyezeten, s döfködi hátunkat a szikla. Nem látunk egyebet, mint szorosan sziklához támaszkodó jégtömböt, mely dugóként elzárta a Likas kürtöszerű lejárátát... Több mint tíz vagon hó jegesedett itt össze.

Aztán eltűnik a talaj a lábunk alól. Kialszik a lámpa, s hála a biztosító kötélnak, függve maradunk a levegőben. Bekapcsoljuk a villanylámpát.

Eddig soha nem látott kép tárul a szemünk elé. Rothadt, sikamlós felületű, szeszélyesen egymásra dobált hatalmas fenyőtörzs-kupac tartotta fenn a roppant hó- és jégtömeget. Évszázadok óta bedobált s felhalmozódott fahulladék között tornáztuk magunkat tovább. Bár fennhangon nem mondtuk ki, ott motoszkált a fejünkben, mi lenne, ha csak egy fél méterre ereszkedne alá ez a hatalmas jégréteg.

Kutatókhoz illően el is neveztük a helyet „Pokol Torkának”. 25 m után a fakupac aljához jutottunk. Most már kötörmelék zárta el a tovább vezető utat. Újabb nyílás, újabb beugrások következtek. Mit érezhet a tudós, mikor hosszú hónapok munkája után papírra vetheti munkájának eredményét, vagy a festő, amikor a kész vászon előtt félredobja ecsetjét? Ilyenszerű érzések uralkodtak el rajtunk is, amikor a „Csontszalon” és a „Roncsoló” cseppkőképződményeinek vizsgálatához láttunk, mikor olyan helyre léptünk, ahová ember még nem tette a lábát, amikor kilencven méter mélységben felírtuk a falra, hogy idáig jutott az Ifjúmunkás expedíciója.

Mikor a szakemberek is befejezték munkájukat, s nyakig sárosan, szakadt ruhával újra napfényre értünk, az volt az érzésünk, hogy mi is valamivel, ha nem is sokkal, hozzájárultunk hazánk földrajzának teljesebb megismeréséhez.

A szerző mai megjegyzései korabeli beszámolójához.

– Úgy volt az, ahogy akkor írtam... Ma is csak így tudnám elmesélni. Az első nap a csörlőt csináltuk. Fát döntöttünk, deszkát vágtunk, hogy a lift biztonságos legyen. Legelőször Kristó András ment le Both Karcival, s nemsokára kiabáltak letről: „Csak hó és jég van!” A második szállítmánnyal én mentem le. Csupa szikla mindenütt, csak a lámpa világított, iszonyú félelem vett erőt rajtam, denevérek cikáztak, estefelé járt... A fal az én cigarettám füstjét nyelte el, csak akkor nem akartam dicsekedni vele a riportban, tisztára véletlen volt, hogy észrevettük abban a homályban. Különbén nem találjuk meg a továbbvezető utat! Nagyon nehezen haladtunk, törtük a jégcsapokat, az ágakat, kezdett nagyon melegünk lenni. Volt ott egy vájat, teli kőtörmelékkel, egész nap hordtuk kifelé, de meg se kottyant neki, több száz tonnányi maradt ott még, képtelenek lettünk volna fölhordani. Akkor felírtuk a nevünket a falra, meg a papírra, az állt rajta, hogy idáig eljutottunk ekkor és ekkor, a papírt beletettük egy palackba. Szenzációs érzés olyan helyen botorkálni, ahová ember még nem tette a lábát, rajtunk kívül senki nem járt.

Kristó András geológus (Csíkszereda): Barangolás a barlangban és környékén (Ifjúmunkás, 1958. szeptember 4.)

A tetőn található Likas-barlang a barlangoknak azokhoz a fajtájához tartozik, melyeknek magyarázatát hosszas kísérletezések után csak az utóbbi időben adta meg a tudomány. Az ilyen függőlegesen elhelyezkedő barlangokat zsombolynak vagy aknabarlangnak (népiesen ördöglyuknak) nevezik. Az az érdekes, hogy rendszerint hegytetőkön találjuk, ahol még megfelelő méretű vízgyűjtő felület sincs, hogy a leszivárgó víz oldó hatásával magyarázhassuk kialakulását. A megoldást Kessler Hubert adta meg, aki nagyobb barlangüregek kupolás mennyezetének beszakadásával magyarázza a zsomboly kialakulását. A kupola legmagasabb pontján indul meg kör alakban a mennyezet beszakadása, s addig hangsúlyozódik, míg fokozatosan keskenyedve a felszínt is eléri. Ilyen gömbboltozat pedig csak ott keletkezhetik a barlangokban, ahol repedésvonalak keresztezik egymást. Persze előfordul, hogy a lehulló törmelék annyira felhalmozódik a zsomboly alsó nyílásánál, hogy elzárja a barlangok vezető járatát... Hogy zsombollyal van dolgunk, azt világosan mutatja a barlang vázlatos keresztmetszete. A zsomboly kialakulását pedig megmagyarázza a környező terület vizsgálata. A Likas-barlang körül ÉK–DNy és ÉNy–DK-i irányban rendeződve apró kis víznyelő tölcseréket (dolinákat) találunk, amelyek ilyen irányú repedésekről tanúskodnak. A Likas-barlang éppen két ilyen repedésvonal találkozásánál van. Még ékeesebb bizonyíték az a kis árokszerű bezökkenés, mely a Likas-tető csúcsát körülöleli a keleti oldalon. Ez a Likas mészkőtömegeinek az árok mentén húzódó törésvonalon történt bezökkenéséről tanúskodik. A törés iránya tökéletesen megegyezik a dolinák irányával.

A Likas hegytömbjében hosszan járható barlangrendszerre tehát nem nagyon számíthatunk, mivel a Kárpátok kigyűrődése során a mészkövek erősen összetöredeztek, s így feltehetően a barlangjáratok is beomlottak. Az is valószínű, hogy a Likas aknabarlangja alul vízszintesen haladó barlangban folytatódik, aminek esetleg járható részei is vannak. A zsomboly alját elzáró törmeléken át egyébként gyenge légmozgás is érezhető – ez legalábbis barlangra utal... Ha a Likas-barlang nem is a legnagyobb aknabarlangja hazánkban, mert a Somlyó-hegyen vagy a Nagy-királykő tetején 100-200 m mélyek is akadnak, mégis jelentős, mert a Keleti-Kárpátoknak eddig ez az egyedüli ilyen képződménye.

Az egykori geológus balánbányai földrajztanárként, annyi évtized távolából előveszi pontosan vezetett expedíciós naplóit, helyszíni vázlatrajzait.

– Ilyet is csak Zöld Lajos tudott kitalálni! Még az egyetemről ismertük egymást, s megkerestett. Akkor geológiát tanítottam. Már nem emlékszem, miért esett a Likasra a választásunk. Tudtuk, hogy létezik, és hogy zsomboly. Meg hogy karsztforma. Érdekessége, hogy a hegy csúcsán van. Geológiai figyelmet érdemel, mert a mostani vizesbarlangoknál is korábbi állapotokról vall, tönkrement nagy barlangrendszerek maradványa... Engem a téma érdekelt elsősorban, másokat talán a kaland: a mélység, az, hogy sziklamászással lehet lejutni, hogy liftet szerkesztettünk... Létezett is holmi versenyféle, ki legyen az első, aki lejut, hát én ennek nem voltam híve. Egyszer vagy kétszer magam is leszálltam, ott körülnéztem, lerajzoltam, amit kellett. Inkább fent a környéket jártam, szépen megnéztem mindent, ez volt az én kenyerem. Nem szólok én meg senkit, de a kutatók nem a barlangok emberei. Tanárként számos földrajzkört vezettem, kutatótáborban is voltam a gyermekekkel a Szent Anna-tó környékén vagy a Vargyas szurdokában, de én nem engedtem őket a barlangokba. A komoly munka után nem volt mit keresniük ott. Aki a barlangot járja, azt a bujkálás, az izgalom érdekli, nem a lényeg. A karszt például jóval kevesebb embert foglalkoztat. Elsősorban kincseket keresnek, szenzációs őslénytani leleteket remélnék. A tönkretett, megrongált barlangok zöme olyan, amihez valamilyen kincslegenda fűződik. Az is igaz, hogy a rongálók legtöbbször csak az első komolyabb zsombolyig merészkednek, az aknát látva meghátrálnak. Szerencsére...

Tanulságos élményem, amikor egyszer híre terjedt, hogy óriáscsontokra bukkantak a tolvajkői barlangban. A hír izgalomba hozta az egész környéket. Engem mint szakértőt mozgósítottak, s jöttek a múzeumtól, a milíciától, az erdészettől. Terepjáróba ültünk, föl a Hidegségbe, gyorsan be a barlangba. Alighogy szétnéztem, nevetnékem támadt. A barlang környékén mindig legelő volt, s a pásztorok, ha leszámoltak egy-egy állattal, a csontokat bedobálták a barlangba. A belső terem előtti szűk rés, a rajta betűző napsugár a nagyító szerepét játszotta, s az optikai csalódás révén óriásira növelte a benti látványt. Meg a marhacsontokat is... De azért óvakodtunk bemenni, végül a milicista vállalkozott, hogy tiszta vizet önt a pohárba. Nekem lett igazam: odafent egyből „összementek” a trófeák... Mindettől függetlenül, a barlangok világa szép, bejárásuk kellemes élmény. S ha a barlangászok nem lennének, nélkülük szegényesebb lenne az élet.

Kónya István muzeológus (Marosvásárhely): Növény-, állat-, rovarvilág (Ifjúmunkás, 1958. szeptember 4.)

... A tetőn elszórtan néhány kopár sziklacsúcs áll, amelyen a növényvilágot kőrontó-félék képviselik. Itt dacol az állandó szél s az idő viszontagságaival a sárga kövirózsa (*Sempervivum hirtum* Jusl), a fürtös kötörőfü (*Saxifraga aizoon* Jacq), a Rózsás kövirózsa (*Sempervivum Schlechani* Schott) és a csillagos kőrontó (*Saxifraga stellaris*)... A mészkővízben egy darab növény történelmet találunk. Kiveszőben lévő harmadkori fajaink talán utolsó példányait. A nagy eljegesedések emlékét őrzik a *Delphinium Simonkaianum*, egy sarkantyúvirág-féle, az *Astragalus Römeri* és az *Astragalus Pseudopurpureus*... Amint haladunk a zsomboly nyílása felé, úgy változik meg a növényvilág képe is. Közvetlenül a zsomboly torkában ugyan még a környező növénytársulások odavetődött egyedei tengetik életüket, ám ahogy mélyebbre hatolunk, elmaradnak ezek a „betolakodók”, és átveszi helyüket a barlangi növényvilág... A Likas 50-60 méteres mélységében, a „vágható” vaksötétben is felleljük az élet nyomait. A legjellegzetesebb barlangvízi élőlényeket ugyan nem találjuk meg, mivel hiányzik az állandó kialakult víztükör. A bedobált, besodródott fatörzseken s a falakon penészgombákat, többféle baktériumot és moszatokat találunk... Igen érdekes jelenség, hogy a zsomboly aljában, a jégkúpon is megtaláljuk az élet nyomát: pókhálószerű moszattömkeleg borítja a piszkosszürke

havat... A zsomboly állat- és rovarvilágát nagyon kevés faj képviseli. Tulajdonképpen nem is barlanglakó állatok ezek, hanem barlangkedvelők, amelyek nappalra behúzódnak a zsombolyba, és csak alkonyatkor bújnak felszínre. Ilyenek pl. a denevérek, amelyek annyira észrevétlenül húzódtak meg a szinte láthatatlan repedésekben, hogy jelenlétükről csak az esti szürkület beálltával vettünk tudomást, amikor egymásután cikáztak ki a zsomboly torkolatából!... Számos légy- és szúnyogfélével találkoztunk a zsomboly aljában, amelyek aztán a szürkület halvány fényében rajzottak ki a Likasból.

Zrínyi Endre muzeológus, régész (Marosvásárhely), ma nyugdíjas; szűkszavúan nyilatkozik az egykori expedíciós társnak, Kerekes Péter Pálnak:

– Mindenki a maga profiljának megfelelően vett részt a munkában. Az én feladatomban korlátozódtam, hogy a csörlőn leereszkedve, feltérképeztem a víznyelőt és az alatta meghúzódó üregeket. Ez a térképvázlat az egyik kézzelfogható eredménye az expedíciónak... A kutatás tulajdonképpeni céljával adósok maradtunk. Ki kellett volna bontanunk az általunk feltételezett barlangrendszerbe átvezető részt, de ez olyan óriási munkát igényelt, amire akkor lehetőségünk nem volt. Talán a fiatalabbak vállalnák ezt a munkát, akiknek igen hálás feladatuk lenne behatolni a barlangrendszerbe, ahová óriási mennyiségű víz kerül be évente, s ennek a víznek valahol biztosan kifolyása is van. Számomra felejtethetetlenek az expedíció mindennapjai, amiket értelmes munkával töltöttünk, azok a tűz körüli esték, amikor csendesen beszélgettünk, szalonnáztunk. Sajnos, valaki már hiányzik: Both Károly természetjáró barátunk csak kegyeletos emlék...

Both Károly turistavezető: Megtisztelő feladat volt (Ifjúmunkás, 1958. szeptember 4.)

– A szerkesztőség felkért, hogy szervezzek kutatócsoportot a Likas-probléma megoldására, örömmel tettem eleget a megtisztelő feladatnak... A kutatás eredménnyel járt, tudományos választ adott a barlang keletkezésére... A kutatócsoport tagjai mindannyian erejük, lelkesedésük legjavát adták, s néha életveszély közepette is helytálltak...

Máthé Borcsa gépíró és szenvedélyes természetjáró (Marosvásárhely) elsősorban főzőtudománya miatt lett, a Likas-expedíció – egyetlen női – tagja.

– A tábor, vagyis nyolc férfi élelmezése lett a feladatomban. Már nem emlékszem, hogy milyen élelmiszereket és milyen mennyiségben szereztünk be, de élénken él bennem egy vita, mármint hogy 3 kg zsír elég lesz-e 10 napra vagy sem. Hogy elég lett-e, már nem tudom, mint ahogy arra sem emlékszem, mennyi krumplit vásároltunk s vittünk magunkkal, de ha visszagondolok, hogy délelőttönként mit is csináltam, mind csak a krumplihámozás jut az eszembe. A lakótábor két régi katonai sátorból és a konyhából állott. Ez utóbbi nem volt más, mint egy kisebb mélyedésben elhelyezett szabad tűzhely kövekből s egy vaskampón függő bogrács. Mellette farakás. A fát mi termeltük ki, gyújtósra valót naponta szedegettünk. A sátrakban fenyőgallyakon aludtunk. Az éjszakák hidegek, nyirkosak voltak, ez viszont bőséges harmattal járt, s reggel ebben mosakodtunk. A sátrtető petyhüdtobb részein jó kis víztócsák keletkeztek, ez jó volt arcot mosni. A víz ugyanis drága kincs volt odafent, a Likas tetején, mert messze voltak a hegy alatti források. Így is naponta ketten mentek le vízért. Jelentkezően nem volt hiány, mert a jutalom az alapos mosakodás lehetősége volt. A vízhordó először körülaggatta magát kulacsokkal, oldaltáskában literes üveg, kézben veder és tejeskanna. Mindezek a forrástól elinduláskor még tele voltak, de mire az ember felért a tetőre, a víz fele kilocsogott. Űt nem létezett, a hegy pedig meredek. Ez a vízmennyiség a konyha számára és a szomjoltásra kellett, s arra is alig-alig volt elég. Miután például a hámozott krumplit megmostam, a vizét gondosan félretettem, mert abban az evőeszközöket kellett megmosni, miután

nedves fűvel átdörzsöltem őket... A háztartási munkák elvégzése után odaültem a zsomboly széléhez, s a szolgálatossal lestem az órát s az alulról érkező jelzéseket: mikor jön fel valaki és hogyan. Egy ízben Both Károly és Zrínyi Endre jöttek fel, több órás föld alatti tartózkodás után. Megdöbbenő látványt nyújtottak: hamuszürke, beesett arcú, éles vonású öregembereknek hatottak... Egy alkalommal nagy vihar kerekedett, irgalmatlan esővel. Kétségbeesetten kuporogtunk a csörlő mellett, attól tartva, hogy víz kerül a sziklatölcsér mélyébe, előnti a barlangot s a bentlívőket. De szerencsére a vihar elvonult, s a föld alatt dolgozók is baj nélkül felértek, nem is sejtették, mi zajlott odafent... Egy idő után már mindenki járt a barlangban, csak én nem. Kristó András geológust éppen leszólították, s engem is biztattak. Nagy fohász-kodással ültem be a hintába. Előrenyújtott lábbal kellett kivédeni, hogy a lengő hinta ne csapódjék a sziklatölcsér falához. Eközben lelöktem egy kis követ a mélybe, ami a lent várakozó Kristó térdét találta el...

Végre, én is leértem, egy köves-havas jégkupacon kötöttem ki. Kristó rámutatott egy fal tövében vájt lyukra, amilyeneket a kutyák kotornak ki a kerítések alatt, s azt mondta, parancsoljak azon bemászni, bent várnak a többiek, ő majd jön utánam... Csak néztem azt a lyukat, s elgondoltam, hogyan fogok én azon hason csúszni?! Hát kell ez nekem? Csak hogy elmondhassam: voltam a barlangban?! Hát ha rosszul leszek, hogyan húznak ki onnan?!... Visszaültem a hintába, búcsút mondtam a geológusnak, és felhúztam magam a felszínre. Ma sem bánom, hogy nem lettem a Likas „hőse”...

Kerekes Péter Pál, a marosvásárhelyi cukorgyár technikusa, ma elismert természetfotós 1958-ban az expedíció legfiatalabb tagja volt.

– Egy év alig telt el azóta, hogy kézbevettem hegymászó igazolásomat, amikor Both Károly cukorgyári kollégám, az ország egyik legszenvedélyesebb természetjárója és túravezetője beszervezett az expedícióba azzal, hogy foglalkozzunk a technikai problémákkal. Természetesen egy hegymászonak nem lett volna kunszt a Likason leereszkedni, de az expedíció többi tagjai nem rendelkeztek hegymászó tapasztalattal. Olyan megoldást kellett találnunk, ami biztonságos leereszkedést tesz lehetővé. A hintaszékes megoldást választottuk. A széket s a biztonsági berendezést Péter Ádám barátommal, kitűnő tájfutóval, az expedíció tagjával együtt a vállalatnál készítettük el. Aki a székbe ült, s maga előtt leeresztette a védőkorlátot, ki nem eshetett belőle... Úgy emlékszem, az első napok a csörlőberendezés felszerelésével teltek el, legalábbis számunkra... Elég nehéz ügy volt, mert mindenképpen el akartuk kerülni a bal-eseteket. A zsomboly közelében volt 2 fa, azokra dolgoztuk rá a csörlőberendezés két végét. Majd összeült a „Vének tanácsa”, hogy eldöntse, ki ereszkedjék le elsőnek a lyukba. Meg voltam győződve, hogy mint gyakorló sziklamásztót engem illetve az elsőbbség joga, de zokszó nélkül fogadtam a megfellebbezhetetlen döntést: Both Károly lesz az első leszálló, a csörlőnél pedig Zöld Lajos fog állni, mint az expedíció legerősebb tagja.

Both kissé idegesnek látszott, amikor beleült a hintába, de ez érthető, mert bár rangidős volt, ilyen vállalkozásban addig még nem vett részt. Múltak a percek, a kábel fogyott, a mélyből rejtélyes hangok jöttek a felszínre. Később vallotta be Károly, hogy végig beszélni próbált velünk, s akkor még egyikünk se tudta, hogy ez hiábavaló fáradozás, mert egy bizonyos mélységen túl már érthetetlen a lenti szövegelés. (Péter Ádám, aki rádióamatőr is volt, készített ugyan egy kezdetleges telefont, de nem tudtuk használni, s hogy milyen okból, sem ő, sem én nem emlékszünk már.) Harmadikként került rám a sor, s bizony, a fogam kissé vacogott, amikor kibillant a hinta, és libegni kezdett a mélység fölött. Enyhe zökkenésekkel megindultam lefelé, s nemsokára már csak kerek fényes lyuk árulta el, merre is található a felszín. Lámpám fénye meg-megcsillant a sziklafalon, alattam pedig titokzatos sötét mélység, amiről még azt sem tudtam, hol a vége. Aztán tompa hangok ütötték meg a fületem, s lefelé pillantva, furcsa fényeket vettem észre. A többiek voltak. Minél lejjebb eresztettek, annál jobban

érződött a hőmérsékletváltozás. Nem féltem, de a hidegtől újra vacogni kezdett a fogam. Még néhány zökkenés, s egy hatalmas hókupac tetején találtam magamat. Társaim már lázasan kutattak a kupac oldalában, s meg is találták a továbbjutást jelentő lyukat. Míg a többieket vártuk, szétnéztem a barlangban. Rideg látvány fogadott. Valahogy másként képzeltem el az egészet: ragyogó cseppkövek, lámpafénynél csillogó, apró tavacsák, lecsüngő denevérek ésatöbbi. Ezek helyett óriási nagy hókupac, összejegesedett farönkök, amelyek felülről kerültek be, körös-körül nedves sziklafalak. Lehangelő látvány. Akkor még nem tudtam, hogy zsomboly és barlang között különbség van. A havon látni lehetett a felgyülemelés rétegvonalait, olyanok voltak, mint a fák évgyűrűi. A szűk lyuk előtt kérdőn néztünk egymásra, ami kb. azt jelentette, hogy „Na öregem, ki lesz az első, aki bedugja a fejét az oroszlán szájába?” Talán Zöld Lajos volt az, aki gondolkodás nélkül fölállt, és beerőszakolta felsőtestét a lyukba, majd egészen eltűnt a szemünk elől. Remek ember, gondoltam magamban irigykedve, csupa erő és energia! Követtük példáját – egy kivételével, aki a fentről érkező szerszámokat fogadta s továbbította a belső járatban tartózkodóknak. Hernyó módjára gyömöszöltem magamat előre a szűk nyílásban. Kísérteties látvány fogadott: körös-körül egymásba fonódó, egymásra hullott farönkök, csepegő nedvesség mindenütt. Szinte moccanni se mertem, attól félve, hogy elég egy rossz mozdulat, s minden összeomlik, akkor viszont nincs visszatérés. Képelegni kezdtem: mi lenne, ha fentről egy óriási zivatar újabb fákat sodorna a mélybe, s minket éppen itt találna? Még halvány esélyünk se volna a menekülésre... Egy nyakamba gördülő jéghideg vízcsepp vetett véget gondolatmenetemnek, s továbbindulásra sürgetett. Óvatosan kievickéltem a rönkök közül, és kúszva folytattam utamat. Pár méter után a járat kezdett kiszélesedni, s egy nagy harántrepedésbe vezetett. Itt gyülekezett a társaság, mert nyugodtan lábra lehetett állni. A plafont nem láttuk, mert a repedés, ha egyenletesen szűkülve is, felfelé tartott. Kevés nézdegélés után megtaláltuk a cseppkövesedés nyomait is... Most, majdnem harminc év távolságból nagyon érdekes visszaemlékezni azokra a pillanatokra, amikor kis csoportunk összegyűlt a föld alatti szűk sziklarepedésben, és sápadtan meredtünk egymásra. Ilyen helyzetben közülünk még senki nem volt. Kis pihenőt tartottunk, útközben faltunk valamit, és emlékeztünk a családtagokra, barátokra, és még ha nevetségesen is hangzik, de voltak egyesek, akik „végre rendelkeztek” arra az esetre, ha baleset érné őket, s nem kerülnének élve a felszínre. Valóban kutyaszorítóban voltunk, mert mindenfelől masszív sziklatömbök vettek körül, s szabadulni onnan csak akkor lehetett, ha az ember saját erejéből kikecmereg, vagy ha elhordják a hegyet a fejünk fölé... Akkor még mindannyian meg voltunk illetődve egy ilyen látványtól. Mai szemmel nézve egy közepesen nehéz barlangjáratban voltunk. A reális veszélyt, amely mindig és minden föld alatti kutatáson jelen van, sose kell lebecsülni. Sokszor banálisan könnyű szakaszon történtek komoly balesetek. A magam 17 esztendejével, bár sziklamászóként már éreztem magam valakinek, tisztelettel és csodálattal néztem fel társaimra. Nagyon meg voltam hatódva, amikor abban a szűk járatban mindenki mindenkit a barátjának fogadott, és mindenki mindenkivel kezet fogott. Majd Zöld Lajos elszántan megmarkolt egy feszítővasat, s előreindult az egyre szűkülő járatban. Egyenként követtük őt, de kis idő múlva annyira elszűkülött minden, hogy képtelenség volt továbbhaladni. Az előttünk tátongó résből viszont léghuzat érkezett, ami arra engedett következtetni, hogy a járatnak folytatása van! Lajos vezetésével nekiláttunk tágítani a rést, de sem akkor, sem a következő napokban nem sikerült tovább jutnunk. Azzal a reménnyel kapaszkodtunk végleg a felszínre, hogy majd egyszer, egy újabb expedíción ismét nekilátunk... Péter Ádám barátom még próbálkozott egyszer, másodmagával, a hatvanas évek derekán, de szervezetlen formában. A gyilkos-tói hegymászó táborból magam is felmenteni a zsomboly bejáratához, hogy segítsék beszerezni a kötélletrát, és biztosítókötéllel is segítsen őket. Két órai benntartózkodás után bukkantak felszínre, s tudatták velem, hogy még a szikla oldalán lévő lyukat sem találták meg, időközben biztosan eltömődött.

A Gyilkos-tó készülő útikalauzának kéziratából:

A. Likas-expedíció tulajdonképpen a Keleti-Kárpátok első zsombolyfeltárása volt. Nem sokkal később járhattak a Likasnál a brassói Hadsereg Sportegyesület hegymászói (edző Emilian Cristea), de a zsombolyt ők is csak szemmel mérték föl. Pontos mérésre a hatvanas évek derekán került sor, s 1977-ben a gyergyószentmiklósi hegyimentők is meggyőződhetnek az adatok pontosságáról. A valóságban a zsomboly mindössze 52 m mély, és három jól elkülönülő szakaszra oszlik. A felső szakasz 35 méteres függőleges kürtő, amelynek átmérője felül 8 m, legszűkebb részén 3 m, az aljban pedig 9 m. A kürtő fenekén 3 m vastag jégdugó képződik, ezen akad fönt a sok bedobált kő és fadarab. Nyár folyamán a jégdugó nyugati szögletében szűk nyílás olvad ki, ezen át lehet a jégtömb alá ereszkedni. Innen kétméteres függőleges szakasz után meredeken lejtő járatba jutunk, amelyet 17 m után törmelék zár el. A barlangász szaknyelv ezt „álfenéknek” nevezi, mert nem zárja ki a továbbjutás lehetőségét. Az aknabarlang májusban és júniusban a leglátványosabb, ilyenkor a hókupac magassága eléri a 3-4 métert, a falakat csillogó jégburok fedi, az áthajlásokban pedig hatalmas jégcsapok és -drapériák csüngenek. Május és november között 30-35 cm-t olvad a jég, havazás beálltával képződése újrakezdődik. A hőmérséklet különbség miatt a nyílásnál valóban érezhető „a kráterből kiáramló fojtó lég”, nyáron hideg, télen pedig melegebb enyhe légáramlás formájában. Időnként párafelhő is lebeg a zsomboly fölött, „füstölög a vulkán”. Végtelen oldaljáratok, sajnos, nincsenek az aknabarlang falában, Vass József expedícióján a rossz megvilágítás miatt 2-3 méteres beszögellések tűnhettek annak. A leereszkedéshez nélkülözhetetlen a korszerű felszerelés (40 m hágcsó és biztosító köté) és a barlangász szakértelem. Az ereszkedés még viszonylag egyszerű, a feljövetelet azonban megnehezíti az, hogy a kürtő falai mindvégig áthajlóak. Mindezek mellett ajánlatos valakit a felszínen hagyni, s előzőleg a Gyilkos-tónál a hegyimentő szolgálatot értesíteni, mert gyakran hetekig senki se vetődik a Likas környékére...

Hóviharban

(Néhai Tóth Ferenc filmoperatőr története)

*Adah Kaleh – utoljára
Fotó: Tóth Ferenc*

Három éjjel és három nap tombolt a vihar a Kelemen-havasokban, és még akkor sem akart elállni. Antal Béla segédoperatőrrel már nagyanyánk temetését is elmeséltük volt kétszer az erdészház kifűtött szobájában, ahol a hóvihar fogva tartott bennünket.

Amikor már valóban kifogytunk mindenféle beszédteméből, szótlankul mustrálgattuk a kormos petróleumlámpa buráját. Odakint zúgott a rettentő erejű vihar.

– Szerencsés ember vagy, Feri bátyám – szólalt meg váratlanul a kolléga, miközben nekilátott aznap ki tudja hányadik teájának.

– Igazad van, mert meglehet, holnap ki se férünk az ajtón a hótorlasztól – válaszoltam. – De te nem éppen olyan szerencsés vagy? Hiszen itt ülsz velem szemben, a jó melegben.

– Feri bátyám, én másról beszélek. Több mint huszonöt éven át téged kényelmes autón küldtek Mamaiára, előre foglalt neked szobát a gyártásvezető, jársz-kelsz erdön, mezőn, télen és nyáron, még hozzá vonattal, hajóval, repülőgéppel! Helikopterről láttad a Duna-deltát, a Fogarast, a Retyezátot, meg minden elképzelhető szépet... Hát ez nem szerencse?

És itt elfulladt a hangja.

– Ugyan miért beszélsz így, mintha irigyelnél? – néztem vissza döbbsen Bélára.

– Nem irigyellek, de az azért mégis túlzás, hogy egy életen át a passziódért még havi fixet is kapsz, most pedig, mióta letetted az Arriflexet, nyugdíj jár érte.

Bejött az erdész, a felesége sütötte nagy tál döbleccel a kezében.

– Egyáltalán, hogy kerültél be a főiskolára? És hogyan lettél filmes ember?

... Elfogyott a sütőtök, de még csak mind meséltem. Elmondtam a kollégának, hogy a háború utáni nagyváradai szakszervezeti tanács turisztikai irodájában dolgoztam, egész vonatszerelvényekre szóló munkáskirándulásokat szerveztünk hetenként. Szép, nagy kirakatunk volt a főutcán.

Már akkor fotóztam, mert egy szerencsés véletlen folytán nagy örökséghez jutottam. De én semmit sem akartam megtartani belőle, s inkább fotófelszerelést vásároltam rajta.

Egy ragyogó téli napon Körösréven, Kodak Panatomic filmre látványos téli fotókat sikerült rögzítenem. Akkoriban még létezett az a különös, szemcsés csillogású Gevalux nagyítópapír, melynek a felülete a dörzspapír tapintására emlékeztetett. Hat-nyolc nagyítást készítettem ilyen papírra a téli tájképekből, s kiraktuk őket reklám gyanánt a turistahivatal kirakatába.

Késő nyári délelőttön középkorú férfi lépett az irodába, s az iránt érdeklődött, ki készítette a kirakatbeli képeket. Épp engem talált megkérdezni, mire rábólintottam, hogy én. Megélénkült: van-e még valami látható munkám? Jöjjön el este ide, mondtam, levetítek önnek egy sor Agfacolor diát, ha érdekli. El is jött.

Mikor véget ért a vetítés, így szólt hozzám:

– Önnek Bukarestben a helye, a filmművészeti főiskolán. Jöjjön fel ősszel, akkor indul az első tanfolyam, s ott jelentkezék ezzel az ajánlólevéllel.

Leült, írt valamit, nem sokat, azt leragasztotta, és úgy búcsúzott, hogy „Viszontlátásra a fővárosban!” Többé sose láttam...

Mikor mindezt elmeséltem odahaza a feleségemnek, azt hitte, nem vagyok magamnál. Akkor már három gyermekünk volt, s az én főiskolai terveim egyáltalán nem illettek egy komoly családapához.

Eljött az indulás napja. Golfnadrágot húztam, s három fényképezőgéppel a nyakamban beállítottam a vizsgabizottság épületébe, amely a mai Kogalniceanu tér és szobor szomszédságában állt.

Százheten gyűltünk össze a felvételire, sokakat a hideg rázott az izgalomtól. Elég nyugodtan vártam soromra, talán azért, mert tudtam, hogy gyengén beszélek románul. Ekkor váratlanul kiszóltak az ajtón, hogy érkezett-e valaki leragasztott küldőlevéllel.

Elővettem a borítékot és odaléptem. Rajtam kívül még egy fiatalember volt hasonló helyzetben.

Három fényképezőgéppel a nyakamban álltam a bizottság előtt. Kurtán-furcsán kiböktem, hogy hoztam magammal vagy 200 Agfacolor diapoizívet, s majd beszélnek azok helyettem is, mert nekem elég nehezemre esik szóval tartani a tisztelt bizottságot. Mire az egyik tanár – későbbi színesfilmtechnika tanárunk – felállt, és behúzta a terem sötétítő függönyeit.

A közel egyórás vetítés után a vizsgabiztos kurtán elengedett: „Gata, am terminat!” – vagyis mehetek.

Másnap a több mint száz jelentkezőből 12-en bekerültek – köztük én is – a négy rendes évről egy évre zsugorított gyorstanfolyamra. Annyira kellett akkor a képzett operatőr.

Tulajdonképpen mi voltunk a háború utáni első évfjárt. Mikor egy év múlva végeztünk, megkérdezték: ki akar játékfilmre menni.

Tizenkét operatőr közül senki sem akart. S kiderült, hogy ez igen szerencsés döntés volt így, mert jól filmezni igazán a dokumentumfilm osztályon lehet megtanulni. Kezdetben a heti

híradóhoz kértem magamat, mert ez nézett ki a legszabadabbnak, legérdekesebbnek. Rádásul a híradót egyedül, rendező nélkül csináltuk, s én mindig szerettem a független munkát. Pedig hát egy dokumentumfilm stábja rendezőből, operatőrből és gyártásvezetőből áll...

Béla bágyadtan ült velem szemben, hallgatott, talán nem is unatkozott. De engem ez akkor vajmi keveset érdekelt. Elindította bennem az emlékezés lavináját, s most már ha akarja, ha nem, felmondom neki pályafutásom történetét.

Szerencsés voltam? Lássuk csak!

Az Alexandru Sahia Dokumentumfilm-stúdió alig a mi operatőr-évjáratunk szárnyra bocsájtása előtt egy évvel alakult, s azok az operatőrök, akiket ott találtunk, képesítés nélkül dolgoztak. A filmezés úgy történt, hogy az operatőr kiutazott, s ha a 4-5 hazahozott anyagból egyet használni lehetett, akkor azt jó arálynak tekintették. Mind tartalmilag, mind technikailag oly gyenge felvételek készültek mielőttünk, hogy a Heti híradó csak négy hétben egyszer jelentkezhetett! Odakerülésünk után ugrásszerű változás állt be a híradós munkában, s már kétféleképpen készült a híradó!

Egyik napon behívott magához Moldovan Aristid igazgató, s megkérdezte, nem akarok-e a híradótól átmenni a tudomány népszerűsítő osztályra. Ez azt jelentette volna, hogy új munkahelyre járnék be, ami pár száz lépésre volt a lakásunktól. Ráálltam.

Akkor még nem tudtam, hogy máris vár rám egy gazdátlan film, amit két operatőr kollégám különböző okok miatt már elutasított.

Forgatókönyvét Chirita Vasile írta, és a fecskékről szólt volna. Pontosabban az életmódjukról, s már a címe is megvolt, egy Eminescu-vers kezdő sorát használta föl: „Nézd, indul már a fecskehad...”

Izgalommal olvastam el a forgatókönyvet. És megláttam benne a nagy lehetőséget.

Macskátlanított helyszín

A téma – a fecskék élete, fészekrakástól elköltözésig – szokványos, viszont ezzel kapcsolatosan olyan dolgokat lehetett lefilmezni, amit a közönség az operatőr segítségével nélkül soha meg nem láthatott volna. Én már az elején elhatároztam, hogy semmilyen erőfeszítést nem kímélek a siker érdekében. Pedig rengeteg nehézség merült fel, amikor még jóformán el se kezdtük a filmezést.

Először is meg kellett keresnünk a helyszínt. Hol lelünk olyan fecskepárt, mely zavartalanul hagyja magát filmezni, hónapokon át? Természetesen ott, ahol sok él belőlük. Ehhez azonban olyan vidéket kell találnunk, ahol rengeteg a légy és a szúnyog. Tudtuk, hogy ilyen helyek nagyobb kiterjedésű, mocsaras állóvizek mellett találhatók. Érdeklődtünk, hogy milyen Bukarest környéki falvak határában létezik mocsár. Több is akadt, de mi Comanát szemeltük ki mind közül, ahol aztán egy régi istállóra bukkantunk. Az épületben – a falusiak szerint – emberemlékezet óta fészkeltek fecskék, bejártak a kitörött ablakon át, a fészek pedig bent készült, a padlásdeszka alatt. Egy idő után az istállót felszámolták, kifestették, s lett belőle mesterséges megtermékenyítő állomás. A fecskéket nem érintette ez a változás, tavaszonként továbbra is beköltöztek, rádásul nem is egyetlen család!

A következő lépés a filmezőgép felállítása volt, és megfelelő mesterséges fény teremtése a filmezéshez. A padlásról, a fészek felett fölbontottuk a padlásdeszkat, majd beállítottuk és meggyújtottuk az összes reflektorokat. A nagy ragyogásban még véletlenül se tévedt arra egyetlen fecske sem! Egy hétig töprengtem, amíg kisütöttem, hogy a 2000-es reflektor helyett használjunk kezdetben 60-as égőt. Két nap elteltével a fecske már bemerészkedett, s nekilátott

a fészekrakásnak, párjával együtt. Akkor újabb égőcserét eszközöltünk, ezúttal 100-as következett. Mi eközben a nyíláson át, a padlásról, hason fekve figyeltük a főszereplőket. A madarak bejöttek az ablakon, viszont a fészektől távol maradtak. Csőrükben volt a tapasztani való sárdarab, de nem folytatták az építkezést. Megnyugtattam a stábot: oltunk el minden fényt, hadd dolgozzanak még egy-két napig. Dolgoztak is! Hozták és ragasztották, hozták és ragasztották a sarat! Ha nem volt elég nedves, a párja vizet vitt a csőrében, s azzal locsolta, hogy tapadjon. Ha így se tapadt eléggé, odanyomta a fejével, s újabb ragasztóanyag után nézett. Közben megszokták a fényt, a padláslyukat s benne az embert meg a gépet, ami ráadásul nem is volt zajtalan! Igaz, szereztem Bukarestben egy hangtompító fekete zsákot, amivel a gépet beburkoltuk, hogy a zörgése ne legyen túl erős. Ekkor már 500 wattig jutottunk a világításban, s a madarak vígan jöttek-mentek. 27 DIN-es, ún. ultrarapid filmet fűztem a gépbe azzal, hogy haladéktalanul indítjuk a filmezést. A világosítók aggódtak, hogy nem lesz elég fény, de hát a képért mégiscsak az operatőr felel!

Így aztán lefilmeztük a fészekrakás mozzanatait. Ezalatt a gépet örökké a kezemben tartottam, s órák hosszáig hasaltam odafönt. Amíg a fecskék hozzászoktak, nem moccantam. És senkit sem engedtem itt mászkálni, inkább betettünk 200 méternyi plusz kábelt az áramfejlesztőig, csak hogy csend és főleg zavartalan nyugalom legyen.

Elkészült a fészek, következett a bélelés. A fecskék a tyúkudvarról szedegették össze a finom tollakat, pihéket. Aztán időszerűvé vált a tojáslerakás. Ornitológusunk elmondta, hogy a fecske, mielőtt egy tojást már kipottyantott, rögtön ráül. Egy-két nap múlva még egy tojást rak az első mellé, s ezt addig folytatja, amíg a tojáslétszám négyre szaporodik. Ekkor a madáranya megnyugszik. Azt mondtam, akkor kísérletezzünk, s ahogy meglett a negyedik tojás, kiemeltém a fészekből egyet. A madár, amint észrevette a hiányt, azonnal tojt helyette egy másikat. Azt is elvettem, de továbbra se hagyta magát, s rögtön újra pótolta. Az ornitológus szerint 10 tojásnál tovább nem lehet feszíteni a húrt, s nehogy azt higgyük, hogy most már ez a végtelenségig így megy.

Az állandó, meleget árasztó reflektorfény miatt féltünk, hogy lerövidül a kikelési idő, s ha nem vagyunk résen, elszalasztjuk a kritikus pillanatot. Egy napon észre is vettük, hogy valami izgalomféle tapasztalható a fecskepár viselkedésében. Az asszisztensem pontosan jegyezte az órát, a percet és másodpercet, ahányszor az apamadar meg-megérkezett kotló párjához, csőrében az eleséggel vagy a vízzel. Most ez az óraműszerű ritmus felborult, s pár percig az anya is elrepült. A tojások mintha kissé meghalványultak volna. Számításaink szerint még két nap volt hátra a feltételezett kikelési időpontig. A biztonság kedvéért gyorsan beállítottuk a felfevőgépet, a reflektorok égtek, vártunk. Hát egyszer örömmel látom, hogy az egyik tojás repedezni kezd! Mihez kapjunk hamarabb? Felszereltem a 100-as teleobjektívet, és elkezdtünk zeitrafferrel filmezni. Ez egy olyan kamerameghajtó szerkezet, amivel csak 5 képkocka készül másodpercenként, a normál 24 helyett. Az így felvett jelenet normális vetítési sebességgel felgyorsított képmozgást ad.

Végül is erre azért volt szükség, hogy a tojások nehogy észrevétlenül nyíljanak szét, s mindenki jól követhesse a jelenetet a mozikban.

A repedés nyomán aztán a héjból kibújt a kislecske csőre. Akkor a tojás kettévált, s a fióka kezdte nedves, csenevész szárnyait kinyújtóztatni.

Amint kikelt az első fióka, az anyafecske, mint egy gondos háziasszony a konyhaszemetet, úgy sietett kihajigálni a tojáshéjakat a fészekből.

Mikor már négy sárga kis csórt láttunk sarkig táva meredezni, kezdetét vette az etetés sziszifuszi munkája. A két szülő rekordsebességgel hordozta a rengeteg legyet és szúnyogot, ők meg úgy benyelték, hogy nyoma se látszott. Szépen fejlődtek, s érdekes látvány volt,

amikor az anyjuk legelőször mozgásra noszogatta őket, szépen alájuk nyúlt a szárnyával, billentett egyet rajtuk, s hát tényleg, mozogni kezdtek, szárnyukat bontogatták. Elkiáltottam, magam: „Puha szalmát szórni a fészek alá, a földre! Gyorsan kinyitni az ajtót!” Hátha valamelyik fióka leesik a földre. Igaz, még filmezés előtt szigorúan macskátlanítottuk a helyszínt és környékét, kihirdetvén, hogy ha ennek ellenére elkapunk egy macskát, azt kikészítjük. Kellett ez a szigorúság, elvégre a főszereplők biztonsága forgott kockán! De azért felkészültünk a legrosszabbra...

Mikor a csöppségek már jól megtollasodtak, sor került az oktatásukra. Anyjuk egyenként kicsalogatta őket az istállóból, és a fiókákat egy drótra ültette, amin azok szerencsétlenül billegtek előre-hátra, s lábuk görcsösen markolászta a dróthuzalt. A repülőleckék idején a fecskeapa odabent vigyázott a többire. S így, mindegyik rendre sorra került, akárcsak az etetésnél, amiben azt csodáltam, milyen szabályosan betartották mindvégig az eredeti sorrendet. Különös megérzés segítette őket, hogy tudják, melyik fióka következik.

Már jól ment a repülés is, s lassan felcihelődtünk. Csak a zárójelenet maradt még hátra, azt pedig a Csukásban fekvő Cheián szándékoztunk elkészíteni. Tudtuk, hogy a fecskék útrakelése szeptember 8-a táján esedékes, mi pedig pár nappal korábban megjelentünk azon a helyen, ahol állítólag minden évben nagyszámú fecske gyűl össze indulás előtt. Jöttek most is szorgalmasan, minden irányból, s több ezer fecske nyüzsgött a drótokon, alig értek. Panorámkusan végigpásztáztam a géppel a gyülekezeten, amikor a keresőben hirtelen felbukkant a vezérfecske. Gyorsan ráálltam: repült, repült, két méltóságteljes kört írt le a levegőben, majd hirtelen elsuhant egy bizonyos irányba. Egy villanás, egyetlen zúgó pillanat – prrrrr! –, egy perc se telt belé, s egy szál fecske sem volt már a tájon. Ott maradtak üresen a drótok...

Gondolom, a nagy szerencsével kifogott jelenetért kaphatott nagydíjat a mamaiai dokumentumfilm-versenyen ez a filmem, amelyet aztán a külföld is nagy érdeklődéssel vásárolt meg.

„Lehetetlen” feladatok

Az operátorre, ha nem kényelmes fajta, mindig ott leselkedik a kaland, a kockázat. Számomra ezek tették élvezetessé, megunhatatlanná a munkát. Valahogy mindig ott voltam, ahonnan mások általában igyekeztek elhúzódní. A stúdióban lassan megszokták, hogy mindenre kapható vagyok, s a kényesebb feladatokat következetesen számomra tartogatták.

Amikor arról volt szó, hogy a tutajozásnak leáldozóban van a moldvai Besztercén, megkérdezték tőlem, érdemes lenne-e az utolsó tutajok egyikéről filmet készíteni. Természetesen, válaszoltam, egy ilyen témát nem szabad elszalasztani! Elvállalnám-e? Beosztottak mellém egy asszisztenst, s indulás Vatra Dorneira. Majd Iacobeni-en és Carlibabán keresztül eljutottunk Sesulig, itt volt a gyűjtő, amelyen a tutajokat összekapcsolták.

Aki nem látta, el se tudja képzelni, micsoda gigászi munka összekapcsolni 10-12, súlyos fenyőrönköt a tulajdonképpen tutajjává, majd 5-6-7 tutajt egybekapcsolni, s a gyűjtőből egymásután leereszteni a felduzzasztott Beszterce vizén. Négy napig vártunk, míg elég víz gyűlt, s közben megbeszéltem az illetékesekkel, felszállok az egyik tutajra, hogy onnan filmezhessek. Ha akkor tudtam volna, mire vállalkozom, a tó közelébe se megyek. De nem tudtam, s arra gondoltam, ha mások meg tudnak rajta állni, én se adom alább! Pedig eszembe juthatott volna, hogy a tutajosoknak mesterségükhöz tartozik megvetni a lábukat a síkos rönkökön, én pedig még csak nem is próbáltam, ráadásul hatkilós akkumulátor csüng majd a nyakamban, filmezőgép a kezemben, majdnem földig érő, vastag télikabát lesz rajtam, az akkori divatnak megfelelően. Úgyhogy bármelyik pillanatban a rönkfák alatt lelhettem volna a halálomat, ha elcsúszom.

Míg a tutajra föl nem léptem, fogalmam sem volt a rám leselkedő veszélyről. Ezzel magyarázható, hogy a tutaj-szerelvényeket, amelyek egyikén filmezni készültem, kérésemre hajlandók voltak nem 15 percenként útnak indítani, ahogy máskülönben a munkavédelmi előírások kérték, hanem 4 percenként. Azzal érveltem, hogy mind az előttem, mind a mögöttem jövő tutajt szeretném filmezni... Úgy néztek rám a tutajosok felszálláskor, mint egy csudabogárra. A tutajon magam mellé tettem az akkut, abban a hiszemben, hogy az ott becsületesen megáll a rönkök tetején. Honnan tudhattam volna, hogy valójában mennyire síkosak azok, és milyen erővel mozognak le-fel, egymáshoz súrlódva?

Keskeny kapun indították útnak a szerelvényeket, s amikor az első lezúdult a kapun, a víz pedig a tutajosok fejbúbjáig csapott, legszívesebben partra szálltam volna. De már késő volt, a négy perc rohamosan fogyott, s annyi időm maradt csak még, hogy a fekete filmkazetta-töltőzsákot a gépre húzzam, legalább az meneküljön meg a zubogó vízben. A szűk kapun ki, derékon felül csapott az ár, s a tutaj örületes sebességgel vágatott a partok között. A kanyarok ki voltak bélelve gerendákkal, s ahogy időnként teljes erővel nekiütődünk, akkorákat kongtak, mint egy óriási faharang. Valahányszor odacsapódtunk, azt se tudtam, élő vagyok-e vagy holt.

E szakaszon a Beszterce kacskaringósan vágott medret magának, s helyenként olyan hajtókanyarokat ír le, hogy ha valaki a parton járva rövidíteni akar, gyalogosan is könnyen a tutajok elébe kerülhet.

Menet közben, s főként ahol egyenesben haladtunk, kezdtem kitapasztalni, hogyan kell állva maradni és örökké lavírozni a forgolódo, csúszós rönkhátakon. Rémesen veszélyessé válhatott volna, ha szétnyílik alattam a két rönk, mert szempillantás alatt odatöri a lábamat, de ha belecsúszok, akár a derekamat is kettéroppantja.

Gyönyörű idő volt, csodáltam a Beszterce völgye szépségeit, a falusi házak messze látszó, rikítóra festett falát.

Az idillnek az vetett véget, hogy egyszer csak egy rövidítésen lóhalálában rohant egy ember: „Elhagyni a tutajt! Elhagyni a tutajt! – kiabálta torkaszakadtából. – Be a vízbe! Mindenki a vízbe!”

Mikor láttam, hogy a tapasztalt tutajosok szófogadóan „lábast” ugranak a vízbe, hirtelen felnyaláboltam az akkumulátoromat, s ahogy a kalapácsvető a vasgolyóját, nagy lendülettel kihajítottam a partra. Abban a pillanatban már teremtettem lélek sem volt a tutajon.

Szerencsére láttam, hogy a víz a hónaljamig ér, s fejem fölé tartva a filmezőgépet, magam is megpróbáltam talpra esve ugrani. A több tonna súlyú, kormányzás nélkül maradt tutaj 3-4 méterre lehetett a sáros parttól, amikor elszántam magam a menekülésre. Ketten is elkapták a kezemet, s villanásnyi idő alatt kirántottak.

Ezalatt a nagy súly éktelen lármát csapva a partnak rohant.

Szörnyen néztünk ki. Elnevettem magam, majd a többiek is rákezdték, mert térdig érő télikabátom annyi vizet szívott magába, hogy még négykézláb se tudtam menni a mázsányi súly alatt!

Befogadtak a legközelebbi házba szárítkozni, s az öreg néni, aki éppen kenyeret sütött, jóságos sietséggel tette be valódi bőrbakancsomat a kemencébe. Mikor már érzett a szaga is, kivették hirtelen, de ahogy megláttam, majdnem sírva fakadtam: legalább tíz számmal lett kisebb!

Szárítkozás közben aztán elmesélték, miért is kellett nekünk hanyatt-homlok a vízbe ugrani.

Említettem már, hogy bölcs kérésemre 4-4 percenként indították útnak a tutajokat. Az 1-es és 2-es számú tutaj egy hajtúkanyarban összetorlódott: a sebesen áramló vízben egy rönk keresztbe fordult, mire a többi, mint egy felpöccintett fogpiszkálós doboz tartalma, egy-csapásra égne meredt. Ha mi e torlaszba tutajunkkal belerohanunk, húsdarálóként roncsolt volna szét valamennyiünket.

Szárítkozás után egy rönkszállító autó fülkéjében utazva visszamentünk Sesulra, hogy újra tutajra szálljunk, de közben a stúdió leállította a filmezést, mondván, hogy elég volt a kockázatból. Pedig mentem volna másodszor is, mert most már sejtettem, hogyan kell túlélni egy ilyen kalandot.

Sesulon ért az este, s egy erdész beinvitált a házába, éjszakai szállásra. Alig nyitok be a kapun, mert mint vendéget előretessékeltek, rettentő fenevad rontott rám, de lendülete szerencsére fönnakadt a vastag acélláncon. „A szentségit – kiáltottam fel –, ez bizony nem kutya!” Igazam is volt, mert az erdész egy maga nevelte (szerinte: megszelídített) farkasnőstényt tartott házőrzőnek! Ami pedig szigorúan tilos... „Tessék csak beljebb fáradni!” – invitáltak kedvesen, hogy feledtessék velem ijedelmemet. Leültünk a jó meleg konyhában. Elégedetten kezdtem melengetni a kezemet, amikor a rakott tűzhely kis zugából egy rettentő mérges tekintetű macska néz velem farkasszemet. „De hát ez a macska se macska!” – fordultam az erdész feleségéhez. – „Hát úgy fele-fele – válaszolta a háziasszony –, mert most két éve volt egy anyamacskánk, amely egy szép napon eltűnt a fenyőrengetegben, de ezt a félvért már itt hozta a világra, mert közben hazajött...” Égett, ropogott a száraz fenyőfa a tűzön, erdei málna szárából készült piros teát iszogattunk, véletlenül fölpillantottam a szekrény tetejére, ahol egy zöld erdészkalap éppen elkezdett mozogni. Megremegett a csésze a kezemben!

„Ne tessék már félni – így az erdészné –, ez a mi kis Pufókánk, egy kétéves mókus!”

Ezek után nem csodálkoztam volna, ha a számomra előkészített hálósobából egy idő után kísértált volna egy félelmetes bengáli tigris!

Persze azért nem telt rosszul, hiszen szárított házisonkát eszegettünk, házigazdám pedig pompás áfonyalevet töltögetett hozzá. E foglalatosság mellett lepett meg bennünket egy fiatal erdész, mondván, hogy egy munkásbusszal jött fel Carlibabáról, ahol az erdészeti hivatal egyik üres helyiségében két kismedvét látott bezárva, amiket azokban a napokban fogtak. Nosza, másnap oda is utaztam, hogy lefilmezzem őket. Olyan kicsik voltak, hogy az erdész cumisüveggel reggeliztette a két foglyot. Izgága kispofák, amikor megsimogattam volna őket, villámgyorsan odakaptak tűhegyes körmeikkel.

Ahhoz, hogy a filmezés sikerüljön, ki kellett vinni a bocsokat a napsütötte füre. Gondoltam, azt kapom le, hogyan reagálnak a hozzájuk kíváncsian közelítő, ezalatt villámgyorsan összegyűlő gyermekekre.

Egy-két fiúcska ügyesen, hirtelen elkapta tarkójukon a bundácskát, s ezzel le is voltak fegyverezve. Érdekes, hogy amikor leánykák közelítettek így hozzájuk, akkor rémesen összekarmolódtak!

A felvevőgéppel bajlódtam éppen, amikor egy arra jövő tutajos újabb hírt hozott: a tutajtorlódás és ütközés következtében a rönkök tömörülése agyonütött egy ritka, igen nagy halat, egy 11 kilós galócat, amely a pisztrángok családjába tartozik, és szigorúan védett. Rohantam Vatra Dorneira, ahol a halat azonnal tartósították, hogy egy bizottság majd lefényképezze, és döntsön afelől, megnyúzzák-e, avagy preparálják valamelyik múzeum részére.

Végül harmadszorra is vissza kellett mennem Sesulra, ám a gyűjtőtő környékén csend honolt, a tutajozás véget ért, talán egyszer s mindenkorra.

Lebegve, a világ fölött

Vidéken vetítettük egyik filmünket, majd kötetlen beszélgetésre készültünk a nézőkkel. A teremben szorongó, kamaszodó fiúcskák azt a kérdést szegezték nekem – mert a filmben helikopteres jelenetet is láthattak –, hogy zuhantam-e már le életemben helikopterrel.

Nem akartam kedvüket venni a bölcs válasszal, hogy ha azt mondom, hogy „igen”, akkor most nem közöttük, hanem a temetőben lennék. De azért nem is hallgathattam, s így eszembe jutott három történet, amelyek kivétel nélkül jól végződtek, de hajszálon múlt, hogy túléltem őket.

Egyszer a Fogarasi-havasok felé közeledtünk, érződött a másodpercek alatt lehülő levegőn. Szokásom szerint kint ültem az operatóri helyemen, a helikopter nyitott ajtajában, félig bent, félig kint. Szokatlan magasra kellett emelkednünk, mert a Negoi fölött készültünk repülni. A pilótákkal gégemikrofonon át értekeztem, de beszédünket mindenki hallotta: mind a meteorológiai szolgálat, mind a légi irányító központ. Egyszer csak hallom, hogy a meteó értesít: figyelem, igen erős légáramlati „folyosón” fogunk átrepülni, de alig fejezte be a mondatot, már éreztem is, hogy a hatalmas gép ahelyett, hogy előremenne, oldalirányba lavírozik. Egyik pillanatról a másikra szörnyű hideg lett. Csupasz térdem majd lefagyott, mire kikerültünk a rettentő erős széláramlásból.

Egy bucsecsi filmezés után tartottunk hazafelé, s hideg eső zendített rá. Repülés közben szigorúan tilos – mert biztos halálhoz vezet – az ajtóba kikötött operatőrnek kioldani a gurttni hámrendszert. Gyártásvezetőnk, aki bent, a gépben ült, a hátam mögött, egyre unszolt, hogy oldjam ki a gurttnit, s húzódjak be az esőből. Én meg, a szabályokkal mit sem törődve, szót fogadtam, s kioldottam a kötelékem, hogy becsússzak. A pilóták erről mit sem tudtak, de ha abban a pillanatban egy parányit billen a gép, rögtön kizuhantam volna. A főpilóta, amikor leszállás után elmeséltem neki az esetet, szörnyen letolt, és azon csodálkozott, hogyan menekültem meg mégis.

Harmadik kalandom egy dupla szárnyú iskolagépen zajlott le, ahol én a hátsó ülés mélyedésében, minden fedél nélkül repültem. Indulás előtt két-három pokrócot kértem magam alá, hogy ne csak a fejem legyen kint a mélyedésből, hanem derékig a törzsem is. Miközben javában repültünk, a hegyekben légzsákba kerültünk, s egy hatalmas zökkenés nyomán, a pokrócnak köszönhetően hajszáll híján kiestem a gépből...

E vérfagyasztó élmények ellenére sose élt bennem a félsz, hogy e légifilmezések netán kötelezően átsegítenek a másvilágra. Pedig sok ezer kilométernyi repülés volt a hátam mögött!

Legelső helikopteres feladatom az volt, amikor a Deltában készítettünk filmet a tőkehalhalásatról. A Razelm-tó kijáratí része, Portița fölött kavartuk a levegőt a hatalmas légcsavarral, ott, ahol a sós tengervíz mintegy 100 méteres sávban keveredik a tó édesvizével. A 180-200 kg-os tőkehalak fel-felugrottak a levegőbe a nyári napsütésben. Csakhogy a vízben acélhuzalok voltak kifeszítve, s azokon egyenlő távolságra óriásig tühegyes svéd horgok fityegtek. Fickándozás közben testük valamely részével a halak hozzácsapódtak egy-egy horoghoz, ami pillanatok alatt beléjük fúródott. A hatalmas állat minél inkább próbált szabadulni, annál jobban fennakadt a horgon. Egy kollégám lentről, csónakból filmezett, én pedig fentről céloztam meg a tükörsima vizet, amelyből olykor-olykor kiugrott egy-egy óriási test, siralmasan vergődve. A halászok egy idő után csónakon közelítették meg áldozatukat, s egy kb. 8 kilós tölgyfarönk-bunkóval akkorát sóztak a fejére, hogy egy ökör biztosan összeesett volna tőle, ez viszont rá se hederített. Láttam, hogy elhúzódik a kiemelés, a helikopter pedig nem tud sokáig egy helyben maradni, amire pedig szükség lenne a zavartalan filmezéshez. Borzalmasan remeg a 2500 lóerős motor, amit nagyon erősen kell túráztatni, hogy viszonylag

egy helyben maradjon. Ilyen esetben ún. liftjelenethez szokás folyamodni, ami abban, áll, hogy a helikopter a lehető legalacsonyabbra ereszkedik, ott tartja magát, amíg csak bírja, majd függőlegesen fölemelkedik, mint a lift, s eközben a kamera regisztrálja az érdekes jeleneteket. Ehhez viszont pontosan tudni kell, melyik felvevőlencsével lehet a legjobb eredményt elérni. Nekem elég hamar sikerült kitapasztalnom mindezt, s aztán már nem is igen küldtek más helikopterrel, mert a légi filmezési költségek nagyok voltak, s a stúdió lehetőleg biztosra akart menni.

A pilóta megértette, hogy mit kérek tőle, s szabályosan ráereszkedett az alatt folyó, elkese-redett küzdelemre, sokáig lebegett, s szép lassan tartotta az irányt. A hallal közben már alig bírtak az emberek, s amikor azt lehetett hinni, hogy na, végre legyűrték, akkor a sok halászt egy kétségbeesett farokcsapással mind egy szálig beseperte a vízbe, s a küzdelem kezdődött előlről, míg végül sikerült csónakba emelni. Akár egy hízott disznó – 173 kg-os volt!

Már eldöntötték, hogy a Dunára vízierőmű épül, s bár még egyetlen teodolitot sem állítottak fel, engem azonnal helikopterre ültettek, hogy Turnu-Severintől Új-Moldováig filmezzem le a Duna vonalát. A „végállomásnál” megfordultunk, és visszarepültünk. Sikerült is szépen megörökítenem az egykori medret, a Duna akkori légi képét. Visszaúton kérdezte a pilóta, leszálljon-e Adah Kaleh szigetén? Akkor már mindenki tudta, hogy a sziget víz alá fog kerülni, s a lakosok egy része már át is költözött. De azért még maradtak néhányan, főként idősek. Egy nyolcvanéves bácsi azt hitte rólunk, hogy valami küldöttségféle vagyunk, s hosszasan gyözködött minket, hagyjuk őt a szigeten maradni. Próbáltuk neki elmagyarázni, hogy nekünk a filmezés a feladatunk, de nem hitte el, udvarán leült egy karosszékre, s kijelentette, hogy akkor is ott fog ülni, amikor emelkedik majd a vízszint. Ő onnan el nem mozdul... Persze, mint később megtudtam, mégiscsak elment, beletörődött a gondolatba, és csónakba szállt, amely a legutolsó lakókat szállította el... Már javában növekedett a víz, amikor újra arrafelé repültem, és nem ismertem rá a tájra. Kértem a főpilótát, hol is kezdődik a Kazán-szoros? Lemutatott: az ott. Mert azóta 30 métert emelkedett a Duna, s Ada Kaleh jegenyefáinak a hegyét még épp hogy látni lehetett.

Visszatérő téma: a természet rejtelmek

Amióta legelőször megláttam a Fogarasi-havasokat, gyökeret vert bennem a szándék, hogy egy nagyobb filmben örökítssem meg téli szépségeit. Csakhogy a fönti filmezés rengeteg nehézséggel jár. Akkor még sehol sem volt a Transzfogarasi átkelőhely, s akár északról, akár délről készült fölmenni az ember, akármilyen télidőben is csak gyalogos expedíció árán jutott el a Balea-tó partjára, az azóta is változatlanul álló menedékházhoz. Számolva minden nehézséggel, javasoltam munkatervemben egy Fogaras-filmet, s minden további nélkül el is fogadták. Az volt az elképzelésem, hogy egy kis történetet is kerekítsek a film képanyaga köré; eszerint egy turistacsoport útját kísérik nyomon, amint bejárja a hegyeket, meglehetősen felkészületlenül. A kétezres magasságon felül aztán – így írta elő a forgatókönyv – beborul felettük az ég, elromlik az idő, előkerül a rumosüveg, s amikor rájönnek, hogy eltévedtek, a téli vihar is kitör a havason. Ez volt a „szüzsé”, ami elég érdekesnek tűnt, s ennek keretében aztán nyugodtan felvonultathattuk a havasi táj jellegzetes szépségeit. A stúdió eleinte idegenkedett attól, hogy irodalmiasítsuk a témát, de végül elfogadta a forgatókönyvet, mi pedig felköltöztünk a Baleához, magunkkal vittük a turistákat játszó hat embert, meg három kolozsvári alpinistát is, akik ismerték a jégtechnikát, mert a tervek szerint ez utóbbiak fogják majd megmenteni a viharba került, már-már életveszély fenyegette kirándulókat. Negyven napra valósággal megszálltuk a menedékházat, sőt, a gondnokot is rávettük, hogy Cezar nevű kutya-jával szerepet vállaljon a filmben. Az volt a feladata, hogy mihelyt az „eltévelyedők”, akik a menedékházról indultak útnak, nem érkeznek haza, türelmetlenül nézegesse a kakukkos órát, amely éppen esti hatot üt, ez pedig télen meglehetősen kései idő; fogja a viharlámpást, s

Cezarral együtt induljon a keresésükre... A kutya szerepe az volt, hogy nyomra vezesse a gondnokot. De hogyan filmezzük le a kutya „nyomozó munkáját”, mert bármilyen értelmes állat is, Cezarunk magától képtelen fölfedezni a zugot, amelyben a turisták menedéket találtak. Akkor eszembe jutott, hogy Cezar igen-igen szereti a cukrot. Kivitem a konyhából a cukrosdobozt, s a menedékháztól a jégzugig vékony csíkban elszórtam az édes kristályszemeket. A kutya, mihelyt orrát belenyomtam a hóba, buzgón nyalogatni kezdte azt, szerencsére esti filmezés volt, a félhomályban meg úgy hatott, mintha szimatolna. Sajnos, egy-egy helyre több cukor szóródott, mire ott túl sok ideig lehorgonyozott, ezért hátulról állandóan noszogatni kellett, hogy ne vesztegessünk annyi filmet és időt. Ultrarapid filmmel dolgoztam, s előbb a menedékházi gondnok gázharisnyás lámpása világított, majd a segítségül érkező alpinisták kezébe nyomott, sztearinból és foszforból készített óriási fáklyák. A forgatókönyv szerint az eltévedésre 2500 m-en felüli magasságban került sor, egy jégfal alatt, fel is cipeltük oda a társaságot, hogy az útjukat s magát a tájat is filmezhessük, a megmentést viszont a menedékház közelében rendeztük meg; Emlékszem, kemény téli este volt, fújt a szél, s hogy a hóvihar látványosságát fokozzuk, füstgránátokat használtunk, amiket a produkciósunk hozott utánunk egy lapáton. Állandóan utasítottam, merre tartsa, hogy a szél a kívánt irányba fújja a meglehetősen fojtogató füstöt. Ám egy váratlanul megforduló légroham egyszer csak az egészet az illető arcába csapta, ő pedig a hirtelen slukktól szabályosan elterült a hóban. Kínos pillanatok következtek, egyrészt mert szükségünk volt továbbra is a füstre, hogy ne álljunk le a filmezéssel, másrészt azt se szeretnénk volna, ha a gyártásvezetőnk megbetegszik. Szerencsére aztán magához tért, s mi is elkészíthettük a zárójelenetet, amelyen az alpinisták mintegy 500 méter magasból sílécen, lobogó fáklyákkal a fejük fölött, mesterien kanyarogva siklottak le a hegyoldalon.

Hasonló buzgalommal szerveztük meg a deltai Letea erdőről szóló dokumentumfilmünk forgatását. A védett területként számon tartott, nem túlságosan nagy kiterjedésű, természeti ritkaságnak számító, liánokkal teliszótt erdőnek sötét útvesztője van, vállig érő málnabokrok és süppedős ingoványok váltakoznak benne, az egész pedig homokon terül el, hiszen Leteát a Caraorman nevezetű homokdűnék határolják. Ahhoz, hogy az erdőben állatokat is filmezhessünk – márpedig állatok nélkül nem tudtam elképzelni a filmet –, sok pénzre lett volna szükségünk, ráadásul nem is volt biztos, hogy találkozhatunk állatokkal... Az ilyenfajta kockázatnak nem sok értelmét láttuk, de hogy mégse nélkülözzük az állatszereplőket, javasoltuk: béreljünk a fővárosi állatkerttől néhány itt honos állatot, azokat vigyük el Leteára, nézzük meg, hogyan viselkednek abban a természeti környezetben, s egyúttal le is filmezzük. Kaptunk e célból három nagyocskára rókafit, két borzot és egy vadmacskát, s jött velünk egy szakértő is, az állatkert részéről. Tehergépkocsira rakodtunk, amivel eljutottunk Tulceaig, ott behajóztunk, később meg csónakra raktuk az állatseregletet. Közben amiatt főtt a fejünk, hogy a bérelt szereplők szabadon bocsátása nagy körütekintést kíván, bár a költségvetést úgy számították ki, hogy az állatok a filmezés befejeztével a letelai erdőben szét is széledjenek. Még indulás előtt igyekeztem hozzászoktatni főkönyvelőnköt a gondolathoz: meg ne forduljon olyasmi a fejében, hogy mi majd a rókákkal és társaikkal aztán megbeszéljük, hogy mivel sok pénzbe kerülnek, legyenek olyan jók, és maradjanak veszteg. Ketrecben szállításuk is rengeteg nehézséget okozott, valósággal sajnáltuk az állatkerti kollégát, amiért ilyen hálátlan pályát választott, de ő egyszer se jött ki a béketűrésből, szenvedélyes ragaszkodással végezte a munkáját. Patakfalvi Ferenc kollégámmal filmeztünk, egy szép tisztáson állítottuk fel a gépet, a ládák közelében, s kiosztottuk a feladatokat, hogy ki hova álljon, amíg filmezünk, hogy milyen irányból és merre kezdjék eresztetni az állatokat.

A rókákkal kezdtük.

Patakfalvi nevezetű kollégám állt a gép, én meg a ketrec mögött. Az első róka villámgyorsan és nyílegyenesen az erdőbe inalva eltűnt a szemünk elől, nem is láttuk többé. A másik kettő –

állatkertben született és nevelkedett rókákról volt szó – felbaktatott egy dombocskára, ott maguk alá túrték a farkukat, leültek, és kíváncsian nézegettek körbe. Feri eszeveszetten filmezett, nem is reméltük, hogy ekkora szerencsénk lesz, majd pár perc múlva abbahagyta. Rákiáltottam: még, húzzad, ameddig lehet, az ilyesmiből sose elég!... Nemsokára azonban ezek a rókák is elináltak. Sajnáltuk őket, arra gondolván, mihez kezdenek szegények a szabadsággal, hiszen nem szoktak hozzá az önálló táplálékszerzéshez, de hát ez most már nem volt a mi gondunk. Arra voltunk kíváncsiak, mire megyünk a borzokkal. Bemértük a fényt, távolságot, mindent, s kinyitottuk a ketrecajtót. Az egyik borz mintegy tízméternyit haladt a fűben, s ott gyors mozdulatokkal kezdte beásni magát. Látszott, hogy valamikor a szabadban született, s úgy fogták be, fiatal korában. Visszafojtott izgalommal filmeztük a kotorék készítését, s közben kíváncsian néztük, vajon a másik mit csinál. Hát látjuk, hogy amíg a társával foglalkoztunk, ökelme fogta magát, s szépen visszasétált a ketrecébe! Ezért potyára fizettünk, mondtam, de úgy ítéltük, borzból elég volt egy is, jöjjön tehát a vadmacska! Karda rendezőkollégám azt tanácsolta, tegyük fel a fára. Rendben van, de hogy? Mert ez nem áll meg nekünk! Akkor meg kell kötni a hátsó lábát. Azt nem lehet, mert látszana a filmen, hogy lehet ilyet el is képzelni? Elengedjük? Mint az örült elszalad, s ott maradunk az ablakon kidobott pénzzel, 5000 lejünkbe került... Végül az állatkerti emberhez fordultunk tanácsért. „Tetszik, nem tetszik, meg kell kötni a lábát, mégpedig nagyon erősen, mert ha sarokba szorítják, szörnyen veszedelmes.” Az állatkerti ember megkötötte a kandúr lábát. Az állat veszettül fűjt, csapkodott, csattogtatta fogait. Közben kiválasztottunk egy magányos fatörzset, a ketrecet melléje helyeztük, ámde amikor kinyitottuk az ajtót, a macska nem a fa felé indult, hanem egyenesen a gondozónak ugrott, aki a kötelet tartotta, túéles körmével megszagatta a nadrágját, s több helyen a bőrt is felhasította. Emberünknel azonban készenlétben állott egy acélhurok, amit villámgyorsan a kandúr nyakába helyezett, kettőt csavart rajta, mire a karmok rögtön el is engedték. Az állat szabályosan fuldoklott. Erre lazított a hurkon, a nyakánál fogva a fatörzshöz közelítette a macskát, amely a felmenetel helyett inkább lefelé akart jönni. Hogy makacskodását megtörje, időnként még szorított egyet-egyet a hurkon. Utasítottam Patakfalvit, használjon 75-ös teleobjektívet, hogy ne kelljen a macskához közelítenie, s mégis félportrét csinálhasson, mert szörnyen látszott a drót, amit ki kellett iktatnunk a képkivágatból. Mintegy kétméternyit vánszorgott felfelé, csúnyán fűjt ránk, és vicsorgatta a fogait, mellső lábával felénk csapott. De nekünk ennyi elég volt a filmezéshez... Közben telefonáltak Bukarestből, hogy ha már úgyis a Deltában tartózkodunk, ugorjunk át Tulceára, mert az ottani nyérctelepen a gondozók befogtak egy földikutyát. Én addig ilyen állatról nem is tudtam, fogalmam sem volt, hogyan néz ki. Kocsiba vágtuk magunkat, s meg sem álltunk a telepig. Egy tavacska partján szálltunk ki, amelyet az erdészet emberei dorongokkal fölfegyverkezve körülálltak. A színeiben hiénára emlékeztető, csíkos bundás állatkát, amely rendszerint úszó földszigeteken tanyázik, beeresztették a vízbe. Mi úgy készültünk, hogy úszása közben filmezzük. Valaki bedobott a tóba egy henger alakú fát, amire a kutya menten fel akart mászni, de a rönk minden egyes próbálkozásra pörgött egyet, s az egészből nevetséges cirkuszi mutatvány lett. Ugyancsak azon az úton láttam, miként szervezik meg halászatukat a gödények (másképpen pelikánok). 25-30 madár tartózkodott egy helyen, egy részük félkörben állva. Mivel csónakon közelítettünk feléjük, ránk se hederítettek, annyira megszokták a vízi járművön közlekedő embert. A félkört alkotó madarak szárnyukkal erőteljesen csapkodták a vizet, a középen állók felé hajtva a halakat. Valósággal dúskáltak a zsákmányban, s ha sejtettük volna, milyen élmény vár ránk, nyugodtan hozzuk a horgászfelszerelést is, mert minden egyes dobásra biztosan halat fogunk. A meglepetés ezután kezdődött, mikor a középen állók megszédtek magukat, helyet cseréltek az addigi hajtókkal, s most már ők csapkodták nekik a vizet, amíg azok is pukkadásig laktak.

Lesen a Retyezátban

Az Alexandru Sahia Filmstúdió programszerűen vitte filmre az ország természeti szépségeit, amelyek közül nem hiányozhatott a Retyezát sem, ahol egy szép, mintegy 2000 hektáros rezerváció igyekszik megőrizni az erdei állapotokat, s nyújt menedéket jó pár, ritkaságnak számító állatnak, mint amilyen például a zerge. A Retyezát-filmet több részből szándékoztunk elkészíteni, a terv szerint 10-12 felvonásos, flórát és faunát bemutató produkciónak készült. Többször kiszálltunk oda, mindenféle évszakban, s lassanként úgy ismertem az erdei csapásokat, ösvényeket, mint a tenyeremet. Egyik kiutazásom a zergék párosodási időszakára esett. Egyenesen a Gura Zlata-i menedékházhoz igyekeztem, amellyel átellenben a rezerváció „kapuja” áll. Ha arrafelé útnak indul az ember, két órai túra után, egy csodaszép bükkösön át a Gemene-tó partjához ér, ahol az Akadémia magashegyi tókutató intézetének egyik részlege székel. November eleje lehetett, a háznál már csak az őr tartózkodott, a kutatószezon befejeződött, de azért befogadtak bennünket éjszakára. Csatangoló útra indultam a tó környékén. Itt láttam azt a furcsaságot, hogy a téliesedő napjárás miatt a tónak az egyik fele, egyenes vonal mentén be volt fagyva, a másik pedig nem. Térkép után tájékozódva haladtam tovább, vállamon géppel és egy könnyű akkumulátorral. Hirtelen, a szemben levő hegygerincen fekete, papírkivágásra emlékeztető zergebakk-szilletteket vettem észre, amint egymásnak rontottak. Volt nálam egy 200-as teleobjektív, ami viszonylag közel hozta a jelenetet, de a távolság túlságosan nagy volt ahhoz, hogy fejük tisztán látszott volna. Próbálták egymást a nem túlságosan széles sziklapárkányról mindenáron letaszítani. Látványos, dekoratív küzdelem volt, filmeztem is vagy 60 méternyi anyagot, majd áldottam a szerencsém, hogy kóborlásra csábított, különben aligha kapom el a természet ritka nagylelkűségével felkínált ajándékát. Ez aztán bekerült a Retyezát-filmbe, akárcsak az a medve-felvétel is, amit szintén a retyezáti rezervációban készítettünk, egy oda beszabadult vérmedvéről.

A rezerváció területén érvényes szabály, hogy az ott élő állatokat nemcsak megölni vagy foglyul ejteni nem szabad, de bántani és zavarni sem. Ilyen körülmények között egy betévedt vérmedve kész csapás a zóna ökológiai egyensúlyára nézve, s mi vállaltuk, hogy segítünk megtalálni, egyúttal pedig le is filmezzük. Kirendeltek mellénk egy idős vadászembert, Pietraru bácsit, akinél külön engedély volt a kilövésre, arra az esetre, ha a medve emberéletet veszélyeztetne. A vállalkozás méreteire jellemző az is, hogy katonai telefonvonallal szereltek föl bennünket, így könnyen kapcsolatba léphettünk a segédoperatőrökkel és a rendezővel. Nehezen haladtunk előre, két héten át hiába kerestük az állatot. Főhadiszállásunkat egy hegyi tó partján üttük fel egy nagy lakósátorban. Egyik nap, amint a hevenyefenyők között járkáltunk – úgy hatott, akár egy óriási méretű perzsaszőnyeg, mintha nyírógéppel vágták volna belé az ösvényt, másfél méter szélességben –, azt mondta Pietraru: itt a közelben dögnék kell lennie! És mutatta az ide-oda cikázó zöld legyeket. Jóformán magamhoz se tértem, s majdnem beleütköztünk egy jókora, leütött tehéntetembe. Ki volt belőle éve már a mája, a tüdeje, a lágy részek. Telefonáltunk a rendezőnek, hogy ráakadtunk a filmezési helyre, ahová biztosan ellátogat még mackó koma, hiszen a jelek szerint kb. 18-20 órával korábban járhatott itt utoljára. Pietraru bácsi úgy számított, hogy a következő látogatás időpontja alkonyatra tehető, hiszen még csak egyszer fogyasztott a dögből. Beástuk magunkat egy 10 négyzetméternyi helyen, sátor hátvédelemmel. A kamerára 300-as teleobjektívet szereltünk, s az egészet alaposan, gallyakkal álcáztuk. Szétfeszítettük a dög mellső lábait, mert a hátán feküdt, hogy a kamera jobban beláthasson a lakmározás esetleges színhelyére. Mindennel elkészültünk, mire Pietraru bácsi figyelmeztetett: csend legyen, ne mozogjon senki, jön a medve! Csak úgy hullámozott lépteitől a hevenyefenyő. De egy idő után hirtelen abbamaradt a mozgolódás. Ez lefeküdt, mondta a vadászunk, s esetleg éjjel, ha jön. Ugyan mihez kezdünk vele a sötétben? Ő meg belakik az éjszaka leple alatt, s másnap megint csak lustálkodni fog, de már nem látó-

távolságban! Gyorsan menesztettünk valakit a közeli esztenához, hozzon egy kicsi csengőt. Azt egy drótra kötöttük, a drótot pedig a dög lábai közé feszítettük, majd őrséget állítottunk éjszakára. Mintegy éjfél tájban hallottuk, csilingel a dög. Felpattantunk, ordítoztunk, ahogy a torkunkon kifért. Sikerült elúznunk a hús közeléből. Hajnalban újra enni próbált, de akkor is résen voltunk, és távol tartottuk. Reggel kilenc óra felé járhatott, amikor Pietraru bácsi figyelmeztetett: most aztán tessék készen lenni! Belenéztem a gépbe, s hát jött is, két lábon lépegetve, mint egy ráérős parasztgazda. Kétszer-háromszor körüljárta a dögöt, kíváncsi gyanakvással elnézett az álcázott felvevőgép felé, szerencsére a széljárás nekünk kedvezett, nem fogott szagot, s medve koma egyszer csak lezötytyent a földre. Karmos praclijával odacsapott a dögnek, csak úgy sercegett a leszakított hús. Negyven méternyire voltunk tőle, kezdetben nem teleobjektívval filmeztük, hogy befoghassuk a tájat is, nehogy még azt gondolja a néző, hogy arénában rendeztük meg a felvételt! A rendező a hátam mögül próbált meggyőzni, hogy elég lesz ennyi is; de én el voltam szánva, hogy ha a nálam lévő egész anyagot elfilmezem is a medvére, akkor se elég; még egy ilyen alkalmam mikor lesz, közel jutni egy vérmedvéhez?! Ekkor teleobjektívval is közel hoztam az állat fejét, láttam, csurgott szájából a véres nyál, ahogy zabált, persze, hogy színesben ment a felvétel. Evés közben már nem zavartatta magát, mi nyugodtan beszélgethettünk a közelében, oda se bagózott. Engemet a hideg rázott az örömtől, hogy ilyen zsákmányhoz volt szerencsém, mígnem az öreg mackó alaposan kikerekedve elballagott a sűrűbe.

Sztalaktitok föld alatti birodalmában

Nemegyszer megtörtént, hogy olyan helyekre jutottunk el, ahol a városi ember mielőttünk nem nagyon járt. Emlékszem, hogy a kolozsvári barlangkutatók értesítették stúdióunkat, hogy a Keleti-Kárpátokban egy Bârte León nevezetű fiatal tanító Teusoara környékén igen érdekes és mély barlangot fedezett föl. A barlangászok téli expedícióra készültek a zombolyhoz, s egyúttal meghívták stúdióunk képviselőit is. A vezetőség engem küldött, Tanase Draghici fővilágosítóval. Rajtunk kívül az expedícióban három barlangkutató, két kipróbált alpinista, a tanító, egy fiatal orvosnő és egy amatőr filmes vett részt. Fölmentünk a Rebra pataka mentén fekvő Parva községig, amely Rebreanu Akasztottak erdeje c. regényében is szerepel. Állandóan mínusz 10-15°C körül ingadozott a hőmérséklet, majd egy-másfél méteres hóban vergődtünk előre a Radnai havasokban. Három málháslovunk mindennel megpakolva alig tudott lépést tartani velünk. Útközben viharba kerültünk, de nem állhattunk meg, mert nem volt nálunk egyetlen viharálló sátor sem. Az alpinisták szerencsére törték előttünk az utat, ugyanakkor fedezték vonulásunkat is. Amikor megérkeztünk a főhadiszállásnak kiszemelt fakalyibába, ruhástól dőltünk el a szénában, s pillanatok alatt elaludtunk. Másnap reggel, nagy hidegben megkezdtuk a föld alá ereszkedést. A 45 fokos lejtésű fa-létrát vastag jégpáncél borította és szörnyen csúszós volt! A barlang egy darabon viszonylag járható, de aztán egyre szaporodtak a szűkületek, az ún. egérlyukak. Az egyikbe hason csúszva úgy beszorultam, hogy társaim csak nagy nehézségek árán szabadítottak ki. Igaz, minden gomb lesodródott a ruhámról. Három órai út után a barlang közepének számító „Ebédlöterembe” értünk, amely mintegy 200 méter mélységben fekszik. Emiatt az expedíció meglehetősen félelmetesnek tűnt számomra, pedig azelőtt jártam már föld alatti folyosókon. Most viszont teljesen járatlan utat tettünk meg, s még az időérzékünket is elvesztettük. Közben megállás nélkül dolgoztunk: a barlangászok kutattak, az alpinisták kötéllel biztosítottak, mi filmeztünk. Meg voltunk győződve, hogy délután hat óra felé jár az idő, pedig óránk éjjeli 12-öt mutatott. Hajnali háromkor értünk vissza a kijáráthoz, husz órát töltöttünk a föld alatt. A két alpinista és az orvosnő még lent maradtak, hogy felderítsenek egy ismeretlen folyosót, amelyben 250 méternyit haladtak előre, miközben türelmetlenül vártuk őket az esztenán. Délfelé botorkáltak haza, a jól végzett munka örömeivel.

Ritka nehéz körülmények között filmeztem, gépem akkumulátora mindegyre megfagyott, s a nedvesség miatt blokáldott. Végül is az út nyomán készített kisfilm pár perc alatt futott le a nézőközönség előtt, de azt még elképzelni se tudják, mekkora erőfeszítésbe került a néhány percnyi filmhíradó elkészítése.

Fekete Nap az égen

1971 óta tagja vagyok a román Akadémia természetvédelmi bizottságának mint tiszteletbeli önkéntes ör. E szépen hangzó titulusról kis fényképes igazolványt is kiállítottak. Tulajdonképpen máig sem tudom, hányan vagyunk ilyen „örök”, mert még soha nem gyűltünk össze hivatalosan. A bizottság titkára ismert engem, tudta rólam, hogy sokat járom a hegyeket, szeretem a természetet, s ezért hivatalosan is felhatalmazott: amerre megfordulok, próbáljam érvényesíteni természetvédelmi törvényünk előírásait.

Persze, tulajdonképpen nekem, mint örnek nincs jogom senkit megbírságotlani, nincs nyugtakönyvem sem. Amit tehetek: egyszerűen, udvariasan próbálom felhívni egy-egy turista figyelmét, hogy például ezt az enciánt máskor ne szedje le, mert ez törvény által védett virág, akár a havasi gyopár és a többiek.

Egyszer a Bucsecsben, rododendron-virágzás idején tapasztaltam, hogy a kirándulók gyökere-restől kitépett óriási virágtövekkel jöttek lefelé velem szemben. Megszólítottam őket, és egy részük szó nélkül tudomásul vette a közlést, mások viszont egyszerűen csak eldobták. Hát ezért aztán igazán kár volt kicibálni a gyönyörű havasi virágot!

Időnként azért elmegyek az akadémiára, s elpanaszolom, hogy több hegyi utam alkalmával milyen sajnálatos dolgokat láttam, tapasztaltam. Ugyanakkor minden lehetséges alkalmat felhasználok, hogy széles körben népszerűsíthessem a természettel kapcsolatos észleléseimet, abban a reményben, hátha még többen tanulják meg becsülni és tisztelni környezetünket.

Egy ilyen jellegű közleményem éppen a nagyváradi Fáklya egyik idei számában jelent meg, a huszonhat esztendeje nálunk is észlelhető teljes napfogyatkozás filmezésének lefolyásáról. Nem mindennapi esemény volt számunkra e természeti tűnemény. Már napokkal előtte kiköltöttünk a dragalínai állami gazdaságba, a Baragan kellős közepébe. A hangkocsi, a terepjáró, a helikopter társaságában a hangmérnök, a pilóták, az asszisztensek és jómagam mint felelős operatőr, a gazdaság baromfi részlege és juhok-bárányok kifutója közötti kis térségen helyezkedtünk el. A nap annak rendje és módja szerint kelt fel azon a reggelen is. A virrasztó hangmérnök türelmesen kivárta a kakasok hajnali kukorékolását. Nyolc óra huszonhét perckor irányító rendezőm rádión érdeklődött Bukarestből, hogy minden rendben van-e. Kollégám ugyanis ideges volt, mert a főváros fölött vékony felhőtakarást észleltek. Utasított, hogy bármilyen kis párasodás vagy köd esetén azonnal szálljunk föl a helikopterrel. De a levegő továbbra is kristálytiszt volt. Mi sötét szemüvegen át néztük, amint nyolc óra negyvenhárom perckor a Hold kezdett „beleharapni” a fényes napkorongba. Előzőleg már beindítottam a zeitrafferrel működő kamerát. A nap egy része már el volt takarva, amikor a kakasok a ragadozó madár megpillantásakor használatos riasztó hangot hallattak. A tyúkok erre sietősen elültek, s a baromfiudvar percek alatt kiürült. Amikor már csak egy vékony karéj világított a napból, mégsem lett teljes sötétség, csupán alkonyatszerű derengés. A teljes takarás pillanatában feljöttek a csillagok! És ott tündökölt felettünk a csodálatos fekete Nap! Peremén glóriaszerű, káprázatos fénykoszorú világított. A fekete napkorong ellenkező széle egyszer csak kivilágosodott, s mintha egy gigantikus szivaccsal törölték volna le a sötétséget, csillagostól együtt, a Baragan felett. Magunkhoz se tértünk a dermesztő gyönyörűségtől, amikor hátunk mögött éktelen kukorékolásba kezdtek a kakasok. Talán el is felejtették, hogy kevéssel azelőtt már lekukorékolták a reggeli adagjukat!

Kevéssel cikkem megjelenése után levelet kaptam egy Nagyváradon élő asszonytól, aki így írt:

„Cikke gyönyörű emlékeket idézett föl bennem. A napfogyatkozás idején ugyanis sikerült pár szabadnapot kivennem a postától, ahol akkoriban dolgoztam. Barátaimmal együtt tudtunk a közelgő eseményről, s úgy terveztük, hogy a számunkra ismeretlen látványt a madarasi Hargitán nézzük végig. Korán reggel fölkerekedtünk, hogy az 1840 m-es nagy csúcsra (mert van kicsi is!) érjünk. Nehéz terepen, hatalmas hóban meneteltünk. Ragyogó idő volt, amilyen csak a hegyekben, havas csúcsok közötti napsütésben szokott lenni. A pár nappal korábban elült hófúvás mesebeli alakzatokat formált az apró fenyőcskékből, a nagyobb fák köré pedig hatalmas kerítéseket vont. Ön biztosan filmezett már ilyet életében, de azért sajnálhatja, hogy akkor nem lehetett ott velünk. Az volt ám az igazán színes filmre kíváncsózó, amikor a vakító fehér hó és a sok mesebeli figura elkezdett sárgára, narancsszínűre, pirosra, kékre, sötétkékre, ibolyára változni, amíg pár pillanatra szinte teljesen sötét lett. Aztán a színek kezdtek visszavilágosodni, természetesen fordított sorrendben... Talán ha lefilmeztük volna, most trükkfelvételnak tartanák, de mi valóságosan láttuk, s ma is azt mondom, megérte az akkori fáradságot. Igaz, helikopter nem volt, csak síléc és 12 kilométernyi gyaloglás, a műszerasztalt kormozott üveg helyettesítette, de így is sokat láttunk. Hangmérnökre meg egyáltalán nem volt szükségünk, hiszen pár percig még a szavunk is elállt, szinte félelmetes volt a világra telepedő néma csend. Még egyszer köszönet az érdekes, sok szép élményt felelevenítő írásért!”

Bevallom, engem e levél rendkívül meghatott, és megnyugtató: annak a bizonyítékát olvastam ki belőle, hogy önkéntes örök talán nem is volnánk olyan kevesen, s csak annyit kell tennünk, hogy a kellő időben s a kellő határozottsággal merjük érvényesíteni mindazt a szépet és jót, amit a természet szeretete az emberben felszínre hoz.

Békés robbantás

Felvevőgéppemmel sokszor voltam tanúja új tájak születésének is. A hatvanas évek elején, késő őszi délután kanyarodtunk be a Beszterce völgyébe. A békási cementgyár egyik bányatelepén készültünk filmezni.

Kilométerekre a kőbányától különös berendezésű autók sorakoztak a mezőn. Geofizikusok, rádiótávírdászok, a rádió „pontos idő” műszerészei szanaszét a fűvön, gumivezetékek összevisszaságában. A földrengéskutató intézet technikusai, mérnökök, robbantási szakemberek és ki tudná felsorolni, ki volt jelen ezen a nagy előkészületen.

A cementgyár egy egész sziklarendszert robbant fel, ami előre látható számítások szerint 3-4 évre elegendő cementkőzetet mozdit meg és szabadit föl kitermelésre.

– A legnagyobb méretű robbantás lesz – mondta a cementgyár főmérnöke –, amit valaha is előkészítettek az országban.

Harmincöt tonna robbanóanyagot építettek be a sziklarendszer belsejébe, amit elektromos úton gyűjtanak be. Hosszadalmas gyűlések és szakmegbeszélések után, délelőtt 11 órára tűzték ki a robbantás időpontját.

Filmezési naplómba részletesen feljegyeztem az esemény mozzanatait.

Kedd, reggel 8 óra. – Az idő borús, semmi remény, hogy kisüt a nap. Három filmfelvevő gépet töltünk be szuperérzékeny anyaggal. Mindegyik felvevőgép más és más látószögű lencsével filmezi a robbantást. Pontosan senki nem tudja előre megmondani, mennyi tűnik majd el az előttünk tornyosuló hatalmas sziklatömbből.

A szabály értelmében a minimális megközelítés 1 km! Feltevőgéppemmel a robbanás közép-pontjától 500 m-re helyezkedek el. Kivételesen engedélyezték, hogy itt ássam be magam, mivel kissé oldalról szeretném megörökíteni a sosem-volt látványt.

A biztonsági intézkedések szinte túlzóak, de azért ki tudja? A másodoperatőr mögöttem, kb. 200 m-rel hátrébb idegeskedik. Nem akar „helyre menni” a 300 mm-es teleobjektívje. Ez a feltevőlencse fogja a legközelebből látni a robbantást.

Reggel 10 óra. – Változatlanul borús az idő. Ebben a percben szólaltak meg a szirénák, amelyek a teljes kiürítésre figyelmeztetnek. Erre nincs is szükség, mert teremtett lélek sem merészelt bekíváncsiskodni a veszélyes övezetbe. Szakemberek százai figyelik, mérik, regisztrálják síri csöndben a terepet. A szeizmográfkezelők tőlünk kilométerekre várják a rádió pontos időjelzését, vagyis a 11 órát.

A megbeszélés értelmében bennünket, filmeseket egy puskalövéssel értesítenek, abban a másodpercben, amikor a pontosidő-berendezés az első jelzést leadja. Mi abban a pillanatban indítjuk a feltevőgépeket.

10 óra 56 perc. – Négy perc múlva eltűnik egy hegy a szemünk elől. Hallom a szívverésemet. Közvetlenül mellettem egy időmérő hangja: „Tíz másodperc!”

Iszonyatos föld alatti morajlás ráz meg bennünket.

Rémületemre a hegy (amit eltűnni véltem) duzzadt, dagadt, azután szemkápráztató villámlással sisteregve dörgött, majd iszonyatosat rázkódva a levegőbe repült.

Jóval több mint egymillió tonna sziklakő zúdult lefelé a lejtőn, olyan átláthatatlan porfelhőt hagyva maga után, hogy pillanatok alatt fehérek lettünk gépestül, mindenestül.

Szinte csak most tértem magamhoz, jóval a robbanás után! Csak a teljesen lepergett nagy tekercs film igazolta, hogy filmeztem is időközben.

Órák múlva is hullott, dörgött még a fellazított sziklahegység. Mire leülepedett a porfelhő, szokatlan, új táj tárult elénk. Egy teljesen ismeretlen táj, amelyet még nem látott senki.

Eltűnt egy hatalmas hegy. Összeomlott és a mélybe süllyedt, hogy óriásira nőjön a vízelzáró gát, amely megemésztí majd finomcement alakjában ezt a temérdek követ.

Mi mindent megér az országot keresztül-kasul járó ember!

És mi mindent megörökít a celluloidszalag!

Szerencsés ember vagyok, ahogy fiatal kollégám állítja, velem szemközt ülve, a tűzhely előtt?

De hát mindenki előtt nyitva áll az átélés és a részvétel lehetősége!

Hogy eljutottunk e tanulságig, talán épp e hóviharnak köszönhetem, aminek mintha soha se akarna vége szakadni...

1987 februárjában

Múzeum a lakásom

(Sima Toader néhai vadászati szakértő története)

*Sima Toader házi múzeumában
Fotó Székely Sándor*

1989-ben 81 éves volt az alábbi visszaemlékezések szerzője, aki a besztercei erdészeti felügyelőség nyugalmazott vadászati szakértőjeként azzal töltötte ki öregkora napjait, hogy a város Cerbului (Szarvas) utcában álló magánházában berendezett múzeumot karbantartsa és tovább gazdagítsa. Annak idején ugyanis a Toader bácsi háza volt Romániában az egyetlen vadászati profilú múzeum; tudomásunk szerint azóta se került riválisa az országban, de abban sem vagyunk biztosak, hogy az intézmény nem került az ebek harmincadjára, hiszen a gazda, aki annak idején már egyedül lakta a sok szobás ingatlant, minden bizonnyal az örök vadászmezőkre távozott. Háza abban a furcsa, sorsfordító évben, amikor összehozott vele a szerencse, kötelező módon még szerepelt a Besztercét felkereső szervezett idegenforgalmi csoportok úti programjában mint elmaradhatatlan látványosság.

– Múzeum a lakásom – mutogatta a házigazda akkor a helyiségekben az illetéktelen látogatók elleni védekezésül itt-ott felállított, működőkész medvecsapdákat –, s vannak napok, amikor egyik kirándulócsoporthoz a másiknak adja a kilincset...

Végigböngésztem a vendégkönyvet, amelyben a román, német, orosz, magyar, kínai, angol stb. nyelvű értékelések egy emberélet értelméről szólnak. Ahogy én láttam, nem is Toader bácsi lakott a múzeumban, annál inkább a múzeum kért helyet magának a hajdani biológiai-tanár, majd vadászati szakértő házában. Akkor pár napra rendelkezésemre bocsátotta életének legfontosabb dokumentumait, személyes feljegyzéseit, naplóját, levelezését, felvételeit, azzal a kikötéssel, hogy múzeumának csöndjében tanulmányozom át, jegyzetelem ki azokat. Így született az alábbi összeállítás, vallomásként egy természetnek szentelt, kalandos életről.

Kívánságom

A besztercei Alexandru Odobescu Líceumban töltött első évek során, 1926. május 10-én elküldtek a Bukarestben megrendezett Tinerimea Româna (Román Ifjúság) nevezetű versenyre. Megragadva az alkalmat, ellátogattam a Grigore Antipa természetrajzi múzeumba, aminek hatására elhatároztam, egyszer még én is létesítsek majd valami múzeumfelét.

Mivel nagyapám, továbbá apám is szenvedélyes vadászok voltak, mindent, amit az életben begyűjtöttem, tartósítottam és természetű formába hoztam, azt szigorúan megőriztem, ekként rakván le a vadászmúzeum alapjait.

Az a kívánságom, hogy a múzeum a Szarvas utca 15. szám alatti házamban maradjon...

Halálom után a múzeumot az államnak adományozom, hogy szemléltető taneszközként szolgáljon gyermekeink, unokáink és dédunokáink épülésére.

Kelt Besztercén, 1983-ban

(A képeretbe foglalt szöveg a múzeum egyik belső szobaajtaján olvasható)

Oklevél

Sima Toader elvtárs, a termelés élenjárója, ezen Díszoklevelet kapja a szocialista versenyben elért rendkívüli eredményeiért.

Kelt Tordán, 1957. július elsején.

(A házigazda szerint a sikeres vadtelepítési akcióban való részvételéért adták, a napló díszes füzetével együtt...)

Erdőgazdálkodási és Építőanyagipari Minisztérium / Miniszteri kabinet

Nr. 11293/1976.10.6.

Sima Toader elvtársnak, Besztercére

Ezúton szeretnénk hálás köszönetet mondani az Erdőgazdálkodási és Építőanyagipari Minisztérium, valamint a Vadászok és Sporthorgászok Országos Szövetsége rendelkezésére bocsátott vadásztrófeákért, amelyekkel hazánk részt vett a f. év augusztus 28-szeptember 12. között Ceske Budejovicében, a Csehszlovák SZK-ban megrendezett nemzetközi vadászkiállításon.

Az ön hozzájárulása, e pompás trófeák begyűjtése és rangos nemzetközi vadászversenyen való bemutatása révén hazánk az első helyen végzett; 619 érmet szerzett, amelyek közül 525 az aranyérmek száma.

(Gépirásos okmány, a napló második lapjára ragasztva)

Napló: előhang

Számtalanszor foglalkoztatott már a gondolat, hogy nekiüljek papírra vetni mindazt, ami velem történt, ami van és ami megtörténhet; hogy akik soraimat olvassák, képet alkossanak az életben fellelhető változásokról és állandóságokról.

Én, aki úgy ismerem az erdő életét, ahogy az keveseknek adatott meg, néhány emlékeztető sort jegyeznek ide anélkül, hogy valakitől is másolnám...

Az állatok életéről mondanám el, amit tapasztaltam. Erőm, időm már nincs elég ahhoz, hogy mindent följegyezzek. Akik netán majd elolvassák soraimat és képesek rá, talán még kiegészítik mindazzal, amivel szükséges...

Napló: szemelvények

...A szőr vagy tollazat borította vadak a természet teremtményei; ennek megfelelően nagyjából birtokában vannak valamennyi érzéknek. Lényüket és életük biztonságát a faj fennmaradásának ösztöne szabályozza...

...A vadállatok állandó létharcban állnak. Igazában el sem tudjuk képzelni, milyen küzdelemre kerül sor az erdőben a nemek, a fajok között – az uralkodásért, az élelemért, a túlélésért. Az emberi civilizáció és tudomány előrelépésével a vadak is fejlődésen mentek keresztül.

Még apám mesélte például, hogy ő a nagyapámtól hallotta, aki Bethlen gróf vadőrjeként szolgált a Czibles hegységben, hogy arrafelé (lásd a Zamboita, Dealul Zimbrului, Zimbriora helyneveket*) a XVIII. században még léteztek szabadon élő bölények, melyekre kovakő hegyű, primitív fegyverekkel vadásztak; az állatok akkoriban távolról sem voltak olyan elővigyázatosak, mint napjainkban.

Fegyverviselési engedélye lévén, nagyapám két méter hosszú, kovaköves puskával járt-kelt, amihez löport, kenderfojtást, lópatkóhoz való csavarszeget és ócskavas darabokat használt lövedék gyanánt. Tudta, hogy merre túrnak a vaddisznók, s útjukat elállva, lesbe állt a hegyekben. Közte s a vadak között mintegy 70-80 méteres volt a távolság. Nagyapám többször is a kovakőhöz ütögette a puska kakasát, amíg a löporhoz vezető gyutacs tüzet kapott, a por meggyúlt, tüze kiröpítette a csavarszeget, egyenesen a célpont felé. E művelet nem egyszer 5-10 percét is felemésztette. A vaddisznók bizonyára hallották a zajt, de kezdetben nem tartottak tőle...

...A fentebb említett létért való küzdelemről számos olyan történetet mesélt nekem az édesapám, Sima Toader, amiket személyesen is átélt.

A XIX. században, amikor még legényke volt, a telet a hegyek közt töltötte, a juhokkal, azon a helyen, ahol nyáron a szülei a szénát csinálták, de lehordani a faluba már nem tudtak mindent, ezért aztán a juhokat vitték föl a szénához. Az állataik rögtönzött akolban éldegéltek, az emberek meg kalyibában húzták meg agukukat.

---

* *zimbru* = román nyelven bölényt jelent

Egy februári reggelen Telcs fölött, az Öreghegyen apám csak hallja, amint a juhászkutya vadul ugat. Felkapta a vedret és abba az irányba sietett, ahonnan az ugatást hallotta, vagyis a forráshoz, melyről a vizet hozzák. A forrástól nem messze szokatlan fújtatásra, dulakodás zajára lett figyelmes. Ahogy egy vastag fenyő törzse mögé bújva jobban kilesett, egy vaddisznó és egy medve párharcát láthatta. Mindkét állat rendkívülien nagy, agresszív és erős példány volt. Apámnak földbe gyökerezett a lába a látványtól, s mellette a kutya is megtorpant.

Hallgattak, mint a sír. Apám közben csupa szem és fül volt, a fejleményekre kíváncsian. A medve egy idő után belefáradt a vadkannal vívott párharcba, váratlanul felhágott egy jókora fenyőcsutakra, miközben a kan őrjöngve forgolódott tovább a csutak körül, agyarával jókora szilánkokat hasítva ki belőle. Mikor aztán a medve szusszant egyet, a csutakról egyenesen a disznó határa szökött, s az elkeseredett harc tovább folytatódott. Nem kellett már semmiféle víz apámnak, lóhalálában iszkolt vissza a kalyibához. Csak a kutya maradt a helyszínen, s addig ugatott, amíg végleg berekedt, a küzdelem pedig még sokáig elhúzódott.

Másnap reggel aztán a kutya, fogai közt egy vaddisznólábbal állított haza, majd elkísérte apámat a küzdelem helyére, ő pedig elborzadt az eléje táruló látványtól: dűlások, gödrök, vaddisznóvér és szőröcsimbók a medve bundájából, disznócsontok és a kan leszakított feje, a sarló nagyságú agyarakkal borították be a havat.

Március-április táján, amikor aztán apám a juhokkal kivonult a legelőre, a küzdelem színhelyétől valamivel távolabb a medve oszlásnak indult tetemére bukkant. A harcban tehát a vadkan is végzetesen megsebesítette ellenfelét, amely kevéssel élte túl talmi győzelmét.

...1948 őszén egy épülő vadászház munkálatait vezettem Felsőbudakon. Egyik reggel a tetőn dolgozó ácsok elrikkantották magukat: a szarvas, a szarvas! Később meg: a medve! a medve! Kiáltozásukra felfigyelvén, futásnak eredtem, hogy lássam, mi is történik. Két-háromszáz méternyire lehettem a közeli pataktól, amelyen híd épült a fakitermelés felé, s látom, hogy a híd alá egy szarvas vette be magát, míg a patak túlsópartján egy medve ólálkodott, s még a hegyekben üldözöttje nyomába szegődhetett. Mivel hasonló esetekre érvényes utasítást nem kaptam, telefonon kapcsolatba léptem a beszercei erdészeti igazgatósággal, ahonnan azt mondták, lőjem ki a szarvast, tartósítsam, majd adjam le a megfelelő hivatalban. A medve addig el nem mozdult onnan, amíg meg nem hallotta a puskalövés dörrenését. Miközben a szarvast nyúztam, észrevettem, hogy az állat három bordája törött volt.

Valószínűleg elesett, összezúzta magát, sebe legyengítette, a véres nyomokon pedig a medve a hídig követte...

...1954 telén sertésvész ütött be a vidéken, aminek során rengeteg vaddisznó elhullott, s a tetemekből a farkasok és a medvék lakmároztak. A Borgói havasok egyik körzetében, egy munkásbarakk közelében, egy januári éjszakán a szálláson tartózkodó munkások állatok horkantását és indulatos hörgését hallották. Így ment ez egy fél órán át, majd iszonyatos bődülés hallatszott, utána meg halotti csend borult az erdőre. Reggel aztán az emberek telefonáltak a borgóprundi erdőkerülethez, amelynek kerülője parancsot kapott, hogy jelenjen meg a helyszínen és vizsgálja ki, mi történt. Odaérve azt állapíthatta meg, hogy egy magának éjjeli szállást fészkelő vaddisznóról egy arra vetődő medve azt gondolta, hogy élettelen tetem és lakmározni akart belőle. Ádáz harcra került sor. A kétségbeesetten támadó vadkannak agyarával sikerült felhasítania a medve hasát, az meg úgy belegabalyodott kiomló beleibe, hogy rövid idő múlva ott maradt, kimúlva a helyszínen. A vaddisznó meg továbbállt...

Zimankós telek idején a ragadozók könnyebben mozognak a vastag hótakarón, s olykor valósággal megtizedelik a haszonvad-állományt. Szükséges ilyenkor az ember beavatkozása, visszaállítani a megbomlott egyensúlyt.

Röviden megpróbálom összefoglalni, milyen műveletekben vettem részt e téren, munkatársaimmal együtt.

Az 1949-50-es évtől kezdve, amikor is a tanügyből az erdészethez kerültem, mindvégig haltenyésztési és vadgazdálkodási kérdésekkel foglalkoztam. Régi vadászfamília leszármazottjaként mindig is nagy szeretettel műveltem ezt a sportot, egészen 1968-ig, amikor saját kérésemre nyugalomba vonultam. Ez idő alatt igyekeztem mind az emberektől, mind az állatoktól tanulni; az emberektől a vadnevelés és -etetés eszközeit és módszereit, az állatoktól életmódjuk sajátosságait lestem el, ebből pedig az a hasznom származott, hogy képes voltam segíteni rajtuk, s mesterséges szelekció révén egészséges és kellő számú tenyészanyagot biztosítani, adott területre. Ott, ahol ez nehézségekbe ütközött, telepítéshez folyamodtunk. Az 1952-56 közötti esztendőkből például Mócs és Vajdakamarás vidékén létrehoztuk a Transilvania nevű fácánost, méghozzá telepítéssel; e madár azóta terjedt el az erdélyi hátságon. A feladat távolról sem volt egyszerű, a veszélyes ragadozók miatt, amelyeket előzőleg el kellett távolítanunk. Biztosítanunk kellett továbbá a fácáneledelt s egészségük megővését, hogy jó minőségű szaporítóanyagot nyerjünk.

1956-62 között a tordai erdészeti körzetnél dolgoztam, ahol vezetőink irányításával, munkatársaimmal együtt a kárpáti szarvas telepítését hajtottuk végre a Nyugati Kárpátokban. E célból karámot állítottunk fel a Jára völgyében, ahová szarvasgidákat szállítottunk, amelyek előbb cuclin át kapták a táplálékot. 1962-ben, amikor ivaréretté váltak, szabadon engedték valamennyit, mire szétszéledtek és elszaporodtak. A legnehezebb feladat itt is a ragadozók fékentartása volt, s ez annyira jól sikerült, hogy a vidékről szinte teljesen kiveszett a farkas, a róka és a hiúz. Történetesen sertés- és szájvész pusztított, ezért jónak láttuk a szarvas mellett a medvét is elszaporítani a körzetben, mivel ezt az állatot az erdő szanitéceként tartják számon. Karámot építettünk, minden szükséges körülmény megteremtettünk a bocsok neveléséhez, s ivarérettségükig gondoztuk őket.

...Miután kollegáimmal együtt szabadon engedték az általunk fölnevelt 16 szarvasünőt és 17 bikát, átkerültem a naszódi körzethez. Távozásom előtt került sor a medvék szélnek eresztésére is, akik a pisztrángoktól megmaradt főtt húson nevelkedve rászoktak a húsevésre s a Nyugati Kárpátok marháinak és legelőinek rémei lettek...

Naszódi munkám azzal indult, hogy felmérést végeztem a zerge meghonosítása végett. Sikertől rábukkannom a Muncelu tájékán egy zergecsaládra, amely néha elkalandozott egészen a Cziblesig, a Telcs-Kistelcs-Fiad átjárón keresztül. Felfedezésem a telcsi vadászok, mint Grof Viktor és Tompa Gheorghe is megerősítették. Ezzel párhuzamosan a nyírfajd jelenlétét is sikerült földerítenem Rebra fölött, a Pietrosz erdeiben. Azért, hogy a zergét a Radnai havasokban meghonosítsuk, átirányítottak a radnai kerülethez. Kollégáim, valamint Majoros község vezetőinek támogatásával előkészítettem a karámot és mindent, ami kellett.

Először 1962-ben mentem el a Fogarasi havasokba, az árpási körzethez, ami Brassóhoz tartozik, ahol ivarérett zergéket szándékoztunk fogságba ejteni. Erős hálóval zártunk le minden átjárót Erdély, illetve a déli országrész irányába, majd a visszautakon is hálókat helyeztünk el. Ezután nem maradt más hátra, mint hogy megfogjuk az állatokat, ez viszont nehézségekbe ütközött, mert a foglyul ejtett vadak szinte a végkimerülésig vergődtek a háló szorításában. Akkor szalmával bélelt ketrecekben helyeztük el őket, s Árpásról újabb szállítóeszközökkel saját karámjaink felé tartottunk. A testileg sérült állatok megszenvedték az 1500 méternél alacsonyabb szintmagasságot, amiért is alkalmatlannak voltak a szaporításra.

Más megoldást kellett találnunk. Elhatároztuk, hogy felnőtt zergék helyett gidókat fogunk be. Tudtuk, hogy a zergék párzása ősszel, október-november folyamán történik, attól függően, hogyan alakul az időjárás. Ha érzik, hogy a tavasz korán köszöntene be, októberben párzanak, s májusban már sor kerül az ellésre. Ugyanakkor a zergék az év nagy részében 4-5 fős, de

akár 10-20-30-as létszámú csordákban élnek. Amíg a hótakaró kitart, a sziklákon tartózkodnak, télen pedig a ritkás fák közé merészkednek, ahol szederindával táplálkoznak, amely télen is megmarad zöldnek. Tavasszal a vemhes zergék elléshez készülődnek. Kiválnak a csordából, a déli oldalak sziklapárkányai közé rejtőznek, ahol egy-két gidót fialnak. A nagyon fiatalok, vagy az idősök egyet, az érettek és egészségesek kettőt ellenek. Legtöbbször egy nőtény és egy hím utód jön világra. Pár nappal az ellés után az anyaállat kibújik a napfényre, s egyúttal táplálékot keres. További két-három nap elteltével a gidók is vele tartanak.

Épeszű ember fejében meg se fordulna, hogy a sziklapárkányokig merészkedve zergefiakat ejthetne foglyul. Mi viszont, mivel otthonosan mozogtunk a hegyek között, a sziklákon, a nyaktörő gerinceken, ahol az ember bármelyik lépésre otthagynak a fogát, és mivel kötelekkel, sziklaszegekkel, cementtel, acélpatkókkal voltunk felszerelve, a zergék nyomába eredtünk, megvizsgáltuk a helyet, ahol a kis gidók rejtőztek, haditervet készítettünk, s egymást kölcsönösen támogatva, vesszőkassal a hátunkon később visszaóvakodtunk a kicsinyekért; hol nőtényt, hol hímet vittünk magunkkal, attól függően, mire volt éppen szükségünk. Így a foglyulejtés biztonságban folyt le, az anyaállat ugyanis elmenekült, a kis zergék pedig mozdulatlanul a sziklához lapultak...

Dolgunk végezetten ereszkedtünk alá a hegyekből, Viktóriavárosig, ott aztán cumival tápláltuk a kicsinyeket. Sajnos, nem számoltunk azzal, hogy többségük gyomorrontást kap és hamarosan bele is pusztultak...

Akkor szelíd kecskéket vásároltunk, köztük fekete és tarka példányokat, elválasztottuk őket kicsinyeiktől, s rávettük őket, fogadják örökbe a zergefiakat. Az első évben itt is újabb hibába estünk, mert hagytuk a kicsinyeket egyszerre túl sokat szopni, s ismét csak elhullottak. A második esztendőben aztán, mielőtt sor került volna a szopásra, előzetesen fejtünk valamit a kecskétől, s amíg a kicsinyek meg nem erősödtek, rendszerint kevesebb tejet hagytunk az anyák tőgyében.

Miután a kecskemamák hozzászoktak a kicsiny zergékhez, elválasztottuk őket, s a gidók külön karámba kerültek. Ekkor viszont meggyűlt a gondunk a medvével és a hiúzzal, mert sokszor a három méter magas, fent szögesdrótban végződő kerítésen is átmásztak, de résen voltunk s a megfelelő engedélyekkel rendelkezve, kilöhattuk a támadókat.

A karámban tartózkodó kis zergék természetes környezetben éltek, s mert megkapták hagyományos táplálékukat, gyorsan fejlődtek. Megszűnt az elhullás is. Egymás után látogattak ki hozzánk a főnökeink, az egészségügyi ellenőrök és mindent rendben találtak.

Az ivaréretté vált állatokat páronként engedték szabadon, s ma is vígan szaporodnak a Radnai havasokban és annak környékén. Természetesen, segíteni kell fennmaradásukat, mert a hiúz továbbra is esküdt ellenségük. Védhelyeket, szókat állítottunk fel a hegyekben...

...Még a Nyugati Kárpátokban dolgoztam, amikor a siketfajd nyomai után kutattam. 1961 tavaszán egy erdész kíséretében a kisbányai turistaház mellett, a Buszkát 1800 méteres csúcsa alatt, a kikericsek közötti hóban siketfajdtyúk sűrű nyomát fedeztem fel, igen kevés kakasnyommal egyetemben. Volna hát körülmény, hogy azon a vidéken is élhessenek, mégis teljesen eltűntek. Azt javasoltam akkor, hogy a Kelemen havasokból telepítsük meg a siketfajdot a Nyugati Kárpátokba. Rengeteg vitánk volt arról, hogyan is lássunk hozzá... Egyesek azt javasolták, gyűjtsünk fajdtojásokat, ültessünk rájuk házikotlót, vagy használjunk keltetőgépet. Kipróbáltuk ezt is, azt is, eredménytelenül. Erdőmérnökökkel is konzultáltunk. Egyiküknek felvettem, hogy szerintem nem ártana szeszes áfonyával próbálkozni. Egyszer ugyanis, amikor egy befőttes üvegből az udvarunkon kidobtam valamennyi, szeszen áztatott áfonyabogyót, tyúkjaink vidáman felkapdosták, majd 2-3 órán át teljesen önkívületi állapotba

kerültek. Feleségem már vágta is volna le valamennyit, én viszont megtiltottam neki, hogy láthassuk a további következményeket is...

A 3-4 óra letelte után valamennyien kétségbeesetten kezdték keresni az ivóvizet, majd teljesen magukhoz tértek. Szóval, arra gondoltam, nem ártana a siketfajdok esetében is bevetni ezt a fegyvert: ha megeszik az áfonyát, berúgnak, mi megfogjuk őket, s még ha el is szabadul néhány, a többség nekünk marad.

Összeállt a csapat, amelynek a fiam, Sima Corneliu állatorvos is tagja lett, s elmentünk a moldvai Suceavába, ott is a broșteni-i erdészethez. Kivittek bennünket az élőhelyre, ahol aztán a madarakat előbb hozzászoktattuk az ártalmatlan áfonyához. Mikor láttuk, hogy keletje van a gyümölcsnek, felállítottuk fácáncsapdáinkat, s bennük szeszes áfonyát helyeztünk el. 8-10 nap elteltével három tyúk és négy kakas birtokában voltunk, amelyek az előre elkészített vesszőkosárba kerültek, majd meg se álltunk velük a Gyalui havasokig...

(A napló utolsó bejegyzése, külön sorban, egy tárgy nélkül maradt keltezés: 1988 augusztus 13.)

Napló: Utóirat

– Augusztus 13-án már csak leültem a napló mellé, de nem folytattam. Nem volt hozzá türelmem. Nyakamon a múzeum, a ház karbantartása, a családi mindennapok terhe. Pedig tudom, a java még hátravan, volna mit írni...

Egyszer lejár mindenki órája. Életemben gyógyfürdőn nem jártam. Pedig a reuma, az ízületek... Egy idő óta alig éreztem a lábamat. Azt mondták, szinte már meg is állt benne a keringés. Aztán szót fogadtam az orvosnak, és elutaztam Herkulesfürdőre, a Domogled hegység tövébe. Nagyon jól telt, de mintha el is gyengültem volna tőle. Úgy magyarázta akkor a doktor, hogy a fürdő felbolygatta a szervezetemet. Az egészség küzd benne a betegséggel, hogy legyőzze... De a fürdőn se volt nyugovásom. Már az első nap meghallottam: vigyázat, itt viperák élnek! Mindig szívesen fogtam volna egyet, tanulmányozás céljából, de nem volt rá alkalom. Pedig a helye megvolt a múzeumban...

De hogy megyek én a sziklák közé, öreg fejjel? Nem olyan könnyű találkozni vele...

Az egyik nap az utcán csak látom, hogy összeszaladnak az emberek, mindjárt a szálloda tövében. Idegesek, kiabálnak. Mi lehet ott? Visítás, kiabálás: a vipera! A vipera!

Odamegyek, s látom, egy férfi husánggal püföl egy szarvas viperát. Gyorsan villás ágat vettem a kezembe, majd egy másikat is kerítettem, a kettős villát a nyakára tettem, ahogy azt kell. Megfogtam!

Nagyszerű példány volt. Lemértük, a hossza ütötte az 1 métert. Szerencsém volt! Csak a szarvát sértette meg a husángos. Én pótoltam ki, gittel. Addig ki nem mozdultam a szállodából, amíg ki nem preparáltam. Itt van, megmutathatom. Íme, milyen nagy. Egy görbe ágra helyeztem, hogy jobban mutasson. Lelakkoztam, a gittet lefestettem, most úgy csillog, mintha élne...

Mégis egy trófea, nemde?...

Volt egyszer egy tutaj

(Néhai Aradits László első története)

Aradits László operatőr
Fotó: Székely Sándor

Aki az alábbi kalandokat átélte, 1997 óta nincsen az élők sorában. Nem túl hosszú, ám hányattatásokban gazdag életében megvalósította azt, amit közülünk nagyon kevesen: kamaszkori vágyait követve behajózta, ha nem is a fél világot, de annak egy tetemes részét.

Egyetemista korunkban ismerkedtünk össze: sovány volt világéletében, mint egy agár, kerek, mélytüzű szeme úgy fűródott a másokéba, hogy az ember legszívesebben bevallott volna mindent öt perc alatt. Az volt az érzésem, képes a vesékbe látni. Gyakran találkoztunk a kolozsvári egyetemi irodalmi körben, majd elváltak útjaink, én laphoz kerültem, ő a Bánságba valahová, s csak amikor a hetvenes évek elején megalakult a bukaresti televízió magyar adása, tűnt fel ismét emberi közelségben. Ráhajtott az operatőri-riporteri szakmára. Nem sokára a magyar szerkesztőség egyik legstrapabíróbb operatőre lett, aki szerette önállóan megkomponálni mondandóját és annak képvilágát.

A nyolcvanas évek elején széleskörű visszhangja volt annak a vállalkozásnak, melynek maga is részese lett: zömmel marosvásárhelyi egyetemisták tutajjal leereszkedtek a Maroson, majd a Dunán, ő pedig filmezte őket egy-egy megállójuknál. A riportélményből szoros kapcsolat lett, a következő kalandra már közösen, maguk ácsolta tutajjal vágtak neki a Fekete-tengernek, hogy körbeutazzák. Ő volt az expedíció riportere, filmese. Pár nap múlva hatalmas ciklon közepén találták magukat, a tutajhoz kötözve maradtak csak fenn a fedélzeten. A kormányozhatatlanná vált járművet a hullámok és az áramlás Ogyessza felé sodorták, ott találtak rájuk a szovjet határőrök, étlen-szomjan, fizikailag meglehetősen lepusztulva. Pénzüik semmi, személyi adataik még automatikusan gyanút keltettek abban az időben. A csávából Robert Rozsgyesztvenkij költő, akkor a Szovjet Írószövetség egyik vezetője húzta ki őket, Domokos Géza, a bukaresti Kritérium igazgatója, a romániai írószövetség igazgatósági tagja személyes kérésére; Robert és Géza hajdanában, még moszkvai diákkorukban barátkoztak össze.

Így érkeztek haza, csontra fogyva, de lelkesen az expedíció tagjai. A kalandról film (Aradits), illetve könyv is készült (a román turisztikai folyóirat kiküldött riportere írta), természetesen az események, a majdnem tragédiáért való felelősség kiosztásának ellentmondásos bemutatásával.

A tutaj Lacinak hírnevet hozott: nem véletlen, hogy egy hajdani katonatisztból lett író, aki szabad idejében jachtot vezetett s aki fejébe vette, hogy olyan motoros bárkát építtet kapcsolatai és jóismerősei révén, amellyel – többedmagával persze – megkerüli a földet, meghívta expedíciójába, amit Decebal dák vezéről kereszteltek el, s amelynek úgymond Laci lett volna a tévés krónikása.

Előtte azonban még elszegődött egy román halászhajóra, kitanulni a tengerész mesterséget, s tapasztalatokkal gazdagon tért vissza tévés munkájához.

A tutajos kalandról szóló vallomása akkor már magnószalagon volt, éppen csak meg kellett szerkeszteni s meg is jelent, még mielőtt a világkörüli hajóútra rajtolt volna. Aradits Laci nagy reményeket fűzött az utazáshoz s nekem ígérte a kaland megírásának elsőségét. Le is utaztam a Duna melletti Olteniába, ahol a hajóépítő műhelyekben, hazafias munkával készült a Decebal, s amelynek munkásai műszak után, pusztán lelkesedésből bütykölték a bárkát, amelynek több hónapi hányattatást kellett kiállnia.

Az induláskor egy üveg áfonyaszörpöt nyomtam a Laci kezébe – a feleségem készítette, nagyon tömény volt, energiapótlóként szántuk az expedíciónak. Boldogan tette el az üveget, de az örömből hamarosan üröm lett: a Dunára bocsátott jármű, amelyet ünnepélyesen, beszédekkel és szapora zászlólengetéssel és pezsgősüveg töréssel köszöntöttek, kormányozhatatlannak bizonyult az első pár száz méter megtétele után. A bárkát visszavontatták a szárazdokkba, a hibát kijavították, majd pár nap múlva a Dunán lefelé elindultak a Fekete-tenger felé.

A tengerre szállásnál személyesen nem voltam jelen, de figyelemmel kísértem a Decebal útját, amíg kijutott a Dardanellákból és a görög szigetvilág tekervényes útvonalain hajózott. Sajnos, egy különösen erős nyári vihar itt is közbeszólt, a zátonyhoz csapódott hajó annyira megsérült, hogy haza kellett vontatnia egy kereskedelmi járatunknak.

A kalandos történetet, bár nem lett belőle világkörüli út, ismét papírra rögzítettük. Aradits Laci elmondta: élete legnagyobb csalódása az volt, hogy amikor nehéz pillanatai elején elővette az általunk adományozott üveget, meg volt róla győződve, hogy áfonyapálinka. Életében olyan keserű csalódásban nem volt része, mint akkor...

Visszaemlékezésében Laci a Decebal tulajdonosát okolta a sikertelenségért. Fenyegető sajtóvita lett belőle: a tulajdonos azt hányta a szemére, hogy széthúzásra szította a légénységet. Meg hogy az italkészletét dézsmálta, azért is veszték össze.

(Ma már ki tudja, mi az igazság – amely rendszerint mindig középiűt szokott elhelyezkedni...)

Szegény Laciról tulajdonképpen akkor vettem észre, hogy menthetetlenül szeszfüggő, amikor kalandjairól meséltettem. Néhány órai magnóra mondott beszámoló után, miközben sűrűn koccintgattunk, egyik percről a másikra összecsuklott. Egy más alkalommal a megbeszélte találkát szabályosan elfelejtette: miközben ajtaján hosszasan csengettem, ő mámoros álmát aludta, mint aki nem tud semmiről semmit.

A poharazás vitte el végül: a kilencvenes években, egy kora hajnalban, Nagyváradon vonat gázolta halálra, közel az egyik külvárosi kisállomáshoz. Kitalálsz, nem tudod, tehetséges erdélyi filmes veszett el vele, aki után egy felejthetetlen rövidfilm is maradt – máig örvendek, hogy egy félig-meddig rám erőszakolt házivetítésen végignézhettem: a Duna deltában utaztában, a hajó tatján állt s a haladástól és a hajócsavartól a vízben keletkezett fodrokra, hullámokra fókuszolva a végtelen változatosság csodálatosan sejtelmes formajátékát teremtette meg. Sehol egy szó, egy alak, csak a víz mozgása, alakváltozása – s az utat kísérő természetes vízi hangok...

Lugoson, ahol születtem, a Temes partján növekedtem. Külvárosi házunk igen közel állt a folyóhoz, úgyhogy hamarabb tanultam meg úszni, mint járni. Víziszonyom sose volt, viszont a tengerrel csak huszonnyolc esztendő fővel találkoztam először, amikor hivatalos voltam a mamaiai rajzfilmfesztiválra, de különösebb hatást akkor nem gyakorolt rám. Ma sem tudom, mikor és hogyan szerettem meg közben a tengert. Igaz, szívesen olvastam tengeri kalandokról, s az első nagy élményt Verne Nemo kapitánya jelentette, de 1962-ben minden addigi hatást elnyomott Thor Heyerdahlnak a Kon-Tiki expedícióról szóló könyve, amit rögtön a szívembe zártam; éppen a katonaság idején sikerült megszereznem, s társaimmal valósággal kórusban olvastuk a hadgyakorlati pihenőkön, a fűben hasalva.

...Aztán rádióriporter lettem, majd tévészerkesztő, mindenféle műfajt végigpróbáltam, a híradótól a művészfilmig, de mindebből csak a dokumentumfilm bizonyult tartós szerelemnek. Ebben is nagy szerepe volt feleségemnek, Lukács Zsuzsanna vágónőnek, aki elismerést szerzett magának a szakmában, és számos riportfilmes nélkülözhetetlen támasza lett.

A kaland szele akkor csapott meg igazán, amikor egy operatőr Mobra robogóján teljes sebességre kapcsolva legurultam Giurgiuba, hogy lefilmezhessük egy szokatlan jármű beérkezését.

Hír a turistalapban

Egyik szerkesztőségi kollégám fedezte föl a bukaresti turistalapban, hogy a Dunán úszik egy tutaj, rajta lelkes iasi-i fiatalok, akik a Beszterce környékéről szállítottak le gerendákat Orsovára, hogy a klasszikus tutaj mintájára összeácsolják azokat, árbocrudat és vitorlát szereljenek rá, majd végighajózzanak vele a Dunán, egészen a szulinai kikötőig.

Vasárnap elcsíptem őket Giurgiuban; életrevaló legényeknek tűntek, riportot készítettem velük, majd megegyeztünk, hogy mikor Sulinára érnek, ismét találkozunk. Kíváncsiságból megkérdeztem akkor a giurgiui kikötő parancsnoktól, aki sokat látott-tapasztalt vén tengeri medve, hogy személyesen megindulna-e egy ily módon összeácsolt járművel a tengeren. Azt válaszolta: igen, ha a megfelelő módosításokat is eszközölte rajta.

Túl az érkezés izgalmain, Szulinán, a szállodai szobában megünnepeltük az eseményt, s ez alkalommal mondtam a tutaj parancsnokának, Szekeres Gerő iasi-i építészmérnöknek: abból lehetne ám érdekes filmriportot készíteni, ha mi ezzel a tutajjal nekivágnánk a tengernek.

Mindenki komolyan vette a javaslatot, hát még amikor másnap reggel a szulinai tenger-viszonyokat alaposan ismerő helyiek csak úgy ránézésből is megállapították, hogy a folyami útra készült tutajjal is ki lehet ám merészkedni néhány mérföldre. Kíváncsiak lettünk, kipróbáltuk, hullámozott is jó erősen a tenger, de a tutajnak s a rajta levőknek semmi bajuk nem lett.

Ekkor született a tengerjáró tutaj ötlet, amit aztán meg kellett építeni, az útrakelés tervét pedig alaposan megindokolni.

Miért éppen tutajon?

...és miért nem bárkán vagy evezős gályán, ahogy Jászónék utaztak volt az ókori Görögországból a Boszporuszon át, a Fekete-tenger déli partvidékei mentén az Aranygyapjú Földjére? Így lett volna logikus, s ehhez találtunk is volna szakirodalmat, előzményeket, ifjúkori olvasmányélményt. Mi azonban nem akartunk másról hallani, mint a gerendákról.

Andrzej Urbanczyk, az európai tengertutajozás úttörője az Elba-torkolattól a Balti-tengeren Norvégiáig jutott el Észak nevű fenyőtutaján, 250 tengeri mérföldet téve meg tíz nap alatt. Könyvben térképezi föl a tengeri tutajozás addigi történetét (amelyben az elsőség a nyug-

hatatlan Odüsszeuszt illeti meg), s hangsúlyozza: egyetlen alkalommal sem fordult elő, hogy a tutaj felborult vagy elsüllyedt volna, ezért aztán rendkívül biztonságos tengeri járműnek tartja.

Ezzel kapcsolatban különbejáratú magánvéleményt is megkockáztatok: az emberi fejlődés bizonyos korai fokán néhai őseink lustábbika egyszerűen összekötözött 2-3 gerendát, tehát tutajt épített, s azon evezett, míg a szorgalmasabbja kivájta a fatörzset, és lapátot is szerkesztett hozzá. Ennek modern leszármazottja aztán az óceánjáró. A tutaj mint olyan kikerült a figyelem homlokteréből, habár fejlődhetett volna. Igaz, létezik egy szerkezeti hátránya is, ami abból adódik, hogy árboc és vitorla felszerelése ellenére s csupán a szél irányába, illetve a kormánylapát segítségével, attól valamennyire jobbra vagy balra mozog. Ha két párhuzamos uszonyt szerelünk a tutaj alá, amelyek a vízben folyosófélét alkotnak, a középén keletkező áramlásban működő kormánylapát manőverezhetővé változtatja a tutajt.

(Sajnos, mindez már csak menet közben derült ki a maga összetettségében, és ebből adódott expedíciónk életveszélyessége. Egymásnak ugrottunk menten a nyílt tengeren, még kés is került elő, annyira pattanásig feszültek az indulatok, szikrázott és parázslott minden. Akkor fogtam magam, és teljes hangerőre állítottam a magnetofont. A szalagból a már unalomig ismert, véletlenül le nem törölt zeneszám hangzott fel, és csodálatos módon ezúttal is azonnal lehűtötte a kedélyeket...)

Gyűl a legénység

A tengerre szálló csapatot a korábbi dunai tutajexpedíció két tagja. Szekeres Gerő és Victor Molocea, a iasi-i Kutató- és Tervező Intézet mérnökei szervezték. Mivel Gerő korábban is a parancsnok szerepét töltötte be, s ezúttal se mondott le róla, a saját szempontjai alapján keregett társakat. E felemásan alakuló társaságban az addig is bizonyított szervezőkészségem alapján jutottam, s talán az is nyomott valamennyit a latban, hogy a tévériporter szakmában sikerült néhány visszhangosabb adással kirukkolnom, ráadásul a dunai útról készült riport is jól sikerült.

Az már csak mintegy mellékes érnynek számított, hogy nem félek a víztől, s a humorérzékel sem állok túl rosszul. Úgy nézett hát ki, hogy a szervezést, a szükséges anyagok beszerzését, az engedélyekért szaladgálást szíves-örömet átengedik nekem.

Az eddig felsoroltakon kívül a jövődő legénység, tagjának számított Emil Braharu technikus a iasi-i Építőanyagipari Vállalattól, Szuhanek Imre petrosani-i autószerelő és hegyimentő, valamint Ion Preda, a Romania Pitoreasca c. turistalap riportere.

Még a tervezetések és a szervezések elején egyik tévés munkatársam nekem szegezte: mondd, miért szereted s miért keresed állandóan a veszélyt? Nehéz volt neki megmagyaráznom, hogy épeszű ember egyáltalán nem keresi a veszélyt, s én se ragaszkodom hozzá, csupán a szakmához, amiért – ha elkerülhetetlen – akár a veszélyt is vállalom.

Ahányan voltunk, annyiféle egyéni cél fűződött az előttünk álló tengeri vállalkozáshoz. Preda riportkönyvet akart írni, jómagam dokumentumfilmet készültem forgatni az útról. Parancsnokunk mint bebizonyosodott, dicsőségre vágyott, mérnökkollégája anyagi haszonra remélt szert tenni, Braharu azt akarta bebizonyítani, hogy mint annyi mindenre mostanig – mert volt már hegesztő, bűvár, asztalos, esztergályos –, erre is kiválóan alkalmas és képes helytállni, Szuhanek Imre pedig rettenetesen büszke volt arra, hogy ő képviseli a Zsil-völgyét, ebből valósággal presztízs kérdést csinált.

Ennyiféle szándékot közös nevezőre hozni, érdekeltté tenni, hogy az önös indítékokat meghaladó, távlatos haszonnal járjunk, egyáltalán nem volt könnyű feladat, hiszen országos szempontból is premierre készülődtünk.

Árbocfa Isztambulnak?

Sok-sok hivatalos beadványunkban leírtuk: azonkívül, hogy nálunk a távoli történelmi múltba nyúló hagyományai vannak a tutajozásnak, a Beszterce vidéki népi emlékezet határozottan hivatkozik olyan tapasztalt tutajosokra, akik a kedvező szeleket és áramlatokat kihasználva a tengerre is kimerészkedtek, s egészen Cárigrádig, a mai Isztambulig jutottak az árbocfával, s ott tízszer annyit kaptak érte, mint ha a Dunán adták volna el.

Nem tudom, mennyi az igazság e hiedelemben és mennyi a folklór, mindenesetre a Dacia 2050 fedőnevű expedíciónak ezt kellett volna hivatalosan bizonyítania. Emellett célul tűztük ki, hogy tudományos kutatómunkát végzünk: mérjük a szél erősségét, az áramlatok jellegét; ez utóbbira például a tutaj minden egyéb vízijárműnél alkalmasabb, mert gyakorlatilag 30 cm-re van a víz felszínétől. Ráadásul, mivel nincs rajta motor – s ha netán szerelnék is rá, csak rendkívüli helyzetben használják –, nem zavarja a tenger élővilágát. Ez be is bizonyosodott útközben, mert csak úgy nyüzsögtek körülöttük a delfinek, valósággal játszadoztak a tutajjal, tetszett nekik a nagyobb testvér, amely nem szennyezi a vizet, emberi hangok hallatszanak róla. Nem is szakadtak el tőlünk éjszakákon át.

Az út során készítenő dokumentumfilmtől várható volt, hogy nemzetközi érdeklődésre számíthat, a televízió szerkesztősége tehát melegen támogatta a vállalkozást. Készülődés közben arra gondoltunk, hogy az úton fényképezett diapozitívokat is sokszorosítani lehet oktató segédeszközként, s az eredeti útvonal egyes állomásairól – Bulgáriáról, Törökországról, Oroszország krími partvidékéről, a szulinaí Deltáról – külön sorozat készíthető, végtelen példányszámban.

Mindezekén túl emberileg valamennyiünket érdekelt az, mi van a láthatáron túl, és milyen érzés az, ha az embert veri az eső és tépi a szél. És milyen lehet az, amikor teljesen körülvesz az ég és a tenger.

Az útvonal megválasztásakor figyelembe kellett vennünk, hogy az expedíciót egyetlen hónapba sűríthessük, hiszen egyikünk se hiányozhatott hosszabb ideig munkahelyéről. Úgy gondoltuk, a bolgár és a török part felé haladva érintsük mindhárom külföldöt, majd jussunk vissza a kiindulópontba, vagyis Szulinába. Amivel melleleg új rekordot állítottunk volna: az időben előttünk járó 18 tengerjáró tutaj közül egy se tért még vissza ugyanabba a kikötőbe, amelyből elindult!

Elvégzem, ami rám hárul

Eredetileg 1977-re terveztük a tengerre szállást, ám közbeszólt az emlékezetes földrengés, két építésmérnökünk ki sem látszott az átépítés munkájából. A pillanat ráadásul arra is alkalmatlan volt, hogy a szükséges anyagokat beszerezzük, és azokon a fórumokon, ahol a különböző engedélyek sorsa eldőlt, sokkal súlyosabb és égetőbb gondok voltak napirenden, semhogy a mi szerény fenyőrönkjeink ügyével foglalkozzanak.

Csúszhattunk tehát egy évet, ami azért volt szerencsés megoldás, mert több idő maradt a felkészülésre. Ez legalább olyan lényeges mozzanata kalandunknak, mint az út maga, hiszen legénységünk tagjai közül senki sem járt még addig tengeren – se hajóval, se vitorlással, se csónakkal, tutajról nem is beszélve.

A legfontosabb lépést, amit utam sikere érdekében megtehettem: elsajátítottam a filmezés technikáját. A filmszakmában – s a televíziónál is – általános szokás szerint a riportfilmek forgatócsoporttal járnak, ebben helyet kap a szerkesztő, a filmoperatőr, a hangosító és a világosító... A stábben addig a szerkesztői feladatokat láttam el, kiutaztunk például vidékre, s én

eldöntöttem, hogy kiket keressünk föl, és miről beszéljünk velük, továbbá milyennek képzelem el a közlendőt hangsúlyozó-kiegészítő képanyagot, majd mindezt az operatőr tudomására hoztam. Csakhogy mivel a gép az ő kezében volt, sose tudtam, mit lát a keresőben, és mit vesz szalagra elgondolásomból. Ebből adódtak az első feszültségek; kértem például egy kollégát, mászna föl egy fa tetejére, mert két mondat nyomatékához szükségem lenne egy onnan készített képsorra. Nem volt hajlandó fölmászni, munkavédelmi szabályokra hivatkozva, bár inkább azt hiszem, egyszerűen lusta volt hozzá, én nem kényszeríthettem semmire, s akkor egyszerűen kivettem a kezéből a gépet, felmáztam én, és lefilmeztem az általam fontosnak vélt anyagot. Ilyen kényszerhelyzetbe nem egyszer kerültem már a tutaj előtt is, a filmezőgép használata tehát nem volt teljesen idegen számomra. Ugyanakkor a technikát megtanulni nem volt nagy ördögösség: a motorkezelés, a felvétel, a film be- és kifűzése, az objektívek váltogatása, a távolság és fényerősség beállítása mintegy másfél óra alatt elsajátítható. Nehezebb a képsorban való látás és gondolkodás, hogy filmelés közben minden pillanatban tudjam: a majdani film jó ritmusához milyen fajta képekre, kép kivágatokra lesz majd szükségem. Ezt viszont csak géppel a kézben, állandó gyakorlattal, illetve a vágóban lehet megtanulni, ahol a filmet a nyersanyagból összeállítják.

Egy-két tekercs filmet le is húztam indulás előtt terepen, s rettenetesen boldog voltam, amikor néhány képem jól sikerült. A tutajon készített riport volt az első film, amit szinte elejétől a végéig egyedül filmeztem, s amikor később, a hányattatások után hazatérve a laboratóriumból felkerülő anyagról kiderült, hogy kockáról kockára nem csupán használható, hanem érdekes és jó is, madarat lehetett volna fogatni velem.

Induláskor viszont nem akartak filmezőgépet adni a kezembe, mondván, hogy hát ott úgyse történhet semmi, csak a tenger és az ég dominál; egyáltalán, hogy képzelem, mit lehet filmezni pár négyzetméternyi gerenda térségen, ahol ráadásul hat ember zsúfolódik össze. Hogy később kiderüljön: sokkal több film elkelt volna a fedélzeten!

Annak ellenére, hogy úticéлом a dokumentumfilm készítésében csúcsosodott ki, nem játszódhattam meg a kívülről: az expedíciónak is teljes jogú tagja voltam, kötelezettségekkel, amiknek eleget kellett tenni.

Megjegyzem, ha magam szervezem az utazást, biztosan a saját ismeretségi körömből válogatok ki öt olyan embert, akikben föltétlenül megbízom, s akikkel viszonylag könnyen elviselem az egy hónapon át tartó összezártságot. Így a minket összetartó – esetleges – kohéziót próbára tenni meglehetősen bizonytalan kimenetelű lélektani kalandnak bizonyult; márpedig a nyílt tengeren elsősorban nem tanulságokra, hanem egybehangzó tettekre van szükségünk.

Én úgy reméltem, hogy indulásig mindegyikünk becsülettel elvégzi a rá kirótt közösségi megbízatásokat.

Amikor legelőször összeültünk mind a haton, a fiúk úgy döntöttek, hogy az ügy szervezési része gyakorlatilag rám háruljon. Ez annyit jelentett, mint biztosítani a szükséges anyagokat. A gerendák már Szulinán voltak. A fedélzetre állítandó árboc, vitorlázat, az üvegszálas kunyhó, a fedélzetdeszka és a többiek anyagát mind elő kellett teremteni. A felszerelés zömét Iasi-ból hozták, s Braharu készítette el a munkatársaival együtt, szabad időben, újra felhasználható anyagokat is igénybe véve. Ugyanakkor rám hárult az élelmiszer és az ivóvíz, valamint a megfelelő ruházat és kelléktár beszerzése. A polgári hajózás felügyelőségének akkori mérnök főfelügyelője összeállított számunkra egy lajstromot, amin halálos pontossággal szerepelt minden tétel, ami egy ilyen úton nélkülözhetetlen és szükséges, sőt az is, hogy az illető holmikat hol lehet beszerezni, netán kölcsönkérni. Jövendő sorsunkat tehát nem bíztuk a vakvéletlenre, s ha valamiről mégis megbizonyosodott később, hogy bizony, elfért volna a fedélzeten, az jobbra a mi lelkünkön száradt.

Az élelmiszer zömét Tulceán, turisztikai csekkel vásároltuk össze, hogy minden friss legyen, s kiiktassuk a fölösleges szállításokat. A kézdivásárhelyi készruhagyár átadott nekünk egy-egy rend munkaöltönyt és egy-egy rend ünneplő ruhát. Egyfelől reklámnak szánták őket, a munkaruhákat pedig azzal a céllal bízták ránk, hogy egyúttal kipróbáljuk tengervízálló képességüket. A saját példányomat, mert hogy a többiek mihez kezdtek a sajátjukkal, arról nincs tudomásom, érkezésem után mindjárt le is adtam, hogy megvizsgálhassák a gyári laboratóriumban. A brassói hegyimentő alakulat hálózásokot, sátorlapot kölcsönzött. A haditengerésztől gyalogsági rádió adóvevőt kaptunk, ami már indulásunk előtt se működött, viszont megígérték, hogy Mangalián várni fog ránk egy vadonatúj, kipróbált készülék; úgy is volt, de mi annak már hasznát nem vettük, mert soha nem jutottunk el Mangaliára. Ugyancsak a haditengerészek láttak el pirotechnikai felszereléssel (pl. jelzőrakétákkal), mentőövekkel és - mellényekkel, navigációs műszerekkel, különleges, ivóvíz tároló fémkannákkal.

Külön gondot okozott a kenyér, hiszen csak pár napra elegendő mennyiséget vihettünk magunkkal, mert az állandó sós pára-környezetben gyorsan megpenészedett volna. Falárába csomagolt katonai kétszersültet utaltak ki számunkra, ami igen kiadósnak, elégségesnek bizonyult az egész út során, sőt, még hoztunk is haza belőle némi madárláttá mennyiséget.

Szuhanek Imre ötlete volt, hogy az ételmet háromnapra adagokra osszuk be, s külön műanyagzacskóba csomagoljuk. A rá jellemző alaposítással összeállította napi kalória-, vitamin- és édesség-szükségletünket, hogy minden legyen a 6 ember jó erőben tartásához az illető adagokban. A csomagokat aztán légmentesen leszigeteltük, s amikor elfogyott egy-egy zsák tartalma, elővettük a következőt.

Gyermekkoromtól tengerre szállásomig szinte mindennap ettem kenyeret, s valahogy nem kerültem olyan helyzetbe, hogy több héten át egyhuzamban megvonjam magamtól eme alapvető élelmiszerünket. Amikor hazatérve ismét kenyérbe haraphattam, döbbenet fedeztem föl a csodálatos ízeket, amelyek intenzitása azóta se csökkent.

Mások se ülnek ölbe tett kézzel

Nagyon komolyan dolgozott Emil Braharu, aki a tutajépítés gondját és irányítását vállalta magára, s neki segítettek Ion Preda és Szuhanek Imre is. Az építőtelep Szulinán volt, az egyik kerchana – így hívják ott a halátvevő központokat – szomszédságában, s ha szabad idejében valamelyikünk leugrott akár néhány napra is, kötelező módon kezébe vette a szekercét, a kalapácsot vagy a csavarkulcsot. Victor Moloceára bíztuk a vitorlázatot, a hozzá szükséges anyagbeszerzést, szabásvarrással és festéssel együtt.

Szekeres Gerőre az a munka hárult, hogy elsajátítsa a navigációt. Igaz, kezdetben úgy gondolta, hogy navigálni velünk tart Nemess László író, egykori tengerésztiszt, akinek külön elképzelései voltak a tutaj műszaki optimalizálásáról a tengeri körülményeknek megfelelően, ám életében nem látott tutajt, és például az volt a meggyőződése, hogy a fedélzetén egyfolytában térdig fogunk járni a vízben. Vitorlázó tapasztalatai sem voltak, ennek ellenére bízott a sikerben. Végül aztán Gerő úgy vélhette, még sincs szükségünk külön navigátorra, s ekkor vállalta: elsajátítja a szükséges tudnivalókat. Be is szerveztem hát a galaci tengerészeti fakultásra, korábbi filmezésem során megismerkedtem néhány parancsnokkal, s szívesen fölkarolták ügyünket. Gerő náluk töltött tíz napot, majd a konstancai tengerészeti továbbképző intézetben újabb két heti kiképzésen vett részt, ráadásul le is vizsgázott. Hallottam a szóbeli feleletét, s láttam az írásbelijét is, mert filmeztem a vizsgát, amit part menti navigációból tett. Ez a hajózásnak az a típusa, melynek esetében a hajós állandó látótávolságra van a parthoz viszonyítva, s a parti támpontok, valamint a jármű sebessége alapján ki tudja számítani helyzetét, uralja az útirányt mind nappali, mind éjszakai viszonyok között. Elvileg Gerőnek nem is lett volna szüksége nagyobb tudományra, hiszen jobbra part mentén hajózva akartunk eljutni

Bulgáriába, majd Törökországba, a valóságban viszont a vihar elsodorta tutajunkat a parttól, és hiába volt szextánsunk, mert navigátorunk többé nem tudta kiszámítani földrajzi helyzetünket. Előfordult, hogy kalkulációi szerint egyszer valahol Tirgu-Jiu környékén hanykolódunk a vízben, máskor éppen Olaszország egyik csücskébe vetett az ingatag hajóstudomány.

Ha visszagondolok, maga a vizsga formalitás volt, de elég alaposan megforgatták, Gerő pedig tudott is. Ami azóta se fér a fejembe, az az, hogy a vizsga után egyszerűen elkönyvelte: most már a kisujjában van minden, s nincs mit tanulnia. Pedig tudnia kellett, hogy sok mindenhez még csak nem is konyít, akár az újdonsült sofőr, jogosítvánnyal a zsebében, tapasztalat nélkül, ám a legnagyobb mellénnyel. Így például arra számított, hogy – miként a lipovánoktól hallotta – egyszerű dolga lesz: elég a táskarádió, s ha sikerül megtalálni rajta Isztambult, már csak a hangerősség irányába kell hajózni, s biztosan célhoz ér.

Ha eddig terjedt volna csupán parancsnokunk felelőtlensége, biztosan mulatunk egyet a dolgon, s elfelejtjük. De mi próbaútra is elmentünk a tutajjal, szabályos bizottság szállt a fedélzetre a televízió szerkesztőségének felkérésére. A nagy tapasztalatú, nyugalmazott navigátor, Ovidiu Cernutescu és Petre Georgescu hajóépítő mérnök alighogy ráléptek a tutajra, azt mondták, hogy ezzel baj nincsen. Megnéztek mindent, átvizsgálták az ácsolatokat, a kötéseket, a sodronykapcsolódásokat, s elégedetten konstatálták, hogy tengerbíró alkalmatosságot sikerült fabrikálnunk, ami nem fog elsüllyedni. Verdiktjük egyértelmű volt: ezzel bátran nekivághatunk!

Óriásit nőtt az önbizalmunk. Hiszen nem magánvéleményt hallottunk, hanem hivatalos szakértői nyilatkozatot, amiről azonkívül, hogy komoly pénzbe került, hétoldalas jegyzőkönyv is készült, minden oldala lepecsételve és aláírva. Jókora hullámozást fogtunk ki éppen a szakvizsgálat napján, a vontató motoros hajó csak úgy bukdácsolt az 5-ös erősségű tengeren, mint a sorsára hagyott dióhéj, miközben a tutajunk vígan simult rá a hullámokra. Igaz, egy pillanatra feltámadt bennem valami megmagyarázhatatlan gyanakvás, ami aztán gyorsan el is múlt, de később bebizonyosodott: nem volt alaptalan, mert láttam, hogy a Szulina csatorna felé akartunk vitorlázni, ám a part felől fújó szél miatt sehogy se tudtuk irányítani a tutajt. Akkor azt kérdeztem Cernutescu kapitánytól: ha mi Ogyesszából hazajövet ugyanilyen helyzetbe kerülünk, hogy ott lesz Szulina, tíz mérföldre tőlünk, valósággal az orrunk előtt, és mivel innen fúj a szél, akkor mit tudunk csinálni? A kapitány nevetett: csak idáig jussunk, mert akkor már nem lesz baj, megeresztünk egy jelzőrakétát, s a szolgálatos határőrcirkáló egykettő bevontat.

A bizottság tagjai még egyszer gratuláltak a munkánkhoz, jó utat kívántak, s visszamentek Kostancára.

Ezek után Gerőnek az az ötlete támadt, hogy módosítson az eredeti konstrukción, s hogy növelje a tutaj stabilitását, alászereltetett Braharuval 4 üres fémhordót, ami a vízszint fölé emelje a gerendát, hogy a víz ne csapjon mindig keresztül a tutajon. S ezzel a járgányunk gyakorlatilag irányíthatatlanná vált! Úgy siklottunk, mint egy korcsolya a víz felszínén. Már az oldalszáltól is sebességet kaptunk, de sehogy sem tudtunk irányt tartani Erről viszont már nem értesítettük a szakbizottságot!

A három napon és két éjszakán át tomboló nagy erejű vihar így a Fekete-tenger keleti részébe sodorta a tutajt, amelynek ráadásul a kelleténél nagyobb volt az ún. vitorlafelülete, tehát minden olyan kiemelkedő, nem áramvonalas felülete, amiben a szél megkapaszkodhat. Ilyen szerepet játszott a kunyhó s a tetejére halmozott málhamennyiség is. Ezeket szintén nem vettük számításba, csak a tényleges vitorlafelületet, pedig ilyenkor – nagy viharban – egy emberrel több is számít, benne is megkapaszkodik az orkánszerű szél.

A vihar során derült ki, hogy a kormánylapát közé szerelt uszonyok a tutaj egész épségét veszélyeztetik. Hiszen a 2 m-esnél magasabb hullám esetén az 1 m²-re ható nyomóerő 4 tonnával ér fel. Nem is lett volna különösebb baj, de elfelejtettük jobbra és balra kimerevíteni őket! Ezért a megnövekedett nyomóerő a gerendákat kezdte szépen szétfeszíteni. Ez volt az a pillanat, amikor majdnem ölre mentünk, hogy ki a hibás. A kivitelezők, Braharuék a tervezőket vádolták, szerintük ők felejtették ki a tervből a merevítést, Moloceák viszont azzal vágtak vissza, hogy a tervben szerepelt, de elmulasztották végrehajtani! Mivel a kölcsönös vádaskodással a nyílt tengeren nem mentünk semmire, egyik pillanatról a másikra döntenünk kellett: vagy levágjuk a lemezeket, s akkor a tutaj végleg arra megy, amerre az ég akarja, vagy megkockáztatjuk a tutaj széthullását, s legfeljebb mindenki megkapaszkodik egy-egy gerendában. Az első változat bizonyult rokonszenvesebbnek, tehát megszabadultunk az uszonyoktól. Azután már összevissza hánykolódtunk a viharos tengeren, Gerő sehogy se tudta kiszámítani nekünk, hogy merre, pedig Szuhanek már nagyon beteg volt, attól féltünk, a korábbi gyomorfekélye újult ki, s nehogy belső vérzés érje. Elhatároztuk, hogy nappal, ha közeledő hajót látunk, pedig akkor már napok óta színét se láttuk vízi járműnek, egycsillagos, segélykérő rakétát lövünk fel.

Valamelyik hajnalon váratlanul halvány fényjeleket vettünk észre. Gyorsan kilőttünk egy rakétát, s mint kiderült, ez mentette meg az életünket.

Előrevitt kronométer

Most is égnek áll a hajam, ahogy rágondolok, de egy tengeri lögyakorlat kellős közepébe tévedtünk. A Fekete-tengeren rombusz alakú jelzés figyelmezteti a polgári hajózást, hogy kerüljék el az illető övezeteket, mert azok gyakorlatilag tengeri lőterek, ahol a hadihajók úszó célpontokra lőnek. Tutajunk a már gyakorlatra felsorakozott, lövésre kész hajók és a célpontok közé került. Ha akkor nem lőjük fel azt a rakétát, ami figyelmeztette a gyakorlatozókat, hogy valaki van a lőtéren, akkor bennünket szabályosan pozdorjává lőnek anélkül, hogy jelenlétünkről egyáltalán tudtak volna. A sok célpont között, a hajnali homályban fel se figyelhettek volna ránk.

Gerőre tehát testületileg haragudtunk, őt tartottuk minden szerencsétlenségünk eredendő okának. Pár év múlva, amikor alkalmam volt megtanulni a navigációs műszerek kezelését, rájöttem, hogy a szextáns általában nem bonyolult műszer, kevéske átlagos matematika tudással simán meg lehet tanulni, s a pozíciószámítások se komplikáltak, pláne nem voltak azok Gerő építészmérnöki felkészültségének. Nem is hanyagságnak tartom nála a mulasztásokat, inkább jellemhibának, s ezt egy apró, de igen jellemző közbjáték tökéletesen érzékelteti.

Őrségen kettesével váltottuk egymást egész úton. Ez azt jelentette, hogy egyikük a vitorlázatra ügyelt, a másik a kormánykeréknél állt. Szekeres és Szuhanek kerülnek éppen sorra, éjféltől éjjeli 2 óráig tart a szolgálatuk. Szuhanek beteg, rosszul érzi magát, különben is a vitorla le van engedve, az irányról halvány fogalmunk sincsen, mindenütt koromsötétség, ilyenkor a legjobb, ha az árbochoz vagy valami más szilárd dologhoz köti magát az ember, mert ha valamelyikünk véletlenül becsúszik a vízbe, ki se tudja menteni: a tutajt nem lehet megállítani, s akkora sebessége van, hogy képtelenség lenne úszva utolérni. Ráadásul a víz is nagyon hideg már októberben.

Szóval, ott ül Gerő magában, a kormánykeréknél, s a hajós kronométer lassú mozgását ügyeli. Ez a kronométer Omega gyártmányú, minden komoly vízi jármű alapvető műszere a szextáns-sal együtt, a kettő segítségével állapítják meg a pontos koordinátákat. A kronométert indulás előtt beállították nekünk Szulinán, hogy attól kezdve ez legyen számunkra a vonatkozási pont, az etalon. Ahogy barátunk nézegeti unalmában a kronométert, elkezd szemerkélni az eső.

Arra gondol, mi lenne, ha gyorsabban fedél alá kerülne. És ezért 45 perccel előreviszi a kronométert, hogy a társait becsaphassa!

Nem beszélve arról, hogy rajtafogtuk, amint később a katonai kanniszterekben tárolt közös ivóvizet is titokban fosztogatta!

Egy éjjeli őrség alkalmával elmesélte nekem, hogy nem volt kedve egyedül kirándulásra menni, és öccsét, aki cukorbeteg, felvitte egy sziklaoromra. Tudta, hogy Lacinak szabályos időközönként inzulin injekcióra van szüksége, de amikor feltértek, kiderült, hogy a pár évvel korábbról ismert táj jócskán átrendeződött, a túloldalon beindult egy kőbánya, s a hegynek szabályosan levágták az oldalát, szakadék lett, s ott nem tudnak lemenni a menedékházhoz. Gerő fogta magát, s hogy erőt öntsön Laciba, nagylelkűen megkínálta a nála lévő csokoládéból. Laci rosszul lett, alig tudtak lejönni a hegyről. Végül is nem történt tragédia, de jellemző, mennyire össze tudta kuszálni mindenféle aprósággal a dolgokat! És mindezt a legkisebb rosszindulat nélkül, mint a legtöbb felelőtlen, önző ember, a szélhámosság bájával és rokonszenveségével megáldva.

Akinek nem jutott gyógyszer

Szuhanek Imre, hegyimentő lévén, elsősegélynyújtási tapasztalattal rendelkezett, sok esetben mentett meg embereket hozzáértésével, alaposágával. Törés esetén sínbe tudta tenni a beteg végtagot, ha valaki rosszul van, elég biztos diagnózist állít föl, s a rendelkezésre álló gyógyszerek közül kiválogatja azt, ami enyhítheti a bajt. Egy egész községi patikának becsületére való gyógyszermennyiséget csomagolt össze az útra, s a sors iróniája, hogy épp az ő bajára – tengeribeteg lett, mint utóbbi kiderült – nem akadt orvosság. Szintén rá hárult a mentőfelszerelés összeállítása. Az volt a véleménye, ne bízzuk magunkat csupán a mentőövekre és -mellényekre, s ha már tutajunk van, úgy illik, hogy annak legyen egy mentőtutaja. Mulattunk az elején, amint összeszerelte a deszkalapok közé illesztett, hat traktorgumi-belsőből álló tákolmányát, árboccal és műanyag hordóval, amibe hat embernek három napra elegendő ételmet és ivóvizet tartalékol. A fióktutajt vontatókötélen húztuk magunkkal, kisebb-nagyobb pórázra hagyva, attól függően, mekkora volt a hullámlázás. A vihar kitörésének második napján a mentőtutaj vontatókötele beszorult a tutaj 2 hátsó gerendája közé, elvászott, s a mentőtutaj eltűnt a hullámok hátán. A vihar addig sodorta, míg partra nem vetődött a Kígyók Szigetén.

Később tudtuk meg, milyen galibát okozott szegény Szuhanek sok lélekkel elképzelt és kivitelezett tutajocskája.

Rádiónk, mint már említettem, nem működött, s amikor kitört a vihar, kétségbeesetten kezdték bennünket keresni rádióval, feltételezett útvonalunkon, Szulina és Mangalia között. Később helikopter és repülőgépek, hajók, partmenti cirkálók is kutattak utánunk, eredménytelenül. Az éterben röpködő, ideges rádióbeszélgetéseket a Kígyók Szigetén tartózkodó orosz partőrség is hallotta, s azokból az derült ki, hogy egy tutajt keresnek, viszont annak se a méreteire, se a leírására nem történt utalás. Amikor aztán a tenger a partra sodorta azt a furcsa valamit, amit előbb felszólítottak rádióval, de az nem válaszolt, mire óvatosan megközelítették, megcsákyázták, kivontatták és átvizsgálták, s a paszulykonzervekről megállapították, hogy azokban tényleg babszemek vannak, a ciszternákban pedig ivóvíz, akkor a partőrök is bekapcsolódtak a rádióbeszélgetésbe, s jelezték, hogy náluk a vihar partra vetett egy tutajt, amelyen egy fia lélek sincsen.

Idehaza erre szabályosan kitört a pánik, s tartott mindaddig, amíg meg nem érkezett egyesszái táviratunk, amelyben tudattuk az otthoniakkal, hogy szerencsésen partra szálltunk. Igaz, már hamarabb is sejtették, hogy nem nyelt el olyan könnyen bennünket a tenger, mert az egyik tévés kolléga, aki jelen volt búcsúztatásunkon, tudott a kicsi mentőtutajról, s amikor pusztu-

lásunk hírét hallotta, azonnal érdeklődni kezdett a talált jármű formája és méretei iránt. Mikor megérkezett távolról a válasz, sikerült lecsillapítania a kedélyeket.

Szuhanek Imre amúgy betegen, elesetten maga volt a megtestesült nyugalom és kiegyensúlyozottság. Olyan derűs hangulatot árasztott, hogy bármilyen idegesek voltunk, amikor Imi hozzánk lépett, és a Zebedeusz nevezetű mitológiai figurát kezdte emlegetni, akkor a pusztá hanghordozásával is képes volt minket lecsillapítani és rendre fogni.

Ha ma kellene megszervezni az akkori utat, mindannyian tudnánk, hogy nem elegendő csupán azt elvégezni, amit a közösség ránk szabott. Valamennyiünknek kötelessége lenne levizsgázni navigációból s motorkezelésből is, mert hiába intettek le a többiek, amikor javasoltam, hogy a biztonság kedvéért vigyünk magunkkal egy legalább 10 lóerős dízelmotort; milyen jól fogott volna! Vagy postagalambot, ami nem döglik be, mint egy rádió...

A kockázat ellenére nekivágunk

Úgy terveztük, hogy május-júniusban indulunk, amikor a tengeren azok az áramlatok működnek a legkedvezőbben, melyekre tutajunkat szeretnénk volna bízni. Csakhogy megkértünk a szervezéssel, eltelt a nyár, el az augusztus is, a szeptemberről pedig tudtuk: rapszodikus széljárása miatt már sok kellemetlenséget szerzett a hajósnépnek, emellett pedig már az áramlatok sem segítenek úgy bennünket. Ha megvárjuk a következő tavaszt, ki tudja, elmegyünk-e még egyáltalán. Egyszer már halasztottunk, tartottunk a további halogatástól. Éreztük az egyetlen és soha vissza nem térő alkalom kábulatát. Úgy döntöttünk tehát, hogy a kockázatok ellenére nekivágunk. A hordók s a kimerevítetlen uszonyok aztán, mint láttuk, betették nekünk az ajtót. És az se használt, hogy indulás előtt túlságosan optimisták voltunk, egyre-másra fojtottuk el a kételyeinket. Márpedig ahol minden pillanatban az életünk forog kockán, ott nem lehet eléggé óvatosnak lenni.

Indulás előtt leszögeztünk néhány szabályt is, hogy lakhatóvá, elviselhetővé tegyük úszó börtönünket, ahol nem engedhettük meg magunknak azt a luxust, hogy ha valakire megharagszunk, akkor nem beszélünk vele. A tutajon egyszerűen nem lehetett egymást elkerülni, nem lehetett róla leszállni és elmenni moziba vagy kikapcsolódni. Ott voltunk, kötelezően, egymás hegyén-hátán.

Ezért aztán, miheztartás végett eldöntöttük, hogy: 1) bárkinek bárkivel elszámolnivalója van, azt ott helyben megoldja, és tisztázza, és senki se gyűjt föl magában rejtett indulatot; 2) a személyi tulajdon sérthetetlen, de nemcsak a fogkefe vagy a borotválkozó felszerelés az; 3) közösen osztjuk be az élelmet, az ivóvizet, közösen döntünk, hogy mikor veszünk elő alkoholt; 4) az út során esetlegesen felvetődő egyéni félelemérzésekről nem faggatjuk egymást, mindenkinek maradjon személyes titka, mikor és mitől rezelt be; 5) ha valaki használhatatlannak érzi magát, nyugodtan megmondja, hogy egy órát vagy kettőt ne zavarják. A legteljesebb nyíltság és közvetlenség szellemében képzeltük el tutajos életünket, s e szabályokat nagyjából be is tartottuk.

Akad azéért ritkán olyan helyzet is közöttünk, hogy egyesek balra akartak menni, mások pedig jobbra. Az egyik egyféleképpen képzelte el a váltások sorrendjét, a másik másképpen. Ilyenkor kellett volna elhangzania a tengeren törvényként tisztelt parancsnoki szónak. Mert a parancsnok ég és föld között lebegve: tekintély. Még akkor is, ha különben nem az. Ez így honosodott meg évezredek óta, és ezen mi se kívántunk semmit változtatni. Ámde miután kiderült, hogy a mi parancsnokunk szakmailag egyáltalán nem kompetens, ráadásul mint ember még a közösség felállította legelemibb szabályokat se tartja be, s ezzel a tekintélye alatt maga vágta el a fát, a legénységi élet közönséges szakszervezeti gyűléssé alakult át. Parancsnokunk fölismerte, hogy kutyaszorítóba került, hiszen öten ócsároltuk naphosszat, s akkor azt

az életmódot alakította ki, hogy duzzogva bevonult a kabinba, ahol úgymond a végtelenségig kalkulált, s kiüzent mondjuk pénteken, hogy hétfőre mégiscsak kiszámítja, logaritmus segítségével, koordinátáinkat.

Tulajdonképpen várható volt ennyi meglepetés, hiszen induláskor nem is ismertük egymást eléggé. Egyikünk se volt a másikkal korábban olyan helyzetben, huzamosabb időn át, hogy tapasztalatunk lehessen, ki miként viselkedik az együttélés hétköznapijaiban, nehézségek közepette.

Az egyetértés és a megértés zavarai miatt tutajos életünk oda redukálódott, hogy közösen azon iparkodtunk, ne legyen feszültség, s mindegy hová, de valahol partközelsébe jussunk. Hogy aztán új alapokról tudjunk valahonnan, valamiképpen elindulni, valahová eljutni. Erről ugyan egyikünk se beszélt nyíltan, de érződött, és meglátszott a viselkedésünkön, hogy szenvedünk a bizonytalanságtól: meddig tart még így ez a kaland? Persze élelmünk és ivóvizünk volt bőven, s a vihar is kipróbálta járművünket, bízhattunk benne, hogy nem borul föl; belső feszültségünk mégsem engedett föl.

Az út elején, amikor a rossz idő még csak lehetőségként fenyegetett, fölmerült közöttünk az ötlet, nem kellene-e változtatnunk az eredeti útirányon, s előbb észak felé tartani, éppen a szeszélyes őszre gondolva. Akkor Gerő kötötte az ebet a karóhoz, hogy tartsuk be a tervet, tehát irány Isztambul! Ez a vita azonban teljesen tétnélküli volt, hiszen a konstrukciós bal-fogások miatt gyakorlatilag arra mentünk, amerre a szél akarta. Mi eleget próbáltunk nyugat felé tartani, még akkor is, amikor Gerő számításai végleg összebonyolódtak, s azt mondtuk, amerre a nap nyugszik, arra van a román és a bolgár partvonal, de sehogy se sikerült partközelségen maradni. Később az is kiderült, hogy életben maradásunk kizárólag a véletlennek köszönhető.

Készül a film is

Igazság szerint az expedíció filmjét már jóval az indulás előtt forgatni kezdtem, Adelmann Alfréd és Relu Stanciu kollégáim közreműködésével, akik mindvégig ott ültek Szulinán, amíg a tutaj épült. Ezalatt én az országot jártam a szervezés ügyes-bajos dolgaival, ők meg filmeztek, és hangot vettek föl. Braharu és egyik iasi-i munkatársa semmibe vették ezt a munkát, s valahányszor látták, hogy a hangtechnikus bekapcsolja a magnót, olyan cifraságokat kiabáltak, hogy a hangszalag is elpirult belé, s a felvétel természetesen használhatatlan lett.

Szükségünk lett volna egy fűrómenet bűgő zajára, ők viszont mindezt nyakon öntötték a leg-útszélibb kifejezésekkel és fordulatokkal. Próbáltam megérteni magatartásukat, aminek az az irigykedő tévhit lehetett a gyökere, hogy amíg ők úgymond hősies odaadással húzzák a sodrony kötelét, mert volt ugyan egy csörlőnk, de akadozott, s kézzel kellett az acélsodronyt húznunk, az meg összegabalyodott, olajos volt, és felsértette a kezet, addig a tévések ahelyett, hogy odaraknák a csülköt, a filmezésre hivatkozva a műszerekkel babrálnak.

Filmes ember előbb-utóbb túlteszi magát a gáncsoskodásokon, ha értelmes szóval képtelen megértetni, hogy tulajdonképpen az ő feladata éppen olyan munka, mint a tutajépítés, és minden percében riportot készít arról, ami történik, és az lesz elsősorban a maradandó, s azon keresztül a mű, ami épül; a film vési az időbe az egész eseményt, különben elmosódik, szét-foszlik nyomtalanul.

Természetesen az úton magam sem voltam túl népszerű e magatartásommal, hogy amikor valami esemény, vész- vagy munkahelyzet kezdett kibontakozni a fedélzeten, én az aktív részvétel helyett a pillanat rögzítését tartottam fontosnak. Azt, hogy ehelyett plusz részt vállaltam főzésből, takarításból, fedélzeti munkából, nem méltányolták, egyszerűen eltűrték.

Hivatalosan tíz tekercs fekete-fehér filmet kaptam otthonról, de azzal nem sokra mentem volna. A többi anyagot – természetesen színezt, s emiatt oly heterogén a film képanyaga – az operatőr kollégák adták, egyik kettőt, a másik nyolcat, ki mennyit tudott nélkülözni. Szolidaritásuk velem, aki lényegében betolakodtam közéjük, a szakmába, és olyasmit akarok csinálni, amihez lényegében nincs képzettségem, erőt adó érzés volt. Méltányolták a vállalkozás méreteit, s egy kicsit úgy tekintették, mintha a szakmát s személyesen őket is képviselném azon a kilenc szál gerendán.

Igyekeztem minden helyzetben filmezni, mert amíg nem ért véget az út, úgysem tudtam volna előre eldönteni, mi a lényeges, és mi nem. Annyit már tapasztalatból megtanultam, hogy az egyszer szemünk elé kerülő természeti jelenséget, életképet kötelező lefilmezni, mert sosincs belőlük két egyforma, még a legbanálisabb naplementéből sem. Kár ilyenkor töprengeni, hogy a másnapit filmezzük-e le vagy az aznapit. Nyilván: az aznapit!

Egyáltalán, ki biztosíthat afelől, hogy másnap lesz még egy naplemente? Így történt a kirándulással is, amikor a felfújható gumicsónakba beültünk; tiszta szerencse, hogy akkor filmeztem, mert a manővert nem tudtuk volna újra megismételni, soha nem volt már olyan csendes a tenger. Az alkalmatosságot különben egy fiatal brailai munkás, Vasile Antip tukmálta ránk, amikor Galatcon átutazóban, Szulina felé tartottunk, s olyan meggyőzően érvelt, hogy ajándékát nem tudtuk visszautasítani; a mentőtutaj elvesztése után ez lett az egyetlen eszköz, amivel eltávolodhattunk a tutajtól.

A tutajon zajló eseményekhez még a legfeszültebb pillanatban is legtöbbször filmesként viszonyultam. Egyszerűen nem fordult meg a fejemben, hogy az események rám is hathatnak. Szakmai betegség képkívágatban látni a világot, de ma is, ha házunk mellett végigmegyek a madárfütyös ligeten, akkor a fa részletét vagy a táj egy jelenési formáját is gépbe fogalmazottan látom. A tutajon történő eseményekben mindössze a témát fedeztem föl, konfliktushelyzetben tehát a dialógusra figyeltem, bekapcsoltam az Uher-magnetefont, s igyekeztem a legmegfelelőbb hangerősségre beállítani. A szöveg egyszerűen nem érdekelt! Csak később tudatosult bennem, hogy jó, mit is mondtak az egymással perlekedők. Így történt, hogy amikor az uszonyok tutaj alóli kiemelésére került sor, engem nem az érdekelt, hogy hová fog esetlegesen beakadni, hanem hogy honnan esik a fény, és milyen szögben tudok a leginkább hozzáférközni a jelenethez. Felugrottam az árboclétrá legalsó fokára, mert onnan bizonyult legjobbnak a filmezés. Ezzel melleleg szerencsém is volt, mert így számomra mindig létezett egy pótcselekvés, ami elvonta a figyelmemet a tényleges veszélyről. Ugyanígy filmeztem a közeledő tornádót is: annyira lefoglalt a ritka látvány megörökítésének sok-sok körülménye, hogy még akkor sem tudtam igazán reszketni, amikor a többieknek már a foguk vacogott az utólagos felismeréstől – kis híján egyenesen az égbe repülhattünk volna!

Igaz, a félelmetesen bőgő és közeledő víztölcsér olyan ellenállhatatlan volt, hogy a többiek is tátott szájjal bámulták, valósággal meg voltak babonázva, hiszen akármit tettek volna, pusztulásunk elkerülhetetlennek látszott.

Nem tudom, minek köszönhetjük a vízoszlop hirtelen irányváltoztatását, de szüntelenül arra gondolok, hogy további életemet azóta félig-meddig ajándékba kaptam, és igazán nem mind-egy, hogyan sáfárokodom vele.

Megmenekülésünk után immár tudatosan is vigyáztam a lefilmezett anyagra: minden tekercset leszigeteltem, műanyagzacskóban, majd ládában tároltam, hogy bármi történjék is, az anyag megmaradjon. Hogy abból, ami azon képileg történik, ki lehessen következtetni az esetleges pusztulás okait. A filmes ládám lett a tutaj fekete doboza.

Tanulságok nimbusz nélkül

Az, hogy Ogyesszában kiköthettünk, megváltást hozott Szuhaneeknek; egy csapásra véget értek korábbi szenvedései. Gyengesége odalett, súlyát hamarosan visszanyerte, s az orvosok tanácsára vonatra ült, hazajött. Mi úgy döntöttünk, hogy még egy próbát teszünk a tutajjal, és azzal jövünk vissza Szulináig. A kikötőmunkások segítségével igyekeztünk helyrehozni az észlelt hibákat. Új uszonyokat is tettünk volna, de azt mondták, nem kell, elég, ha a hordókat leszereljük.

Szuhanek hazatérve lelkenedezve számolt be a kalandról, istenített bennünket, s szubjektív benyomásai alapján megjelentek rólunk az első méltatások. Természetes hát, a filmtől is azt várták, hogy heteken át tartó vergődésünket hőstettként mutassa be. Ennek viszont semmilyen alapja nem lett volna! Hiszen mi tulajdonképpen el kellett volna, hogy pusztuljunk!

Expedíciónkat egy olyan kísérlethez hasonlíthatnám, ami egyértelműen bizonyítja, hogy valamit hogyan nem kell csinálni. Tanulságai elsősorban számunkra nagyon fontosak, de aki szeret a más kárán tanulni, elhiheti nekünk: ha valamit nagyon akar az ember, akkor azt előbb-utóbb el is éri. Ezt az utazást mi nagyon akartuk. Vígán vállaltuk azt is, hogy bolondnak tartsanak, majd meggondolatlanok, könnyelműek. És nem törtek le a halogatások, a vállvonogatások, az ügyintézés packázásai. Az is megszívlelendő, hogy az ember önmagában semmire se megy az egyéni akaratával. A nagy dolgokat csakis közösen, más emberekkel együtt összetartva lehet kivitelezni, márpedig az emberek nem sakkfigurák, s így az egész vállalkozás vészesen hasonlítani kezd egy többismeretlenes egyenletrendszerhez. Nagyon éreztem a saját bőrömön, milyen fontos egy-egy valamire való elképzelés végigvitelében a hátország – a család, a munkahely – szerepe. Mert ha nem lett volna olyan megértő feleségem, édesanyám, akkor is elindultam volna, de sokkal nehezebben. Ha a munkahelyi viszonyulás történetesen nem kedvező, akkor is tutajra szálllok, legfeljebb előtte beadom a felmondásomat, viszont nem tudom, mit kerestem volna a tutajon. Ráadásul a televízió szerkesztősége nemegyszer nyúlt a hónunk alá anélkül, hogy akár sejtettük is volna – nem kevés pénzbe kerülhetett az a riadó, melynek során a tomboló vihar miatt a legkorszerűbb felderítő eszközöket is igénybe vette, hogy bennünket felkutasson. Szintén a munkahelyi segítségre jellemző, hogy a hazautazásunkhoz szükséges támogatás egyik napról a másikra hullt az ölünkbe: egyikünk kollégája baráti kapcsolatban állt a szovjet Robert Rozsgyesztvenszkij költővel, fel is hívta telefonon, röviden ismertette vele kritikus helyzetünket, s a küldemény másfél nap alatt már ott is volt az ogyesszai postahivatalban!

Személy szerint elégedett voltam az út sikerével, amikor az első megtekintés után a szakértők egyöntetűen megállapították, hogy a képanyag jó. Ez volt a szakvizsgám, utána már senki sem aggódott amiatt, hogy ebből esetleg nem lesz épkézláb riport.

Pókháló a tutajon

A film véglegesítése, bármennyire szerettem volna, nem ment egyik napról a másikra. Szabad időmből kellett hozzápótolnom, hogy két és fél hónap alatt így is kész legyen. Ez alatt a iasi-i kollégák letettek arról, hogy valaha is viszontlátják majd a riportot, s az általuk készített diafelvételek alapján műsort állítottak össze, amit különböző helyeken bemutattak, s abból megint csak az derült ki, hogy az expedíciósok milyen nagy hősök voltak.

Mikor megindult a film közvetítése, már kialakult egy bizonyos vélemény, amit nem igazolt, sőt, semlegesített a riport.

Mindegy, a sorozat befejeztével szépen elültek a disszonáns hangok.

Emlékszem olyan házibemutatóra a tévés szerkesztőségben, hogy a nagy képernyőjű vetítőteremben a szembegördülő óriási hullámok láttán egyes nézők szabályosan hátrahőköltek, sőt rosszul lettek. A fővárosi Egyetemiek Házában a hegymászó szakkör tagjai nézték meg a filmet, ami elsőprő sikert aratott. Persze, nem attól, ahogy meg van csinálva, s attól sem, mintha az expedíció kaland lett volna, hanem azért, mert megéreztek benne egy végigvitt vállalkozás beteljesülésének izgalmát, a természetességet. Egy erdélyi néző pár folytatás után aziránt érdeklődött, hogy lehet egy ilyen kirándulásra feliratkozni. Sokan várták a folytatásokat.

Külön fejezet a film rigai fogadtatása, ahol a japán kolléga például ámulatlan csóválta a fejét: ő nem is hitt volna, hogy a Fekete-tengernek annyiféle arca van, s föltétlenül rászán egy nyári szabadságot, hogy megismerje tengerünket. A ciprusi delegátus a kommentár szükséztűségát és tárgyyszerűségét emelte ki. A Pravdában *Súlyod van a galaktikában* címmel meleg hangú kommentárban méltatták a produkciót. Számomra nagyon furcsa volt ott ülni a világ minden tájáról összesereglett filmes és tengeri szakember között és felfedezni, hogy nem én vagyok az egyetlen bolond a világon.

A zsűrinek, amelyben olyan tekintélyek foglaltak helyet, mint Jaques Ives Cousteau és Thor Heyerdahl, nem volt könnyű dolga, bár a minőségi skála igen szélsőséges keretek között mozgott. Volt olyan japán film, amelyben egy kétszemélyes vitorlás elindul s megkerüli az amerikai földrészt a Hoorn-fok, majd Kanada felé, lecsorog a nyugati partvidék mellett, miközben legnagyobb problémája az, hogy az x márkájú rezsó miként működik, milyen konzerveket eszik, milyen motor röpíti a hajót, milyen Shell-olajban dolgoznak a motorok.

Egy másik alkotásban alig történt valami: a föld körüli utazás krónikása megjelent egy planiglóbusz előtt, s elmesélte az utazás történetét, viszont olyan izgalmas beszélőpartnert rég nem láttam, annak ellenére, hogy csak fordításban élvezhették filmjüket a tengerrengésről, pompás színekben és képkivágásokban bővelkedő víz alatti felvételekkel.

1986 júniusában Medgidiától Tulceáig az út egy szakaszát a mozdonyvezető fülkéjében töltöttem, hogy onnan filmezhessem a szerelvényt. A mozdonyvezetőt addig nem láttam, s amikor megtudta, hogy filmes vagyok, s az is kiderült, hogy tulajdonképpen a tutajos filmsorozat készítője áll vele szemben, lelkendezve mesélt arról, hogy igen, most is emlékszik rám, amint én ott filmeztem a tutajon egy pókhálót, és azt fűztem hozzá kommentárként, hogy a babona szerint pókot látni szerencsétlenséget jelent, de pechemre, nem vagyok babonás. Annyi év után szóról szóra megőrizte ezt a kommentártöredéket a filmből, kalandunkból. És ahogy beszélt róla, ragyogott a szeme!

Akkor éreztem: mégsem utaztunk hiába!

Szerencsére nem földrengés

Tisztán emlékszem az egyik tutajos éjszakámra. Olyan sötét volt, amikor lefeküdtem, hogy az orrunkig se lehetett látni, csak éreztük, hogyan tornyosulnak fölénk az 5-6 méter magas hullámok. Forgolódtam a hálózsákomban, s közben azt álmodtam, hogy – földrengés van! És rettenetesen nyomasztó érzés fogott el. Az 1977-es katasztrófa éjszakáján ugyanis végig filmeztünk egész Bukarestben, és egy életre elegendő volt ebből a negatív élményből... Nagy nehezen kinyitottam a szemem, kibújtam a zsákból, s túláradozó örömmel tapasztaltam, hogy a tutajon vagyok, csak álmodtam, és szó sincs földrengésről.

Egyszerű vihar tombolt körülöttem a Fekete-tengeren.

A tutajozásunk óta eltelt időben egyre jobban értékelni tudom, milyen nagy dolog az, hogy egyáltalán haza tudtunk akkor érni. Persze, nem erre vagyok igazán büszke, de arra már igen, hogy utunkkal elindítottunk valamit, ami eddig nem létezett mifelénk.

Pedig milyen egyszerűen, bonyodalommentesen kezdődött minden, ahogy a mesék kezdődnek: *Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy tutaj...*

1987 januárjában

Halászáton

(Néhai Aradits László második története)

*Halászhajó a Deltában, útban a tenger felé
Fotó: Székely Sándor*

A halászflootta munkát ad a riporternek

Tutajos kalandunk hajózási kudarca után azt mondtuk: márpedig lennie kell olyan kisméretű tengeri alkalmatosságnak, mely a tutajhoz hasonlóan biztosan fekszik a vízen, s amellyel szerencsésen megkerülhetnénk a földet. Csakhogy a tutaj arra is megtanított, hogy a tengeren nem érdemes szakismeretek nélkül hosszabb útnak nekivágni, mert nagyon könnyen ott-hagyhatja a fogát az ember.

Tapasztalni, tanulni szegődtünk hát el többedmagunkkal (akik közül a tutaj legénységéből még csak Emil Braharu kapott helyet) óceáni halászflootánk akkori egyik legújabb hajójára, amelynek parancsnokát, Nicu T. Ionescu kapitányt szemeltük ki eljövendő utunk navigátorául.

A halászflootta igazgatóságán felfigyeltek a tutajos filmre, s úgy döntöttek, segítségünkre lesznek. Képesítés nélküli munkásnak vettek fel a Crisul Alb (Fehér Körös) nevű hajóra, azzal a megbízatással, hogy útközben, a kapott nyersanyaggal készítsen számukra két munkavédelmi filmet, amiket azóta is sikerrel vetítenek a halászflootta kiképző tanfolyamain a szükséges kommentárokkal együtt, elsősorban olyan emberek előtt, akik nem részesültek valamiféle tengerészeti kiképzésben. Ilyenek pl. a halászok, a fedélzeti munkások, mindazok, akik a feldolgozó-részlegen dolgoznak. Elszegődésük után munkahelyi kiképzésen vesznek részt, s kénytelenek végignézni a filmjeimet is, amelyek tulajdonképpen azt mutatják be, mit kell tenni néhány jellemző veszélyhelyzetben. Például ha zátonyra fut a hajó, illetve nagy viharban léket kap, esetleg belső robbanás üt rést a hajó oldalán, a merülési vonal alatt. Mert halászhajóról lévén szó, a különböző hűtési folyamatokhoz használt gázok, akárcsak az egyik végtermék, a nagy foszfortartalmú halliszt, erősen robbanásveszélyesek. Szóval ilyenkor a közel 80 főnyi legénységnek személyre szabott, pontos feladata van. A navigációs tiszt egyet csinál, a gépmester odarohan, a fedélzetmester egészen másfelé, s ezt a forgatókönyvet annyira be kellett gyakorolni, hogy ha a tengerész álmából ébred, akkor is pillanatok alatt megtalálja a

saját kulcshelyét, s ott azt tegye, amit tennie kell. A másik film azt szemléltette, mit kell tenni az esetben, ha valaki a fedélzetről történetesen a tengerbe esik.

Az út során aztán nagyon meglepett, a legénység mily kis hányada tud csak úszni. De hamarosan megértettem, hogy a tengeren való úszás, egy esetleges katasztrófa során csak annyit használ, hogy a vízbe pottyanástól a mentőcsónakig minél gyorsabban eleveickéljen az ember. Ám a mai mentőmellények úszás nélkül is fenntartanak a vízen. S a mozgásban lévő hajóról vízbe esni amúgy is szinte egyenlő a biztos pusztulással, mert nem lehet elég távol esni a hajótesttől ahhoz, hogy a hajócsavar örvénye be ne szívja az illetőt, ott pedig úgy felszeletelődik, mint valami szalámi. Ráadásul az óceán hemzseg a cápáktól, amelyek percek alatt ott teremnek, ahol ingyen prédára számíthatnak. Ha meg történetesen elsüllyedne a hajó, s az azzal járó szívóörvény nem húzza magával az embert, mihez kezdhetne a tudományával? Úszik még 2-3 órát? És utána?...

A filmezéssel tulajdonképpen hajós létem anyagi kiadásait fedeztem. Ez volt a fedélzeten a tengerézmunkám. De amikor már ott álltunk Namíbia partjainál, a tulajdonképpeni halászat színhelyén, s oly nagy volt a fogás, hogy a gépsor nem győzte a teméntelen hal lefejezését, tisztítását, hogy ne romoljon ránk semmi, a hajó apraja-nagyja, parancsnoktól a legkisebb fedélzeti munkásig kivétel nélkül részt vett a kézzel végzett munkában. Természetes, hogy e közösségi hangulatban magam is odaálltam a többiek mellé, akárcsak más esetben is.

Munkahelyem, a televízió megértően fogadta több hónapos távolmaradásom tényét, ami természetes is, hiszen sokat nyerhetett az utazáson. Ennek ellenére indulás előtt csak fél órai filmezéshez elegendő anyagot utaltak ki, s egy kimustrált filmezőgépet, aminek még az út elején, a Kanári-szigetekre érve eltörött a rugója; tehát használhatatlanná vált. Igaz, induláskor még ismeretlen volt előttünk a pontos útvonal és útiterv, riportmegbízatásom pedig csupán az óceáni halászatra szorítkozott. Dániában aztán, amikor véglegessé vált a menetrend, táviratoztam a tévének, küldjenek elem Las Palmasba elegendő nyersanyagot. Mire odaértünk, már várt rám a további filmezéshez szükséges nyersanyag.

Huzavonák, egyeztetések

Az óceáni halászat oly bonyolult és átfogó nemzetközi szabályrendszerbe ágyazódik, hogy a különböző szerződések, bérletek, engedélyek huzavonája olykor hetekig-hónapokig is eltart. Amikor az NDK-beli Stralsundba utaztunk, ahol a Crisul Alb épült, hogy átvegyük a hajót, még nem lehetett tudni, hogy Mauritánia vagy Namíbia vizeiben eresztjük le a fenékhálót. Az világos volt, hogy Afrikáig mindenképpen elmegyünk, de azt például, hogy indulás után megállunk pár napra Dániában, nem is álmodtuk előre.

Abban az időben elég zűrzavaros volt a világ közlekedési helyzete, s hirtelenében csak annyi üzemanyagra tehattünk szert, amennyi az első kikötőig kitartott. De még a dániai kényszermegállót is megelőzte egy rövid kikötés Sassnitzban, a Rügen-félsziget legészakibb pontján, mert az itthonról számunkra élelmet szállító három TIR-kocsi hibásodás miatt elakadt az úton, s mire a hibát kijavították, mi már felszedtük a horgonyt az anyakikötőből. Menet közben jelezték, hogy az autók továbbindultak, s ha kikötünk Sassnitzban, minden további nélkül berakodhatunk. Sassnitz nincs nagy óceánjárók fogadására berendezkedve, kis kereskedelmi hajókhoz méretezett a kikötője, ezért a parttól a mentőcsónakokkal kellett berakodnunk, ami meg lehetőségen szabálytalan, de hát szükség törvényt bont. A mentőcsónak ugyanis kizárólag mentésre használható, ezért bármelyik pillanatban tökéletesen működőképes állapotban kell lennie. Tartályaiból például hetente kötelező lecserélni a vizet és friss ivóvízzel feltölteni. Mert ki tudhatja, hátha épp abban a pillanatban lesz életbevágóan szükség rá, miközben mi a fagyasztott húst, zöldséget, a lisztet, vaját stb. rakodjuk át reá...

További bizonytalanságok később is jelentkeztek a több hónapos út során. Angliában azért álltunk meg, hogy amíg a halászzóna pontos helye tisztázódik, angolok fogta halat rakodjunk be, eladás céljából, hogy Afrikáig ne menjünk üres raktérrel. Las Palmas-i tartózkodásunk két hétig húzódott, mert egy hajóalkatrész föltétlenül cserére szorult. De időznünk kellett Nigéria felségvizei előtt is, mert nem volt elég hely a kikötőben, s ilyenkor, ha az idegen hajó már a: felségvizeken belül tartózkodik, a fogadó ország kénytelen fekbért fizetni az illető hajóstársaságnak. Itt viszont egyszerűen úgy oldották meg a kérdést, hogy a hajókat csak akkor engedték felségvizen belülre, ha már százszázalékos volt, hogy 1-2 nap alatt helye is kerül a kikötőben. Addig viszont a nyílt tengeren vesztegeltünk, kényszerű tétlenségre kárhozhatóva.

A Crisul Alb kiállja a próbát

Mint minden új alkotmány, a mi hajónk is fénylett, csillogott, öröm volt birtokba venni. Persze a hajóavatás valójában nem egyszerű esemény; aki csak az avatóünnepséget érzékeli, az elégedetten dörzsölheti össze a kezét: „Na, ezzel is megvagyunk!” De az ünneplésre csak akkor kerül sor, miután a hazai szakembergárda már átvette a hajót. A gépháztól a fedélzetig mindennek megvan az ún. felelőse, s a minőségellenőrzést a gyártó cég, illetve a megrendelő cég szakemberei együttesen végzik. Amikor a mi szakembereink is átvették a hajót, s konstátálták, hogy mindenben megfelel a szerződéses feltételeknek, sor kerülhetett az ünnepélyes átadásra. Ekkor kapott nevet a hajó, írták alá a hajókönyvet. Ettől kezdve létezik fedélzeti napló, ekkor húzzák fel a hajózáslót, ekkor nyer tehát identitást, állampolgárságot a jármű; attól a pillanattól kezdve a fedélzet a honi föld egy darabkájává válik, ahol minden törvényünk éppúgy érvényben van, mint idehaza.

Beszédek, jókívánságok hangzanak el, az emberek ünneplőbe öltöznek, de a valódi próba ezután következik. Az előírások szerint a hajóval útnak indult a gyártó cég egy mérnöke is, az ún. garanciás ember, aki az első évben észlelt minden műszaki hibát szorgalmasan bejegyezt egy naplóba. Vannak hibák, amiket menet közben el lehet hárítani, másokhoz pótalkatrészek szükségesek, amiket különböző kikötőkből szereznek be s olyan hiba is adódhat, melyet csak az anyakikötőben tudnak orvosolni.

Az ünnepség után parancsnokunk első gondja volt, hogy az üres hajót még a közeledő, tipikusan őszi, viharos balti-tengeri időszak beköszönte előtt kiegyensúlyozza. A jobbára üres üzemanyagtartályokat feltöltötte tengervízzel. Ha nem teszi meg, a hajó súlypontja egészen magasra kerül, s a hullámverésben oldalra dől, a dőlésszög pedig, amennyiben meghaladja a 45 fokot, borulásveszélyt jelent. Így viszont sikerrel vészeltük át az első viharokat, s a kíváncsi legénység csalódottan állapította meg, hogy rajtam, zöldfülű újoncon a tengeri betegség három válfajának egyike sem fogott ki, közöttük viszont elég szép számmal szenvedtek ebben a kikúrálhatatlan betegségben.

Ismerkedés a hajósélettel

A tengeri betegségnek három megnyilvánulási formáját ismerik. Az egyik általános rosszulléttel jár, amit igen erős hányinger kísér, a gyomor egyszerűen nem fogad be semmit. Ez a leggyakoribb tünet. A másik forma ritkább, és aluszékonyság jellemzi. Akiről ezt felfedezik, mert ez mindjárt az első tengerre szállás alkalmával kiderül, azt a kereskedelmi vagy halász-hajókon nem is állítják szolgálatba vihar esetén, mert fiziológiailag megbízhatatlan, szabályosan elalszik a kormány mellett vagy a gépházban. A harmadik formát az éhhaláltól való félelem uralja, s az ebben szenvedő hajós zsebei állandóan teli vannak kenyérdarabokkal, ételmaradékkal. Valahányszor viharosra fordul az idő, be se lehet lépni a kajütjébe, olyan iramban halmoz magának, s eszik, egyfolytában tömi magát.

Falánkságban szenvedőt különben kettőt láttam a Crisul Albon.

Kezdetben nagyon meglepett, hogy a hajón általában is milyen kalóriadús a táplálkozás. Pedig hát a fedélzeti munka nem túlzottan volt megerőltető. Mégis, a hajón napjában három ízben szolgálnak föl meleg ételt, s ezen kívül a nap bármely időszakában annyi halat süthet, főzhet, párolhat magának az ember, amennyi tetszik neki.

Voltak a fedélzeten s a feldolgozóban is elektromos főzőlapok, amiket mindenki használhatott. Ámde vigyázni kell, mert ha valaki a jóllakásig eszik a halból, a csömör olyan májreakciót vált ki, hogy később igen hosszú időnek kell eltelnie olykor, amíg újra halat ehet.

Aztán magyarázatot kaptam a bő táplálkozásra is: rengeteg energiát emészt föl az állandó „en garde”-ban állás. A hajó szüntelen mozgásban van, vagy előre-hátra, vagy jobbra-balra, vagy mindkét irányban egyszerre, de örökké inog. Ezt a mozgást ellensúlyozandó, az embernek, ha a széken ül, akkor is merevek az izmai, főként a láb- és hátizmok, állandó ugrásra kész állapotban vannak, mert az egyensúlytartás ösztönszerű. A hajón való helyváltoztatás pedig még ennél is fárasztóbb, örökké meg kell fogni valamit, kapaszkodni kell. Ezért a sok kalória igénye.

Az út során az is megvilágosodott előttem, hogy tévhit, miszerint a hajósok egytől egyig iszákosak lennének. Működésben lévő hajón általában nem isznak az emberek, már csak létfenntartási ösztönük sem engedi, mert féltik a bőrüket. Ráadásul az ital mindenütt nagyon drága. Igaz, adódnak bizonyos alkalmak: újév, nemzeti ünnep, születésnap, amiket megünnepelnek, szűkebb vagy tágabb baráti körben koccintanak is, de akik pl. éjféltkor vagy hajnalban lépnek ilyenkor szolgálatba, azok tartózkodnak az italtól, vagy egyszerűen elcserélik a szolgálatot, így telik el sokszor 1-2-3 hónap a tengeren anélkül, hogy italhoz nyúljanak, még akkor is, ha különben a kajütben ott áll kezük ügyében a szesz. Az ibolyántúli sugárzásnak továbbá, amely igen felfokozott a nyílt tengeren, megvan a maga terhelő hatása az idegrendszerre, felborzolja, túlérzékennyé teszi az embert, ebben az állapotban nem hiányzik az ital. Ezért van az, hogy egy-egy kikötőbe érve a hajós, aki többnyire sörkedvelő, egy-két üvegtől szabályosan fejre áll. Elszokott...

Miután hazajöttem, rengetegszer megkérdezték tőlem, miben rejlik a hajósélet iránti örökös nosztalgia, a tenger hívása. S azt is, hogy vágyom-e tovább is a tengerre. A több mint négy havi távollét során sikerült magam előtt felderítenem ezt a lelki folyamatot. Nevezetesen azt, hogy a hajóst bármily erős szálak kössék is a családhoz, a szárazföldön hagyott rokonokhoz, barátokhoz, a tenger szava őt mindennél erősebben hívja. Szomorú jelenség: hazajön a tengerész, aki a hajón sokkal kényelmesebben él, mint a szárazföldön, hiszen kiküldetésben reggel, amikor felébred, mindjárt leszáll az ágyból, csak belebújik a székre odakészített munkaruhájába, felhúzza a tornacipőjét vagy a papucsát, megissza a kávéját, eszik, s máris a műszakban találja magát. Az ágytól a hajón lévő legtávolabbi pont is alig 50 méter, s ha a lépcsőket is beleszámítjuk, 60. A levegő tiszta, szennyezésmentes, a táplálék bőséges... Aztán hazajön, ajándékokat hoz a gyermekeknek, az asszonynak, néhány üveg italt, cigarettát a vendégeknek, s amíg a készletből tart, teli a ház barátokkal, vidámsággal. A második-harmadik út után a tengerészek kilencven százaléka kifogy a mesélnivalóból, mert nagyjából ugyanazokat a kikötőket keresi föl, s azokban is a már ismert helyeket, útvonalakat, mesélnie tehát egyre inkább nincs mit, s személye odahaza sokkal idegenebb, mint a valóságos idegen, még a családja számára is. A gyermekek iskolai előmenetelétől a téli tüzelő beszerzéséig a családi gondokból, örömeiből nagyjából kimarad. Levél útján értesül ugyan a főbb eseményekről, viszont intenzív átélésük a számára lehetetlen. Így aztán pár nap elteltével kezdi rosszul érezni magát otthon, s a szárazföldi létforma taszítását egyszerűen összetéveszti a tenger hívásával. Tulajdonképpen ott sem érzi túlságosan jól magát, mert akkor meg a család hiánya kínozza, s

rászakad a kétlakiság honvágya, egyfolytában nosztalgiazik, s legtöbbször maga sem tudja megmagyarázni, miért. És szenved...

Én nem érzem a nosztalgiát, mert számomra a hajó és a tenger csupán eszköz ahhoz, hogy eljussak valahová. Nem ragaszkodom a hajóhoz, legszívesebben repülővel közlekednék, mert az sokkal gyorsabb, de esetemben a hajó volt az, amivel eljutottam a számomra érdekes, filmesként is felfedezni vágyott élményvilág kellős közepébe. Ezért szegődtem el a halászátra.

Filmezni kezdek

Már Stralsundban elkezdtem pörgetni a gépet, de eleinte nagy zavarban voltam, amikor témát kellett választanom. Ha tehetem, mindenről filmet készítettem volna, ami egyszer megragadta az érdeklődésemet. Az avatást, az indulást természetesen megörökítettem. De Koppenhágában egy tájékoztatóból legalább 19 múzeumot írtam ki, s azon töprengtem, melyikről készüljön riport. Hiszen a dánok általában nagy műpártolók, s rengeteget költenek képzőművészeti alkotásokra, egyénileg és intézményesen is, tehát nem olyan könnyű eligazodni náluk a művészet berkeiben. Ez az érdeklődés aztán meglátszik az öltözködésben, modorban, abban is például, ahogyan a nők festik magukat... Végül is a Luisiana nevű, modern képzőművészeti múzeumba mentem el, amely a dán fővárostól mintegy 12 kilométerre, a tenger partján fekszik, egy liget közepén. Közben tisztáztam egy sor témát is, amik legalább annyira izgattak.

Érdekelt például a jól és ésszerűen szervezett kikötői áruakodás, a törekvés, hogy az égvilágon, amit csak lehet, mindent konténerben szállítsanak. Ebből aztán egészen szokatlan termelékenység adódik. Lemértem például kíváncsiságból, hogy konténeres áruval két adóvevős vasutas alig 17 perc alatt összeállított egy 42 vagonból álló tehervonatot, beleszámítva az indulást is!... Dániában láttam különben először dupla fenekű konténert. A kettős fenék között annyi levegő van, hogy az áruval megrakott konténer vízre bocsátva is a felszínen maradjon. A teherhajóról egyenesen a vízbe eresztik le az összekapcsolt, nemzetközi szabvány szerint festett konténereket, amiket aztán csörlővel húznak fel egyenesen a tehervagonokra. Így nyugodtan meg lehet spórolni az amúgy költséges és időigényes tranzitraktárakat...

Szerettem volna aztán utánanézni a dániai állattenyésztésnek, no meg annak, hogyan szervezik az északi államok a tengeri haltenyésztés terjedő gyakorlatát, ami észrevehetően ellensúlyozhatná a tengeri halászatban sajnálatosan tapasztalható rablógazdálkodást, és nem bízva a véletlenre a halbőség alakulását, hanem az ikra lerakásától az ivadék gondozás fázisán át egészen a halászatig tökéletesen megtervezett, tudatos tevékenység, így beütemezhető, hogy például mennyi lazacot, osztrigát, homárt stb. termelhet ki a halászat anélkül, hogy az állományban különösebb ökológiai egyensúlybomlás mutatkozna.

Az időhiány aztán rendre eloszlatta terveimet. Menet közben felismertem, hogy inkább csak rácsodálkoztam a dolgokra, s idehaza, amikor már tisztán látom, hogy mi mellett mentem el akkor, céltudatosabb útitervet tudnék kidolgozni.

A múzeumon kívül Helsingörben is filmeztem, méghozzá a Hamlet-kastélyt! Ami mellel csalódást jelentett számomra, de ebben elsősorban a fantáziadús színházi és filmrendezők a ludasok. Amíg csak ábrándoztam róla, látványosan borzongató várromot képzeltem magam elé, ködben és felhőben borongva. Helyette viszont derűs, jól karbantartott, csinos udvarház-szerű kastélyt találtam. Színművével Shakespeare olyan lavinát indított el, amiről talán még csak nem is álmodott. Azzal, hogy dán motívumot dolgozott fel – s ezt maguk a dánok állítják! –, az egész dán irodalom nem szerzett annyi népszerűséget Dániának, mint önmagában a Hamlet. Sőt, most már a dánokat sem lehet lebeszélni arról, hogy Hamlet Helsingörben élt volna. A költői legenda olyannyira meggyökerezett, hogy Hamlet atyjáról még szobor is készült, s ott áll a várkastély alagsorában.

A kastély ma idegenforgalmi nevezetesség, zárandokhely. Az alagsorban és a földszinten tengerészeti múzeumot rendeztek be. A viking hajók már csak úgy ránézésre is gyönyörűek, akkor is, ha csupán kicsinyített formában láthatni belőlük egy-egy példányt. A londoni Royal Shakespeare Company évente tart előadássorozatot a kastélyban, amire – ha történetesen szeptemberben kerül sor – már januárban óriási a tülekedés a jegyekért, s a repertoárból sose hiányozhat a Hamlet néhány előadása. Még angolok is tömegesen rándulnak át ilyenkor Dániába, megbámulni az „eredeti” színhelyet.

A dánok ugyancsak a vikingek leszármazottjainak tartják magukat, s a hajózás amúgy nagy becsben áll mind Dániában, mind az északi államokban általában. Itt találkoztam először a „nyílt kikötő” fogalmával, ami tulajdonképpen úgy fogható fel, hogy pl. a dán családfő vasárnap kézen fogja a csemetéjét, elballag velük a kikötőbe, s az ott horgonyzó akármelyik hajó – legyen akár az amerikai haditengerészet torpedórombolója – szolgálatos tisztje a kikötői szabályok értelmében szolgálatkészen végigvezeti az egész hajón a látogatókat, minden kérdésre válaszol, és mindent megmagyaráz. A tengerészet itt előkelő szakma, már-már a férfivá érés szimbóluma.

Például, igen nehezen nősz meg az a dán fiatalember, aki legalább 1-2 hajóúton nem járt még életében. Minden kikötőben jól felszerelt, ún. tengerészház működik klubtermekkel, könyvtárral, ahonnan akár egy bőrdnnyi könyvet, folyóiratot is kölcsönözni lehet azzal a feltétellel, hogy a következő egy-két éven belül az illető valamilyen más hajó révén visszajuttatja a rakományt.

A „repülő cápa” esete

A hajóközösség életébe való beilleszkedésem azzal kezdődött, hogy az otopeni-i repülőtéren szívet melengető látványban volt részem, amikor a legénység poggyásza mellett legalább 30 tangóharmonikát, rengeteg trombitát, szaxofont fedeztem föl. Már előre dörzsöltem a kezeimet, milyen gyönyörű koncerteket filmezek majd útközben, a hajó fedélzetén, látványos tengeri naplemente mellett. Amiből persze csak azért nem lett semmi, mert a nyolcvan főnyi legénységből, mint később kiderült, alig ketten tudtak valamelyest szájharmonikázni, s ezzel a hajón ki is merült a saját produktumú zeneigény. Sebjaj, mert Las Palmasban a hangszerek egykettőre értő gazdákra leltek, viszont a sok zenész között nagyon fura figura lehettem: egy ember filmező géppel és magnetofonnal, aki ráadásul azt állítja, hogy ő az egyszemélyes filmezőcsoport. Stábot a hajósok láttak már, de ilyet még nem. És az a sanda gyanú kezdte személyemet körüllebegni, hogy valami titkos leleplezési szándékkal szálltam hajóra. Ahogy telt az idő, annyira fokozódott az ellenszenv a masináim iránt, hogy egyszer nyíltan meg is üzenték: az óceán déli részén a cápák rendkívüli módon szeretik a riporter-eleséget. Hagyjak fel tehát azzal, hogy őket különböző helyzetekben filmezem, ellenkező esetben nem kerülöm el a sorsomat. Erre, amikor a parancsnok a legközelebbi alkalommal gyűlést tartott, amelyen az egyik otthonról érkezett telexüzenetet ismertette, váratlanul szót kértem, s elmagyaráztam, hogy sajtótörvényünk értelmében mindenkinek jogában áll személyesen dönteni az őt fotózás, filmezés, a vele való interjú készítése ügyében, egyáltalán abban, hogy hajlandó-e nyilatkozni vagy lencsevégre kaptatni magát. Hangsúlyoztam, hogy ha valakinek a fedélzetén ez irányú kifogása lenne, az most jelentkezzék, hogy a jövőben gondosan elkerülhessem az illetőt. Amikor pedig azt látja, hogy olyan jelenetet filmezek, ahol csoportmunka folyik a hajón, itt kérek engedélyt a parancsnoktól, hogy az illető azonnal elhagyhassa a látómezőt... Bejelentésemre váratlanul megennyhült a hangulat, s szinte máról holnapra megváltozott a legénység magatartása. Egy hónap múltával, amikor már látták, hogy a gépet következetesen a kezembe se veszem, valahányszor ilyen-olyan, kupeckedésre szánt cókémókjaikkal elindulnak a kikötőbe, s akkor sem, amikor megrakodva visszaérkeznek a hajóra, továbbá hogy egyáltalán senkit se filmezek olyan esetben, amikor pohár van a kezében, vagy mit tudom én, milyen állapotban

leledzik, és hogy nem keresek semmilyen negatív vetületet a hajó életében, megbizonyosodtak szavahihetőségemről. Lassan én lettem számukra a „mesélő ember”.

Az idegennyelv-tudás a Crisul Albon nem állt valami magas szinten, a televízió és a rádió hírszolgálatait vajmi kevesen vehették igénybe. A hajóra nem járt friss újság, viszont volt ott egy telexgép, amely ontotta az angol és francia nyelvű híreket. Ezekből időnként rövid összefoglalást készítettem, hogy az emberek fogalmat alkothassanak arról, mi történik a nagyvilágban. Újságíró mivoltomnak tehát konkrétan s így is hasznát vehették. Rendszerint az ebédlőben aggattam ki a híreket, s a tévézés szüneteiben ugyanitt beszéltem nekik a tévés szakma kulisszatitkairól. A hajón egymást ismerő, egymással zárt közösségben élő emberek tartózkodtak, akik hamar megtudtak egymásról mindent, s társalgásaik tematikája nagyjából kimerült. Már rég megbeszélték családi ügyeiket, elmondták egymásnak élettörténetüket. Riporteri tapasztalatom valami különleges újdonság volt a számukra, hiszen lassan húsz éve, hogy az országot járom, s ezalatt megfordultam fakitermelő telepen és bányában, vitorlázó repülősök között és mezőgazdászok háza táján, készítettem riportot barlangászokkal, szóval olyasmiket tudtam mesélni az ország különböző tájegységeiről, emberekről, amikről ők legfeljebb gyermekkorukból vagy olvasmányélményeikből alkothattak valamelyes fogalmat. Minden mesélés közben egymást érték az érdeklődő, izgatott kérdések.

A hajósnép számára a legnehezebb elviselni azt, hogy nem, vagy csak igen ritkán kap hírt otthonról. Az egyik tengerészt mondjuk az nyugtalanítja, hogy amikor eljött, beteg gyermeket hagyott otthon, vajon mi lehet most vele. A másikat az gyötri, hogy idős édesanyja beszerezte-e magának a téli tüzelőt s nem szenved-e hiányt valamiben. Attól, hogy kölcsönösen elmondják egymásnak a bánatukat, még nem történik semmi... Amíg nem érkezik meg a várva-várt levélpaksaméta, addig nincs nyugalom. Mert a család azért ír, Las Palmasba címezi a borítékokat, s az összegyűlt postát vagy az üzemanyag-szállító hajó, vagy az úszó raktár, a Polar hozza magával, miközben összeszedi a halászhajóktól a végterméket, a fagyasztott halat és a hallisztet. A december-január-február folyamán írott levelek például márciusban egyszerre érkeztek meg az illető hajóshoz, s az ő levelei is ugyanígy tették meg a hazafelé vezető utat. Az emberek közben meglehetősen őrlődtek a belső bizonytalanságoktól, az otthoni gondoktól. Így aztán mindig jól fog egy „mesélő ember”...

Már elindultunk volt Angliából a Kanári-szigetek felé, a Biscayai-öböl táján jártunk, amikor bizalmasan megkérdezték tőlem, láttam-e már repülő cápát, mert éppen ez a zóna a tartózkodási helye. Férfiasan bevallottam, hogy bár indulás előtt áttanulmányoztam Brehm ismert művét, az Állatok világát, meg jó néhány alapvető útikönyvet, ilyen cápával nem találkoztam a szakirodalomban... Pedig most itt az alkalom, hogy lefilmezzem – erősködtek.

Addig már sikerült megörökítenem néhány repülő halfajtát, s mondanom sem kell, gyorsan felébredt bennem a vadászszenvedély. Ráadásul a parancsnok is hitelesítette az információt, mondván, hogy be kell várnunk két hajót, amelyek a postát hozzák, s éppen van még néhány óra a találkozóig, azalatt lebecsátják nekem az egyik mentőcsónakot, kísérőül kapok két tengerészt és egy gépészt, s a pár mérföldes körzetet cirkáljuk csak be nyugodtan a hajó körül. Így is tettünk, én a feltöltött filmezőgéppel feszülten figyeltem, mikor ugrik ki a vízből a fura teremtmény. Csak úgy csurgott a víz rólam az erőlködéstől... A tengerészek időnként oda is pillantottak, hogy na, ott már bugyborékol...

Néztem, ujjam a gép gombján, semmi. Egy idő után szomorúan visszamentünk a hajóra, ahol a fedélzetről csak úgy harsogott felém a jóízű röhögés.

Átejtettek. Közéjük tartoztam...

Különféle „események”

Két hét se telt el, keményen esett az eső, s a vízbe pottyánó ember oktatófilmjéhez épp ilyen időre volt szükségem. A parancsnok kiadta az utasítást, rendeztünk egy ún. „riadót”, mindenki rohant a megfelelő helyre, a csónakokat rekordidő alatt leeresztették. Négyszer ismételtetem meg az egész jelenetet, erősen morogtak, de nem volt mit tenni, ez kell a flottának, s a parancsnoki ukázzal nem illik szembeszállni, ami így szólt: az elvtársnak, mármint nekem, filmeznie kell! Amikor a negyedik rugaszkodás is megvolt, azt mondtam, hogy lám, ez a gyakorlat most elég jól sikerült, s a következő alkalommal filmet is fűzök a gépbe. Azt hittem, elevenen megesznek, de annál dörzsöltebb fiúk voltak, értették, hogy ez a repülő cápának szóló válasz volt részemről. De egyik fél se tartotta a haragot, hiszen az ilyen tengerészheccék minden út alkalmával bőségesen adódnak.

Előfordult, hogy például valakinek a kabinját megtölték karvastagságú manilakötéllel. Az illető szolgálatos volt, ezalatt pedig négy hajós a kajütblakon keresztül teméntelen mennyiségű kötelet zsúfolt a helyiségbe. Mikor a szerencsétlen ember lefelé tartott, hogy megpihenjen, nyitotta volna ki az ajtót, de hiába, mert be se tudott lépni! Szedte volna ki a kötelet, de az úgy feszült, zsúfolódott, hogy meg se mozdíthatta. Aztán ugyanazok, akik a heccet végrehajtották, jöttek, és kedvesen érdeklődtek, hogy mi ez a nagy tekercs a kajütjében, egyáltalán miért gyűjti, mit szándékozik vele tenni. Az panaszkodott, elmondta, hogy átejtették, azok meg pár üveg whisky ellenében vállalkoztak arra, hogy a napi program után rádolgoznak 6-7 órát, s a kajütöt megszabadítják a manilától. Az ilyen látványosságnak természetesen szép számú nézője és kommentátora akad.

Persze azért léteznek heccék és „heccék”. Volt a fedélzeten egy polgár, aki abban lelte örömét, hogy mesterien egymásnak uszította az embereket. Éppen mint egy műkedvelő, de eredményes Jágó. A tengerre szállás után két hónappal az idegrendszer amúgy is jócskán megterhelt, s ha ő azt mondta valakiről egy másvalakinek, hogy az csúnyán beszélt róla, az illetők meg történetesen nem voltak nyílt, tisztázásra hajlamos alkatok, egy idő után sanda szemmel nézegették egymást, s lassan valóban ellenségekké váltak. Szerencsére még idejében kiderült, hogy közönséges bajkeverővel állnak szemben, aki ráadásul szórakozik is az ügyn.

A parancsnok beleegyezésével úgy határoztak, hogy alaposan megleckéztetik. Készítettek egy másfél méter hosszú, fél méter széles és ugyanolyan magas tepsit. Jágót este leitatták, s mikor már ágyba dőlt, a tepsit a kajütjébe, az ágya elé helyezték, megtöltötték vízzel, majd a kajütöt kikapcsolták az elektromos hálózathoz, csak a rádiósítási hangszóró működött. Kívülről rázárták az ajtót, majd a rádión keresztül süllýedékes vészjelzést adtak.

Jágónk jobbára öntudatlanul, gépiesen leugrott az ágyból, s egyenesen a térdig érő vízbe toccsant. Rohant az ajtóhoz, de belebotlott a tepsis magas peremébe, s hasztalan próbálta kirángatni a lábait. Így hagyták 5-6 percig föni a saját levében, majd rányitották az ajtót, s megmagyarázták neki, miért került sor az egészre. Az illető, ahogy hallottam, nem szállt többé hajóra, a szárazföldet választotta.

Sajnos, az az igazság, hogy a hajóséletben meglehetősen kevés a változatosság, mert hetekig nem látni mást, csak a hullámozó, mégis egyhangú víztükröt. Mindenki igyekszik valami elfoglaltságot keresni. Van, aki sárcipőt vonzol egy madzagon, s beszél hozzá, mintha a kutyáját sétáltatná. Más viszont hosszas babramunkával sárkányt készít, majd odakötözi a hajó tatjához, gyönyörködik benne, s ártatlan, ostoba üzeneteket küld. Jómagam abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy minden inger frissnek hatott, ráadásul nem is vagyok unatkozó alkat.

Nigériában rézlemezhez is jutottam, a műhelyben megfelelő szerszámokat készítettem, s nekiláttam rezet domborítani, ami különben szenvedélyem. Közben naplót írtam, filmet csévélttem, annyi dolgom volt, csak győzzem... Az említett furcsaságok persze kivételes jelenségek, a legtöbben szabad idejükben például zenét gyűjtenek, mások kézimunkáznak: függőágyat kötnek, szatyrokat készítenek, vannak festők, fafaragók, tehát a pótcselekvések skálája elég széles. A végterméket aztán a kikötőkben értékesítik, kókuszdiót, egyéb gyümölcsöket, hűtőket vásárolnak rajtuk.

Az út első komolyabb állomása Dánia volt, majd Anglia következett. Amíg odaértünk, a legszebb élményem a La Manche-csatornán filmezett két napfelkelte! Gyönyörű őszi idő volt, s a felhők mögül bevetődő sugárnyalábok mintha körkörös fényfüggönnyt alkottak volna. Sajnos, nincs olyan kifejező szókincsem, amivel érzékeltethetném a csodát. Az angol part fehéren világító szirtjei, a millió halféleségtől hemzseggő csatorna, ahol csatahajótól gőzösig, lapátkerekűtől a vitorlásig és tengeralattjáróig minden megfordul, egyedülálló látványt nyújtanak. Dél-Angliában, Falmouthnál vetettünk ismét horgonyt, ahol néhány halászhajónk állomásozott. Az angolok bérelték őket, mert akkora volt ott a fogás, hogy saját eszközeikkel nem győzték befagyasztani. A bérelt hajók szorgalmasan segédkeztek, s e szolgálatukért részben fagyasztott halat kaptak fizetségképpen. E hal egy részét szállítottuk mi el Nigériába. Akkoriban tisztázódott éppen, hogy Namíbia vizein halásznak. Gyorsan behajóztuk a fagyasztott halat, hogy – mint már említettem – Afrikáig ne menjünk teljesen üresen. Közben meghibásodott a főgép, kikötöttünk Las Palmasban, s ott két hétig vesztegeltünk...

Az ember nem teheti zsebre a kezét

A két hét elteltével továbbindultunk Nigéria felé. Ekkor ért az út legnagyobb meglepetése, Afrika... Persze egy egész földrészről van szó, amit én nem láttam teljes egészében, és ami éppen úgy nem egységes, mint Európa, legalább akkora különbségek vannak az egyes országok között, mint csizmás hölgyünkön. Angola például egyáltalán nem hasonlít Zairhoz, és Marokkó sem Namíbiához. Ezen belül Nigéria sajátos szélsőséget képvisel. A hatvanas években vívta ki függetlenségét, azt megelőzően angol gyarmat volt, rengeteg nyelvet beszélnek, s több mint 200 etnikai csoport lakja. Szövetségi állam, a földrész legnagyobb országa. Ahhoz, hogy a gazdaságot, a postát, az információterjesztést, a sajtót megszervezhessék, szükség volt egy közös nyelvre, s az egyetlen, amit mindenki egyformán értett, az angol volt, így aztán az tovább él, hivatalos nyelvként. A televízió műsora angolul megy, igaz, léteznek helyi adások is egy-egy nagyobb létszámú törzs nyelvén.

Nem volt szabad viszont filmezni és fotózni az országban. És ez sehogyan se fért a fejembe. Ráadásul megtudtam, hogy horribilis összegért árusítanak fotózási-filmezési engedélyt, amit hiszékeny kanadai és japán turisták nagy előszeretettel meg is engednek maguknak, majd az engedéllyel a zsebükben nekiállnak, s gyanútlanul fotóznak. Ezalatt pedig melléjük lép az egyenruhás nigériai rendész, s megkérdi, hol a fotózási engedély. A turista nyugodtan előveszi a zsebéből az okmányt, és felmutatja, mire a rendész a szeme láttára összetépi, bedobja a csatornába, majd ismét megkérdi, hogy hol is van az az engedély. És mivel csak az az egy példány volt belőle, következik a letartóztatás, a követségi intervenció, s a végén a turista még örvendhet, hogy megúsza ép bőrrel.

Az ott honos muzulmán vallás egyik változata szerint, ha valakinek a birtokában van egy másik ember arcképe, akkor a túlvilágon az illető teljhatalmú ura lesz a másik lelkének, tehát az az ember, akinek a fényképét a zsebemben hordom, az örök vadászmezőn az én rabszolgám lesz. Ez mind szép, ennek ellenére mégis készülnek náluk televíziós műsorok, filmek, még-hozzá törvényesen.

Az ember ilyen körülmények között sem teheti zsebre a kezét, s nem állíthat haza azzal, hogy tetszik tudni, ott nem volt szabad filmezni, és én nem is filmeztem. Kereskedelmi attasénk segítségével sikerült eljutnom néhány egzotikus és látványos helyre, s bár dobogó szívvel, igyekeztem szakmailag kihasználni minden óvatlan pillanatot. Így sikerült elkapnom egy két kilométer hosszúságban elnyúló hullámbádog-viskósort, ahol még az angolok építette csatornába költöztek le az emberek, mert ott hűvösebb van. Vagy olyan, fatörzsből kivájt csónak is eléem került, amelynek a farában Volvo motor pöfögött. Láttam katonákat ENSZ-egyenruhában feszíteni, de semmi közülük sem volt a világszervezethez, csupán az uniformist majmolták, és találkoztam mezítlábas, gatyás-trikós kikötői rendésszel, aki íjat és nyilat viselt a vállán. Figyeltem az ott honos munkaritmust, amely lényegesen lassúbb az idehaza megszokottnál. Az ember azt hinné, a lustaság miatt. Ez tévedés, mert inkább erőtlenebb az emberek. Azt a 25 kilós fagyasztott halkockát például, amit a mi hajóaink egyenként eléggé könnyedén adogattak kézről kézre, ők négyen-öten emelték meg, mert egyedül nem bírták. Igaz, a táplálkozásuk gyenge, egyoldalú és hiányos, kevés az energiatartalék. Ráadásul ott van nekik a meleg, s magam is tapasztalhattam, hogy az emberi szervezet az árnyékban mért +52 C fokon nincs oda a különösebb fizikai erő kifejtésért.

Van egy érdekes státusszimbólumuk is, a cipő. Képzeljünk el egy légkondicionálással ellátott, nyolcüléses Mercedest vagy Volvót, s abból déli kettőkor, amikor velőt forraló a hőség, kiszáll egy csokornyakkendő, fehér inges, zakós úriember, s a lábán fókabőrből készült, svéd gyártmányú bakancs vagy csizma feszít. Minél drágább, minél melegebb szőrméjű, minél vastagabb műanyagtalpú a bakancs, a lábbeli, annál nagyobb a tekintély.

A tájképfestő

A nigériai Lagos kikötői jogszokása szerint az éppen beérkező hajót valósággal ellepik a partról összeseregltő mesteremberek. Jön a borbély, a cipész, s itt van varrógépével, amit a hátán cipel, a szabó is, aki a szükségnek megfelelően a tengerészek nadrágjára, zubbonyára egy-egy foltot varr, sós hal és néhány szelet kenyér ellenében. Mindenki csereberél, alkudozik, jönnek a kézműiparosok, a festők, a szobrászok, a különböző giccskészítők.

Akkor is így történt, amikor a mi hajónk kikötött.

A színes forgatagban feltűnt nekem egy 17-18 év körüli sovány, kreol fiatalember, aki festményeket rakosgatott ki maga körül, s azzal tűnt ki zsidóvárosi társai közül, hogy meglepően csendes volt! Nem reklámozta harsányan az áruját, s ettől kedvem támadt alaposan átnézni a festményeit. Megakadt a szemem egy, a többitől nagyon elütő képen. Behavazott afrikai táj volt rajta, fűszoknyás alakokkal, valamint állatokkal. A jobb sarokban a fiú szignója: Theochukse. Megszólítottam, tudja-e egyáltalán, hogy mi az a tél. Igen, tudja... Vajon honnan? Azt mondja, látta egyszer moziban. És magyarázza, hogy télen olyan sok fehér esik, és azt mondják, akkor hideg is van. Kérdeztem, tudod-e, hogy mi az hideg. Igen, hogyne, egyszer egy angol kliense, aki vásárolt tőle 8 képet, elvitte egy luxusszállodába, ott megvendégelte, s hozatott neki whiskyt is, a pohárban pedig voltak valami kicsi fehérek, amik csíptek. Hát az a hideg... Na, gyere, Theo, fogtam erre kézen, mert megmutatom neked, hogy milyen a valódi hideg. A fedélzeten akkor +52 C fokot mértünk árnyékban. A fiúra pufajkát adtam, meg szőrmekucsmát, kesztyűt, s megindultunk lefelé a hajó gyomrába, ahol a jég-raktárunk volt, a maga -24 C fok hűvösével. A lift helyett a létrákon mentünk le, s időnként akkomodációs szüneteket iktattam be, így az egész út mintegy 15 percet tartott. Mire leértünk, szabályosan bevérzett a bal szeme, s a fogvacogáson kívül olyan ijedelem vett erőt rajta, hogy attól féltem, belehal. Most már aztán tényleg érezte a hideget, és nem kért többet belőle. Alighogy kijöttünk, és megindultunk fölfelé a lépcsőn, rögtön izzadni kezdett, csak úgy patakzott róla a félelem veritéke. És akkor elmagyaráztam Theonak, hogy ha ezután még

hideget akar festeni, akkor föltétlenül öltöztesse föl a képen lévő alakjait. Csakhogy amit én tréfás kioktatásnak szántam, abból ő mélységes lelkiismereti kérdést csinált, s még a sírógörcs is elkapta, alig tudta kinyögni, hogy ő akaratán kívül hány vásárlóját becsapta mostanig, mert a téli képein az emberek mind egy szálig meztelenek. Hálából a felvilágosításért nekem adta az inkriminált festményt. Igaz, én is elláttam némi öltözékekkel, cipővel és munkaruhával, de jó üzletet kötöttem, mert ráadásul megtudtam az élettörténetét is.

...Theo édesapja kígyóvadász volt a Kalahári-sivatagban, kígyókat fogott megrendelésre, különböző cégek, állatkertek részére. Egy sivatagbeli bozótban húzódott meg falujuk, ahol járványos májgyulladás ütött ki. A gyarmati katonaság radikális módszerekkel lépett föl, körülfalta a falut, a lakosságot légpáncélba öltöztette, majd meggyújtotta a helységet. Apa és fia erre az eseményre értek haza négynapos sivatagi vadászútról. Apja, amikor látta, mi történik, elszaladt a falu irányába, s légpáncélba öltöztették. Theo, aki ekkor 11 éves volt, elájult a félelemtől, s ez mentette meg az életét. Amikor magához tért, már éjszaka volt, s pár nap alatt eljutott Walvis Bay-be, ahol elszegődött egy szumátrai cápa vadász hajóra, s fedélzetmosó, mindenekelőtt hajólegény lett belőle. Nigériában partra szállt, s a lagoszi utcákon a porba, a homokba rajzolgatott. Egy misszionárius fölfigyelt a fiú tehetségére, magával vitte a missziós telepre, megtanította a betűvetésre, rajzszerkeket vásárolt neki. Ott tanult és dolgozott, míg a tizenhetedik életévét betöltötte. Azóta a festészetből él. Képeit eladja a hajókon... Kérdeztem, mire gyűjti a pénzt. Arra, válaszolta, hogy vásároljon egy puskát, mert ő vissza fog menni oda, ahol született, és bosszút áll...

E valóságból kimetszett történet számomra újabb bizonyítéka annak, hogy nincs az az írói fantázia, ami a való élettel fölvehetne a versenyt.

Újabb események a hajón

Az 1979-80-as szilveszter utunk közepén köszöntött ránk. Kíváncsian figyeltem, hogy egyáltalán, mi fog történni a hajón ilyen alkalomkor. Nos, mindenki megmosdott, megborotválkozott, s felvette az egyetlen rend ünneplő ruháját. A jégvárában ott állt a hazuról hozott, hidegen tárolt téli, amit közösen feldíszítettünk. Las Palmasban megvásároltuk a bort és egy kis hordónyi szeszt, amiből aztán whiskyvel vetekedő koktélfélét kevertünk.

Leültünk az ünnepi vacsorához, s az elérhetetlennek tűnő hazára, a családra koccintottunk. Mindarra, ami nekünk otthon drága, de történetesen akkor 5000 tengeri mérföldre volt tőlünk. Aztán sóhajtozni kezdtünk, az embereknek megint eszükbe jutott, hogy íme, még egy távolban töltött szilveszter, s aki nem ivott, az is berúgott ettől a mindenkin eluralkodó önsajnálattól. Elég volt, hogy egyetlen ember véletlenül elejtett szava, hangsúlya megpendítse a fájdalmas húrt, mert a szomorkodás a többire is átragadt. Másnap aztán egyesek még rátöltöttek, mások a fejüket borogatták, szóval nem kívánnék magamnak több hasonló szilvesztert... Igaz ellenben, hogy roppant kedves ajándékot kaptam az egyik gépésztiszt jóvoltából, aki Nagyvárad környékén töltötte gyermekkorát, s a szomszédjukban játszadozó gyermekektől a közhasznú szavak mellett megtanulta az „*Az a szép, az a szép, akinek a szeme kék...*” kezdetű dalt, amit azóta se felejtett el. Az ünnepség előtt betanította még néhány legénynek, s ha nem is tökéletes akcentussal, de nagy-nagy szeretettel énekelték az én tiszteletemre.

Aztán egy napon elérkezett az Egyenlítőn való áthaladás pillanata. Meglepett, mennyire komolyan veszi mindenki a beavatást. A hajókönyvbe is beírják az újoncok nevét, s oklevelet adnak nekik, ami igazolja, hogy ezzel az illető teljes jogú hajóssá vált. Ez a furcsa színjáték egyaránt nagy ünnep pórnak és királynak, s mindenkit beavatnak, aki először halad át földgömbünk láthatatlan nadrágsíkján. Létezik egy sajátos rítus, rengetegszer bemutatták már riportban, irodalmi alkotásokban, filmen, lényege, hogy a kötélhágcsón a fedélzetre mászik egy Neptunusnak öltözött, szigonydárdát szorongató polgár, mintha akkor jönne a tenger

mélyéről. Őt követi egy Sellő, három ördögfióka és egy Borbély. Ezt megelőzően a fedélzeten sátorponyvából kis medencefélét rögtönöznek, s ahány tarka lobogó csak létezik a hajón, azt mind egy szálíg felvonják, ezáltal is fokozva az ünnepi hangulatot. Az újoncok – magam is közéjük tartoztam – sorra a tengeristen elé járulnak, a Borbély nagy vödör habot ken az arcukra, amit egy faborotvával aztán levakar. Az ördögfiókák pakurával kevert olaj és vazelin kulimással mázolják be őket, s végül kortyolniuk kell egy tengervizet, gázolajat és rumot tartalmazó keverékből, amihez fogható hánytatószert keveset láttam. Két ördögfióka behajította az embereket a medencébe, s ezzel véget ért a szenvedések sorozata. Mindent szorgalmasan igyekeztem lefilmezni, de hiába reménykedtem, hogy a gép mögé húzódva kifelejtene a szertartásból. A nyilvántartás pontos volt, Neptunus senkinek se kegyelmezett: az Egyenlítőn való átkelésnek egységes ára van. Amíg sikerült bőrömet úgy-ahogy megtisztítanom a kuli-másztól, három doboz mosóporom ment rá...

Nyakunkon a halászat

Az olvasó joggal mondhatja: szép ez a sok kalandozás, de mi lesz a halászattal? Bevallom, magam is türelmetlenül vártam az élményre. De úgy történt, hogy a halászat előtt egyet még... horgásztunk is! A kettő közötti óriási különbséget talán nem kell magyarázni, vagy ha mégis, akkor íme: a halászat nagyüzemi módra, profi szerszámokkal történik, míg a másik egyszemélyes, műkedvelő foglalatosság. Meglepett, amikor kiderült, hogy egy halászhajó fedélzetén nem egy olyan ember él, akik egyszerűen elvből nem fogyasztanak egyebet maguk fogta halnál.

A Crisul Albon népes volt a pecázók kasztja. Tagjai nagy pénzeket áldoztak ilyen-olyan felszerelésre, orsókra, botokra, zsinegekre, miközben a hajó zsákhálója egyszeri felvontatásra is 50 tonna halat emel ki a fedélzetre. És nem akármilyen halat! Darabonként sokszor 3-4 kilós királymakrélákat. Ez a világ egyik legsodálatosabb ízű hala, s a hasi része a legfinomabb. Sose felejttem el azt a pazarlást, ami a fedélzeten folyt, valósággal fizikai fájdalmat okozott nekem, hogy 6-8 példánynak egyszerűen kivágták a hasi részét, azt odatették pecsenyének, a többi meg a hallisztgyárba lökték. Ha meggondoljuk, ilyen mennyiségnél meg se kottyán az a fél tucat hal, de nekem, aki otthon úgy tanultam, hogy darabonként is megbecsüljük, s a fejétől a farkáig minden porcikáját hasznosítjuk, az ilyesmi nagy könnyelműségnek tűnt. E bőség kellős közepén képzeljük el a rádiótávírdásunkat, amint ott áll a hajó párkányán, kifog magának néhány 15 cm-es kis vacakot, és csak azt eszi, mert a többi mélységesen megveti, szerinte egyszerűen nem becsületes dolog, hogy a gépek beszívják azt az irdatlan mennyiségű élőlényt. Számára az egész halászat sportszerűtlen. De azért nyugodt szívvel megél belőle, s bosszús, ha nem hódolhat szenvedélyének is.

A Crisul Alb, miközben Lagosz előtt vesztegelt, érdekes horgászverseny színtere lett, amelyet magam kezdeményeztem, filmezés céljából. Különféle díjakat alapítottunk, a kuckóban sárga- és vörösrézből kikalapáltam az érmeket. A parancsnok az első díjhoz adott egy szép svéd vadásztőrt, a többihez egyéb apróságot, s úgy intéztük, hogy szinte mindenkinek jutott díj: a legnagyobb hal díja, majd a legkisebb halé, a legnagyobb kifogott mennyiség, a legérdekesebb fajta díja stb. Két órán át tartott a versengés, ott drukolt a hajó apraja-nagyja, mindenkinek voltak favoritjai, táborok alakultak...

Mivel mi az Atlanti-óceánon halásztunk, csak az ottani viszonyokról tudok hűségeesen beszámolni. Erre pedig jellemző, hogy minden, óceáni partszakasszal rendelkező ország kiterjesztette felségvizei határát 200 mérföldre. Mert hal csak ott él, ahol elesége is van. Fő elesége a plankton. És plankton a part menti 150 mérföldes sávon belül nincsen, az óceán fenékviszonyai miatt. Ez a felismerés vezetett a felségvizek revíziójához. Ahhoz tehát, hogy valaki halászhasson, a part menti országok valamelyikétől bérletet kell váltania egy meghatározott

övezetre, amiben aztán meg kell férnie mindenféle flottának. Az Atlanti-óceánon két gazdag övezet ismert, az egyik Mauritánia, a másik Namíbia közelében.

A bérlet beszerzésének megvan a maga bürokráciája, és nem kevés pénzbe kerül. Viszont az ágazat, az óceáni halászat rendkívül jövedelmező, hiszen a tenger egyenesen végtermékkel ajándékozza meg az embert, azonnal emészthető, fehérje- és foszfordús táplálékkal. A bérleten kívüli ráfordítás elenyésző: az üzemanyag, az emberek keresete és a karbantartás. Hogy a rablógazdálkodásnak gátat vessenek, a gazdaállam kötelezi a halászó hajót, naponta jelentse a kifogott mennyiséget. Hogy ez mennyiben fedi a valóságot, azt időnként rajtaütésszerűen ellenőrzik. A fedélzetre hirtelen leszáll egy helikopter, s megnézik a rakteret, hogy az ottani mennyiség megfelel-e annak az adatnak, ami a jelentések összesítéséből származik. Ívási időszakban itt is tilos a halászat. Ha túlfogást észlelnek, zárolják a mennyiséget. Van, aki becsületesen játszik, van, aki nem. A felelőtlenebbje nem törődik azzal, hogy mennyit és mit fog ki. Ráadásul nem szabad mindent kifogni!

A hálóba tévedt fókát például, hiába döglik meg szegény, vissza kell dobni a tengerbe, egyáltalán nem szabad megnyúzni! Pedig ahol hal van, ott cápa és fóka is van, s az óriáshálóba óhatatlanul bekeverednek a rajt követő ragadozók is. Az a sok-sok tonna hal, amint a háló bugyrában összeszorul, nem kegyelmez se fókának, se cápának, valósággal megfojtja őket.

Ha az ellenőrök főkabórre bukkannak a hajón, függetlenül annak eredetétől, „letartóztatják” az illető járművet, megvonják a halászati engedélyét. Egyáltalán, akkora a ribillió, hogy egy csöppet se érdemes kockáztatni. Ezt aztán tudatosítják minden egyes hajósban, mert a retorziók személyre is szólnak, az illető hajós elveszíti a nyugdíjjogosultságát, mindenét elkobozzák, s a büntetés annyira megbélyegző, hogy ellenségemnek se kívánnám.

A háló leeresztése előtt a hajón bekapcsolják az echográfot, ami az ultrahang segítségével képernyőre vetíti a halraj jelenlétét, pontos helyzetét. Az egyazon flottához tartozó hajók tolvajnyelven értesítik egymást, hol észleltek rajt. A rejtjelezés szükséges, mert ha az értesítést mondjuk az indiai vagy a svéd, a lengyel és bármelyik kolléga szintén megérti, ő is ráfuthat arra a rajra, mert az óceán felülete nincsen felparcellázva. Hajó hajó mellett jár, s aki bírja, marja.

Egy-egy halraj váltakozó nagyságú, lehet 50 méter széles és 2 kilométernyi is. A hajó szembeúszik vele, leengedi az óriáshálót a megfelelő mélységbe, s elkezdli vontatni. A háló szájánál működik egy jelzőkészülék, amely számolja a bemenő mennyiséget, egyrészt hogy ne terheljék túl a zsákot, mert ha túlsúly van, képtelenség felvontatni a hajó csúszdáján, másrészt kis mennyiség esetén maga a művelet veszteséges. Mikor az optimális mennyiség együtt van, a hálót a fedélzetre vontatják, a zsák fenekét daru emeli meg, utána elől és hátul kibontják, s a fedélzeti nyílásokról a hal lecsorog a feldolgozóba. A homogén raj példányait egyenesen kis kazettákba rakják, azok betolják a halat egy hirtelen hűtőbe, ahol -32 C fokra hűtik le, s a téglává fagyott negyedmázsányi, papírdobozba csomagolt hal a raktári mélyhűtőbe kerül.

A nagy mennyiség általában iszonyú ütemet diktál. Különböző előszeretettel stoppeztem ezt-azt az út során, kíváncsiságból, hogy bizonyos emberi tevékenységeket mennyi idő alatt lehet elvégezni. Halászat idején is mértem az időt, s attól a pillanattól kezdve, hogy a zsák a fedélzetre kerül, egészen addig, amíg a halat gyorshűtőbe teszik, nem telik el 20 perc! Gyakorlatilag tehát az itthon, a lábosban kiolvasztott óceáni hal jóval frissebb, mint amit a Maros-, Szamos-, Olt- (stb.) partról visz haza este a pecázó. Persze csak akkor, ha a fogyasztóig érve a hűtláncban semmiféle fennakadás, kiesés nem történik. Vagyis ha valahol közben ki nem olvad a hal...

Furcsaságok a hálóban

Hajóstársaimmal egyezséget kötöttem, mert mire Namíbiához értünk, már mindenkivel meglehetősen bensőséges viszonyba kerültem, némelyikükkel például mind a mai napig levelezek, szóval megkértem őket, hogy ha valami érdekes ritkaság, furcsaság kerül a hálóba, bárhol is tartózkodjam, abban a pillanatban értesítsenek. A filmezőgépet állandóan csőre töltve tartottam, igaz, ekkor már a kincstári gépem működésképtelen volt, s tiszta szerencse, hogy egy agronómus ismerősöm a saját, intézeti leltárában szereplő amatörgépét kölcsönadta indulás előtt. Amikor erről elismervényt akartam neki írni, kinevetett, mondván, hogyha netán oda-vesznék, akkor azért úgyis nagyobb kár, mint a gépért, s különben is, mire menne a papírral, kin vasalhatná be az ellenértéket. Inkább vigyázzak rá, és hozzam vissza! Segítsége nélkül képtelen lettem volna az anyag nagy részét lefilmezni. Igaz, a járulékos műveletek elég sok pluszmunkával jártak, mert a gép kazettával működött, a kazettába pedig külön be kellett tenni az orsóról lecsévélt filmet, majd utána ismét ki kellett venni s visszatenni az orsóra. Szükség volt hozzá egy sötétkamrára, s ki is jelöltek számomra egy erre szolgáló apró fülkét, amit aztán végig bitoroltam. Itthon senki se vette észre, hogy az anyag két géppel készült, s hogy az egyik gép nem is profi szerszám.

Egyszóval, mindig készenlétben álltam, s ebből származott, hogy legalább tizenötször hiába költöttek fel, amíg tizenhatodikszor valóban érdekes látvány fogadott a fedélzeten. Ez volt az arány. De vállaltam ezt a kockázatot, mintsem hogy egyetlen érdekességet is elszalasszak. Sikerült lefilmeznem egy Luna-halat, ami irdatlan vastag bőréről nevezetes. Fejszével se boldogultunk ellene. Sajnos, amíg küszködtünk vele, véletlenül lesiklott a csúszdán. Közepesen fejlett példány volt, körülbelül négyházas lehetett, akkora, mint két összetolt fotel, rendkívül apró pikkelyekkel, a húsa roppant kemény. Szerettem volna hazahozni a fővárosi Grigore Antipa múzeum részére, de hát... Hoztunk viszont helyette három nagyon szép kék cápát.

Eredetileg inkább a fiamnak akartam néhány egzotikus trófeát szerezni, kagylótól a kókuszdióig, szemléltető eszköz gyanánt. Ezért például Nigériában a tatfedélzeten, a reflektor elé kifeszítettem egy vásznat, arra rászálltak mindenféle lepkék, vándorsáskák, egyebek, amiket aztán rovarirtó permittel szépen átsegítettem a túlvilágra.

Amikor az ottani vámosok meglátták őket, mindenáron meg akartak vámolni. Mondtam, rendben van, de mennyit fizessenek értük. Tanácstalanul álltak, hogy ők sem tudják, de ha én azt haza akarom vinni, akkor az biztosan érték, ha meg érték, akkor fizessenek. Végül kiegyeztünk valamiben, de azért szörnyen izgatta őket, hogy mi lehet a sáska csápjában, lábában, egyet fel is hasítottak, borotvapengével, hogy ellenőrizzék, s aztán megnyugodtak, hogy csak azt tartalmazza, ami egy sáskában normális körülmények között lenni szokott.

Hús-valahány évvel ezelőtt pedagógusként kezdtem a pályámat, s a mai napig megvan bennem a szemléltető eszközök gyűjtögetésének hajlama. Kőzeteket is hoztam magammal, minden országból összeszedtem valami érdekesebb követ, földmintát, oda is adtam mindent az Antipa múzeumnak, különféle iskoláknak. Ugyanezt tettem volna a halakkal is, de nem sikerült.

A halgyűjtés ötlete igazából csak indulás után, Stralsundban fogant meg bennem, amikor megláttam az ottani, rendkívül gazdag tengeri múzeumot, amelynek minden egyes darabját, a kagylótól a 26 méter csáphosszúságú óriáspolipig, amelynek akkora szívókorongjai vannak, mint egy-egy cintányér, az NDK halászflojtája gyűjtötte. A múzeum jócskán fizetett minden egyes darabért, s hogyha valamelyik hajós fogott például egy teknősbékát, ami ugyancsak védett állat, s ha a hálóba téved, vissza kell dobni a tengerbe, de mivel húsa rendkívül ízletes, sok luxusvendéglő hajlandó borsos árat fizetni érte, a múzeum olyan tarifát kínált, ami

kétszerese volt a feketepiaci árak. Persze, nem akartam én egy egész tenger-múzeumot hazahozni, de néhány példányt azért lehetett volna.

Menet közben kellett látnom, hogy egy halászhajón nincs külön tárolási hely nagy mennyiség részére. S akkor még se nyúzni, se preparálni nem tudtam, csak a hazajövetelem után tanultam meg az Antipa múzeumnál. A hajón két ember értett e nem mindennapi tevékenységhez, de képtelen lettem volna őket megfizetni. Meg aztán, az óceáni halak esetében, ugyanaz érvényes, mint a gombáknál: a legveszedelmesebb az ismeretlen fajta. Igaz, minden halászhajón fizetett halbiológus – ichtiológus – működik, akit azért tart a flotta, hogy minden zsákmányt ellenőrizzen, ne kerüljön belé ismeretlen vagy mérgező húsú egyed. Ő, mint szakember tudott nekem segíteni, de a legérdekesebb formájú és legrátságosabb halak általában éppen a veszedelmes mérgeket tartalmazók. Egyesek pedig, ha húsuk az emberi bőrhöz ér, hónapokig tartó hólyagos-gennyes sebeket okoznak. Lehetne gumikesztyűt is húzni, de azzal nehéz dolgozni. Ezért aztán nem várhattam el, hogy a nyúzni tudó emberek ingyen, szívésségből dolgozzanak nekem. Ráadásul nem is nagyon lett volna mikor, mert éppen rajtunk volt a munka dandárja, s a beosztás szerint 6 óra megfeszített munka és 6 óra pihenés váltogatták szüntelenül egymást. A pihenésből minimum 30 percet vett igénybe az étkezés, aztán ott volt még a borotválkozás, egyéb napi teendők, s szintén a pihenésből kellett volna lecsípni a kitömés-re-preparálásra szánt időt. Végül belenyugodtam abba, hogy a sok furcsaságot lefilmeztem, az anyag lefutott a tévében, s azzal maradtunk. Már én se emlékszem rájuk, két cápát kivéve...

Minden út véget ér

Egy-egy halászat hossza a bérlet tartamától függ. A hajó kint marad a zónában, sokszor évekig is, amíg nem szorul főjavításra. A legénységet négy, illetve hat hónaponként cserélték, rendszerint repülőgéppel. Mikor a hajóraktárak kezdenek megtelni hallal, s a rakomány megközelíti a száz vagont, jelzik a halszállító hajók egyikének. Mi is így tettünk, s nemsokára mellénk állt a Polar IV. Megkezdődött az átrakodás. Küldetésem ideje lassan kitelőben volt, s gondoltam, most már eldönthetem, milyen útját választom a hazatérésnek. Mehettem volna repülővel, a legénységgel, s akkor még maradtam volna valamennyit. Választhattam a Polart is, amely a Földközi-tengeren igyekezett hazafelé.

Átszálltam a Polarra. Óriási bánatomra ekkor már csak egyetlen tekercs filmem maradt, idő nem volt otthonról pótlást kérni, a saját zsebemből meg képtelen voltam a színes film árát állni. Egy pillanatra még kísértésbe is estem, mert felbukkant egy tengerkutató hajó, amely a Déli-sark övezetébe készült, a parancsnok szívesen magával vitt volna, s éreztem is az egyedülálló alkalom szélörvényét, de ellenálltam a csábításnak. Abban a pillanatban az ötlet kilátástalannak és meddőnek tűnt. Mert hát szívesen lefilmeztem volna, miként dolgoznak a tengerkutatók a sarkvidék zord körülményei között, ráadásul mélytengeri búvárfelszerelésük volt, ami nagyon vonzott; de csak azért, hogy mindezt üres géppel, szárazon végignézhessem, nem érte meg a háromhónapos eltévelyedést. Hiszen engem csak a halászatra engedtek el.

Ezalatt pedig sikerült elsajátítanom az alapvető tengerésztechnikákat. A parancsnok hetente tanított bennünket műszerkezelésre, emellett pedig megerősödött bennünk egy reflex: bárhol is ébredtem fel, az óceán kellős közepén, s nem tudtam, merre jár a hajó, a nap állásából kapásból betájéoltam, hogy merre is fekszik Románia. Nem egyszer próbáltuk ki egymás között e tudományunkat, sőt versenyeztünk, ki találja el nagyobb pontossággal, és szinte sose tévedtünk!

Utam nagy nyereségei közé tartoztak a tanulságok is, mint például, hogy a riporternek sose szabad öncélúan utaznia. És hogy főleg azért érdemes bejárnia távoli tájakat, hogy a jót, a hasznosat a köz érdekében hazahozza, felmutathassa. Beigazolódott továbbá, hogy nem volt

kárba ment erőfeszítés megtanulnom a filmezést, ugyanis erre az útra egész filmezőcsoporttal sose juthattam volna el. Ahogy például a Deltába nyugodtan elmehetek; de talán már oda se mennék el stábbal, mert megtanultam a magam gazdája lenni. Egyes kollégák mosolyogtak, hogy akkor kezdtem el cipelni a gépet – mert kutya nehéz ám! –, amikor nem kötelezett senki, és mehetnék kényelmesen autóval, társasággal. Mikor aztán megjöttem, kezdték a másfajta piszkálódást: könnyű nekem, én bezzeg elmehettem, mert tudok filmezni is. De hát ki tiltja meg akármelyiküknek, hogy ezt tegye? Ott a gép, tanuljanak meg!

1987 márciusában

A tutaj jachtformát ölt

(Néhai Aradits László harmadik és utolsó története)

*Aradits László Oltenitában, a Decebal avatóján
Fotó: Imreh S. István*

Amikor 1987 elején papírra vettem addigi tengeri kalandozásaim történetét és úti benyomásaimat, meglehetősen komor hangulatban voltam: éve sem telt, hogy szabályosan letessékeltek egy világ körüli útra készülő, a tutaj megbízhatóságával vetekedő vízi járgányról, amelynek szellemi szülője pedig magam voltam, Emil Braharuval együtt, aki az építést vezette és kivitelezte.

Az eredeti megegyezések értelmében, míg Iasi-ban az óceáni hajózásra is alkalmas járművet büttykölték – terveit galaci hajótervezők készítették, térítésmentesen, mintegy ajándékképpen a merész terv megvalósításához –, magam a szervezés zezzugos útjait jártam, a szükséges anyagok beszerzésétől az engedélyekig; akárcsak a tutaj esetében tettem, csak most jóval tapasztaltabban, körültekintőbben, magabiztosabban. A tutajon, majd a halászhajón átéltek megtanítottak arra, hogy minden kis részletnek adott ponton, például az óceán kellős közepén, sorsdöntő fontossága lehet, ezért meg kell próbálni előre látni bármilyen eshetőséget, s megteremteni a maximális biztonság feltételeit. Időközönként leutaztam az építőtelepre, hogy a készülő vízi alkalmatosság körüli serénykedést megörökítsem egy, a majdani útról készülő film számára, majd végigizgultam a fiúkkal a kész bárka bevagonírozása körüli hol mulatságos, hol baljós bonyodalmakat, végigkísértem a furcsa, színesen rikító szállítmányt Tulceaig, még a mozdonyvezető-fülkébe is felkérteztem, hogy filmezőgépemnek rálátása legyen az egész vagon nyitott platójára.

A próbaúton nem lehettem már ott. Emil, valami számomra érthetetlen okból, riválisának vélt engem, s értésemre adta, hogy mivel enyém a filmes dicsősége, kárpótlásul ő és a legénység szeretnének főszereplőknek kijáró gázszival részesedni a készítendő film megrendelőjétől – értsd: a televíziótól –, s ha ezt nem járom ki, nincs mit keresnem a fedélzeten...

Hosszú évek reménysége, munkája, keresetem jó része feküdt ebben a vállalkozásban, én pedig egyik percről a másikra hagytam mindent odalenni, s kétségbeesésemben azzal vigasztaltam magam: jobb, hogy még tengerre szállás előtt felszínre került a lappangó viszály. Amikor aztán valakitől meghallottam, hogy hajónk a Dunán megtett pár méter után szabályszerűen elsüllyedt a tulceai móló közelében, végtelenül elszomorodtam; mintha gyermeket temettem volna, annyira fájt a kudarc. Érzésem szerint az Emil építés közbeni „ésszerűsítései”, a tervektől való „alkotó”, önkényes eltérései bosszulták meg magukat e csúfos próbaúton, s mondtak ítéletet egy elvetélt expedíció fölött.

Pedig a Crisul Albion, amikor mindketten tengerészek voltunk, hányszor terveztük Emillel: ha majd a mi járművünkön leszünk, így és így alkalmazzuk a halászhajón szerzett tengerészeti ismereteket, mesterfogásokat! Elvégre azért vállalkoztunk a pár hónapi távollétre, nehogy megismételjük a tutaj gyermekien felelőtlen, veszélyes kalandját.

Váratlan megbízatás

Még a halászatról készült útibeszámolóm első megjelent közleményeit olvashattam, amikor egy áprilisi délelőtt hívatnak a tévé főnökségére. Hirtelen nem tudtam mire vélni a váratlan figyelmet, s lázasan töprengtem, milyen baklövést követhettem el, netán melyik riportommal foghattam mellé... De kár volt a mozgósított büntudatért: a főnökségen tulajdonképpen egy vezetőtanácsi döntést hoztak a tudomásomra, miszerint engem bíznak meg azzal, hogy egy-személyes filmezőcsoportként elkísérjem Radu Theodoru író világkörüli jachtexpedícióját, amely néhány hét múlva vitorlát bont Oltenitán, ahol a Decebal nevű – a legendás dák vezérről elkeresztelt – vitorlásuk épül. Vegyem föl a kapcsolatot a kis társasággal, ismerkedjem az útitervvel, az emberekkel, s egyáltalán készülődjem az útra...

Tulajdonképpen csak otthon kezdtem igazán felfogni, mi is történt velem. Az elején valahogy nem hittem a fülemnek, az volt az érzésem, valaki másról beszélnek, nem rólam, hiszen a nehezen kihevert kudarc után álmodni se mertem volna, hogy mégiscsak kimozdulhatok a világba, s ráadásul egy tapasztaltnak tűnő, jó pár tengeri úton megedződött ember parancsnoksága alatt. Igaz, Theodoruról akkor még édeskeveset tudtam, írásait nem olvastam, s a következő napokban is csak annyit sikerült kiderítenem róla, hogy népszerűségét kalandos könyveinek köszönheti, amelyek hősei egy-egy saját szervezésű tengeri expedíció tagjai közül kerültek ki (Noi, Mircea si Atlanticul – Mi, a Mircea iskolahajó és az Atlanti óceán; Cu Hai-hui 2 spre sud – A Hai-hui 2-vel dél felé; Croaziera contra cronometru – Versenyt hajózva az idővel). Magyarán az történt, hogy az író szervezett egy-egy utazást, legénységet toborzott hozzá, majd az úton történt eseményeket fölhasználta kalandos útleírásaihoz.

Mint filmes tulajdonképpen magam sem jártam el másként eddigi vállalkozásaim során, s ez a felismerés közelebb hozta hozzám Theodort, az embert. Bíztam benne, hogy egy élménykereső író mellett egy élménykereső filmes is bátran megférhet egyazon fedélzeten.

A látogatás

Radu Theodoruék hamarosan jelentkeztek: meghívtak Gradisteára, ahol az író rezidenciája található.

Kíváncsian utaztam ki a Bukarest melletti nagyközségbe, érdekelt jövődöbéli útitársaim személyisége, ki-ki egyéni elképzelése, mert nagyon nem szerettem volna, ha megismétlődik velünk a tutaj históriája.

Udvariasan fogadtak; mint akit nem tudnak hová tenni, de akivel szemben a vendégjog kötelez. Végighallgattam a parancsnok beszámolóját az elképzelt útvonalról, majd sorra ismerkedtem

a fiúkkal, hogy miként tesznek eleget a számukra kiszabott feladatoknak. Ion Jeles oltenitai hajótervező mérnök – aki Teodor Asemit, a konstancai tengerészeti líceum igazgatója tervei alapján a jachtot elképzelte – éppen a hajó kárpitozatát intézte. Megtudtam, hogy személygépkocsiját is eladta, csak hogy minden szükségeset beszerezhessen épülő jachtjához...

Sorin Treleának, radauti-i biológianak és műkedvelő vitorlázórepülőnek, az expedíció orvosának az a feladat jutott, hogy előkészítse a gyógyszerek jegyzékét, beszerezze a gyógyszereket. Lelkiismeretesen konzultált mindenféle szakorvossal, majd igyekezett kijárni, hogy honnan szerezze be a szükséges mennyiséget a lehető legjobb minőségben...

Vasile Olteanu nagyváradi energetikus – erre az alkalomra kiképzett rádióamatőr – éppen az antennát szerelte, s elmagyarázta, milyen huzalokra van szüksége ahhoz, hogy kifogástalan munkát végezhesen...

Ion Gheorghiu suceavai repülőoktatót is szorgos munkában találtam, csomagolt; Theodoru pedig választékosan, elegánsan beszélt, akár egy nagykövet, s biztosított afelől, hogy engedélyek, útlevelek rendjén, igyekezzem én is elintézni a formáságokat. Megmutatta a nyomtatott meghívókat az avatási ceremóniára, indulás május 23-án Oltenitáról, illetve a tulajdonképpen indulás 31-én a konstancai Tomis kikötőből.

Elővettük a világtérképet. A tervezett útvonal több mint negyven országot érint. Ha megállás nélkül csak ezzel foglalkozom – egy hónapom volt hátra –, akkor se tudom valamennyi beutazási vízumot beszerezni. Eszembe jutott a halászhajón kiállított tengerészkönyvem, amely tulajdonképpen a világ minden országára érvényes nemzetközi útlevel, s nem kell hozzá vízum.

Illedelmesen megkérdeztem, hogy tulajdonképpen mi is ennek az expedíciónak a célja. Hiszen ennek megfelelően választ az ember eszközöket, beleértve a hajót is, s állítja össze a csapatot. Kiderült, s ezt különböző sajtónyilatkozatai is alátámasztották, hogy Theodoru rekordidő alatt óhajtja megtenni az egyenlítői útvonalat, majd hazatérve könyvet ír a kalandról. Nevetve nyugtatgatott: azért lesz idő filmet is forgatni, mert közben meg-megállunk...

Felgyorsult ütemben

folytak az előkészületek. Nem sorolom föl, mi minden beszerzésére kellett kiterjednie a figyelemnek, vadászkéstől a vízhatlan formaruháig, gumicsizmától a napellenzős sapkáig, gyapjúzoknitól a fotófelszerelésig, nem beszélve a filmezéssel járó rengeteg kellékről és az élelemről. Kiderült, hogy a nagy értékű leltárt, amit magammal készültem vinni, nem lehet megbízósítani. A biztosító vezetőségénél próbáltak keresni egy passzust, de minduntalan beleütköztünk abba, hogy a holmik „állami tulajdonú termelőeszközök”. Volna egy lehetőség, mondták, a fedélzeti napló, s ha történetesen viharban baja esik, esetleg egy kikötőben kifosztanak, netán kalózok viszik magukkal emléktárgynak, úgy a kár keletkezési körülményeit szintén a naplóba kell vezetni, s az esetleges tárgyaláson hitelességét a bíróság majd felülvizsgálja. Szerencsére nem került rá sor...

A hátralévő időben igyekeztem mindenkitől illendően elbúcsúzni, aki valamit is jelent az életemben: barátoktól, televíziós és rádiós kollégáktól. Majd hazautaztam Lugosra, édesanyámhoz, ellátogattam édesapám sírjához, egyszerűen elvégeztem a lehető legprózaibb számvetést, pedig tudtam: egy ilyen útra másként, mint bizakodva és pánikmentesen nem érdemes elindulni.

Huszonharmadikára, az első hivatalos indulásra virradó éjszakán le se hunytuk a szemünket, lázasan rakosgattunk, Jeles és gyári kollégái a motor körül ügyködtek, mások a vitorlázatot tették rendbe. Én nem vettem részt a fedélzeti előkészületekben, mert csak reggel 7-re értem a

hajóépítő telepre, amelynek próbaöbléből iparkodtunk aztán ki az oltenitai kikötőbe. Alighogy megérkeztem, mindjárt filmezni kezdtem. Azt megelőzően én se aludtam, a filmezőgép akkumulátorait töltöttem fel, filmeket csévélttem kazettára, tehát a magam ügyeit adminisztráltam.

Motorral szándékoztunk a kikötőig jutni, ár ellenében, de aznap igen erős volt a víz sodrása, mert a heves, lefelé süvítő szél is rádobott egy lapáttal. Egyszer csak azt láttuk ám, hogy bár a motor teljes erejéből bögött, a fűzfák helyett, hogy mögöttünk maradnának, egyre csak elénk kerülnek. Nem hittünk a szemünknek, de ez volt a valóság: motor ide, motor oda, keményen sodort bennünket a Duna visszafelé!

Rövid vizsgálódás után szakértőnk, Jeles mérnök felállította a diagnózist: rosszul megoldott a motor olajhűtése, azonnal ki kell kapcsolni, ha nem akarjuk, hogy a levegőbe repüljön!

Theodoru parancsnok nem jött zavarba, mindjárt utasított: bontsunk vitorlát, s próbáljunk szél ellen lavírozva a kikötőbe jutni. Alig tettünk eleget a felszólításnak, a kormányt irányító acél-sodrony nagyot csattanva elpattant. Újabb szakértői vélemény szerint a kormánylapát mérete túlságosan kicsi ekkora vitorlázathoz, s nem bírta a túlterhelést. Gyorsan kiiktatták a kormánykereket, amely a maga klasszikus formájával középkori kalandfilmek elmaradhatatlan kelléke, egy keresztrudat állítottak a kormánylapátra, hogy a fedélzetről jobbra-balra mozgással valahogy irányítani lehessen. Igen ám, de a kicsire méretezett kormánynak a jacht úgy sem akart engedelmeskedni, s szégyenszemre sodródni kezdtünk lefelé a Dunán. Tehetetlenek voltunk!

Rádiókon próbáltunk ugyan segítséget kérni a kikötőtől, de vagy eltévesztettük a pontos frekvenciát, vagy a kikötő volt annyira zsúfolt, hogy képtelenek voltunk megteremteni a kapcsolatot. Szerencsénkre kínlódásunkat észrevette egy csöppnyi vontatóbárka, odatötyögött mellénk, kötélre vett, s meg se állt velünk a kikötőig.

Bevallom, már a váratlan események kezdetén elsápadtam, hiszen meg voltam győződve: a hajót egyszer már kipróbálták a tengeren. Theodoru ugyanis még a bemutatkozó látogatáson elmondotta, hogy 1986 nyarán próbaúton járt a legénységgel Sulina és Konstanca között, a fiúk kiválóak, nagyon kemények, állják a tengert, s mindenki tudja a maga dolgát. Valószínűleg ezt értettem félre, mert ő csak a legénységre gondolt, én viszont természetesen a jachtot is hozzászámítottam.

Most már mindegy, gondoltam, a tengerre szállásig maradt még valamennyi idő valódi próbaútra is, s ha nem, legfeljebb pár nappal elhalasztjuk az indulást. Nem értem rá túl sokat töprengeni jövőnk felett, filmezőgéppel a kezemben egyetlen dolog érdekelt: a fedélzeten hol találok egy olyan helyet, ahol menet közben majd biztosan megvethetem a lábam úgy, hogy közben ne zavarjam a manőverező kollégákat, akik egyik kötélről a másikra szökődnek, ugyanakkor ne vegyem el a kormánytól álló kilátását sem, s mellesleg engem se üssön fejbe egy kötél, egy vitorla vagy vitorlarúd. Találtam is két, viszonylag védett helyet, egyiket az árboc előtt, a másikat a tatrészen, arról viszont gyorsan letettem, hogy az állandóan mozgó járművön háromlábrol, gumioptikával is dolgozhassam.

Felvont vitorlával

Az oltenitai kikötőben tenger nép gyülekezett. Theodoru parancsnok protokolláris szervező-készsége előtt levett kalappal álltunk. Ennek ellenére már csak arra emlékszem igen pontosan, hogy miközben a tömeget filmeztem, majd végigszenvedtem a hivatalos ceremónia, a patetikusan szóvirágok egymást gerjesztő zuhatagát, az elvonulásra gondoltam, s hogy még milyen megoldatlan feladatok várnak ránk a szárazföldön, tulajdonképpen indulásunk biztonságossá tételéért. Gondolom, expedíciós társaim sem voltak sokkal nyugodtabbak, s a parancsnokot is rághatta belül a gond, a kívülállóknak viszont ebből semmit sem vettek észre; mosolyogtunk,

fogadtuk a jókívánságokat, naivabbnál naivabb kérdésekre válaszoltunk, amelyeket mintha indigóval fogalmaztak volna, apró emléktárgyakat, autogrammokat osztogattunk, kézszorításokat viszonzottunk.

Az ünnepség előtt megpróbáltuk ideiglenesen összekötni az elszakadt kormánykábelt, hogy a jelenlévő fotósok és filmesek kedvéért felvont vitorlázattal s immár hátszéllel „indulhassunk el” Oltenitáról. A sodrony azonban újra elszakadt, s a kormányozhatatlan jacht a szörnyülködő közönség szeme láttára majdnem nekiszaladt a parti pontonnak! Újabb kis vontató jött segítségünkre, a Duna közepéig evickélt velünk, ahol a jacht szinte keresztbe fordult a vízen, úgy sodródott lefelé, az egymást érő homokpadok között, a hajóépítő telep felé. Alig vártuk, hogy eltűnjünk a kíváncsi tömeg látómezejéből, s újra a próbaöbölben legyünk.

Másnap éjszaka hazautaztam Bukarestbe.

A próbajárat elmarad

Ha a józan eszemre hallgatok, tulajdonképpen itthon kellett volna maradnom ezek után. Hiába áltattam magam a tengerészhiedelemmel, miszerint ha új hajó indul, és ablaka törik valaminek, az jó jel; márpedig, az oltenitai kikötő alatt segítségünkre siető vontatócska ablaka jócskán betörött, miközben buzgón jachtunk mellé csapódott.

Túlságosan benne voltam a lendületben, s tulajdonképpen már a szárazföldön is a film forgatására gondoltam, így aztán nem volt szívem hátat fordítani a jóformán el se kezdődött kalandnak. Igaz, hogy társaimmal és a kapitánnyal akkor még nem beszélgettem volt egy-egytében két órát sem, tehát ismeretségünk meglehetősen a felszínen mozgott, s azzal is tisztában voltam, hogy a jelek szerint ez sem az a földközi út lesz, amit magamnak elképzeltem. Mindezek ellenére bíztam a járműben, a legénységben, Radu Theodoru tapasztaltságában, komolyságában és hozzáértésében. Bíztam abban, hogy az Oltenitán fölfedezett hibákat orvosolni tudják, és hogy Konstancáról történő útra szállásunk előtt, pár napra még kivitorlázunk a Fekete-tengerre, hogy az esetlegesen meglévő rejtett hibák előkerülhessenek. Ha meg nincsenek, úgy nyugodt lelkiismerettel vághatunk neki a nagyvilágnak.

Társaim hetek óta akkor már a hajón aludtak, én még nem próbáltam ki, milyen fekvés esik a Decebal gyomrában, de az addig látott hajókkal összehasonlítva, a lakóköörülmények megfelelőnek látszottak ahhoz, hogy egy évig tartó kényszerű összezárást normálisan ki lehessen bírni. Mindenkinek megvolt a stabil fekvőhelye, nem voltunk arra utalva, hogy egymás hálózsákjába bújjunk, vagy közös lepedőt használjunk.

Végül is, a hajót rendbe tették, elindulhattunk a Dunán lefelé. Végighajóztunk a Duna-Fekete-tenger csatornán, zsilipelünk Agigeánál, majd oldalszéllel, mintegy félméteres hullámokon valósággal repültünk Konstancának. A jacht remekül fogta a szelet, jól haladt előre, a kívánt sebességgel, mindenkinek jó volt a hangulata. Úgy látszott, nincs szükség több próbajáratásra, megteszi ez a pár mérföld is. Még két-három napot időztünk Konstancán, addig én elugrottam Tulceára, hogy kiváltsam a Fehér-Körösön szerzett tengerészkönyvemet, s bizakodva igyekeztem vissza a Tomis kikötőbe. Itt összefutottam Nagy Jánossal, akit még 1978-ban, a tutaj fedélzetén ismertem meg, mint a Craiova vegyes áruszállító hajó akkori parancsnokát. Annak idején a tengeren találkoztunk, s kaptunk tőle segítséget és számos értékes jó tanácsot, most meg a parton hozott össze bennünket a jósors; igaz, hogy közben János szárazföldi beosztásba avanszálódott a minisztérium hajózási főosztályán, amit nagy tapasztalatának, munkabírájának, komolyságának és megbízhatóságának köszönhetett. Amint láthattam, továbbra is megmaradt annak az embernek, aki valaha volt: a barátságos petrozsényi bányászgyereknek, aki a bajtársiasságot a génjeiben vitte magával a tengerre, s segítette most őt országos rálátásban is helyesen megítélni a hajózás ügyeit. Mellette a polgári hajózás parancsnoka, Lucian

Gafencu, illetve Teodor Asemit hajókonstruktor és veterán vitorlázó vállaltak oroszánrészt utazásunk támogatásában és a vízre szállás zavartalan lebonyolításában.

Nagy János például, bár nem volt vitorlázó szakember, szemre jónak tartotta a Decebalt, s azt mondta, hogy pozíció szempontjából teljesen megbízható. Azt már nem mondta, csak gondolta, és hazatérésünk után merte bevallani, hogy véleménye szerint legalább Las Palmasig el kellett volna jutnunk vele. De miért búsított volna bennünket akkor, amikor mi világ körüli útra készültünk?

Konstancán újra szerveztünk egy indulási ünnepséget, amelyen Parancsnok férfiasan bevallotta: az egybegyűlteket miatt öltöttünk jacht-egyenruhát, még a tengerre is kikanyarodunk a fotósok kedvéért, de majd csak pár nap múlva kelünk útra igazán. Köszöntők, jókívánságok...

Június 5-én, pénteken valóban elindultunk. Zsizsi, a feleségem hősiesen küszködik a könnyeivel. Képtelen szabadulni rossz előérzetétől, bár nem akar beszélni róla, s lebeszélni se akar engem. Ilyenek vagyunk: ha belekezdünk valamilyen ügybe, azt végigcsináljuk. Vigasztaló tény, hogy legalább hetente rádiókapcsolatban értesíthetjük egymást horgonyozásunkról.

Indulás előtt negyven perccel mégiscsak működött az adó-vevő. Egymást váltó technikusok és mérnökök ösztökélték minden oldalról, míg végre fölsercent a fülhallgatókban egy ideges hang, és jó utat meg az ilyenkor szokásos hátszelet kívánt.

Filmeztem a távolodó partot, a sokaságot, majd az egyre erősödő szél mind nagyobb hullámokat görgetett felénk, már a nyílt tengeren jártunk, a horgonyzó hajókat is magunk mögött hagyva. Beöltöztünk a vízhatlan kezeslábasokba, elcsomagoltam a gépet. Eleredt az eső, déli, tehát ellenszél fúj, éppen jó arra, hogy kipróbáljuk a lavírozás lehetőségét.

Dől a hajó jobbra-balra, ritmikusan, hullámmozgás szerint. Az orr-rész többet van víz alatt, mint felette. Hárman rosszul lesznek, de nagyon. A nyomokat alig lehet lemosni a fedélzetről. Pedig a hullámok még csak alig 3 métereseek. Mihez kezdenek majd nagy viharban, ami napokig vagy hetekig eltart? A bárka bizony lusta, szél ellen nem halad semmi pénzért. Kocogunk egy órát délkelet, s egy másikat délnyugat felé. Bukdácsolunk, de nem haladunk. Ráadásul a kormánylapát adott sebességen túl erősen vibrál, rezeg. Mintha kis motor berregne benne. A rezgést átveszi az egész test, és ez baj. Szaknyelven: fárasztja a hajótestet. Mivel az egész bárka egymáshoz hegesztett fémlapokból, idomokból készült, és bármelyik hegvonalban maradhatott légbuborék, hajszálrepedés, a rezgés hatására az illető hegesztési vonal vagy ív úgy szétnyílik, mint egy villámzár. Lehet, hogy hónapok, de megeshet, hogy hetek kérdése.

El nem küldött levél

Indulás előtt úgy határoztam, hogy utazás közben naplószerű levelet fogalmazok feleségemnek, amit nem küldök ugyan el, de hazatértem után ünnepélyesen nyújtom át a címzettnek. Ha pedig valami történne velem, velünk útközben, hát így is maradjon némi nyoma viselt dolgainknak. A továbbiakban, amíg vége nem szakad, az el nem küldött levelet idézem.

Június 9, kedd. – A pénteki, 5-iki hivatalos indulási ünnepségről, amelyen kevesebb hivatalos személy és fotóriporter jelent meg, mint Oltenitán, de annál több lelkes szurkoló és kíváncsi, tisztelgő tengerészkadéttal az élen, majd együtt fogjuk összehasonlítani a benyomásainkat. Sok részletre nem emlékszem, egyszerűen nem hallottam a szövegeket, a hangokat a parton, amolyan repülőből való leszállás utáni sükettség tört rám, és egyre olyan arcokat kerestem a tömegben, akikről pedig tudnom kellett volna, hogy nem lehettek jelen. És... féltem! – Délután hullámozás kezdődött. Nem vettem filmezőgépet a kezembe, figyeltem, és tanultam a bárkát: mibe lehet kapaszkodni, amikor jobbra vagy balra dől. Többször elmentem mindkét oldalon az orr-részig, csukott szemmel, hogy sötétben is tudjak majd járni-kelni, s a fedél-

zeten is tudjam, hány lépés után merre kell kinyújtanom a kezem, s ott, ahová kinyújtom, mit tudok megfogni. A bárka bukdácsol, és szél ellen nem lehet lavírozni vele, azaz lehet, de nem halad. Mindenki Jelest szidja. Türi szegény, szótlantul. Gheorghiu előremegy, hogy előkotorjon egy viharvitorlát, s dadog, amikor előkerül. Az előtérben mindenütt bokáig ér a víz. Nem tudni, törés-e, repedés-e, s még csak két órája vagyunk úton. Haladtunk vagy öt mérföldet, ilyen tempóban az eltervezett út tíz esztendőbe is belekerül...

(Ma, délután 17.45-kor bekapcsoltuk a motort. Isztambul felé haladunk, s a hullámlásban elég nehéz a zsinórírás. Ez legyen a mentségem. No de folytassam az 5-iki eseményekkel.)

Theodoru az agigeai kikötő felé fordítja a kormányt. A móló mögött nyugodt a tenger. A Bicaz ércszállító javítás alatt várakozik Agigeán, fedélzetéről közöljük Konstancával a tényállást rádión, alaposan bevacsorázunk abban a reményben, hogy reggel okosabbak leszünk. – 6-án reggel megtudtuk a baj okát: az orr részénél a szennyvíztartályból kivezető csöcsatlakozást elmeretelték, s úgy folyt be rajta a víz, mint egy nyitott csapon. Ezt órák alatt rendbe hozták. Átcsoportosítottuk a rakományt, a teher egy részét átpakoltuk a tatra. Hátha így nem csap állandóan a fedélzetre a hullám. És úgy lőn. – A kedélyeken mit sem változtat a két módosítás. A megnövelt kormánylapát tovább rezeg, vibrál. Állandó veszély. Továbbá a túlsúly miatt szél ellen szinte lehetetlen lavírozni. Kezdjük gyűjteni a mentségeket, pedig semmilyen mentség nincs. A navigációs eszközök leltárát az induláskor tudtuk, a hajó tulajdonságai, esetleges hibái kiderültek volna egy kéthetes próbaúton. De elmaradt. Pedig prototípus. Maradunk annyiban, hogy a nálunk lévő üzemanyaggal megjárható a Földközi-tenger keleti része, a görög szigetvilág, lesz egy három hónapos remek vakációnk, s aztán majd megmagyarázzuk. Mit és kinek? Magunknak nincs miért, másoknak meg mi közük hozzá? Jól s jókat eszünk. Este írtam egy pár sort neked, Zsizsim, és egy tengerésszel kicsempésztettem. – 7-én, bőséges reggeli után elindulunk Agigeáról. Ímmel-ámmal filmezek, semmi keretet nem látok, önhülyítésképpen kezdek úgy tenni, mintha ezek valóban a Nagy Út első napjai lennének. Kevés eredménnyel. Pedig hát rajtam nem múltott, s ha ez van, hát ezt filmezzük. Napfelkelte, fedélzeti tevékenység, napnyugta. Vitorla fel, vitorla le. Minden szögből. Kimosok egy-két agyonizzadt holmit.

Június 10, szerda. – Negyedik napja tart a szép, napos idő. Elhagyjuk a bolgár partvonalat. Ma, szerdán már török vizeken kerget a szél, Boszporusz felé. Most már csak az iránytű természetrajzát kell kistudírozni. Akkurátus muzeális jószág, szemre tetszetős, csak mindenféle értékeket kell adagolni hozzá, mint a félrehordó puskához. A tatra szerelték, logikusan a kormányrúd elé, hogy a szolgálatos állandóan ellenőrizhesse a pontos irányt. Bronz félgömb, benne folyadék, a tetején számlap 360°-os beosztással, azon mozgó iránytűvel, az egész kettős felfüggesztés tartja állandó vízszintes helyzetben. Csakhogy a csupa vas, acél környezet hat az iránytűre. Sebj, erre találták ki a kompenzációs gyűrűket; kétoldalt egy-egy mágnesezett műszert. Csakhogy a mi tünkön ilyen gyűrű nem volt, egy sem. Indulás előtt hozzámérték egy másikat, és följegyezték az eltolódást. Ezt kellett minduntalan hozzászámítani, amikor kíváncsiak voltunk, merre is leledzünk ég és víz között. – Míg Parancsnok a kormányrúddal bibelődik, a térképet böngésem; 1962-es kiadású! Ilyen térképpel nem volna szabad nekivágni a vakvilágnak! A tengertérképeket ugyanis évenként rendszerint újranyomják. A manapság használatos korszerű mérőeszközök lehetővé teszik az északi mágneses mező évi eltolódásának mind pontosabb mérését. Ezt a térképekre gondosan felvezetik. Ugyanilyen gondosan bejegyzik az újonnan épült világítótornyok, rádiótornyok helyét és jelzésrendszerét, továbbá a katonai lőtereket is, amelyek a hajózás részére tiltott területek. Akkor mi tulajdonképpen mi után tájékozódunk? – Éjszaka vagy reggel valószínűleg odaérünk. Visszatér belém az élet, újra felvetődik bennem a megvalósíthatóság gondolata. Ülök tehát a hajón, pontosabban a fedélzeten, mint egy elkényeztetett hamiskártyás, rovom a sorokat, vallatom a jövőmet, s minden eszembe jut, ami csak egy ember kedvét elronthatja.

Június 11, csütörtök. – Pontosabban még 10-ike, mert 20.30-kor két fénypont ég a láthatáron, az egyik villog, tehát világítótorony. Boszporusz! Hideg zuhany: sajnos, mégsem az, csak a szomszédja. Odáig van még vagy 70 km. De mert mérföldben kell ezután gondolkozni, 35 és valahány mérföld. Nézzük az anatóliai éjszaka nyüzsgését: halászhajók, bárkák, homokszállító uszályok. Dereng már, amikor a Boszporuszhoz érünk, és besorolunk a vámház épületéhez. Valamikor épület volt, most nagyon romos relikvia, én szégyellnék hivatalt költöztetni belé. A romok mellett, kontrasztként, csinos magánvilla. Ügyintézés végett csak az orvost kell megvárunk, az egyik teherhajón tartózkodik, aztán jön, megnézi papírjainkat, csak az oltások érdeklik, jó utat kíván, pecsét és mehetünk. Se vám, se vízum, s hogy ezt nem szabad, azt meg pláne... Előveszem a fényképezőgépet, az olcsóbbikat (egyik olcsóbb, mint a másik). A kutya se törődik vele, erre a filmezőgépet is munkába fogom. Bosszantóan elegáns villák, csinos luxusautók a szoros jobb oldalán. A balt nemigen nézem, mert onnan süt a nap. Kapitány, aki már számtalanszor járt erre, családdal és anélkül, elmondja: ez Isztambul milliomos negyede. – Szólok a fiúknak, hogy aki szakállat kíván növeszteni, az szóljon; hogy ne filmezzem, amíg borostás. Kapitány felkapja a fejét: szakáll? Szó sincs róla! Senkinek meg ne forduljon a fejében.

Pedig hát van, aki nem bírja a tengervízzel való borotválkozást. Márpedig az édesvízzel, ugye, takarékoskodnunk kell. Holtfáradtak vagyunk az álmatlan éjszaka után, Parancsnok úgy dönt, kikötünk, s minden rendbe hozandót rendbe hozunk. Mármint Olteanu Puiu és Jeles, mert őneki, a Kapitánynak ugye, egy csöppet pihennie kell. Érdekes, az eddigi út során egyszer se hallottam, hogy valaki aludni térne, vagy netán lefekszik. A jachtmanek nem alszanak, ők pihennek. Aki ezt nem tudja, azt hinné, alvó embert lát, aki úgy hortyog, ropogtat, krárog álmában, mint bárki emberfia, de mert ez a jachtunkon történik, csak... pihen egy kissé. S ha már itt tartok, mondjam el, eleddig egy szál káromkodást, se trágárságot nem hallottam. Azt hiszem, ez az első ilyen eset életemben. Ilyen szobatiszta nyelvi környezetet még nem pipáltam. Igaz, a mindennapi emberközi érintkezés kimerül a vezényszavak, az *igen* és *nem* hangoztatásában. Vagy mindent elmondtak már egymásnak, vagy semmi sem érdekli őket. Pedig induláskor nem így nézett ki a társaság. Tisztázzuk, nem velem, hanem egymás között nem beszélnek. Nagyon ritkán adódik az, hogy négyszemközt szívesen elmondanak egyet s mást. Lehet, nagyon fáradtak. Fárasztja őket a naponta változó jövőképlet. Tegnap még úgy volt, hogy csak a görög szigetvilágot járjuk be, s ősszel hazamegyünk. Este viszont, június 11-én (csütörtökön) már úgy ment a rádióüzenet, hogy Máltából vigyen el bennünket egy teherhajó Las Palmasig, s ott majd a pénz függvényében meglátjuk, továbbmegyünk vagy nem. Egyáltalán, amikor jó szél van, akkor úgy döntünk, hogy a világ végéig meg nem állunk, amikor viszont beáll a szélcsend, és a motorra kényszerülünk, akkor kalkulálni kezdünk, hogy meddig elég az üzemanyag... Lemondtam róla, hogy valamennyire is befolyásoljam a döntéseket. Tulajdonképpen én arra vállalkoztam, hogy filmet készítek az expedícióról, az útról. Azt fogom tehát elmondani most is, ami ténylegesen történt. Ha megyünk, azt, ha nem megyünk, akkor azt. Hivatkozni lehet most már akármire, magyarázkodás is lesz; mentség nem. A próbaút elmulasztására nincs mentség! – No de mondjam el a kikötőt. A legelegánsabbat! Több van ugyanis, de mi épp a milliomos parkolóba tévedtünk be. Amit eddig szakkatalógusban láttam jachtban, az bújjon el ahhoz képest, ami itt himbálózott sorjában a vízben. Egy kétárbocos ébenfa-alumínium kompozíció mellé somfordálunk, a tulaj legnagyobb rémületére, mert ha történetesen nekisodor kissé a parti áramlat, a mi csupa vas jószágunk komolyan veszélyezteti a szuperjacht dizájnját. – Éppen akkor kötött ki a török fiú, vagyis az öreg fia. Kapitány többször emlegette az úton, régi ismerősök, valahányszor erre járt, mindig megkereste. Különben illene tudnom róla, de nem olvastam Theodoru könyveit. A fiúk olvasták. Néha idéznek belőlük... Szóval, odajön hozzánk egy szőke, húszesztendős, jóképű, göndör hajú fiú, inkább görögnek nézem, az eddig látott törökök feketék és bajuszosak. Tud egy szabad helyet, ahol kimerevítjük a bárkát, s így nem kell félni plexi szomszédéknak, hogy kárt

teszünk bennük. Eközben az öreg is odafelez, kezét ráz Kapitánnyal, aki kínálná őket konyakkal, de szabadkoznak; majd visszafelé, mondják. Mi útra megyünk, nem akarják apasztani a készletünket. – A part kb. 25-30 méternyi van, fel se merül, hogy kiszálljunk. Csak nem kezdünk költekezni!... Különben is, majd visszafelé. Ez amolyan varázsige, amivel Kapitány elüti természetes kíváncsiságunkat. Egyre forróbb a levegő, a bárka minden bádorgporcikája éget a fedélzeten. A kabin kellemesen hűvös. A tetején lelek egy árnyékfoltot, odateszem a masinát, és elnézem az utcának azt a 150 méternyi szakaszát, amit a jachtkikötő szabadon hagy. Valaki zöldségstabilizátort, s a portéka frissességét rikkantgatja. Amott leparkol egy kisautó, görög- és sárgadinnyéket árulnak. Feltűrt nadrágos fiú a fején egyensúlyoz egy jókora mézeslepény-rakományt, fagyaltalozó kislányok ülnek le a padra. Sorolhatnám még, de minek?... Elégedetlen vagyok, amiért nem dolgozom, és színes képeslapokat filmezek a tengervíztől, jól, nem mondom, a fényviszonyok is kielégítőek, de ez a képsor csak abban különbözik a butikban vásárolható képeslaptól, hogy mozog rajta az autó. Most már csöppet se bánom, ha nem haladjuk végig az egész nagy utat. Egyszerűen elmegyünk az élet, kontinensek, emberek mellett, ennél már az elképzelt, a tudott világ is érdekesebb. – Jeles és Puiu mindegyre a motoron babrál. Mikor abbahagyják, örökké azt mondják: most jó! Ezúttal se tesznek kivételt. Szedelőzködünk. Előttünk a Kisázsia-Európával összekötő híd, továbbá az Arany-szarv-öböl. Kapitány határozott óhajára felöltjük a kezeslábasokat. Puiu begyűjtja a motort. Milliomosék rémülten dugják ki a fejüket a fedélzeti ajtókon, ablakokon. A csupa ébenfa-nikkel-plexi járgányok farában több száz lóerős motorok dohognak ugyan, de amikor azok megindulnak a vízen, az ember csak az erejük lüktetését érzi, a motorházakból csak a rengést közvetíti a víz. Amikor a mi kis traktormotorunk felzúgott az úri kikötőben, valami olyasféle pánik keletkezett, mint amikor medve téved a kempingkunyhók közé. Uniform-sunkkal a figyelem középpontjában feszítettünk, nyakunkban csőre töltött Szmenákkal, és sepegtünk, büszkén arra, hogy nem fizettünk egy vasat sem. Rossz fényben lehúzó két tekercset, aztán felforr bennem az indulat. Madártávlatból látom ugyan a janicsárnevelőt, de mit érek vele? Kapitány nyugtat: visszafelé megállunk pár napra... Odább felhívja a figyelmet egy kis szigetre, amin sirályok fészkelnek nagy telepekben. Könyörgök, álljunk meg legalább két órára, evezek ki a kicsi csónakkal, másszak fel a szirtre, nem több 300 méternél. Onnan filmezhetném a bárkát is, amint bontott vitorlával közeledik, s két óra alatt legalább egy botanikai kismonográfiát letekerek... Igen, igen, hallom, de most pont jó szelünk van, s úgyszólván késésben vagyunk. Pedig hát nincs miről lekézni.

Június 13, szombat. – Jó széllel robogunk a Márvány-tengeren. A nap egyetlen eseménye este történik, amikor is majdnem átgázol rajtunk egy teherhajó. Fittyet hányva útvonalnak, szabálynak, vaktában keresztülvág két sziget között, a világító bóják mellett, s vagy 50 méterrel húz el előttünk. Hiába világítjuk meg a vitorlát. Ráirányítjuk a reflektort, s akkor látjuk a tatján a nevet: Baragan... Tehát a mieink! Kapitány ugrik a rádióhoz, szóba elegyedek velük. Előzőleg fontos rádióüzenetet adtunk le. Azt kérjük a polgári hajózástól, a minisztériumtól, hogy rakjanak föl bennünket egy teherhajóra bárkástól, mindenestül, s vigyenek el Gibraltárig. Ha ez nem lehetséges, vagy nincs hajó, akkor legalább kétszer tankolhassunk üzemanyagot, legyen mivel haladni szélcsendben. Várjuk a választ.

Június 14, vasárnap. – Szolgálat után éppen alszom öt órát, bár reggel vihar is volt közben. Bőséges reggeli, téliszalámi, füstölt sajt, méz, tea. Máskor tejporból készült tej. Kenyerünk éppen elfogyott, rátérünk a katonai kétszersültre. Van tehát minden, csak egyhangú. Hiányzik a zöldség. Ebédre konzervlevest készítünk, a második fogás húskonzerv. A vacsora nagyjából megegyezik a reggelivel. – A rádióban vidám görög muzsika, terefere, oldott hangulat, majdnem olyan, amilyennek lennie kellene. Szöszmötölés, napoznak a hálósákok, szélcsend. Leeresztjük a pici csónakot, olyan semmire-se-jó-de-legyen műanyagvacak, esetleg tavi pecázásra alkalmas. Beszállunk Sorinnal filmezni, fotózni. Nem megy. Elég nagy a sebessége a

bárkának. Esti rádiókapcsolat, választ nem kapunk. Persze, vasárnap van. Adonisz, a postagalamb nem érkezett vissza.

Június 15, hétfő. – Kicsi halászbárka, tizenöt éves forma fiú. Hálót tereget, és kormányoz. Görögéknél a halászat mestersége apáról fiúra száll, nagy társadalmi megtiszteltetés. – Délután Szkiropoulosz és Erinia szigetek mellett haladunk el, nagyon erős a szél. – Korábban javasoltam, filmezzük le, hogy valamelyikünk vízbe pottyan. Legalább elpróbáljuk, hogy ilyenkor kinek mit kell tennie. Sorin, aki közülünk a legjobb úszó, vállalkozott, szívesen beugrik a meglehetősen hideg vízbe. Mindenesetre a feladatot szépen megoldotta, s a sikeren felbuzdulva tovább merészkedtem: akkor már egy füst alatt filmeznénk le azt is, hogyan kell a mentőmellényeket használni. Kapitány és helyettese közölték, egyszerűen fogalmuk sincs, hová csomagolták őket! Pedig ott kellene hogy legyenek mindegyikünk párnája alatt, bármely eshetőségre! Jeles és Ion Gheorghiu ráadásul úszni se tudnak. Mi lesz, ha olyan viharba kerülünk, melyben 6-7 méteres hullámok támadnak a hajóra, miközben véletlenül kinyílik valahol a hegesztés, netán borulásveszély adódik, vagy egy hullám belesodorja valamelyikünket a tengerbe! Igaz, indulás előtt egy perccel szereztünk egy mentőtutajt is; ez egy hordó alakú valami, ami veszély esetén vízbe dobandó, ott lemerül 10-15 méternyit, a víz hatására kinyílik, s a felszínre vetődik belőle egy pár négyzetméteres, önműködően felfújódó tutaj, rajta szintén felfújható sátor, tíz napra elegendő élelem, ivóvíz, rádióleadó, horgászszerszámok. Az adó önműködő, folyamatosan SOS jelzést sugároz. (Pár éve állítólag 5 olasz fickó 7 hónapot húzott ki egy ilyen, korlátolt kedéllyel, de túlélőkként!) Képzeljük el: ahogy a tutaj a víz tetejére bukkan, már a sátor is áll rajta, az pedig vitorlafelület, a szél máris belekap, erővel sodorja. Mentőmellény nélkül egyáltalán milyen esélyünk lenne viharos tengeren utolérni, felkapaszkodni rá? Hát az úszni nem tudóknak? Most háborgok csak igazán, fogalmazás közben. A döbbenet pedig nem segíti a gondolkodást.

Június 16, kedd. – Nem tudunk vitorlát bontani, este megkapjuk a rádióüzenetet: ha már arra járunk, menjünk el Szicíliáig, nézzük meg Nápolyt, aztán ballagjunk haza. Kapitánnyal megbeszéljük, hogy Szicília helyett inkább Haifában álljunk meg.

Június 17, szerda. – A nap eseménye: a Blaj (Balázsfalva) ércszállító gázolajat ad. Ráadásul egy 100 literes műanyagbordót is, amit szintén színültig töltünk. Parancsnoka, Curta Valeriu két évig volt a Nagy János helyettese, további jó utat kívánt. – Kékítővíz-tengerben fürdünk egyet, délután erősödő szél, vitorlával Pireusz felé. Először fekszem le éjszakai szolgálat előtt fél tízkor. Reggel ébredek, nem költöttem fel, nem vehettem át a szolgálatot. Arra gondoltak, magyarázzák, hogy ha úgyis fenékre megyünk, legalább annyi szerencsém legyen, hogy álmomból szenderedjek át. Nagy vihar volt. Nem éreztem semmit, mélyen alszom. A bárkát semerre se lehetett kormányozni, lavírozni, dobálták a hullámok. Délelőtt kikötünk Szüroszban. Pár óra múlva tovább, nincs vízumunk.

Június 19, péntek. – Mükonosz mellett megyünk el, Kiosz felé, tíz óra körül márványsima tengeren eljártsszuk az Egyenlítő-keresztelőt. Jeles ismét a motor körül matat, a tengerfenéken fehér sziklafoltok. Hátha csupa véletlenül az Atlantisz-foltokat találtuk meg! Pontosan följegyzem a földrajzi adatokat. – Kiosz szigetén hamar megtaláljuk a jachting kikötőt. Újra a vízum-kérdés. Holnapig még maradhatunk, de fotózni nem szabad. Délután, várakozás közben egy borbélyüzlet ajtaja előtt ücsörgünk, csak ez van zárva. Csikkemmel a szemétkosárhoz ballagok, és jutalmul találok 50 drachmát. Egy kiló héjas dió 900 drachma. Mindenki irigyel, és kíváncsi, mire költöm. Képeslapot veszek rajta, egyet. 45 drachma. A trafikban a visszajáró pénz helyett kikunyerálok 3 bélyeg nagyságú Ness-tasakot. Kapitány és Nelu nem iszik. Olteanu Puiu is csak azért, nehogy kimaradjon belőle. Jut egy-egy korty. Délután svájciak látogatnak vendégségbe. Barackpálinka, Kapitány hatnyelvű Eminescu kötetet ajándékoz, Tudor Gheorghét hallgatunk kazetefonról. Este Kapitánnyal és Jelesszel viszonzozzuk a látogatást a svájciak jachtján. Elmondják: számukra megfizethetetlenek a franciaországi jacht-

kikötők tarifái. Az ottani klubok leltára pillanatnyilag 200 000 jachtot számlál, viszont a szolgáltatások olyan szintűek, a kikötők fenntartása, javítása, videó, a légkondicionálás oly drága, hogy valójában csak egy nagyon szűk réteg engedheti meg magának, luxus gyanánt. Az asszony balett-táncosnő volt, most negyven év körüli nyugdíjas, riportokat ír magazinoknak. A férfi szakmunkás, elektrotechnikával foglalkozik, vásárolt egy videofelszerelést, amivel a televízióknak is készít riportokat. Többször hangoztatja, hogy ő amatőr, s büszke rá, ha egy-egy képsorát a tévé – honorárium nélkül, természetesen – átveszi. Bemutatják azt a kazettát, amit a délelőtt rólunk filmezték. Irigyeltem az azonnali kontroll-lehetőségért. – Este újabb látogató. 32-35 éves fiatalember, nálunk végzett geológiát, a Sorbonne-on továbbképzőzött, egy ideig Finnországban is dolgozott. Lelkesen meséli: a helybeli prefektus csak egy esztendővel idősebb nála, s nagyon hallgat a szakemberekre, köztük rá is. Kérdezte, segíthetne-e valamiben. Kapitány mondta, hogy tartózkodási engedélyre volna szükség, mert a nagy sietségben odahaza nem maradt idő vízumot váltani Görögországra. S tulajdonképpen ő író, az ittléte pedig akár kulturális csereként is fölfogható, szívesen tartana egy előadást is, könyveket adományozna a helyi iskola számára. Geológus barátunk ígérte, hogy mindent megtesz, még éjfél előtt fölkeresi a prefektust, és kijárja a szükséges engedélyt. Én prózaibb dologra kértem: töltsd föl nekem odahaza a filmezőgép akkumulátorait. – Eredményre várunk, egyet-mást megtudok a szigetről. Érdekesség: a fiatalság nyáron itt úgy szórakozik, hogy estétől reggelig, hosszú órákon át övé a 7 km hosszú szigetpart, annak az útján száguldozik le és fel, bérelt motorkerékpárokon, hihetetlen sebességgel és hangerővel. A mólón este 7-től éjfélig felvonul különben a sziget apraja-nagyja, egymást érik a teraszvendéglők, színes asztalok, székek, rajtuk helybeliek, turisták. Többször teát szopogatnak – az a legolcsóbb. A tulaj nem zaklat, úgy látszik, neki ez megéri. – Van egy hajóépítő telepük, a szigetiék egy része ott talál munkát, más részük halászik. Fagyasztó-üzemük kicsike, de ez nem mérvadó, a szerény külső méret itt sokszor nagy termelékenységet takar. – Egy a bökkenő, nincs ivóvizük. Tartályhajók hozzák éppúgy, mint a fűtéshez szükséges folyékony tüzelőt. Próbálom elképzelni, mit jelenthet kiszolgáltatva lenni az ivóvíz-menetrendnek s lesni örökké a láthatárt, érkezik-e a víz vagy sem. Mit jelenthet örökké tengervízben vagy egyáltalán nem tisztálkodni? Érdekes, a szigetlakók bár izzadságszagúak, nem tűnnek ápolatlannak. Vajon mi tartja itt ezeket az embereket, miért nem mennek el más lakhelyet keresni?... És hirtelen eszembe jut Bukarest, hogy hát ott átéltem már két nagyobb földrengést, de azért meg se fordult a fejemben, hogy más városba hurcolkoddjak. Úgy látszik, ezek a földhöz, az otthonhoz fűződő kötelékek rettenetesen erősek, a világon szaharai, ázsiai és egyéb példák is ezt igazolják. – Sok a gyermek a szigeten, szeretik őket. És óvják pl. a házak falára, a kerítésekre vagy a járdára krétázott gyermekrajzokat. Játzóterük teli van ötletesebbnél ötletesebb játékokkal, olyanokkal is, amik kibérelhetők. Valóságos gyermekparadicsom, magam is szívesen beszabadulnék. – Geológusunk egy óra múlva jött a hírrel, hogy beszélt a prefektussal, aki reggel 6-kor egy hadihajón temetésre utazik a szomszédos szigetre, de előtte tárgyal a határőrséggel... Eltelik az éjszaka, megjönnek az akkuk, feltöltve. Geológus letört, a határőrség válasza határozottan kedvezőtlen. A törvény úgy szól, hogy akinek nincs Görögországra szóló vízuma, az nem szállhat ki. Punktum. Mi ugyan kifizettünk 15 dollárt, hogy a görög vizeken hajózhassunk, s akár egy esztendeig eljárhatunk rajtuk, de kiszállni nem lehet... Az eddig Homérosz utódainak tituláltakat most menten lekalózzivadékozzuk, pedig nem tesznek egyebet, mint minden ország, amely respektálja a saját törvényeit és önmagát... Kapitány könyveket ajándékoz hálából Geológusnak, délután van, mire elindulunk, bosszúból nem köszönünk az éppen hazatérő hadihajónak. Azt már szóvá sem teszem, hogy Brazíliában vagy másutt, ahol szintén ragaszkodnak a vízumhoz, ugyanígy járhattunk volna. Nem tehetem, mert az enyém érvényes tengerészkönyv. Könnyű nekem beszélni! De hát aki a világot meg akarja kerülni, az ne legyen lusta kijárni a szükséges vízumokat, mert csak idő kérdése. Megint a sietség, a hajsza, a rekord! De hallgatok. – Gyönyörű szoroson haladunk át, egyre nagyobb

hullámok között tartunk török vizekre, Izmir felé. Ez már a visszaút. Hát eddig tartott volna? Komolyan aggaszt mindenkit a hajó vihar utáni állapota; jobb, ha nem is távolodunk el nagyon otthontól. Estére felcsillannak Izmir fényei, nagyon nagy sebességgel jöttünk, csak hiányzik a képletből egy világítótorony, a fénypontok pedig, sziget- és sziklakörvonalak, táncolnak. Kapitány nem kockáztat. Lefekszem, és újra átalszom egy éjszakát. Napkeltével szemben haladunk. Felhős, párás idő.

Június 22, hétfő. – Kikötünk Dikiliben. Minden oké. Lepengetjük a kikötői stekszet, s addig maradhatunk Törökországban, ameddig jólesik. Náluk nem kell a vízum. Fotózni szabad dosztig, kivéve kaszárnját, az embereket pedig előbb kérdezzük meg. Ez okos tanácsnak bizonyult, mert voltak, akik bizony tolakodtak a lencse elé, de olyanok is akadtak, akik hadonásztak, hogy őket aztán nehogy! Míg Puiu a formásokat intézi a hatóságoknál, egy török hajó legénysége átnyújt egy tálcát, hat csésze csodálatos teával. És kockacukorral. Cserében turisztikai propagandaanyagot kínálunk. A nap folyamán 12 tekercset filmezek. Megterheltem az akkut, pedig most már se rugó, se motor. Az akkumulátor nem megy. Nem tudom, mihez kezdek majd Isztambulban. Este fél 8-kor elindulunk a jachttal. Egy elegáns kertvendéglőben kaptam egy teát, amiért náluk filmeztem. Az esti rádióbeszélgetéskor Puiu mondja, hogy Te is ott vagy a készülék mellett, Mircea barátunknál a Grant híd környékéről. Engedélyt kérek, hogy szólhassak...

Június 26, péntek. – Eddig semmi érdemleges. Hajnal a Dardanelláknál. Napfelkelte, Puiu alszik. Előzőleg potyára kötöttünk ki Csanakalén, este nincs hivatal. Ugyanakkor röpgyűlés volt nálunk, kiderült, hogy minden baj oka: Jeles. Mert rossz a kormány, mert vibrál, mert rozsdásodik az inox, mert szakad a vitorla... Pedig hát a vitorlaanyagot nem ő szőtte, a vitorlákat pedig a konstancai Baiceanu mester varrta meg, azzal hiba nem is volt, a szabásminta s a varrás most is kifogástalanok. Az inoxból készült vitorlatartó gyűrűk, kapcsok, foglalatok, amiket tízéves időtartamra kellett volna hogy legyártsanak, már a tizedik napon rozsdázni kezdtek, s most sorra pattannak, szakadnak, láncszerűen. Hát nem látják, hogy Jeles éppen úgy áldozat, mint akármelyikünk? Az ő munkája a tervezés. És még nem is borultunk fel! Az elképzelés nem bizonyult rossznak. A kivitelezésről pedig meggyőződhattunk volna, ha... Igen, a próbaút. Nem lehet eléggé emlékeztetni rá. Hiába terrorizálja Kapitány a fiúkat, hogy na, aztán majd megírja őket, ha valami nem úgy megy, ahogy szerinte mennie kellene. Ez nem orvosolja az alapvető bajokat. Ráadásul fegyvernek se becsületes. És közben hogy igyekeznek szegény fiúk! Soha fegyelmezettebb, tisztelettudóbb, jólneveltebb társaságot nem láttam. Miért kell az idegeiket emésztetni, amikor nem is biztos, hogy megússzuk ép bőrrel ezt az egész felelőtlen kalandot? Most, hogy szakadozik minden, s a dolgok nem úgy mennek, kell a bűnbak is. Úgy sajnálom Jelest, szorul össze a torkom. Magamat képelem a helyébe, és... Az igaztalan vádak miatt szörnyen rossz a hangulat. Ha eddig nem sokat beszéltünk egymással, most még inkább a hallgatás telepszik ránk. Mindenki várt valamit ettől az úttól, amely hatalmas anyagi és erkölcsi áldozatot követelt kitől-kitől, és ami elemi mulasztások miatt bukott meg. Ilyen helyzetben kit érdekelhetne, hogy gyermekkoromban milyen jókat mászkáltam nagyapám almafáján, s tetszik tudni, egyszer majdnem le is estem... És nincs mit tárgyalni arról sem, hogy én Tahiti szigetén pl. mit szeretnék filmezni, Sorin viszont milyen biológiai különlegességeket gyűjt majd. Annak sincs semmi jelentősége, hogy Olteanu Puiu miként képezte rádióamatőrré magát, hogy felszerelhesse a hajóantennát, amikor az ott lóg a fejünk fölött, s azon öröködünk, nehogy a fejünkre essen, mert vesztül cibálja a szél... Ha tehetnénk, a legszívesebben kísétálnánk egymás látószögéből, mert semmi se rosszabb a megoszthatatlan keserűségénél. – Ma reggel egy kis halászfaluban kötöttünk ki, Karabiganak hívják, akkora, mint a mi Crisanunk a deltában. Piacot filmeztem, meg egy várromot... Nelu jött velem segíteni, ürügyül használta, hogy kiönthesse a lelkét. Szóval, érzésem nem csalt. Nehéz a fiúknak, elvégre nem gyerkőcök már: felnőtt, döntésképes férfiak! – Délután Sorin

panaszkodott kiújult májbajára. Idegi alapon van, mondja, de biztosan nem használ neki a teméntelen tartósítószer, amit a konzervekkel étkezéskor benyelünk. Egyáltalán, a fedélzeti menü vajmi kevéssé mondható májkimélőnek. Kérem, hogy bírta volna ki egy évig ilyen állapotban a fedélzeten. Nem figyelmeztette orvos az indulás előtt? Kiderül, egyikük se végzett általános orvosi vizsgálatot! Erre nem találok szavakat. Pedig még tutajra szállásunk előtt is konzultáltuk az orvost, megtudni, van-e olyan laza pont a szervezetünkben, amire vigyázni kéne. Hogy az ember tudja, mire képes a szervezete rendkívüli körülmények között. Íme, egyik most a májával vacakol, a másik éjjel-nappal alszik, nem is lehet rá számítani, nyilvánvalóan tengeri beteg... Nagyon hiányzik a cigaretta, Sorintól és a többiektől még kapok egyet-egyet, de már nekik is fogytán. Kapitány leltárba vétette az ingóságokat, gyógyszer, miegymást, s az egész leltárral együtt állítólag átadja egy utánunk következő földközi út legénységének. – Bár jó szelünk van, most is motorral megyünk. És két vitorlával. 65 órát járt egyfolytában a motor. Ha bedöglük, ellenszéllel, ami állandóan kísér, két hónap alatt se érünk haza. Délben indulunk is tovább, egy ún. festői kikötő felé. Kilencor hosszú fényfűzér szikrázik előttünk: a város, egy kisebb hegy talpánál... Ebből a szögből nem érkeznek ide hajók. Nem találjuk a kikötőt. Egy piros meg egy zöld fény kellene hogy jelezze. Sok ilyet látunk. Villogó reklámok. Kapitány a pánikban mindennek lehordja a tunya, semmirekellő bandát, amely arra se képes, hogy... nem folytatom. A Jeles-gyerek már majdnem sír a dühtől az orrban. Hiába ütné ki a szemét, Kapitány még mindig nem látja: Sorin szenved, elfeküdt csendben. Felhúszom a csizmáját. A magamét vízbe dobtam, levált a talpa. A teniszcipőm is elszakadt, az Adidas vízhatlan anyag ugyan, de az oldalán ellátták két szellőző lyukkal, s a tengervíz rögtön megtalálta. Szerencsém van a gyapjúzoknival. Ha vizes is a lábam, nem fázik. Eltalálunk egy kőgátat, mögötte két kis hajó rémlik, kerülgetjük a gátat, míg megeljük a bejáratot. Kapitány ordítására megjelenik egy kis halászhajó egész legénysége. Melléje akar kikötni, de a fiúk kézzel-lábbal értésünkre adják, hogy ők korán reggel indulnak, és mutatnak előre, hogy csak kerülni kell egy kicsit s találunk helyet a jachtparkolóknak. Fanyalogva kocogunk, tényleg van hely, de pechünkre, itt is akad néhány valódi jacht, s nem szeretjük a hasonlítgatást. Az elmaradhatatlan ordítózás itt is ránk vonja a figyelmet. Szemben szép nagy kerthelyiség, zene, videó, alig 15 méterre. Pálmák a parti gyepen, márványszobrok, a kapitány megnyugodott, kipányváltuk Decebalt, Jelesszel elindulunk szétnézni. Kis piacteret járunk be, forgalom, a boltosok igazgatják-rakosgatják az árut, számláznak, könyvelést bütykölnek. Vállaltam az őrséget éjjel háromig, akkor majd költöm Jelest. Már bánom, mert ragad le a szemem. Beosztom az utolsó két cigarettámat. Sehogy se értem, mi a fenét keresek én itt, amikor egyáltalán nem érdekel az egész. Az sem világos, miért rágom én magam más miatt, amikor csak vendég vagyok, filmes, aki megbízatást teljesít... Séta után költöm Jelest, s mire magához tér, már szívom is az ő utolsó négy cigarettájának egyikét. Hálából ücsörgök még vele egy darabig, Kapitány úgy dönt, pihenünk itt egy napot s egy éjszakát, bár eddigi döntései maximum egy órát éltek. Egyre jobban nyugtalanítja a tévével szembeni adósság, és sajnos, semmi okom sincs megvigasztalni...”

Eddig tartott a levél...

Négyszemközt a veszéllyel

Minél közelebb kerültünk az országhoz, annál kevesebb türelmem maradt a naplóírással foglalkozni. Viszont ugyancsak kézbe vettem a filmezőgépet. Megálltunk Büyücadán, amelyet egykor a „hercegek szigetének” neveztek az itt emelt nagyúri villák miatt. Érdekessége, hogy autó csupán kettő közlekedik a fél Bukarest nagyságnyi területen. Az egyik gépkocsi a rendőrségé, a másik pedig az utcák napi négyzeri locsolását végzi. A járókelők, tehetősebb helybeliek és turisták gumiabroncsos fiákereken közlekednek, a lovak patkóján gumibevonat, így teljesen zajtalanul trappol a négylábú. A farka alá ponyvát feszítenek, abba gyűl a

„citromtermés”, s ha megtelt, a kocsi alatt himbálózó vederbe ürítik. A trágyát aztán a kertekben értékesítik. Egy napi ott-tartózkodás után továbbhajóztunk, Isztambulnak. A kapitány emlékeztetett, hogy ismét útba ejtjük a sirályok szigetét – Sivriada a neve, amiből az *ada* törökül szigetet jelent –, s ígéretéhez híven kiszállhatok filmezés céljából. Ez igazán szép volt tőle, ahhoz képest, hogy harminc kilométerre jártunk Trójától, de Theodoru megnyugtatót, úgyse látnék ott egyebet néhány igénytelen kódarabnál. Ő ugyanis már látta, ami Törökországban csak idegenforgalmi nevezetesség, korábbi útjain sort kerített rá, s valószínű, jó útikalauz lehet egy kirándulópartnernek. Én viszont filmezni szerettem volna. Trójánál, másutt, mindegy. De se kedvem, se elegendő energiám nem volt meggyőzni őt arról, hogy egészen más egy eredeti lábnyomot, egyetlen szál eredeti füvet látni, megmutatni, hogy ide tessék nézni, itt volt Trója, mint egy róla szóló brosúrát elolvasni vagy megnézni az isztambuli múzeumban a Trójából származó köveket, faragványokat. Jó, hogy kiszállhattam Sivriadán, a sirályok közé. A nagyhangú madarakat leszámítva teljesen lakatlan sziget. Kedvet kaptam rá, hogy lefilmezzem a sziklaorom tetején lévő sirályfészket. Mászni kezdtem egy olyan gránitmeredeken, ahol omladozó volt a sziklafal, kiette a szél s az eső. Gyökerekbe kapaszkodtam, olykor egy-egy kiszögellő követ, miután sikerült feljebb rugaszkodnom, szépen kirúgtam a helyéről. Voltak közöttük öklömnyiek, és voltak akkorák is, mint egy-egy fotel. Mikor végre felértem a fészekhez, és győzedelmesen körülnéztem, akkor láttam, hogy egyszerűen nem tudok onnan lejönni. Lekuporodtam a csúcson, kínomban elszívtam egy agyonnyomorgatott, zsebmélyről előkotort cigarettát, s törtem a fejemet, mihez kezdek e nyaktörő pozícióban. A filmezőgép táskájában volt papírom és ceruzám, előbb arra gondoltam, írok egy cédulát, belégöngyölök egy követ, s lehajítom a mélybe. Biztosan jön majd a keresésemre valaki, egy kolléga, netán többen is a jachtról, s akkor megkérem őket, menjenek el Isztambulig, elvégre egyikük se alpinista, mozgósítsanak egy helikoptert vagy valami egyebet. Nyilvánvalóan halálveszélyben voltam, de nem szándékoztam odapusztulni! Csak-hogy nem bírtam a terméketlen várakozást, s abban spekuláltam, hogyan próbálhatnám meg a lehetetlent, s jöjjenek le mégis önerőből. A gépemen rajta volt a teleobjektív, úgy működött tehát, mint egy távcső, s ahogy kezdtem nézegetni vele a környéket, vagy 10-15 méterre a szőrfüben megcsillant egy fél ujjnyi vastag rézhuzal, amely a part egyik részéről a világítótornyig ment fel. Alighanem a villámhárító része volt. Addig kellett eljutnom valahogy, eléggé nyaktörő meredeken. De valahogy sikerült. Utána azon izgulhattam, mennyire van odaerősítve a huzal, megbír-e egyáltalán, amíg leérkezem. Szívdobogva ereszkedtem rajta vagy húsz métert, majd onnan, nadrágfékkel, hason, mindenbe kapaszkodva valahogy leértem a partra. Minden ízemben remegve álltam fel a földről, s megfogadtam, soha többé nem foglalkozom sziklamászással...

Mikor számba vettem, mi mindent sikerült lefilmezni Sivriadán, elszállt a kaland miatti röstelkedésem. A szigetről annak idején gránitot termeltek ki, s míg a fél szigetet el nem hordták, az uszályok jól kiképzett öbölben várakoztak a rakodásra. A kitermelés azóta megszűnt, a szigetet s az öblöt néhány halászbárka vette birtokába, s az estefelé bevonuló halászok rendkívül barátságosan fogadtak. Elmondták, hogy mi vagyunk az első külföldiek, akik őket a jelenlétükkel megtisztelték. Hoztak is nekünk egy kosár friss halat, még fickándoztak szegények, aztán megtisztították, majd meg is sütötték nekünk, s az egyik 50 év körüli halászmester, amikor megtudta, hogy olyan ember is van a fedélzetünkön, aki az ő égési sebeit kezelni tudja, mert forró teával leforrázta a jobb karját, és csúnya sebek éktelenítették, segítségért esedezett. Sorin kezelésbe is vette, volt néhány igen hatásos permete és kenőcse égési sebekre, fél órán belül már enyhültek is a halász fájdalmai... Erre előrukkolt a rossz fogával, hátha „Decebal doktor úr” azon is tudna segíteni. Sorin Trelea ettől se jött zavarba, vette a fogászati felszerelését, érzéstelenítette a fog környékét, és kihúzta a fájdalom okozóját.

Másnap elindultunk Isztambul felé.

Nehéz hazatérés

Jól átgondolt tervünk az volt, hogy megpróbálunk beosonni egy teher- avagy halászkikötőbe, hogy a jachtkikötő taksáját megspóroljuk. Sikerült is, Kunkapiban, egy halászkikötő szabad parkolójába állnunk. Mielőtt kikötöttünk volna, két elsüllyedt teherhajó vízből kiemelkedő részét láthattam, mintegy igazolásul annak, hogy nagyobb kollégákat is érhet baleset. Ez enyhítette valamelyest a mi kudarcunk miatti keserűséget, hiszen egy 5000 tonnás teherhajót a kikötőtől 500 méternyire elsüllyedve látni annyit jelent, hogy ott is elérhet a vihar, sújthat műszaki meghibásodás. A véletlen sokszor érvényesíti akaratát a tengeren, ezért kell tökéletesen csinálni azt, ami az emberen múlik. Mi ezt nem mondhattuk el magunkról, és bár nem süllyedtünk el, „csak” lépten-nyomon egyik kudarcot vallottuk a másik után, s emésztettük magunkat az elpuskázott lehetőség miatt.

Filmeztem előbb az isztambuli régészeti múzeumot, majd a nemzeti múzeum kincseit – egyesek szerint a leningrádi Ermitázzsal és a párizsi Louvre-ral vetekszik –, majd az utcát. Végig egész Isztambulban nem láttam kóbor kutyát, se kávéfogyasztó embert. Mindenki teát iszik.

A Boszporuszon éjszaka keltünk át, hogy megcsodálhassuk a kivilágított szoros látványát. Fényjáték és élmény szempontjából nemigen láttam ehhez foghatót. Mindkét part fényárban úszik, reflektorok világítják meg alulról a történelmi műemlékeket. A város domboldalakon fel és le követi a szorost, a mecseteket piciny, sziporkázó villanyégőkkel építették körül, mintha sok-sok gyertya égne rajtuk. Mihelyt túljutottunk a szorosan, elromlott a motorunk. Ha ez valamivel korábban következik be, elveszett emberek vagyunk, mert a szemből kapott harsogó, szorosbeli áramlás, amelyben a Fekete-tenger vize a tölcsérszerű átjárón mintegy kizúdul a Márvány-tengerbe, nálunk sokkal erősebb hajókat is kegyetlenül megtáncoltat.

A hazai tenger elég kellemetlen magasságú hullámokkal fogadott, s hogy minden jó legyen, ismét ellenszél fújt. Amikor Isztambul felé igyekeztünk, akkor is ellenszél volt, de akkor délről fújt, most meg északról tette. A két és fél, három-napos utat több mint egy hét alatt tettük meg, Mangaliáig. A Kaliakra-fok közelében ugyanis hatalmas vihar tört ránk, s be kellett menekülnünk az öbölbe. Amikor vihar közben megpillantottam a tengeren a tornádó még a tutajról jól ismert nyúlványát, nem hittem a szememnek. Azonnal filmezni kezdtem, s kollégáim közül ketten is bevallották: most már valóban elhiszik azt, amit a 78-as tornádóról korábban meséltem nekik. Olyan erős áramlás alakult ki az öbölben a vihar után, hogy csak két nap múlva tudtunk kiszabadulni onnan. A végén azt mondtuk, meghonosítjuk az újfajta átkozódást, mármint hogy „Látnálak csak a Kaliakra-fok környékén!”

Cafattá szakadt vitorlával valahogy Mangaliára értünk, ahol úgy-ahogy megjavították a motort, de Costinesti magasságában újra csak lerobbant, s félő volt, hogy belegabalyodunk a parti hálórendszerbe, s ki tudja, mikor szabadítanak ki onnan minket, miközben tetemes anyagi kárt okozhatunk a halászoknak is. A szél kisodort a nyílt tengerre, aztán szerencsénk volt, mert egyszer csak Agigea felé kezdett fújni, s így értünk végre partot. Igaz, hogy eredetileg érinteni akartuk a konstancai Tomis kikötőt, de ilyen körülmények között lemondtunk róla, s újabb motorjavítás után Agigeáról Oltenitára igyekeztünk. A Dunán fölfelé három ízben is homokpadra futottunk, de ez gyerekjáték volt ahhoz képest, amit azelőtt kiálltunk. Szerencsénk volt: a motor végig kibírta az utolsó szakaszt.

Az utolsó szó jogán

Oltenitában Theodoru parancsnok elmondotta, hogy ilyen fegyelmezett legénységgel még nem akadt dolga, és nagyon szépen köszöni a közreműködésünket. Ezután pedig, amilyen gyorsan csak lehetett, szétszéledtünk. Sorin Treleával, Ion Gheorghéval és Ion Jelesszel a legteljesebb barátságban váltunk el, s alig vártam, hogy újra láthassam őket. Arra viszont nem éreztem késztetést, hogy Theodorut vagy Puiut akár telefonon is felhívjam. Elég volt belőlük a jachton. Emlékük immár örökre összefonódik bennem a vakfegyelemmel. Parancsnok szerint ugyanis a hajón másként nem képzelhető el az élet, mint vakfegyelemmel. Vakfegyelem, tehát senkinek se számít a véleménye. Tehát csakis az övé számít... A jachton a menü meghatározásától az ebéd időpontján át a borotválkozás kötelező megejtéséig minden a parancsnoktól függött... De nem folytatom tovább: az ilyen és ehhez hasonló emlékeket pánikszerű gyorsasággal igyekszem elfelejteni.

Nemrégiben Theodoru váratlanul fölkeresett a televíziónál. Elmondta, hogy zsebében az engedély egy újabb világ körüli útra, amely – szívből reméli – ezúttal ragyogóan sikerül majd, s nagyon szeretné, ha számíthatna rám a legénység összeállításánál, amit máris elkezdett... Nem tudtam, sírjak-e vagy nevessek az újabb fejleményen, s abban sem voltam biztos, lesz-e még alkalmam, erőm újabb világ körüli útra indulni. Válaszom azonban határozottan csengett: megsokasodtak itthoni tennivalóim. Köszönöm, nem kérek belőle...

Mire ő azt mondta, hogy hát akkor apróhirdetést ad föl azzal, hogy... „legénység kerestetik...”

1987 szeptemberében

Áldozat Himalájának

(Taina Dutescu és Emil Coliban története)

*A gleccseren
Fotó: Klárik László*

1985 áprilisában román-nepáli vegyes expedíció indult útnak Kathmanduból a nepáli Himalája egyik rettegett hegysége, a Dhaulagiri (jelentése: fehér hegy) Gurja Himal nevű, 7193 m magas csúcsa felé.

Kurt Diemberger osztrák magashegyi vezető, ismert alpinista így jellemzi a legmagasabb csúcsával 8222 m-re törő hegységet: „Óriási sziklaoldalai és jégfalai örökké friss hótól fénylenek. A felhők nap mint nap felszállnak Nepál őserdőiből, és déltájban beburkolják a hegyet, majd 8000 m fölé folytatva növekedésüket, végül ott ölelkeznek össze a csúcs felett. Mint felhőgomolyag uralkodik azután a hegy a vidéken... Ezt az egyedülálló, kimagasló jégóriást talán a viharok hegyének is lehetett volna nevezni. Erre a névre csak a hegymászók gondoltak, akiknek a Dhaulagiri félelmetes orkánjai keserves csalódásokat okoztak... A Dhaulagiri volt az első nyolcezres, amelyre modern expedíció indult; de egyben az utolsó-előtti lett, amelyet meghódítottak. A hatalmas hegycsúcs 10 esztendeig védekezett összesen hét expedíció próbálkozásával szemben, és csak a nyolcadik kísérletre adta meg magát.”

Az első román Himalája-expedíció a szerényebb méretű, de távolról sem veszélytelen „kis-testvér” – eleddig megmászatlan! – déli oldalára váltott engedélyt a nepáli hatóságoktól, hogy a Nemzetközi Ifjúsági Év tiszteletére a csúcsra juttassa az ország zászlaját.

Az expedíciót egy hatvanadik életévét betöltött Ovidiu Bojor román botanikus, az ONUDI nepáli szakértője, a gyógynövények kiváló ismerője kezdeményezte, s helyet kaptak benne Taina Dutescu (Coliban), a bukaresti tudományegyetem lektora (Vörös Grivica sportegyesület); Emil Coliban közgazdász (Vörös Grivica sportegyesület); Cornel Coman repülőgépgyári technikus, a Vörös Grivica sportegyesület edzője; Marius Marcus almérnök (vajdahunyadi Vasas sportklub); Pavel Muresan, a pszichológiai tudományok doktora, a pártakadémia tanára; Avel Ritisan technikus (vajdahunyadi Vasas sportklub edzője); Cezar Vargulescu Panazan orvos, hegymászó (Vörös Grivica sportegyesület).

A Gurja Himal déli fala alatt, Taréja falunál május 2-án az expedíció kettévált; a Coliban házaspár és Cezar Vargulescu a déli oldalról próbálták megközelíteni a csúcst, míg a többiek a délnyugati irányba folyó Kaphe Kólán átkelve, északról kísérelték meg a feljutást.

1985. május 18-án Marius Marcus a nepáli hegymászókkal együtt elsőnek ért a csúcsra, majd másnap Pavel Muresan és Avel Ritisán is szétnézhettek a Gurja Himal tetejéről.

A küldetést teljesítették.

Útinaplójában a túraszervező botanikus később megírta, hogy az északi falhoz menet, Gurjakhani faluban japán hegymászócsoporttal találkoztak, amely vezetőjének tragikus pusztulását gyászolta; a Gurja Himal megmászása közben érte váratlan baleset. Ez volt a Himalája első áldozata 1985 tavaszán.

Május 20-án, alig két nappal a csúcsra jutás diadala után megérkezett az északi táborba a hír: expedíciójuk orvosa, Cezar Vargulescu nincsen többé, s életben maradt társai – Colibanék – alig pár napi járásra a csúcstól visszafordultak...

A Himalájában történt tragédiát a Coliban házaspár az expedíció befejezése után írásban is rögzítette, s engem hatalmazott fel arra, hogy nyilvánosságra hozzam. Legjobb igyekezéssel alább ismertetem a történetet, ahogyan ők látták...

1. Hol van Dariwal?

Cezar Vargulescu 1985. május 15-én reggel felderítésre indult, utat keresni a Gurja hegység fő gerincvonulatára. Társai – vagyis mi – sokáig várták, majd kiderült: hiába várják, örökre fent maradt a hegyen. Mi pedig visszatértünk, vallomást tenni Cezar érdekében. Jó barát maradt odafent; akivel megosztottunk mindent: ételmet, sátrat, lélegzetünk párálló melegét; mindazt, ami körülöttünk, és azt, ami bennünk volt. Semmi nem közelíti egymáshoz úgy az embereket, mint a feladat, amiért a hegyre kapaszkodnak. Egyesek legfeljebb olvasnak a kalandról, másoknak megadatik, hogy a valóságban is átéljék. A Himalája havába saját kezűleg temettük el azt, aki számunkra több volt testvérnél; mi lejtöttünk, de lényünk egy része örökre fent maradt. Hogyan lehetne a legegyszerűbb, cicomátlan szavakkal elmondani mindezt, a maga igazságában, tisztaságában és sérthetetlenségében? Attól, ami öközte és közöttünk szövődött, senki meg nem foszthat bennünket; se apa, se testvér, se feleség, se rokon vagy gyerekkori pajtás. A fájdalmat nem lehet morzsáira szétcincálni. Megértjük, és szívünkhöz közel állónak tekintjük mindazokat, akikhez ő annyira közel állt, hogy most is képtelenek beletörödni: Cezar ott maradt, mi pedig visszatértünk. Mi is lázadoztunk ez ellen, s minden erőnkkel próbáltuk megfejteni a pillanatot, a színhely és ama szikladarab logikáját, mely estében azt a homlokot találta el, aminek akkor és ott nem lett volna szabad a Cezarénak lennie. És nem leltük meg a választ. Válasz ugyanis nem létezett. És meggyűlöltek, megátkoztuk a hegyet, amelyet Cezar oly könnyűszerrel megmászott; és amely alacsonynak és csekélynek bizonyult a mi Cezarunk számára...

Egy túrabeszámoló szerzője felemlegeti, milyen ügyesen segédkezett Cezar egy szarvasmarha feltrancsírozásában. Nem tudjuk, miért háborított fel bennünket annyira ez az apró mozzanat. Vajon csak azért-e, mert Cezar tulajdonképpen részt se vett ama dicső haditettben? Vajon ezenkívül miért nem olvashattunk róla mást is? Például azt, hogy expedíciójuk ifjonti szíve éppen ő volt... Be lehetett volna mutatni azt a Cezart is, aki Kathmanduban reggeltől késő estig a sátrainkat varrja; de talán úgy is, amint épp körülfogják hívatlan páciensei. Azt a Cezart, aki elindulás előtt saját kezűleg varrt kis sárga zacskókba csomagolva osztotta szét a mászóútba szánt gyógyszereket, s minden egyes adaghoz használati utasítást írt. Utána pedig mindenikünket egyenként levizsgáztatott, hogy megbizonyosodjék: odafigyeltünk-e okos tanácsaira.

Ahhoz, hogy világosan álljon mindenki előtt, milyen ember is volt Cezar, talán azt is el kellene mondanunk, miként osztoztak gyászunkban a hegy lábánál élő emberek, s milyen érzelmekkel gyűltek körénk, amikor a fülükbe jutott a hír. Ahogyan rövid idő alatt sikerült akaratlanul is belopnia magát az egyszerű hegyi emberek szívébe, tulajdonképpen bennünket óvott.

...Visszaúton, Muri felé tartva, egy gyermek órákon át kitartóan, némán egyre a nyomunkban volt. Nem tudtuk, mi lelhetette, végül aztán erőt vett magán, és zavartan arról faggatott minket, igaz-e, hogy Dariwal nincsen többé.

A nepáli hatóságokhoz benyújtott hivatalos angol nyelvű jelentésben így próbáltuk az ottaniakkal megértetni, ki is volt tulajdonképpen elpusztult mászótársunk: Cezar a fiatal román hegymászónemzedék egyik legtehetségesebb és legihletettebb képviselője volt, orvos és a hegyimentő szolgálat tagja. Intelligens, önzetlen, valóságos közösségi ember. Az expedíció során nepáli nyelven a Dariwal (Szakállas) nevet ragasztották rá. Az expedíció orvosaként egész utunkon nagy népszerűségnek örvendett, mert mindent elkövetett, hogy az orvosi kezelésért hozzá forduló nepáliak szenvedéseit enyhítse. Halálhíre gyorsan elterjedt a völgyben, s amíg leértünk, mindenki azt tudakolta tőlünk, mi történt Dariwallal. Halálával a román alpinizmus egyik legjobb hívét veszítette el.

Teljes felelősségünkkel állíthatjuk, hogy nem csupán a kegyelet íratott velünk ilyen sorokat. A külföldieknek szánt jellemzés idehaza is teljes mértékben helytálló. Ha Cezar történetesen életben marad, függetlenül attól, hogy győztesként vagy sem, egy lenne sokunk közül, hűséges, szerény, aki becsülettel végzi a maga dolgát. Látszólag semmiben sem különbözne a többitől, ugyanolyan sérülékeny volna, mint mi valamennyien. Pusztulásában nemesült Cezar hőssé. Mint orvos, az életet óvta. Hegymentőként életet mentett. Cezar szerette az életet. De ő alpinista is volt és a hegymászók tudják: tetteiknek kockázat a neve. Cezarnak nem kellett volna meghalnia.

Senkinek nem kell meghalnia. De hegymászók már haltak meg, halnak meg és még meg fognak halni ezután is ama küzdelemben, amit nem mindenki ért meg, és ami ennek ellenére megéri a harcot és életünk kockáztatását.

2. Kerget a monszun

Hosszú éveken át tulajdonképpen mi a Dhaulagirire készülődtünk. Azt a hegyet akartuk megmászni, mely nehezen adta meg magát, de amelyen azóta jól bejáratott utak, jobbra felderített körülmények találhatók.

Tervünk egyre csak váratott magára, teltek az évek, s akkor váratlanul beütött ennek a csekély ezressel kisebb csúcsnak a lehetősége; persze, hogy ennek is örvendtünk. Igyekeztünk mind szakmailag, mind lelkileg teljes gőzzel átállni az új feladatra. Ismerősöktől, jó barátoktól hirtelenében összeszededgettük a szükséges leírásokat, térképeket. És ahogy közeledett az indulás ideje, egyre jobban kezdtünk megbarátkozni a Gurja Himal gondolatával.

A Dhaulagirire felmenni – tehát az eredeti tervnél maradni – annyit jelentett volna, hogy egyik vagyunk a sok közül, akik megteszik, az utat (szép lett volna, de ismétlés!). Míg a szomszédos „kistestvér”, a Gurja Himal a maga meghódíthatatlan déli falával valóságos kihívást jelentett számunkra, akiknek nemegyszer volt már részünk a Kárpátokban végigélni első megmászások – úgynevezett premierek – páratlan, lélegzetelállító kalanddal is felérő izgalmaikat.

Nepálban él egy hetvenesztendős amerikai újságíró, aki a Reuter, illetve néhány híres alpinista szaklap ottani tudósítója. Minden hegymászó expedíció adatait ismeri, nyilvántartást

vezet róluk, úgy is nevezik, hogy a Himalája komputere. (Igazság szerint munkája annyira hasznos, hogy a nepáli hatóságok azt ígérték: valódi számítógéppel ajándékozzák meg.) Nincs olyan adat, amit ne ismerne a Heggyel kapcsolatosan. Információi nyomán bizonyosodott meg előttünk, hogy a csúcsgedélyünkön lévő angol nyelvű szöveg: „ANY APPROACH FROM THE SOUTH” (*bármilyen megközelítés Dél felől*) tulajdonképpen első megmászás ígéretével kecsegtet. És ezért elsősorban a mi botanikusunknak mondhatunk köszönetet, akinek kezdeményezésére és közbenjárására az expedíció ábrándos tervéből valóság lett.

A rövid ideig tartó felkészülés során nyugtáztuk, hogy a Gurja Himalt két ízben is megmászták már; 1969-ben egy japán csoport jutott fel észak-északnyugati irányból, minden különösebb nehézség nélkül a csúcsra (útjuk nyomán készült könyvüket sikerült még idehaza beszerezniük), 1976-ban viszont a francia expedíció, amely délnyugat felől közelítette meg a Gurját, és amelynek már egy női tagja is volt, kettős halálos balesettel zárult. Kathmanduba érve aztán tudomásunkra jutott, hogy a csúcsra vezető hagyományos útra újabb japán expedíció váltott engedélyt, s már valahol előttünk, a dzsungel mélyén járnak. Gondolatban sok sikert kívántunk nekik, s néztünk a magunk dolga után.

Sok időnkbe telt, amíg a hegy lábát elértük. Ritkán lakott területen, sűrű erdőségeken át közeledtünk a Gurjához, s eközben kimerítő felderítéseket kellett végeznünk. Hiába voltak nálunk ugyanis térképek, biztonságos helyszíni vázlatok, mert a valóság minden esetben más, mint amit papíron lát megjelenítve az ember. Meg aztán a dzsungelen át rengeteg ösvény indul el letről, és mindenik elvezet valahová, de egyáltalán nem mindegy, hogy hová és mennyi idő alatt. A helybeliektől hiába érdeklődtünk felőlük, ők ugyanis nem hegymászásra használják az ösvényeket és csapásokat, egyszerűen csak állataikat hozzák-viszik közelebb a táplálékforráshoz. Az ismeretlenben tapogatóztunk tehát, kerestük a legrövidebb útszakaszokat, s közben teltek a napok egymás után, a naptár szerint közeledett a monszun évszaka, s nagyon nem akartuk odafönt kifogni a vad hóviharakat, az állandó lavinaveszélyt. Nekünk, akik addig csak olvastunk, hallottunk a monszunról és legendás pusztító erejéről, nem volt honnan tudnunk, hogy nepáli viszonylatban tulajdonképpen az átlagnál szárazabb éghajlatú vidéken járunk, ahová az esős évszak fenyegetése a naptári időponthoz képest valamivel később várható; mint ahogy az is már csak huzamosabb otlétünk alatt derült ki, hogy a monszun nem színpadi látványként, távolról sem egyik óráról a másikra szokott ereje teljében felvonulni, hanem hosszú napokon, sőt heteken át, fokozatosan lesz egyre borúsabb, nedvesebb az időjárás, akárcsak nálunk, amikor egyik évszak a másikba tűnik át. Ha mindezt már az elején tudjuk, talán nem érezzük magunkat oly hajszoltaknak. Így viszont mintha valaki belülről nógatott volna, nőttön-nőtt idegességünk, türelmetlenek voltunk, szerettünk volna már hegyet is mászni, s az útkereséssel járó felderítések bizonytalankodásai feszült hangulatot hoztak táborunkba.

Egyszer például, amikor már egy napon át tébláboltunk az erdő sűrűjében, és két ösvény között kellett választani, mi a térképen rövidebbnek látszó mellett döntöttünk, de mikor odaértünk, kiderült hogy lényegében a rövidebb volt... a hosszabbik. Ilyen és ehhez hasonló „kalandokon” mentünk át, miközben kitartóan kerestük az utat a Gurja Himal falának déli nyúlványára, hogy a gerincvonalat követve a csúcsra érhessünk. Eközben értünk Taréjába. Mialatt felkapaszkodtunk a faluba – mintegy harminc házból, gazdaságból állott, tehát nagy hegyi településnek számított nepáli mércével mérve –, mintha láttuk volna a dzsungelen túli hegy vonulatát, amelynek gerincét követve feljuthatunk egy darabon. Tudni akartuk, létezik-e közvetlen kapcsolat közte és a Gurja Himal fő gerince között. Hogy pontos képet nyerjünk a való helyzetről, egy dzsungelsávon kellett átvágnunk magunkat, amelyen túl, mintegy napi járóföldre ott terpeszkedett a kb. 45 fokos dőlésszögű jégfal csillogó lába. Tovább pedig az ismeretlen, amit majd nekünk kell földeríteni.

3. A nem létező hasadék

A földerítések megszervezését döntően befolyásolta az időjárás, amely mintegy menetrendszerűen szinte mindennap megismételte önmagát. Reggelente például vidám, derült időre ébredtünk, ami kb. 10 óráig kitartott. Akkor ugyanis megjelentek az első felhőcskék, amelyek mind feljebb kúsztak a hegy oldalán, egyesek a falra tapadtak, mások lehorgonyoztak fölöttünk, s egy idő után körös-körül mindent homályba burkoltak. Délre teljesen beborult, köd, szürkesség honolt a tájon. Az alacsonyabb helyeken eleredt az eső, olykor jég is esett, feljebb viszont havazott, s a hó megmaradt, egészen másnap reggelig, amikor is a napsütés hatására olvadásnak indult. Délután havazott, vagy köd szitált, estére pedig valamennyire még kitisztult, de az se mindig. Mondják, hogy áprilisban a Himalájában szokott lenni néhány csodálatos, verőfényes nap, ami valósággal ajándék a hegymászóknak. Mi akkor már nem voltunk abban a helyzetben, hogy ilyen szerencse érjen bennünket; a szép napok ideje lejárható, mert amíg mi a hegyen tartózkodtunk, nem emlékszünk, hogy egyszer is huzamosabban szép időnk lett volna.

Ahhoz, hogy a felderítők alaposan szemügyre vehessenek egy vidéket, minél nagyobb látótávolságra volt szükségük. De erre csak közvetlenül a napfelkeltét követő reggeli órákban nyílt lehetőség. A reggeli órák kihasználása végett a felderítőknek már előtte való nap oda kellett érniük a kiszemelt övezetbe, s az átbivakolt éjszaka után erőltetett menetben használták ki a felhők megjelenéséig tartó kevéske időt. Taréja fölött kétszer is táborot bontottunk, s minden alkalommal feljebb húzódtunk, a hegy lába felé. Most már elérkezett az ideje, hogy biztosan megtudjuk: van-e lehetőség a feljutásra délről, s ha van, miféle. Ezúttal reprezentatív csoportot szántunk felderítésre.

Cezar nem jött számításba, túl fiatal volt hozzá. Emilről azt mondták, hogy megfelel, s ezzel a Coliban család képviselve van. Nepáli részről az expedíció társvezetőjét, Ang Karmát és Purba Kitart jelölték, közülünk pedig még egy tapasztalt alpinistát, Ritisant, akit magunk között, családiasan Pifnek szólítottunk. Mihelyst elindultak, mi is felkerekedtünk, hogy a táborot tovább költöztessük, de alig telepedtünk le az új helyen, a fentiek rádión jelentették: Emil rosszul lett; az előző napok izgalmai, kimerítő felderítő munkája (kétszer is kényszerbivakra került sor, ami egyenlő volt a koplalással) megtették a magukét.

Cezar azonnal elindult utána, s visszahozta a táborba. Karma és Pif odafent aludtak azzal, hogy reggel majd alaposan szétnéznek. Másnap még mindig a táborot rendeztük, amikor a botanikus rádión beszélt a felderítőkkal, majd azt mondta nekünk, hogy odafent erősen havazik. Hogy ne lődörögjenek tovább vaktában a havazásban, visszarendelte őket. Kimerülten érkeztek le, s Pif egyszerűen kijelentette: nem lehet felmenni! Erre mi nagyon elszontyolodtunk, de reménykedtünk, hátha rosszul értettük a szavait:

„Mit mondasz? Hogy nem lehet? Hogyhogya nem lehet? Magyarázd meg!”

Nem magyarázott semmit: „Nem lehet, és – kész. Én megmondtam!”

Erre aztán felmérgeledtünk. Mi az, hogy nem lehet? A hegymászás ugyanis nem ismeri ezt a szót. Ha az alpinista valamit akar, lehetőségnek is kell lennie. Legfeljebb a pillanat, a helyzet nem mindig alkalmas, s olyankor az ember visszavonul. De csak ideiglenesen. Pif érvelését se fogadtuk el; mi az, hogy „nem lehet, mert nem lehet”? Tovább nyaggattuk: „Mi van ott, hogy nem lehet továbbmenni? Lavina? Szakadék?”

Kurta választ adott: „Hasadék.”

„Mekkora?”

„300 méter!”

„Az egy kicsit sok!”

Nem mintha lehetetlen volna áthidalni, de nem azért jöttünk a Himalájába, hogy ha nem muszáj, akkor is falat másszunk.

A mód azonban, ahogyan Pif előadta a dolgokat, egy csöppet se győzött meg bennünket. Taréja felé jövet, lennebből úgy tűnt, hogy a messzire ellátszó hófehér gerincvonalban semmilyen hangsúlyozott törést nem látunk. Tévedtünk volna?

Elhatároztuk, hogy saját szemünkkel győződünk meg róla.

Április 27-én reggel Marius és egy nepáli hegymászó, majd Cezar, Cornel és mi azzal a gondolattal indultunk útnak, hogy este sátorban alszunk, amit egy térképen kiszemelt aprócska csúcsra – valójában kiderült, hogy egy platóra – szándékoztunk állítani, s reggel gyorsan becserkesszük a környéket. Indulás előtt Bojor, a botanikus odaszólt nekünk, hogy délután négykor gyűlést tartunk, amelyen végre megbeszéljük, mihez kezdünk. Hirtelenében nem is tudtuk, mit mondjunk egy ilyen váratlan és főleg szokatlan fordulatra. Emlékezetünk szerint sem azt nem mondtuk, hogy jó, ott leszünk, sem azt, hogy nem jövünk vissza. Amikor útnak indultunk, egy percig se kételkedtünk abban, hogy a felderítést fontosabbnak tartjuk mindenfajta megbeszélésnél. Ahhoz, hogy dönteni tudjunk, ismernünk kellett a fenti valóságot.

Délfelé eleredt az eső, ami később jégesőbe váltott. Cornel visszafordult, mert csak tornacipőben indult el, s 3800 méteren az már nem tartozik a legalkalmasabb hegymászókellékek közé. Különbösen vidám, bizakodó volt a hangulat, a gerinc szépen kirajzolódott a horizonton, lábunk alá hosszú, erős szálú fűtenger simult, akár egy vastag szőnyeg. Felállítottuk a sátrat s mert szüntelenül havazott, a védőszárnyai alá húzódtunk.

Dél után négy óra felé Marius és a nepáli, akik már az elejétől iramosabban haladtak, és eltűntek a szemünk elől, kimerülten érkeztek meg sátrunkhoz. Kiderült: a fal lábáig jutottak, onnan fordultak vissza. Türelmetlenül faggattuk Mariust: mi van, mit látott?

„Beszélj már!”

„Hát... Ott voltunk, ennyi az egész, rátettük a kezünket a Gurjára.”

„Lehet-e ott mászni? Mondjad!”

„Lehet.”

„És nincsenek hasadékok? Biztos, amit mondasz?”

„Nem egyszerű ügy, de mászni kell. Ha én mondom, higgyétek el...”

Kétértelmű válaszát akkor mi még úgy értelmeztük, hogy a hasadék létezik ugyan, de keresztülmászott rajta.

Rövid pihenő után továbbmentek a tábor felé. Mint utólag megtudtuk, lent bocsánatot kértek, amiért elkéstek a gyűlésről, ahol bennünket, távol lévőket kizárva úgy döntöttek, hogy észak felé közelítik meg a csúcsot.

Ezalatt hármasban a másnap reggeli felderítésre készülődtünk. Korán keltünk, odakint gyöngye fagy, lehetett olyan –4-5 fok, tisztára, ahogy idehaza szokott lenni. Nem sokat forgolódtunk, mert rögtön észrevettük: a gerincek összefüggő vonalat alkotnak, s egy kisebb nyereg köti össze őket. Nem is nehéz megmászni, ha kötelet használunk.

A Pif említette hasadék nem volt sehol.

Ekkor hirtelen köd támadt, s elfedte a látványt. De mi kimondhatatlanul jól éreztük magunkat.

Lejöttünk. Az első, aki utunkba akadt, Ang Karma volt, aki Piffel együtt az első felderítést végezte. Valósággal lerohantuk:

„Ti akkor nem voltatok fent, igaz? Mert igenis, fel lehet jutni! Mi láttuk az utat!”

Ekkor tudtuk meg, hogy távollétünkben megszületett az „északi változat” gondolata. Nem értettük, de nem is nagyon figyeltünk oda. Az, hogy nem lehetetlen a feljutás, egész lényünket kitöltötte.

Ang Karma nem akart ünneprengő lenni, és elvágta a gordiuszi csomót:

„Szóval, ti a Konabonon át mondjátok?... Arra meglehet... Még egyszer fölmegegyek, és jobban szétnézek.”

Másnap reggel másik két nepálival indult felderítésbe. Annak ellenére, hogy mi határozottan állítottuk: a hasadék, amely utunkat állná, nem létezik.

4. Maradunk

Bizonytalanság ülte meg a tábort, Ennek ellenére, mivel fogytán volt az élelmiszer, valakinek el kellett mennie tartalékokért Kathmanduba. Coman nagylelkűen vállalkozott a küldetésre, és május 1-jén útnak indult. Még megvárta a nepáliak visszatérését, akik megerősítették az általunk mondottakat: lehet mászni, s fix kötelekkel a csomagok is felszállíthatók.

Coman azzal ment el, hogy ide jön vissza.

Nagy kő esett le a szívünkről. Biztosak voltunk benne, hogy a legutolsó kételyek is eloszlottak. Arra vártunk, hogy valaki végre kimondja a bűvös szót: holnap indulunk!

Ovidiu Bojor ekkor így szólt hozzánk: üljenek össze a román hegymászók, és döntsék el, hogy: 1) délről másszák-e meg a Gurját, 2) a már feltárt északi útvonalat követik-e, vagy 3) kettéválik az expedíció. Azt is kikötötte, hogy délután 4-re várja a választ.

Összeültünk, tanakodtunk. Cezárnál, vagyis a raktárnak használt sátorban húztuk meg magunkat – közülünk ő volt az egyik legháziasabb ember, s rábíztuk az élelmiszerkészletek gondját –, kávézgattunk, odakint meg esett az eső. Ritka őszintén beszéltünk, s nagyon közel éreztük magunkat egymáshoz.

Pif azzal érvelt, hogy őt személyesen inkább megnyugtatja egy biztos, kockázatmentes út, mert az ő és a Marius utazását a klub finanszírozta, s ezért mindenképpen illik följutniuk a csúcsra. Ezt megértettük. És azt mondtuk, nagyon helyes, senki se kényszeríthet senkit valamire. A hegymászásban a kényszernek semmi értelme; csak meggyőződésből szabad bármit csinálni. A tett – vállalás. Erre Pif felszökött, s azt mondta, egye fene, nem nagyon tetszik neki ez a hegy, de velünk tart, ne váljunk szét, segít nekünk feljutni, amennyire tőle telik. Mihai ezt hallván, örömmel túrt a hajába. Nem szólt, de neki is jólesett a döntés. Boldogok voltunk, hogy közös nevezőre jutottunk.

Testületileg a botanikus elé járultunk, közöltük vele szándékunkat, majd megünnepeltük a döntést. Nem is magát a tényt, hogy a déli fal felé megyünk, hanem azt, hogy egyáltalán szót értettünk.

Másnap a velünk tartó botanikai expedíciónak, amelyet szintén a botanikus vezetett, útra kellett kelnie kitűzött célja, Dorpathan felé, ezért korán lefeküdtünk.

Reggel 5-kor már talpon voltunk, tettere készen. Bojor kilépett a sátorból, s azt mondta, hogy – indulunk! Majd megkérdezte, hol vannak azok a hegymászók, akik vele tartanak az északi lejtőkhöz. Mindenki elhült: de hiszen a múlt este megünnepeltük, hogy délen maradunk, a döntés egyöntetű volt. Hát mi történik itt?

Bojor szerint a teherhordókat ő fizette, azok meg oda mennek, ahová ő. Még Ang Karma is tanácstalanul nézett egyikről a másikra, és nem értette, mi ez az állandó bizonytalankodás.

Egy órán át tépelődöttünk az új helyzetben. Cezar a földre ült, és azt mondta, innen egy tapodtat se mozdul. Békíteni próbáltuk, csillapítottuk, majd valakinek az az ötlete támadt, hogy mi lenne, ha egy részünk maradna, a másik pedig észak felé menne a botanikusokkal? Cezar és mi határozottan maradni akartunk, s hozzánk csatlakozott volna Coman is, aki akkor éppen útban volt Kathmandu felé. Botanikus beleegyezett a javaslatba, s máris leültünk elosztani az élelmiszereket és a mászófelszerelést. Az étel nagy részét, kb. $\frac{4}{5}$ -ét Marcuséknak hagytuk, számolván azzal, hogy Coman még hoz magával némi pótlást, a felszerelés zömére viszont elsősorban nekünk volt szükségünk, lévén hogy a mi útszakaszunk még teljesen bejáratlan.

Igaz, az expedíció észak felé tartó része ezzel olyan helyzetbe került, hogy máról holnapra orvos, vagyis Cezar nélkül maradt, de ott voltak a kiosztogatott egészségügyi csomagocskák, bennük a használati utasítással, s arra gondoltunk, hogy az útvonalukon lévő japán expedíció orvosa bármikor kihúzhatja a mieinket a bajból.

Végül is őszinte ragaszkodással váltunk el, s abban maradtunk, hogy vagy a csúcson találkozunk, vagy az északi oldalon, mert a visszavonuláshoz mindenképpen az északi utat használjuk. Marcusék pedig megígérték, hogy ha feljutnak a csúcsra, és közben nem kapnak hírt tőlünk, amilyen gyorsan csak tudnak, visszajönnek hozzánk.

Ovidiu Bojor még ott maradt egy napot, békésen elbeszélgettünk vele, meggyőződhetett szándékaink komolyságáról, s mi is úgy láttuk, megnyugodott.

Május 3-án magunkra maradtunk. Elhatároztuk, hogy azonnal táborot bontunk.

5. Egyre feljebb

Az addigi huzavona után felgyorsultak az események. A következő napokban, egészen május 8-áig 3000 m magasságból 4600-ra költöztettük táborunkat, ami azt jelentette, hogy a számunkra otthagytott 4 teherhordó segítségével szakaszonként, rendre felcipeltek cőkmőkjainkat. A kötelező 25-30 kiló minden alkalommal ott lógott a vállunkon, s naponta két-három utat is megtettünk. Ahogy mind feljebb jutottunk, és le-fel járkáltunk a csomagokkal, kezdtük egészen otthonosan érezni magunkat azon a vidéken. Cipekedés közben természetesen arról se feledkeztünk meg, hogy helyenként üzeneteket helyezünk el a tartalékokkal érkező Cornel számára, akinek nem volt honnan tudnia, milyen fordulatot vett távozása után expedíciójának élete, s tulajdonképpen merre keressen bennünket.

Reménykedve néztünk az előttünk magasodó, legyőzhetőnek vélt jégfalra. Május 9-én megindultunk rajta fölfelé, a gerinc vonalán, amelyről tulajdonképpen mit sem tudtunk. Egészen kis csomagokat vittünk, a legszükségesebb holmikkal, s 5300 m-en felállítottuk az 1. számú táborot. Sehol se kellett kötélbe kötnünk magunkat, ahogy az elején gondoltuk. Odafentről pedig látni lehetett, hogy a gleccserfalba vájt jégfolyosók, völgyszakadékok nem fenyegetnek jéglavínával, tehát nagyrészt biztonságosan lehet közlekedni bennük.

A jégcsákányok is fölöslegesnek bizonyultak, s egészen könnyen boldogultunk síbotokkal is. Még ott is, ahol már-már bekötöttük volna magunkat, végül járható útra bukkantunk.

Kezdtünk reménykedni: a „lehetetlen” szépen megadja majd magát nekünk.

Május 10-én a táborban maradtunk, felleltároztuk a holminkat, s eldöntöttük, mit hagyunk hátra, és mit viszünk tovább. Másnap cipekedéssel telt az idő az 1. számú táborig, majd visszakereszteltünk. Szinte megállás nélkül havazott minden éjszaka. Reggeleink azzal kezdődtek, hogy ki kellett ásni magunkat az éjjel hullott hó alól.

Május 12-én elhatároztuk, hogy most már valóban nekivágunk. Ami addig történt, csak előkészület volt. Szerettük volna, ha Coman is beér minket, de bárhogy számolgattuk a napokat,

még csak az út felét tehettem meg. (Csak később derült ki, hogy Cornel Comant és állóképességét enyhén szólva lebecsültük: a Kathmanduba vezető utat 4 nap – valódi rekordidő! – alatt tettem meg, ott nem időzött két napnál többet ügyeink intézésével, s újabb 6 napos erőltetett menet után visszatért az egykori táborhelyre.)

Állandóan jó hangulatban voltunk, gyönyörködtünk a himalájai táj szépségeiben, minduntalan ráébredtünk, hogy nem álmot vagy vetített díszt látunk magunk körül, és nem divatos, óriás alpin-poszttert a tömbházlakás falán. Minden fájdalom, nehézség, komplikáció arra figyelmeztetett, hogy a valóság vesz körül bennünket, s nem árt résen lenni.

Egyszer gyerekesen összekaptunk Cezarral, aki nehezen tudott egy helyben ülni; állandóan előresietett, majd nem győzött ránk várni, emésztette magát emiatt. Hihetetlenül sok energia feszült benne. Meg is állapítottuk magunkban: igaz ugyan, hogy mi jelentjük e hármásban a tapasztalatot, a körütekintést, ám vitathatatlanul az övé az életerő, a fiatalság, a lelkesedés.

Összekoccanásunk füstje hamar elszállt, egy estén kibeszéltük magunkból. Ilyen vitákra óhatatlanul sor kerül egy-egy hosszabb túra idején, amikor az emberek heteken át össze vannak zárva egy sátorba, rajtuk kívül hosszú kilométereken át nem létezik más a környéken, csak a Hegy, amely nehezen adja meg magát, a végcél elérése pedig egyre várat magára, mert a győzelmet nem máról holnapra, hanem szakaszonként, kitartással és türelemmel vívhatja ki magának az ember.

Mindez tökéletesen illett a mi helyzetünkre is.

Május 13-át a táborban töltöttük, rendezgetéssel. Egy 200 m magas, meredek jégfal állt előttünk, azon kellett valahogy túljutnunk fix kötelekkel, jégszegekkel. A fal kimunkálása férfifeladat volt. Hogy ne üljön tétlenül, Taina indítványozta, hogy azon az úton, amin eddig jöttünk, visszamegy Taréjáig, Coman elé. Cezar határozottan ellenezte a javaslatot: ne váljunk szét, mert ki tudhatja... Együtt nagyobb biztonságban vagyunk.

Végül is igazat adtunk neki. Az érdekes az egészben az volt, hogy mászás közben azelőtt is, később is szüntelenül elváltunk, hiszen nem csoportosan, egymás nyomában, egyetlen kötélre fűzve tapodtuk a havat, hanem amíg egyikünk egy jégfolyosót, másikunk egy szomszédosat derített fel, a harmadik addig a gerincen vezető utat próbálgatta.

El-elmaradoztunk, elkalandoztunk egymástól, de mindig csak akkora távolságra, hogy érezzük egymás melegét, s szükség esetén azonnal a többiek segítségére siethessünk.

Szót fogadván Cezarnak, Taina továbbra is a táborban gazdasszonykodott, amíg a férfiak a jégfallal voltak elfoglalva. Közben mind feljebb és feljebb jutottunk, s úgy nézett ki, hamarosan sikerre számíthatunk.

Május 14-én Emil előrement, Taina és Cezar a teherszállítással foglalatoskodtak. Emil közben átjáróra bukkant a gerinc túloldalán. De aztán begyulladt a foghúsa, lázas lett, antibiotikus kezelést kezdett, s másnap is a sátorban maradt.

Reggel Taina és Cezar elindultak, hogy újabb továbbjutási lehetőségeket derítsenek fel. Május 15-ét mutatott a naptár.

6. A születésnap elmarad

Gyakorlatilag ez volt az első nap, amikor teher nélkül kószálhattunk. S annyira megszoktuk már a vállunkra-hátunkra nehezedeő negyedmázsányi súlyt, hogy nélküle valósággal szárnyaink nőttek, s majd „elrepültünk”, miként a figyelmetlen holdutasok. A távolságok hirtelen összezsugorodtak, a lejtők megszélidültek, mi pedig felszabadultan, könnyedén lépkedtünk. Cezar egy idő után eltért balra, egy magasba nyúló, keskeny kúp alakú, eljegesedett hóomlás

előtt kapaszkodott fel egy hátizsákkal a hátán, jégcsákány nélkül, fűgén, hogy azt hitte az ember, gyorsított filmet lát. Taina, miközben továbbindult, látta egyre zsugorodó, jellegzetes alakját a hófehér jégfalon. Közben leszállt a köd elmaradhatatlan, megszokott leple, amely mindenre rátelepedett, és elzárta előlünk a kilátást. Ilyen körülmények között a felderítés inkább szerencsejátékhoz hasonlít, és a legtanácsosabb pontot tenni a végére. Taina is ezt tette; egy-két pillanatig még földerengett előtte a hegygerinc, amint érintetlenül kanyarog egészen a csúcsig, s valószínűleg Cezar is azt láthatta onnan, ahová eljutott.

Taina sietett vissza a táborba, hogy Emil déli orvosságadagját ellenőrizze.

Útközben majdnem eltévedt a ködben, s 12 óra 30 perckor ért a sátorhoz. A falból, amelyre Cezar felkapaszkodott, egész visszaúton nem látott semmit.

Várakozással telt az időnk, de egyre több kérdőjel gyűlt ezalatt a szívünkben. Kezdtek találgatni, mi lehet a hosszas távolmaradás oka.

Emil: „Ez biztosan fogta magát, és meg sem állt a csúcsig!”

Taina: „Eredj már, Cezar ilyet nem tenne! Biztosan valami problémája támadt.”

Egy-egy ilyen szóváltás után sokáig hallgattunk. Némaságunk feszültsége nőttön-nőtt.

Éreztük, hogy nem sokáig várhatunk tovább. Kiálltunk a sátor elé, s hangosan kiáltoztuk a Cezar nevét. Semmilyen válasz nem érkezett. Emil kezdte valamivel jobban érezni magát, s elindultunk a hókúp irányába. Még nem volt este, de már szürkülődött. A köd felszállt. Sietnünk kellett, nehogy ránk szakadjon a sötétség, mert ha kint rekedünk, egy himalájai bivak a szabad ég alatt még májusban sem tartozik a magasrendű élvezetek közé. A fal tövénél mindenféle szögből megvizsgáltuk az utat, láttuk Cezar felfelé tartó nyomait, amelyek egy idő után megszakadtak, mert azon túl kemény jégréteg következett.

Cezar sehol.

Sokáig tanakodtunk, mitévők legyünk, de csak annyira jutottunk, hogy éjszaka mi magunk is tehetetlenek vagyunk. Valahogy visszabotorkáltunk a sátorhoz, meggyújtottunk egy gyertyát, amely egész éjszaka égett, hogyha Cezar netán odafent rekedt volna, láthassa legalább: ott vagyunk a közelben, tehát bízhat bennünk. Többnyire virrasztva, kábán vártuk, hogy elteljen az éjszaka. Éjjel 2 órakor felszedelőzködtünk, hogy a derengés már a fal tövében érhesse. A falnál elindultunk a Cezar nyomdokain, s amikor már-már a gerincre értünk volna, lenéztünk a hókúpra. Volt egy kiszögellés rajta, mindjárt a süveg alatt: azon feküdt Cezar mozdulatlan teste.

Fentről csak az látszott, hogy valaki fekszik ott; de mi egy pillanatig se kételkedtünk abban, hogy őt látjuk a hóban. Nincsenek ilyen véletlenek. Hogy nyoma vész a társunknak, s másnak a testét találjuk meg a közelben... Kötéllel ereszkedtünk le a kúp mellett, s a kiszögellés irányában a testig harántoztunk. Nagyon veszélyes helyen feküdt, kitéve a szüntelenül alá-zúduló jégglavináknak, amelyek a kúpot képezték.

Cezar volt.

A jelek szerint már jó ideje halott volt. Szakálla megtelt vastag jégcsapokkal, teste teljesen meg volt meredve. Még annyit láttunk, hogy körülötte a hó alig van besüppedve, ami azt jelenthette, hogy amikor ide leest, már halott volt, körös-körül minden át volt itatva vérrel. Akkor nem nyúltunk hozzá, leereszkedtünk, hogy fényképezőgépet és lapátot hozzunk magunkkal, s másodszor letről kapaszkodtunk fel hozzá. Előtte felnéztünk a kúpra, s megértettük, miért nem láttuk meg 15-én este: a kiszögellés miatt, amely letről nézve egybeolvadt a kúp süvegével!

Arccal feküdt a hóban, megfordítottuk. Elfeketedett, torz arc nézett vissza ránk, homlokán zúzott, mély sebbel. Miközben a jeges havat ástuk, a nagy területet beszívargó vér láttán megállapíthattuk, hogy a seb erőteljes vérzést okozhatott.

Abból, ahogyan feküdt, próbáltunk következtetni a halál körülményeire. Fentről eshetett le, de nem túl magasról, mert öltözete nem volt szakadozott, mint általában hosszabb esések után szokott lenni. Igaz, az oldalvarrások több helyen is felpattantak, ami annak a jele, hogy a test esés közben több kiszögellésbe is ütközött, amelyek erőteljesen feldobálták, de a halál valószínűleg az ütés következtében állt be, az ütés pedig odafent érhetett, egy lezuhanó jégtömb vagy szikladarab képében.

Azt, hogy pontosan mi történt Cezarral, tulajdonképpen sose fogjuk megtudni. A jégfalak, a sziklák hallgatnak. Rajtunk kívül senki se tartózkodott a zónában, hiszen képtelen lett volna hosszabb ideig nyomtalanul leplezni jelenlétét. Azt sem hisszük, hogy Cezar a hókúpra tévedt – ami általában egyenlő a biztos halállal –, mert sose volt meggondolatlan ember. Alpinista és hegymentő tapasztalata kizárja ezt a magyarázatot.

Teljesen le voltunk taglózva, és nem értettünk semmit. Mintha óriási adag idegnyugtatót fecskendezett volna belénk valami láthatatlan kéz, néztünk magunk elé tehetetlenül, és valahogy egyszerre minden mindegy lett. Nem érdekelt tovább a Hegy.

Mi köze ennek a Himalájához? – gyötrődtünk egyre. Hiszen ilyen ostoba módon akárhol el lehet pusztulni, még a városi utcán is, ha a gyanútlan ember fejére esik egy ügyetlen kőműveskézből alázuhanó téglá. Akármelyikünk könnyen elpusztulhatott volna végkimerülésben, a nagy hideg miatt, lavina alatt, hóviharban, s akkor azt mondtuk volna: igen, hát ez a Himalája... De a lezuhanó jég- vagy kődarab ellen gyakorlatilag semmit se tehettünk.

Egész nap tépelődtünk, a lehetőségeket latolgattuk. Vajon megmenthettük volna Cezart? Tegyük fel, rábukkanunk 15-én, és még van pulzusa. Mihez kezdünk vele a nagy vérzés utáni eszméletlen állapotban? Ha nem szállíthatjuk órákon belül kórházba, vagy nem kap azonnali orvosi segítséget, minden erőfeszítés hiábavaló.

Tudtuk és tudjuk, hogy nem vagyunk vétkesek vagy hibásak a halálában, és mégis igen fáj, mégsem könnyű belenyugodni. Odafent s utána még hónapokig az volt az érzésünk, hogy Cezar, ha élne, nagyon haragudna a Hegyre az ostoba balesete miatt, s mi is kezdtük az ő szemével nézni a dolgokat. Nem volt lelki erőnk például elvonulni a sírja fölé, pedig a csúcsra vezető legjobb út – végül is Cezar találta meg – arra kanyarodott, és 12 nap alatt a csúcsra vezetett volna bennünket. De úgy éreztük, hogy a még hátralévő szakasz olyan közönségesen egyszerű, megtételében annyira biztosak voltunk, hogy lemondtunk a továbbvonulásról.

Visszafordultunk.

Akkor, amikor így döntöttünk, tulajdonképpen nem gondoltunk át és nem mérlegeltünk semmit, ösztönösen cselekedtünk, s utólag próbáltuk megmagyarázni tettünk mozgatórugóit.

Megfutottunk volna a küldetéstől? Ezt mi nem tudjuk megítélni. Szívből örvendünk, hogy társaink helyettünk is elvégezték azt, amire indulás előtt közösen vállalkoztunk. Cezar nélkül nekünk már csak az volt a fontos, hogy minél hamarabb tudassuk a többiekkel s az otthoniakkal a történetet, s leadjuk a hivatalos jelentést.

Most, hogy még egyszer átgondoltuk nepáli viszontagságaink sorát, meggyőződésünk: Cezar Vargulescu a lehető legboldogabban halt meg. Mászás közben, a világ legmagasabb hegységében. S talán szenvedni sem maradt ideje.

Május 26-án lett volna 27 esztendő.

A születésnap elmaradt...

*

1985 tavaszán a Himalája a megszokottnál jóval több áldozatot követelt a hegymászó társadalomtól: az akkori expedíciókban részt vevő 60 alpinista közül 8-an költöztek át véglegesen az örök hó és jég birodalmába. Köztük Cezar...

Az első hivatalos román Himalája-expedíció 2003 májusában jutott fel a minden hegymászók álmát jelentő Mount Everestre...

A fehér titok

(Taina Dutescu eltűnésének története)

Taina... Románul a taina: titok. De ez itt most egy nő neve... Rögtön beleszerettem a nevébe.

1.

Még csak hallottam róla, de vágytam megismerni e sosem látott, magát megosztó, életerős nőt, akinek papírra vetett szavaiból annyi érző gondolat, lebegő elmésség és éles megfigyelés sugárzik. Beleszerettem a nehéz időkben is szabadságvágytól feszülő, a dolgokat őszintén nevükön nevező beadványt fogalmazó emberbe. Hódolója lettem a gyermekét méhében hordó, de csapattársait nem hagyó, hegyet mászó asszonynak. Vágytam a vele való találkozást, de félttem is tőle. Attól tartottam, hogy neve sokkal szebb, titokzatosabb lesz, mint a fizikai valója. Végül is engem a szelleme érdekelt, az indulatossága, a lázongása maga. Az esendő emberi csak a kíváncsiságomat csillapíthatta volna.

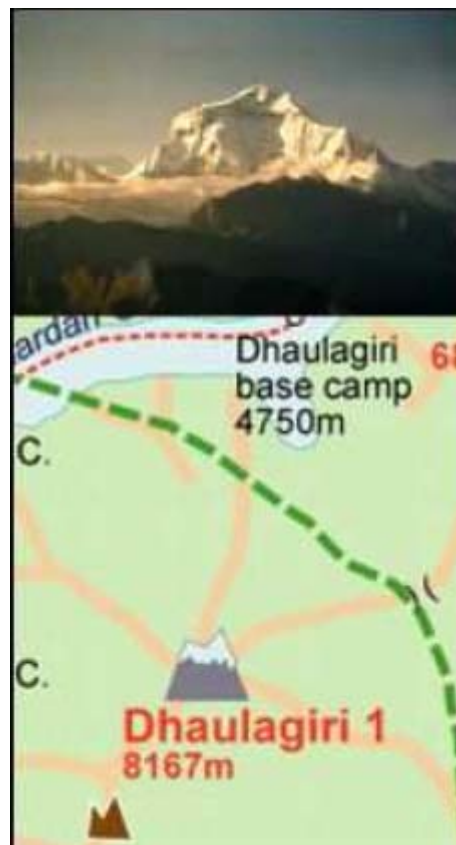
Az ismerkedést nem lehetett sokáig halogatni. Illett őt megismerni: Taina Dutescu Coliban, Románia legjobb női hegymászója. Még csak nem is múlt időben, bár soha többé nem tűnik fel közöttünk. De amit a hegymászásban véghezvitt, az épp úgy fennmarad, mint a hegyek maguk.

Pedig elsősorban nem ritka szép és nehéz túráira, nem a világ által is elismert trófeáira gondolok. Az az anyás aggodalom él bennem Tainából, ahogy a fiatalokat, az utánpótlást szemlélte, ahogy formálásukért próbált meg tenni, sokszor a semmiből varázsolva elő propagandaanyagot, szaktanulmányt, tájékoztató közlőnyt, túraleírást.

Valami különös, nyugtalanító jelenséget gyanítottam személyiségében.

De akkor még csak egy, a hegymászás tisztaságát és biztonságát hevesen védelmező beadványát olvastam, s alatta a nevet: Taina Dutescu Coliban. Férje a román hegymászás élvonalába tartozó Emil Coliban, maga is a versenyalpinizmus esküdt ellensége.

Egy megrendítő hegymászó baleset körülményeinek vizsgálata kapcsán jutottam el hozzájuk, s a sportágat megújítani szándékozó beadványaik segítettek jobban megérteni a hegyi emberek közötti viszonyokat. Azt, hogy miként volt lehetséges, hogy egy országos sziklamászó versenyen, leereszkedés közben, a hirtelen elromló időben – havazásban – néhányan eltévedjenek, kettő pedig közülük reggelre megfagyjon. A vizsgálatból végül regény lett (A bozót), meg is jelent 1989. március 2-án a bukaresti Kriterionnál, s napok alatt híre futott az alpinista társadalomban. Taina mindenáron azt szerette volna, ha a könyv megjelenik románul is. Egy magyar hegymászóval elolvastatta, aki dicshimnuszokat zengett neki az iromány objektivitásáról. A szándékból mégsem lett semmi: jött a romániai rendszerváltás, s hirtelen megsűrűsödött körülöttünk az idő.

Amikor férjével 1985-ben visszatértek az első román Himalája-expedícióról, felkerestem bukaresti otthonában. Heten indultak útnak 1985 tavaszán Kathmanduba, nyáron viszont már csak haton tértek vissza: Cezar, az expedíció fiatal, csupaszív orvosa odaveszett a Hegyen.

Mivel a megszokottnál keményebb időjárás okán és belső feszültségek miatt a csapat kétfelé vált, s a Coliban házaspár Cezarral maradt, a doktor halála annyira megrázta Taináék, hogy nyomban feladták a már-már elért csúcs ostromát. Odahaza, hegymászó körökben egy ideig őket vádolták Cezar haláláért.

Éppen ezért nagyon szerettem volna magnószalagra mondatni velük az expedíció történetét; kötélnek is álltak, és meghívtak lakásukba. Elfogódottan készültem a telefonon előzetesen egyeztetett vendégségbe. A megadott időpontban senki nem volt otthon. Hiába csengettem Taináék 7. emeleti panellházi lakása ajtaján. A sokadik próbálkozás után lenyomtam a kilincset. Az ajtó nyitva volt. A lakásban – egyik szobából nyitottam a másikba – senki. Leültem a nappaliban és a magammal hozott újságba temetkeztem. Fél óra múlva betoppant Emil: ezer bocs, mondta, dolga volt. Tőle tudtam meg: sose zárják kulcsra a lakásajtót. Nincs mit féltetniük, számukra fontosabb, hogy barátaik, szaktársaik bármikor bejussanak és elvehessék azt a szakkönyvet vagy felszerelést, amire szükségük van. Még sose tűnt el a lakásból semmi. Pedig teli van zsúfolva értékes hegymászó kellékkel.

Aztán beállított Taina is, két kezében a családi bevásárlás tömött szatyraival.

Tulajdonképpen akkor következett be a „csalódás”. Szétfoslott bennem az addigi, titokzatos Taina-kép, s helyét átvette a kissé hadaró, jócskán szétszórt, középkorú, enyhén megereszkedett, hízásra hajlamos, örök időkrízisben szenvedő asszony szeleburdi gyerekessége, ösztönös közvetlensége.

Közben csatangolásukból megjöttek a gyerekek is: hol az egyik, hol a másik bukkant fel az ajtóban, majd a vendégasztalra kirakott sósropira rontottak, belemarkoltak és iszkoltak is kifelé a szobából. Taina bosszúsan, de engedékenyen küldte utánuk hangos anyai nemtetszését. Végül betoppant a legnagyobb Coliban gyerek, egy formás, öntudatos kamaszlány, aki kénytelen-kelletlen szárnyai alá vette a rakoncátlan kisebbeket.

Előfordult, hogy haragudtam is Tainára. Hetekig járatott például egy soha el nem készülő kézirat miatt. Amiből legfeljebb csak valamiféle suta interjú-töredék kerekedhetett volna ki, valamilyen fáradt hangú, szokványos lapban. Előkeresem Taina egykori, 1989-ben adott válaszait. Úgy írok ki belőlük néhány passzust, ahogy egy életműhöz nyúlnak, amin már egy vesszőt sem lehet változtatni.

– Tegyük föl, hogy ön semmit sem tud a hegymászásról. Miről olvasna szívesen e furcsa, sajátos életmódot tételező emberi tevékenységgel kapcsolatban?

– Nagyon nehéz elképzelnem, hogy ne legyen semmi közöm az alpinizmushoz. Jó, tegyük fel, mégis úgy van. Arra lennék akkor kíváncsi, hogy ha ennyire kényelmetlen és kockázattal teli tevékenységre adják a fejüket, milyen erő hajtja a hegymászókat? Csakhogy e kíváncsisággal is azt bizonyítanám – az adomabeli erdélyi emberrel szemben, aki a zsiráfot meglátva azt mondja: ilyen állat nincs is! –, hogy mégsem annyira idegen tőlem a hegymászás. Mindenesetre, szívesen vásárolnék a könyvesboltból hegyi túrákról írt kalandokat az alpinista irodalom nagyjaitól (Terray, Bonatti, Desmaison, Messner stb.), illetve romániai hegymászó alapművek újra kiadását (Bucura Dumbrava, Ionel Coman).

– Úgy tudom, évtizedek óta rendszeresen túranaplókat vezet, amelyekből nem egy érdekesítő könyvre, útleírásra bőven telne. Készül-e valami hasonló Taina Dutescu Coliban „titkos” műhelyében?

– Állandó időkrízisben élek, felét sem valósítom meg annak, amit eltervezek. Valahányszor a családban egyikünknek a körmére ég a gyertya, csak felemeljük a két kezünket és elrikkantjuk magunkat: „Bolondokháza”!... De azért készen áll egy könyvem az Alpokban tett mászóútjaimról. Sok félig megírt anyag gyűlt már egybe alaszakai és kaukázusi mászóútjaimról is, s most dolgozom a Himalája-expedícióról szóló könyvön. Ha elkészülök vele, hazai hegymászó történetekkel folytatnám a sort. Hogy mindebből mikor lesz közhasznú olvasmány, fogalmam sincs. Ha kiadói fejjel gondolkoznék, azt mondanám: ez a hölgy nem kimondottan a világ legjobb alpinistája, s mert léteznek világ bajnok úszónőink, akikről még nem írtak könyvet, még nyugodtan várhat. Hát... várok...

2.

1989 után Emil a romániai hegymászószövetség szakvezetője lett, magáncéget alapított. Úgy tűnt, a hegymászók előtt kinyílt a világ.

1992 tavaszán Taina, aki továbbra is a bukaresti tudományegyetemen dolgozott és angol nyelvet tanított, Sanda Isaila (Miorlau) mászótársával, vele egyidős hegymászónővel minden különösebb hírverést mellőzve, csöndben nekivágott a 8172 méteres Fehér Hegynek (egyéb ismert nevei még: Dhaulagiri, Viharok Hegye, Istenek Trónusa). Akkoriban nyolcezer méter fölé román hegymászó még nem tette lábát, ráadásul a két hölgy bármiféle állami támogatás nélkül, magánpénzből, minden garast a fogukhoz verve vágott neki a rég vágyott álomútnak. S mivel a Himalájában csak májusban vagy szeptemberben lehet viszonylag biztonságosan mászni, a többi idő a tomboló viharé (ami nem jelenti azt, hogy a jelzett két hónapban kötelezően jó idő vár az alpinistákra), Tainának úgy vélték: a május elegendő lesz arra, hogy meghódítsák a fehér mellett amúgy „gyilkosnak” is titulált csúcst, számos becsvágyó expedíció rideg, életfogytiglani temetőjét.

A csúcs megmászásának gondolata 1949-ben merült fel alpinista körökben. Az első rohamot a franciák indították Maurice Herzog vezetésével (1950), de az útvonal helytelen megválasztása miatt retirálniuk kellett. Kárpótlásul az elmaradt győzelemért, még abban az évben Herzogék megmásztak egy másik nyolcezerest, a szomszédban magasodó Annapurnát.

1953-ban, miközben Edmund Hillary és Tenzing Norgay elsőként jutnak fel a világ tetejére (május 29), meghódítva a Mount Everestet, egy svájci expedíció próbálkozott meghódítani a Fehér Hegyet. De a hirtelen viharok kitörése miatt ők is meghátráltak. Egy évre rá argentinok kísérelték meg a csúcs ostromát, s mindössze négy órányira a csúcstól, mintegy 7 ezer méteren kellett feladniuk a harcot a gyakori viharok és az expedíciót vezető F. Ibanez súlyos állapota miatt; az illető nem sokra rá meghalt fagyási sérüléseibe a katmandui kórházban.

1955-ben német-svájci expedíció hátrált meg 7400 méternyi magasságból. 1956-ban újra argentinok kaptak mászóengedélyt, de a hamarabb kitört monszun miatt csak 7 ezer méterig jutottak. 1958-ban kis létszámú svájci expedíció kíséri meg a lehetetlent. Német tagja, Detlef egy serpával 7600 méterig jut, s mert fényképezni akar, lehúzza a kesztyűit. Ujjai pillanatok alatt elfagynak, vissza kell fordulniuk. Szerencséje van: megússza ujjai amputálását.

Még egy év eltelik, s akkor az osztrákok kapnak csúcsgengedélyt. Új útvonalat választanak, korábban indulnak útnak. Vezetőjük Fritz Moravetz, s csapatát a legjobb alpinistákból válogatta össze. Minden a legjobban ment, de akkor az expedíció egyik tagja – áthágva a legfontosabb szabályokat – a többiek tudta nélkül, egyedül elhagyta a tábort és belezuhant egy hófödt gleccserszakadékba. Mire megtalálták, már megfagyott, s a helyszínen temették el. Kitört a vihar, s Karl Preinert és Pasza Dava serpát 7800 méterről kényszerítette vissza. Az expedíció meghátrált, de levonuláskor még utánuk „rúgott” a hegy: három serpát hólavina sodort magával.

1960-ban váratlanul beköszönt a siker: a Dhaulagiri megadta magát a Max Eiselin vezette nemzetközi expedíciónak. Nagy segítséget jelentett egy Jeti nevű kisrepülőgép, amely a 15

tonnányi felszerelést 5300 méterig felszállította. Május 13-án hatan indultak a legfelső táborhelyről, a Viharok Táborából (7800 m) a végső rohamra. Mindannyian szerencsésen a csúcsra jutottak, majd egy napra rá újabb páros kapaszkodott fel az Istenek Trónusára.

3.

Taina a Fehér Hegyen is túranaplót vezetett, amelynek néhány lapját hazaküldte közlés céljából. A négy ízben érkező tudósításai megjelentek a bukaresti Cotidianulban, majd rövidítve és magyar nyelven a Romániai Magyar Szó Szabad szombat c. mellékletében.

Tatopani, 1992. ápr. 20.

Útközben alkalom adódott az írásra. Három napi járásra vagyunk Pocharától. Menet-tervünk: 1. Pochara-Chandrakot (teherautóval)-Tirke Dunga; 2. Tirke Dunga-Gorapani (2895); 3. Gorapani-Tatopani. Holnap Kalpani felé húzunk el és holnapután Tucuche Marphába. Négy és fél napig tart az út, de hatot fizetünk.

Kunga és/vagy a Turisztikai Minisztérium nyakunkba varrt egy szirdárt... Tetszik nekem és elégedetten nyugtázom első benyomásom helyességét. Felügyel a teherhordók menetére (azon kívül, hogy néha-néha rájuk mosolygok, semmi dolgom velük), alvóhelyet keres, szükség esetén főz is. Azt hiszem, jól fogna neki egy kis hírverés, én pedig nem fogom útját állni, sőt, ha a kötelékeim kitartanak, segíteni is fogom. Járt már a Dhaulagiri alaptáborában és jól beszéli az angolt...

... Hivatalosan a következőképpen áll a szénánk: elnevezésünk Romanian Himalayan Expedition to Dhaulagiri I, spring season 1992 Route: NE Face. A röhej az, hogy a Siberian-German Expe csavargóinak engedélye a nyugati falra szól, de ők is az észak-keletinek mennek...

... Megöregedtem. Mindegyre hazagondolok. De talán, ha összeszorítom a fogam, és kivárok, ahogy közelebb jutunk a hegyhez, elmúlik ez az érzés...

Ma „jó reggel” helyett a mi szirdárunk (Ang Kagi) azzal költött Shorepaniban (reggeli ötkor), hogy: „Madame, Dhaulagiri!”

Kipattantam az ágyamból és csakugyan: a hajnali fényen áttetszett az „Öreg”, a pirosuló rododendronok csúcsa felett....

... Tegnap délután öt körül értünk Marphába, és a Bhakti Guest House-ban ütöttünk tanyát. Bhakti e háza két szempontból is rendkívüli.

Először is itt száll meg minden expedíció, aki a Dhaulagirit erről az oldalról készül megmászni. E célból az egyik emeleten expedíciós szobát (expedition room) rendeztek be – hatalmas szoba ez priccsel, vagy két ággyal, asztalokkal stb. –, a bejáraton ez áll: „Mind your head”. (Az ajtó rendkívül alacsony, két 75 cm széles és vagy 5 cm vastag, okkerszínűre festett rododendron rétegből áll – akárcsak az agyagból vert küszöb és az oszlopok egy része.) Az expedition room-ból az expedition deposit room-ba jutni – egy belső térleválasztón át (ugyancsak fehér és sárga), ahol az ember (az expedíció) a poggyászát tartja, és ahol nyugodtan tehet-vehet, kimoshatja a zsákjába ömlött mézet, átpakol ezt-azt, ilyesmi.

Másodszor, Bhakti háza, amely az apjái s korábban a nagyapjái volt, a tibeti építészet remeke, ami egy építésznek a csoda és a lidércnyomás közötti állapottal ér fel. Egy chilei fickó, aki szerencsétlenségére vérbeli építész, amilyen bambán viselkedett eddig, most tágranyílt szemekkel és leesett állal járkal a „házban”.

Mint mondtam, az expedíciós szobát az egyik emeleten rendezték be. Ne kérdezd, melyiken. A marphai főutcából ugyanis, amely keskeny, kőtömbök keresztezte árok, alatta jókora és áttetsző csillámfalak között csörgedező erecske, odafent meg alig látszik az ég, egy hátsó udvarba léphetünk: oszlopok, szalma, lépcsők, farakások, virágcserepek mindenütt, s már feldereng valami a házból is.

Felmászunk néhány, térdünket verdeső lépcsőfokon (felfelé mászni még megy valahogy, de izomlással lefelé mászni: jaj nekünk!), majd egy teraszra érünk, ahonnan az expedíciós szoba és a többi helyiség nyílik. Mintha látnánk a tetőt is, ahová tönkféleség, egy kivájt cédrusból készült lépcső visz. Miorlau, a maga lehetetlen macskatermészetével fölkapaszkodott megtapasztalni, milyen érzés a tetőn tartózkodni, és kiabálni kezdett. Magam is utána másztam, majd egy agyaggal tapasztott teraszra értem, ahonnan néhány lépcsőfok után farakásokkal és kockakövekkel kirakott ösvény vezetett egy... kapuhoz! A kapu mellett, egy ablakban meghallottunk valamit, de nem hittiünk mindjárt a fülinknek. Abban a pillanatban megjelent az aggodalmas Puspa, aki azt hitte, az árnyékszékét keressük. Kinyitotta a leláncolt kaput és egy óriási, szalmával behintett udvarba vezetett minket, ahol néhány borjú bőgött – ekként győződöttünk meg arról, hogy a harmadik emeleti ablakból hallottak nem csak a képzeletünkben éltek. Az udvarból ugyanis egy újabb tetőre lehetet kimászni, ahonnan a környékre látni: kiégett hegygerincek, zöld lankák, s Kali Gandaki felé, a folyón túl az Annapurna jónéhány csúcsa, magasba törő, keskeny imazászlók között. Arról a tetőről... folytassam-e?

Valahogy így reménykedünk abban, hogy egyszer a Dhaulagirira érünk...”

4.

1993-ban, egy év elteltével már bizonyossá vált, hogy a két hölgy immár sose tér vissza. Sok neves és névtelen havasi sír között az övék is megfér.

Emil azóta sem tudott belenyugodni abba, hogy felesége valahol a Himalája örök hótakarója alatt, merevvé fagyva alussza örök álmát. Évről évre megpróbált egy-egy expedíciót rávenni, hogy Tainák holttestét is felderítsék, sőt, egy utazás erejéig maga is a helyszínre merészkedett, de a Dhaulagiri mostanig néma maradt.

Taina azóta is hiány az életünkben, de gondolataimban egyre csodásabb. Ha elég pénzem lenne, talán én is elmennék megkeresni...

Egyelőre csak versben tudtam „utolérni”...

Ágyvetés

In memoriam Taina Dutescu Coliban

1

*patakzó nevetés a távoli hegycsúcs alól
derékig hóban az ember épp hogy araszol
most lónyihogás kecskemekegés repülőzúgás lett a nevetésből
besötétül az ég és a föld is kinyílik végül
minden megtörténhet e percben és sehol semmi reménység
szomjúság tikkasztja mikor már nem kínozza éhség
vihar zúgása tépi szaggatja hagymázás álmát
annyiféle alakzatot lát mikor már semmit sem lát
tudja hogy vége lesz de melege van de fáradt
még pihen kissé csak azután vet ágyat*

ágyamat megvetettem
pihenj meg életemben
bár ülnöm is lehetne
ki lebeg itt hebegve
gumimatracom lenne
míg felfújom szelelve
a széllel sose szembe
cammogva jó a medve
bőgő motor a kedve
imbolygó képkeretbe
fölöttünk elmerengve
a kutya nézi hallja
félelmét meg ne vallja
a ritmus gyorsul még légzem
kezem csupa rongy vérzem
bajtárs eredj a tűz után
oly rövid ma a délután
eressz el szél kushadj vihar
ne játssz szívem labdáival
felkapva homokot követ
légy égen úszó jajsziget
míg megyek utánad a szóval
a jóval a vigasztalóval
szívdübbögésű zeneszóval
feszülő fojtogató lasszóval

2006. 10. 29.

IL-62-n, fejhallgatóval

(Köble Ferenc rádiótávírdász története)

Az IL-62-es fedélzetén

Akivel az alábbi, nem mindennapi kalandok megestek, 1948-ban született a Fehér megyei Torockószentgyörgyön. Iskoláit Kolozsváron végezte, majd a katonaság elvégzése után rádiótávírdász lett a helyi reptéren. 1972-ben Bukarestbe költözött, s éveken át a TAROM nemzetközi járatain teljesített rádiótávírdászati szolgálatot. Az alábbi vallomást felkérésünkre mondotta tollba a nyolcvanas évek elején azzal a szándékkal, hogy megossza velünk a hivatásból világgjáró ember sajátos élményeit. Köble Ferenc a romániai rendszerváltás előtt Svédországba telepedett, menekültként.

Madártávlatú országjárás

Három éven át tevékenykedtem IL 14-esen mint belföldi járatú rádiótávírdász. Beutaztam az ország összes polgári repülőtereit, s talán ez volt a legszebb periódus, amikor annyira tetszett az, amit csináltam, hogy sokszor valósággal énekeltem örömben odafent. Elég erős zaj volt a fülkében, nyugodtan dudorászhattam, nem zavarta a pilótákat, meg se hallották. Olyan boldogság volt a szép hegyeink fölött repülni, amikor a látási viszonyok tökéletesek, meg voltam elégedve a szakmámmal, a keresettel s talán boldogabb voltam, mint most.

Igaz, életemben sosem voltam valami nagy turista, de azért édesapám sofőrségének köszönhetően, mondhatni, bejártam az egész országot. A kolozsvári iskolák minden nyáron szerveztek országjáró körutakat, sokat hívták apámat vezetni, ő pedig magával vitt engem is. Mondhatom, hogy Észak-Moldvát és Szatmár környékét leszámítva, bejártam az országot a Vas-kaputól a tengerig, a Békás-szorostól a Zsil völgyéig, s ráadásul nem egyszer, hanem sokszor.

A szakképesítő tanfolyamon rendszeresen bővítették földrajzi ismereteinket, kellett tudnunk a belföldi járatok útjába eső vidékek földrajzi nevezetességeit, hiszen a legénység minden tagjának kötelező a repülés közbeni helyzetfelismerés. Ez az igény azzal magyarázható, hogy

régebben, amikor a rádiókapcsolat még nehezkesebb volt repülők és irányítók között, s a gépeken nem létezett időjárási radar sem, ami képernyőn jelzi a villamossággal telítődött felhőket, elindulás előtt csak nagy vonalakban tájékoztatták a pilótákat az útvonal időjárási viszonyairól, s menet közben nekik kellett minden helyzetben eligazodniuk. Ma ez már nem probléma, minden gépen létezik fedélzeti radar, aminek a képernyőjén idejében látható – s így kikerülhető! – minden veszélyes zóna, de azért a földrajzot továbbra is tudnunk kell. És ez nem is baj, mert az érdeklődésem megvan az iránt, amit a repülőről láthatunk. Egy-egy nap-nyugta vagy napkelte, amire a pilóta azt mondta, hogy né, milyen érdekes vagy milyen csodálatos, azonnal és minden alkalommal felkeltette a figyelmemet. Néha voltak olyan látási viszonyok, hogy 300-400 km-re is elláttunk. Máskor meg esti repülésnél már Brassó fölött látni lehetett Ploiesti fényeit. Igen érdekes volt továbbá a Bilea-tó, a Transzfogaras fentről, meg az argesi víztározó...

Ha naponta többször repültünk, a figyelmünk is lassan elfáradt. Mikor például két járatnál többet tettünk meg egyetlen napon, utána úgy éreztem magom, mintha kicsavartak volna. Felszállás előtt még az utasoknál is korábban, azaz másfél-két órával hamarabb érkezünk a reptérre. Ha meteorológiai okokból késik az indulás, ami beletelhet még 2 órába, akkor mi már 4 órát ráhajtottunk a munkanapból, de még nem jártunk semerre. Az út további egy óra átlagban, utána még egy óra pihenés, a visszaút szintén egy óra, tehát mire visszaértünk, eltelt hét kerek óra, s még csak alig egyszer fordultunk. Persze ez nem mindig történik így, de az törvényszerű, hogy két járat között nincs időnk hazamenni pihenni, azt a holtidőt a repülőtéren töltjük, s mire végeztünk, utolért a délután 6 óra is.

Idővel a belföldi járatokon jobbnak bizonyulókat átirányították az IL 18-asokra, amelyek akkoriban csak a külföldet járták. Három hónap elméleti s ugyanannyi gyakorlati tanfolyam után magam is nemzetközi járatra kerültem.

Zárójelben jegyzem meg: a rádiótávírdászi szakmának lassan leáldozóban, nálunk már csak az IL 62-n és az IL 18-on vannak távírdászok. De pl. a szintén orosz gyártmányú TU 154-en már a pilóták látják el a mi feladatainkat is. Ez azzal magyarázható, hogy az utóbbi középható-sugarú gép, s nem száll olyan messzire, ahonnan esetleg csak rádiós szakember léphet kapcsolatba az itthoniakkal. Az IL 62-es viszont hosszú távra készült, s 6000 km távolságból sok esetben könnyebb Bukaresttel a kapcsolatot távírón keresztül felvenni, mint fóniában. Számos olyan esetünk volt, amikor azzal, hogy rádiótávírdász volt a gépen, komoly kiadásoktól mentesítettük a légitársaságot. Elromlott messze a gép, fóniában nem tudtunk érthetően kommunikálni, morze segítségével léptünk kapcsolatba a bukaresti mérnökökkel, szakemberekkel, természetesen földi kollégáink révén, s a távolból szaktanácsokat kaptunk, mivel is próbálkozzunk, s az akció rendszerint sikerrel végződött. Ha nem tudtunk volna értekezni, külön gépet kellett volna akkora távolságra elküldeni, szakemberekkel a fedélzetén.

Első külföldi utamra 1976-ban került sor. Düsseldorfba mentünk...

Felülről a világ

Valahányszor egy repülő olyan helyre ér, ahol még nem járt, a szokás szerint egy onnan származó kódarabot kell a szájába tennie, s szerencséje lesz. Düsseldorfban csak másfél órát ültünk, végigsétáltunk a reptér épületén, szétnéztünk az üzletekben, majd visszatértünk Konstancára, mert turistákat hoztunk-vittünk a tengerpartról, illetve a tengerpartra. Parancsnokunk, egy roppant művelt, kedves ember a parkírozóhely egyik sarkából szerzett holmi kódarabot, azt lemosták, ráírták a dátumot, a járat menetirányát, valamennyien aláírták, s mire földet értünk, el is készült a háromszakaszos versike, amit a pilóta a tiszteletemre költött. A szállodánk éttermében aztán a „díszebédet” is elfogyasztottuk...

De ez még csak amolyan kóstoló volt. Az első kimaradásos külföldi utam Elefántcsontpartra, Abidjanba szolt, ahol kb. 3 napot maradhattam volna. Sajnos, az időpont egybeesett a tízéves érettségi találkozómmal, s gondolkodás nélkül lemondtam az utat. Reméltem, lesz még alkalmam eljutni oda, de milyen a sors iróniája, sokfelé jártam az évek során, ott viszont azóta se.

Előbb, persze, a repülőből ismerkedtem a világgal. Nappal például, ha szép az idő, jól látszik minden repülőtér körüli városrész. A központot nemigen repüljük át soha, de leszállás közben messzire ellátni a városok felett. Bármelyik párizsi reptérre ereszkedünk le, nagyon szépen kiugrik az Eiffel-torony. Általában a tévétornyok éjjel-nappal kimagaslanak a tájból, s ugyanez mondható el például az Etnáról, amit sokszor láttam füstölögni. Valahányszor Afrika északi részén lévő országba megyünk, utunk a tűzhányó mellett vezet el. Van, amikor csak csöndesen pipál, máskor meg a füstoszlop bizony felszáll a hegy fölé, jó 1000-1500 méterrel. Egyszer olvastuk az újságban, hogy 1-2 héttel azelőtt kitört az Etna, s mivel épp arra repültünk, próbáltuk fentről kilesni, van-e valamilyen változás a tájban, de nem vettünk észre semmi különöset abból a magasságból.

Egy időben Bukarestből mentünk Karachiba – utasként, Moszkván keresztül –, hogy a gépet pihenten vigyük Karachiból Pekingbe. Moszkvából menet a gép átrepül a Kaukázus fölött. Elkaptuk vagy kétszer éjjel is, teliholdkor a látványt, az egész hegyvonulat halványsárga fényben izzott, a hó csak úgy szikrázott, azóta se tudom, mihez hasonlítsam azt a szépséget és fenséget. Lenyűgöző, mennyire nagy volt a hegy odafentről is. A hidegéből, persze, a repülőben mit sem érezni, bent olyan a hőmérséklet, amelyet az utas kíván, de azért megfordult néhányszor a fejemben, mi történne, ha a gépnek hirtelen kényszerleszálláshoz kellene folyamodnia. Ilyenkor elhessegettem a gondolatot, remélvén, hogy ez nem következik be. Mert egy ekkora hegyvonulat fölött semmilyen kényszerleszállás nem végződne jól. Egyszerűen a pilótának nem lenne hova letennie a gépet. Persze én jól tudom, hogy a repülőnek, amivel megyünk, van négy motorja, s ha valami történik, repül hárommal, sőt kettővel is. Bízom ugyanakkor a pilótában is, meg abban, hogy a repülőkön általában minden szerkezetből van egy tartalék, a létfontosságúakból pedig 2-3 is. Ha elromlik az egyik, ott a másik, ha az is, akkor ott a harmadik. Ahhoz tehát, hogy egy repülőgép magasságot veszítsen, előtte még sok mindennek kell elromolnia, van tehát idő és lehetőség kiküszöbölni a hibákat.

Szeretem felülről elnézni a tengereket, az óceánt, a hullámverést. Amikor az Amerikai Egyesült Államokba repülünk, a földrészt Kanada déli része felől közelítjük meg, s látszik, hogy a parttól sok kilométerre télen be van fagyva az óceán. Első pillantásra az a benyomás, hogy csak hullámverés az egész, mert olyan szemcsés, fehéres, habzó. Ahogy közeledünk a partokhoz, a jég mind összefüggőbb lesz... Útjaink nemegyszer keresztezik a hajók útvonalait. Az óceánjárók a magasból apró játékszerek, lassan cammognak a hullámokon, s mintegy 2-3 kilométerre még látszik a maguk után húzott csíkjuk. Sokat nem szoktunk egyszerre észlelni, 2-3 a legtöbb, ami 150-200 kilométeres körzetben észrevehető.

Minél többször repül az ember Európa fölött, annál közönségesebbé válik az ablakon át látható táj. Düsseldorf felé például már nemigen van mit néznom, de ha Bangkokba szólít a kötelesség, akkor kíváncsian meresztem a szemem. Ott a növényzet is lényegesen különbözik az európaiótól. Mocsarasabb, zöldebb a föld az év minden szakában. Nálunk a természet észrevehetően sápadtabb, mint a tenger, az óceán szomszédságában. Északon például egészen harsogó zöld a fű, a fa, Finnországban csodás színeket lehet látni, nálunk olyat inkább a magas hegyek produkálnak, ahol sokat esik az eső.

Utazás közben

Ide-oda utazásaink természetesen nem felhőtlen, dologtalan kiruccanások a nagyvilágba. Repülés közben a gép személyzete keményen dolgozik, végzi mindenki a maga feladatát a parancsnok irányítása alatt. Minden, amit rádión mondok vagy közvetítek, az a parancsnok jóváhagyásával történik, tehát a saját fejemtől nem határozhatok semmit.

A rádiótávírdász tulajdonképpen a parancsnok munkáját könnyíti azzal, hogy a légikommunikáció bonyodalmaait leveszi a válláról, úgy is marad neki gondja elég. A valóságban ez úgy történik, hogy tartom a rádiókapcsolatot, s nagyjából tudom már, mit kell különböző helyzetekben válaszolnom, ne zaklassam állandóan a parancsnokot utasításokért. Egy 8-10 órás úton például 2-3 alkalom ha adódik, amikor tanácskoznunk kell. Elég néha egy bólintás, vagy egy intés, hogy nem... Megkérdik például a földről, fel tudnánk-e szállni 11 ezer méter magasságba? Ezt fejből nem tudhatom, s a parancsnok se képes egyből rávágni, neki kell kiszámítania a fenti hőmérséklet és a repülő megterhelése közötti összefüggés alapján, hogy lehet-e szó egyáltalán egy ilyen manőverről? A megterhelés viszont függ a felvett üzemanyag-mennyiségtől, attól, hogy a gép mennyi ideje van a levegőben s mennyi hasznos teher található a fedélzetén.

A parancsnok általában rengeteget kell hogy tudjon. Néha elgondolom, ha sikerült volna a pilótaiskolába jutnom, ilyen ügyes, mint egy-egy fiatal parancsnok, biztosan nem lettem volna. Nemegyszer egy-egy leszállást olyan nehéz és kritikus körülmények között hajtanak végre, simán és zökkenőmentesen, mintha mi sem történné. Ilyenkor valósággal libabőrözik a karom, a hátam az örömtől, hogy az illető pilóta, bár velem egykorú, mennyire felkészült és ügyes tud lenni. Ilyen esetben, szokás szerint egy-egy szép földre szállást az utasok tapssal köszöntenek.

Mindenképpen el kell ismerni: minden fel- és leszállásnál kizárólag a parancsnoké az érdem, a mi konkrét hozzájárulásunk e két legfontosabb művelethez szinte semmi.

Ennek ellenére, sosem unatkozom felszállás előtt. Mielőtt a motorokat beindítanák, a rádiós-nak biztosítania kell a pilóta számára a legutolsó, telefonon beszerzett meteorológiai adatokat. A legtöbb repülőtéren külön hullámhossz működik, amin automatikusan és megállás nélkül közlik a szél irányát, másodpercenkénti sebességét, a látótávolságot. Otopeni-en például a felszálló-pálya végén áll egy kis megfigyelő pont, ami a röptér és a környék pillanatnyi időjárási viszonyait regisztrálja... Ezeket az adatokat szolgáltatjuk a parancsnoknak. Ugyanezen a hullámhosszon közlik azt is, mely irányból szállunk fel, s megnevezik az esetlegesen nem működő repülőtéri berendezéseket (generáljavítás, egy-egy véletlen hibásodás stb. miatt).

Szintén rám hárul a beindulás előtt a gép egész elektromos berendezés-hálózatának ellenőrzése, hogy mind a rádiós, mind az elektromos rész tökéletesen működőképes legyen. Ez az ellenőrzés azután történik a rádiós részéről, miután a röptéri ellenőrző csoport megvizsgálta a gép működésének paramétereit. Nekem tehát be kell kapcsolnom utánuk mindazokat a részeket, amik elektromossággal látják el a gépet, valamint a gépen lévő berendezéseket. Eközben is a rádiókapcsolatot tartjuk, majd kezdetét veszi a gurulás a felszállópályához. Ezalatt vannak bizonyos kötelező biztonsági listák, amelyek tételeit egyenként sorra kell venni, miközben a legénység minden tagja visszaigazolja a ráeső tételek működését és állapotát. A gurulás közben tehát műszaki próbák folynak, mert nem elég, hogy be van írva a vizsgálati naplóba: „a fékek jók”. Felszállás előtt minden pilóta kötelezően kipróbálja a fékeket. Én tehát olvasom rádióba a listáról, hogy „fékek”, s hallom a konfirmálást, hogy „jók”. S így tovább, minden tétellel...

Aki utazott repülőgéppel, az tudja, hogy a felszállás pillanata előtt létezik egy rövid megtorpanás, mialatt a repülőgép egy helyben járhatja a motorjait. Ezalatt folyik az ellenőrzések utolsó szakasza, míg a motor eléri a szükséges paramétereket. Szükség esetén még kérhetünk 1-2 percet, amíg minden nagyon pontosan, precízen működik.

Következik a felszállás, a toronyból engedélyt kapunk a műveletre, még egyszer elismétlik a szélerősséget, majd a gép vágtaiba kezd.

Ilyenkor az a dolgom, hogy mindent, amit a repülésirányítók mondanak, meg kell ismételniem, hogy elkerüljük a félrehallásokat és félreértéseket. Ezért aztán minden repülőtéren minden beszélgetést rögzítenek s több ideig megőriznek. Ugyanakkor a repülőn is van e célt szolgáló magnetofon. Nekem ráadásul van egy fedélzeti naplóm is, amibe a Q-kód nevezetű nemzetközi rövidítés-rendszerrel mindent be kell vezetnem, ami elhangzik.

Ebből is látszik, hogy miközben a repülőgép utasa nyugodtan konstatálja, mily szerencsésen felszálltunk, számára tehát akkor kezdődik valójában az utazás, mi már egy igen nehéz és fontos mozzanaton átestünk. Utána egy darabig nyugodtan és megérdemelten lazíthatunk. Persze a fejhallgató állandóan rajtam marad, s eközben a hullámhosszakot váltom; attól függően, hogy pl. a repülőtér környékén vagy az útvonalon milyen irányító szervvel vagyunk kapcsolatban, esetleg milyen országokon és országrészekeken repülünk át. A kérdéses hullámhosszok szerepelnek a repülés térképeken, ezenkívül, amikor egyik repülésirányító szerv a másiknak átad, mindig bemondja a váltandó hullámhossz adatát. Mi pedig a fedélzetről a biztonság kedvéért megismételjük nekik. Mivel az irányítók odalentről bármikor hívhatják a gépet, állandóan fejemen a kagyló. Amíg ez a fülelés UKW-n – ultrarövid hullámon – történik, addig nincs baj, mert az adás tökéletesen alapzaj nélküli. Ámde előfordul, hogy egyes országokban nincsenek elég közel egymáshoz UKW-adók beállítva, s ilyenkor a nagyobb hatósugarú rövidhullámmal dolgoznak, amelyen viszont állandó kemény alapzaj hallható, s ha a hallgató a fülembé csicsereg mintegy 5-6 órán át, sőt néha többet is, akkor biztos, hogy amikor leveszem a fejemről a szerszámat, forog velem a világ.

A hallgatózáson kívül vannak aztán valódi rádiós „események” is útközben. Mielőtt átlépnénk egy-egy ország határát, engedélyt kell kérnünk az illető ország repülésirányító szervétől, hogy beléphessünk a légterébe. Előfordul olykor, hogy a nagy távolság s a légköri viszonyok miatt nem tudok idejében kapcsolatba lépni a földdel, s hiába próbálkozom, az illető állomás nem hall bennünket. Ilyen esetben a körzetben tartózkodó repülők kisegítik egymást. Ha például Pekinggel kell beszélnem, s ő engem nem hall, viszont hallom, hogy egy másik repülő vidáman beszélget Pekinggel, akkor én megkérem az illető repülőt, továbbítsa a földi állomáshoz a mondanivalómat, s a pekingi confirmálást ugyancsak rajta keresztül kapom meg. Ezt úgy hívjuk, hogy közvetítő vagy relay. A repülősök általában is szívesen segítenek egymáson. Valahányszor egy-egy ilyen akcióra kerül sor, a végén „boldog leszállást” – happy landing! – kívánunk egymásnak.

Máskor a légörvények jelzésében játszik fontos szerepet a repülés szolidaritás. A repülők ugyanis jelzik az irányító szerveknek a légörvények erősségét és helyzetét. Ha sok ideig eltart ez a kellemetlen rázás, a gép kérhet magasságváltoztatást, hiszen a légifolyosókat engedély nélkül tilos elhagyni. Tegyük fel, 8 ezer méteren repülünk, légörvények vannak, s kérjük a földet, engedélyezze a 10 ezer méter magasságot. Ha ilyenkor 10 ezer méteren van egy másik repülő, és bejelzi nekünk, hogy odafent ugyanolyan vagy még erősebb az örvénylelés, akkor kisegített minket, nem tesszük meg hiába az emelkedést, s ha a földi domborzat engedi, kérhetjük az alacsonyabbra szállást. A földi állomás mindezt hallja, s megadja az engedélyt.

Turistaként – a következő járatig

A mi kikapcsolódásunk külföldön tulajdonképpen kényszerpihenő, s a fél naptól több napi ott-tartózkodásig terjed, attól függően, hogy a légitársaságunknak mikor van a következő járata visszafelé.

Az elején, amikor még jóformán semerre sem jártam, valósággal ki voltam éhezve a látnivalóra, s elsősorban a kb. egyhetes távollétek tetszettek jobban. De miután már vagy tízszer sikerült megfordulnom New Yorkban, ha most kellene választanom egy 7 napos és egy 3 napos ott-tartózkodás között, habozás nélkül a rövidebbet választanám, Amikor a környezet kezd megszokottá lenni odakint, nyomasztóan sok tud lenni az a hét nap. Látnivaló mindig akad, de tudom, hogy még lesz utam arrafelé, s ezért kényelmesen beosztom az időmet.

Utazásunk közben elég sok a holtidő. Amikor megérkezünk valahová, olykor két és fél-három óra is eltelik, amíg elszabadulunk a repülőtérrel. Legtöbbször délután érkezünk, hiszen a járatok nagy része reggel indul, s a napból fennmaradó pár óra már nemigen jó semmire. Mivel nekem a repülés a mesterségem, s aznap már utaztam vagy 8 órát, arra kell gondolnom, hogy minél jobban kipihenjem magam, így hát nem sok kedvem van mindjárt sétafikálni. A látnivaló nem fut el, ha elhagyom másnapra. Az első estén közösen megvacsorázunk, elbeszélgetünk, lepihenünk. Igen ám, de pl. Pekingben előfordul, hogy lefekszünk, kialusszuk a 8 óránkat, viszont amikor felébredünk, ott még éjjeli három van. Visszaaludni nem tudunk, csak forgolódunk álmatlanul az ágyban, reménykedve, hogy mégis csak visszaalszunk.

Másnap reggel felkerekedünk a városba, csoportosan, megegyezünk, ki merre megy, mert az ember biztonságosabban jár többedmagával, bármi történjék idegenben, legalább nem vagyunk egyedül.

Egyik legemlékezetesebb utam ez első new york-i utazásom volt. Megbízatásunk szerint Amszterdamból kellett átvinnünk a gépet az Óceánon, kipihenten, ehhez viszont előre oda kellett utaznunk. Bukarestből Brüsszelbe mentünk, mert addig volt TAROM-járat, ott körülnéztünk kissé s estefelé felültünk egy Amszterdam felé tartó vonatra. Volt mit látni, főként a végeérhetetlen tulipánföldeken, ahol mindenféle színárnyalat jelen volt ipari mennyiségben, a halvány sárgától a majdnem feketéig. Sok tulipánhagymát exportálnak a hollandok, meg friss virágot is, gyors szállítással sikerül nekik sok helyre eljuttatni a könnyen romló terméket. Nem beszélek most az olyan látnivalókról, mint tehéncsordák sokasága meg a szélmalomok...

Amszterdamban felültem egy sétahajóra, amely mintegy három óra alatt bejárta a várost átszelő tengeri csatornákat. Beszállás előtt egy magánfényképész kérdés nélkül felvételt készített mindenkiről, s mire kikötöttünk, egy táblára ki voltak akasztva a kész pillanatfelvételek. Aki akarta, megvette, s a turisták általában akarták, hát én is megvettem a saját képeimet. Kifizetődő volt ez a hajókázás, mert alaposan megnézhettem az egész várost. A csatorna vize olyan tiszta, hogy egyes kollégáim halat is fogtak benne. Ugyanitt néztük meg Madame Tussaud híres panoptikumának amszterdami részlegét, a fényképész mese itt is megismétlődött. Városnézéssel telt el a három nap, majd megérkezett a repülők, amelyet New Yorkba kellett vinnünk. Minden simán ment, a látási viszonyok viszonylag jók voltak, semmi rendkívüli nem történt az úton. Izgatottan néztem a távolban feltűnő felhőkarcolókat, a Manhattan-szigetet, s arra gondoltam, hogy a családunkból az első vagyok, aki ilyen nagy távolságokra elmerészkedett, és vajon mit csinálnak most az otthoniak? Ez a gondolat különben számtalanszor eszembe jut azóta, ha távoli vidékeken járok.

Lenyűgözött már maga a new york-i repülőtér nagysága, a sok kifutópálya, a köztük lévő gurulóutak... Átadtuk a gépet a váltásnak, beültünk a repülőtársaság bérelte mikrobuszba s az Edison szállóba hajtottunk. Útközben, az 50 perces úton elszédített a mindenütt látható intenzív forgalom a város és a repülőtér között.

A szálloda a 46. utcában volt a központban, a reggelit és ebédet beszámították a rendelésbe, s az itt töltött öt nap a tapasztaltabb és világlátottabb kollégák jóindulata folytán nagyszerű élménnyé nemesedett. Még most is hálás vagyok azoknak a fiúknak, akik bár az illető nevezetességeket már látták, képesek voltak velem tartani, hogy ne kóboroljak egyedül a világváros útvesztőin.

Az angollal viszonylag mindannyian jól boldogultunk, nyelvi problémáink tehát nemigen voltak. Valamennyi elvégzett kurzuson tantárgyként oktatták az angolt, hiszen a világ minden részén ezen a nyelven tartják fenn a repüléssel járó rádiókapcsolatokat. Persze európai angol-ságunk kissé furcsán hatott Amerikában, de hát amire szükségünk volt, azt mindig el tudtuk mondani, s nem mi voltunk ott az egyetlenek, akik nem beszéltük jól az amerikai szlenget. Se feltűnő nem volt tehát idegenségünk és egyáltalán, senkit se zavart.

Ekkor jártam az Empire State Building felhőkarcoló tetején, ahol rámtukmáltak egy óriási érmet, az egyik oldalán az épület domborműve, a másikra pedig helyben bestancolják az elbolondított kliens nevét és az évet, amikor tiszteletét tette. Óriási giccs az egész, 5 dollárba kerül, de hazahoztam emléke. Az épület alagsoraiban volt egy kiállítás, „leg”-témával, vagyis kiállították a világ leghosszabb hajú embere vagy leghosszabb körmű embere, a legkisebb, a legnagyobb vagy a legkövérebb emberének viaszfiguráját, s ezeken kívül még számtalan „legesleg” makettje sorakozott a falak mentén... Ekkor látogattuk meg a Szabadság-szobrot, amelynek földszintjén az Emigránsok múzeumát rendezték be. Rengeteg bábu van felöltöztetve korabeli népviseletbe az elmúlt századok idejéből, amikor is Amerika mai lakossága tulajdonképpen kialakult.

Láttam továbbá egy fotókiállítást, amelynek szerzője 1915-től máig térképezte fel New York látnivalóit, rengeteg olyasmit is, ami ma már nem létezik. Nagyon tanulságos volt végignézni ezt a művészi vallomást, hiszen a fényképész tulajdonképpen életének változó színterét fotózta. Ugyanabban az épületben kapott helyet még egy múlt századi amerikai lakberendezési kiállítás, meg egy régi hajómaketteket tartalmazó gyűjtemény. Láttam a Kossuth Lajos szobrot a sziget északi részén, s a Guggenheim-múzeumban megcsodálhattam Brancusi két alkotását. A Halszemet például titokban meg is simogattam, s oly nagyszerű érzés volt a tapintása, hogy nem is tudom, mihez hasonlíthatnám.

A száztíz emeletes Iker-toronyba, New York legmagasabb épületébe, az óriási lift 70 másodperc alatt röpített fel, s én, aki a nagy magasságokhoz szokva vagyok, elszoruló torokkal éreztem a nagy sebességet és a gyors magasságváltást, a gyomrom pedig felszaladt a mellkasomba.

Életem másik nagy élményeként a kínai Nagy Fal látványát tartom számon. Délután megérkeztünk Pekingbe, kipihentük magunkat, másnap reggel sikerült összetoboroznunk magunk közül egy 10 tagú társaságot, a nagykövetség mikrobuszt adott, mi álltuk a benzinfogyasztást, s mintegy 70 kilométernyit utaztunk, amíg a Falhoz értünk. A kínai sofőrök nem hajtanak valami gyorsan az egysávos úton, jó két órán át zötyögtünk odáig. Megfigyeltem, hogyha szabad az út, amikor se haladják meg az 50-60 kilométeres óránkénti sebességet. Nagyon nyugodtak, számukra a rohanó idő, amiről Európában annyit beszélnek, mintha nem létezne, legalábbis oly kirívó formákban. A Falra felmáshztunk, elnéztünk a távoli, magas hegyvonulatok felé, visszatérőben pedig megálltunk a Ming dinasztia sírhelyénél. Óriási parkban rejtőzik, sokáig nem is találtak rá, volt egy díszes épület a park közepén, amit megtévesztésül építettek, a valódi síremléket viszont csak a 60-as évek táján fedték fel, mintegy 200 méterre a

korábban annak vélt épülettől, valósággal benőtték a fák és a bokrok. Bevittek a három terembe, amelyek egymásból nyíltak, s ahová a dinasztia fejének elhunytával az egész udvart eltemették, kivéve a császári utódot. Mihelyt a temetés megtörtént, a sírásók következtek. Persze, a temetés nem olyan volt, mint a mi fogalmaink szerinti. A családot betelerelték azokba a szobákba, étel-ital akadt számukra egy darabig, az ajtókat bezárták, úgyhogy se belülről, se kívülről ne lehessen nyitni őket, aztán mikor elfogyott az oxigén, az elpusztultakat a temetőben levő beton medencékbe hurcolták. Érdekes, hogy semmilyen ijesztő hatást nem tett rám ez a környezet, inkább pompás, fenséges látvány volt. A hozzá vezető út teli van életnagyságú állatszobrokkal, az egész völgy pedig kacskaringós utakkal, pagodákkal, mintha csak remekbe sikerült kirándulóhely lenne.

Külön érdekességként említem a Luandába, majd Las Palmasba vezető többszöri utunkat. Bukarestből indulunk, a Luanda körzetében tartózkodó halászhajóinkhoz visszük a váltást, a hat hónapja már ott tartózkodókkal pedig a Kanári-szigeteket érintve térünk vissza. Ez gyakorlatilag azt jelenti számunkra, hogy három egymás utáni éjszakán le sem hunyjuk a szemünket. Repülünk. Este 11-kor indulunk, s reggel 7-kor érünk Luandába. A napot pihenéssel, városnézéssel töltjük – megjegyzem, lenyűgöző a jellegzetes afrikai növényzet látványa, a színes fák a sötétlila virágtól a halvány rózsaszín árnyalatáig, a tenger kellemesen meleg, nagyszerűen lehet benne fürdeni –, majd este tíz után ismét felszállunk, s majdnem reggelig repülünk. Az éjszakai repülés azon a vidéken nem szeszély, inkább szükségszerűség, közel az egyenlítő, napközben 40 C fok körül jár a hőmérséklet árnyéokban, s ki kell használni az esti 25 C fok körüli hűvösséget, amelyben a gép rövid távon is könnyebben felszáll, mert ott a kifutópályák nem valami hosszúak. Reggel aztán megérkezünk a Kanári-szigetek fővárosába, amelyről gyermekkoromban sokat álmodoztunk a kolozsvári Művész utca kockaköves járdaszélén ülve, nagyon tetszett akkori gyermeki fantáziánknak a madárra emlékeztető név, s azon tanakodtunk, vajon melyikünk fog oda egyszer még eljutni az életben... Csodálatos látvány a gép alá simuló sziget, majd az út, amelyen a városba megyünk, csak úgy repesztik rajta a különféle Mercedesek és Volvók csekély 110-120-szal. A város tiszta, a bazárbeli kereskedők jó része tud románul is, tengerészeink tanították meg őket, de nemcsak annyit mondanak, hogy jó napot, meg jó estét, mennyibe kerül ez meg az, hanem komolyan el lehet velük beszélgetni, s kimondottan jólesik az embernek, amikor látja azt a távoli kereskedőt, hogy milyen szépen beszéli az országunk nyelvét. Egy kicsit máris itthon érezzük magunkat olyankor. És nem tudni, honnan, honnan nem, de akkor is felismernek, ha egyszerű farmerben jelenünk meg közöttük... Este hazaindulunk. Érdekes, még sose történt meg, hogy valamelyik hazatérő halászsunk lekéste volna a járatot. Szegények, alig várják, hogy a félévi távollét után hazaérjenek.

Egy ilyen út folyamán alkalmam volt szóba elegyedni egy hajón dolgozó rádiótávírdászunkkal, aki szörnyen irigyelt engem, amiért nem vagyunk oly sokat távol a családuktól. Viszont azt is elmesélte, hogy náluk a hajón a rádiótávírdász tekintélye nagy, rögtön a kapitányé után következik, hiszen mindenkinek szüksége van rá, mert mindenféle értesülés otthonról és az otthon felé rajta keresztül jut el és érkezik meg. Ahogy csöndesen elmondta nekem mindezeket, nagyon megsajnáltam, s arra gondoltam, semmi pénzért nem cserélnék vele, még akkor sem, ha valami miatt abba kellene hagynom a mostani munkámat.

Odakint az ember mindenfélével megpróbálkozik, amire itthon még csak nem is gondol. Egy kollégámmal például egyszer hét nap alatt legyalogoltunk majdnem 80 kilométert, amíg bebarangoltuk New Yorkot, mert feltettük magunkban, hogy mindenüvé gyalog jutunk el. Máskor Karchiban csoportosan kibérelünk egy bárkát, s kihajózunk az óceánra, halászni. Korán reggel indulunk, hogy még elkapjuk az ártalmatlan napsugarakat, a vitorlákat csak úgy feszíti a szél, kis arab gyerekek mászkálnak fürgén az árbocon. A hajókáztatás külön üzlet, mert megérkezünk, s valósággal versenyt alkudoznak velünk, hogy melyik hajógazdával

menjünk. Először csak szemre választottuk ki az emberünket, aki rokonszenvesebbnek tűnt, egy Ali nevezetű, nagy darab, ügyes ember volt az illető, végül kitartottunk mellette, fel is írta bárkája oldalára a TAROM nevét, méghozzá a KLM, a Swissair és az Air Francé nevei mellé, nagyjából mindig tudja, mikor érkezünk, s van egy kis emlékfüzete, amelybe minden alkalommal köszönősorokat, versikéket írat be. A tengeri kirándulás alatt halászkodunk, rákászunk, ők pedig a zsákmányból nagyszerűen főznek parázson és petróleumlámpán...

Majdnemtől a valóságig

Általában nem repülünk összeszokott legénységgel, kivéve a nyári időszakot, amikor a tengerparti járatokat biztosítjuk és állandó oda-vissza utakat teszünk. Ez amolyan rutinfeladat, amihez előnyösebb a rutinos csapatmunka. Az, hogy például különböző parancsnokokhoz osztanak be szolgálatra, olyan szempontból előnyös, hogy mindegyiktől tanulhatunk valami újat, valami olyasmit, amit a másik nem tud. Így a figyelmünk inkább a munkára összpontosul, s állandó készenléti állapotban vagyunk, mert nem tudhatjuk, milyenek a soros parancsnok pretenciói. Leginkább a magam korabeli, fiatal pilóták társaságát kedvelem, az ügyességükre magam is büszke vagyok, míg az idősebb, tapasztaltabb parancsnoktól természetesnek tűnik, ha érti a dolgot.

Emlékszem, egy nyári szezonban egy angliai repülőtérre mentünk turistákkal a fedélzeten, azon a vidéken sose járt még TAROM-gép. Már majdnem megérkeztünk, s le kellett engednünk a futóműveket, ami meg is történt, ámde előtte egy kis ablakocska mögött zöld égőnek kellett volna kigyúlnia, ami jelzi, hogy a leeresztett futómű biztosítva van, tehát nem csuklik össze, ha a gép ráereszkedik a földet érés pillanatában. A veszély fennállt, hiszen ha a futómű biztosítása rossz, a gép a hasára kerül, nagy sebességgel a kifutópályához súrlódik, s ez bizony nem lett volna kellemes. Gyorsan megnéztük, működőképes-e az égő, de nem volt vele baj. Kb. 600 méter magasan jártunk ekkor. Beültünk az utasok közé, onnan is megszemléltek a leeresztett futóművet, de úgy láttuk, bezárja a szükséges 90 fokos szöget. Többször behúztuk s kieresztettük a szerkezetet, netán érintkezési hiba történt, de a lámpa csak nem gyúlt ki. Leszoltunk a röptérnek, mi a helyzet, s akkor elrepültünk közel a vezérlőtoronyhoz, ők távcsővel vizsgáltak minket, de nem tudtak többet mondani, mint hogy rendellenességet nem látnak. Látszólag tehát minden oké. Negyven percig próbálkoztunk mindenfélével, s láttuk, nincs más hátra, mint kockáztatni és leszállni. Az utasok természetesen nem tudtak semmit, csak a lányoknak szoltunk ki, ők beköttették a biztonsági hevedereket, s aztán minden szerencsésen végződött, mint a mesében. Lent kiderült, hogy jól sejtettük: a futómű tökéletesen kibiztosítódott, csak a jelzés felé nem működött ideig-óráig a vezeték, légköri kisülések következtében.

Problémák adódnak néha, de pilótáink mesterien kivezetik a bajból a gépet. Főként a légörvények s a nagy szélverés okoz sok gondot le- és felszállásnál. Valahányszor egy-egy nehéz helyzetet sikerül áthidalni, leszállás után mély csend ereszkedik a vezetőfülkére, s csak nézzük egymást, mint akik egy perccel korábban még mindenüket elvesztették, a következő pillanatban pedig megütötték a főnyereményt.

Plusz-mínusz húsz nap

Nem részletezem, csak megemlítem, mennyire nehéz egy-egy hosszabb útról hazatérve visszazökkenni az itthoni időszámításhoz. El kell telnie 2-3 napnak is, amíg a szervezetünk és a tudatunk is visszabillen a megszokott ritmusba. Ezért a vállalati szabályzatunk előírja, hogy egy-egy hosszabb út megtétele után legalább 24 órás kötelező pihenőt kell tartanunk, amiből gyakorlatilag mindig több lesz egy napnál. Ilyenkor a családnak is alkalmazkodnia kell az én

megzavarodott életmódomhoz, s ha például reggel 10-12-ig alszom, mert így jön ki a lépés az elcsúszott időszávok miatt, akkor a házban bizony csendnek kell lennie.

Nyolc éve járom a világot repülőn, s ezalatt egy esztendőnyt voltam távol itthonról, plusz-mínusz húsz nap. Ahogy most átgondoltam az egészet, bizony, nem kis idő... Ismerőseim gyakran faggatnak élményeim felől, s legtöbbször képtelen vagyok ellenállni unszolásuknak, bár nagyon nem szeretek kérkedni az utazásokkal. Mesélés közben igyekszem a valósághoz ragaszkodni, ám mégis az az érzésem közben, hogy aki hallgatja, dicsekvésnek is vélheti a szavaimat.

Nem szeretném, ha valaki kiváltságos embernek tartana azért, amit végzek. Igaz, szívesen csinálom, munkámnak sok szépsége és előnye is van, pillanatnyilag nem cserélném fel semmivel, de meglehet, hogyha annak idején nem jön meg a kolozsvári röptérre a jóváhagyás, hogy engem felvegyenek, talán pincér lennék valahol a Szamos jobb vagy bal oldalán.

Nemegyszer, ha hosszabb útra készülődöm, már napokkal előtte odaérek álomban. Sokszor álmodtam azt is már, hogy a repülőn ülök.

Édesapám természetesen büszke rám, csak azt sajnálja, hogy olyan messze kerültünk tőlük. Azóta nyugdíjba ment, vett egy kiskocsit, s most azzal éli ki szakmai szenvedélyét. Szeret bajlódni vele, senkit nem engedne hozzányúlni, kizárólag csak ő javítja. Ahogy én látom, érdekli őt a repülő is, de azért sose választott volna az enyémhez hasonló pályát. Ő már végleg a földön marad.

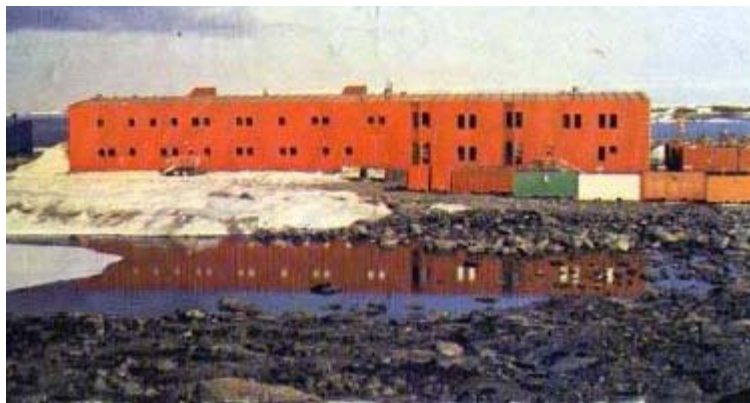
A hatvanadik születésnapjára hoztam neki egy önműködően felhúzódó karórát a régi helyett. Ahányszor megtudja, hogy hazamegyek, örökké az újat látom rajta. De ha váratlanul érkezem, az ócska óra ketyeg a csuklóján.

1984

Jégmadár

(B. Flórián története)

Casey – a bázis
Fotó: B. Flórián

1990. december 15-én az Icebird (gyengébbeknek: jégmadár) nevezetű, az ausztráliai Antarktiszkutatók által kibérelt német futárhajó a déli földrész Casey nevezetű kutatóállomásának közelében horgonyzott le, a fedélzeten pedig ott volt egy bukaresti fiatal fizikus is, aki ausztráliai kollégáival azért utazott a bázisra, hogy felváltsák az egy éve már ott tartózkodó tudományos személyzetet, 1991 decemberéig folytatva az elkezdett kutatási programot.

Fizikusunk – nevezzük Flóriánnak, az egyszerűség kedvéért – szerencsésen túlélte a kalandot, s 1993 tavaszán fotókiállítást rendezett antarktiszi felvételeiből, amit előbb Bukarestben, majd Brassóban, Déván és más nagyobb városokban, sőt, ahogy később tudomásomra jutott, külföldön is bemutatott. A bukaresti kiállításon ismerkedtem meg vele, s némi halogató fontolgatás után ráállt, hogy hangszalagra mondja antarktiszi életének történetét. Vonakodása annak tudható be, hogy egyszer, akkor még maga sem tudta, mikor, milyen körülmények között, szeretné majd könyvben kiadni a naplóját, sarki felvételeivel együtt. Nehezen, de sikerült meggyőzni afelől, hogy az én érdeklődésem és az ő szándékai egymással párhuzamosan futnak, nem fogja egyik a másikat keresztezni. A sok-sok órás, több ízben megismételt „szeánszok” eredménye az a 21 részes, A Jégmadár visszasháll c. riport, mely 1993 végén, 1994 elején jelent meg a Romániai Magyar Szóban, közös megegyezéssel a Flórián aláírásával. Aki végül is, többszöri unszolásomra, abban a kegyben részesített, hogy belenézhettem napról napra vezetet, kézírásost antarktiszi naplójába is. Utunk akkor, a közlés után elvált, ő hosszú legényélet után megnősült, azóta se hallottam róla.

Az alábbi történet alapjául ama korábbi közlés szolgált.

1.

B. Flórián vagyok, a bukaresti környezetvédelmi kutatóintézetből, pontosabban annak vidéki, környezeti radioaktivitás laboratóriumának fizikusa.

1989-ben az Antarktisz Egyezmény 15., párizsi konferenciáján eldöntötték, Romániát is meghívják, saját kutatási programmal, a déli földrészre. A meghívó diplomáciai úton érkezett, s rögtön el is sülyesztették a titkos iratok közé az illetékes minisztériumokban. A vízügy, amelynek fennhatósága alatt dolgoztam, szintén kapott belőle.

A minisztériumban dolgozott egy csupa szív, kitűnő vegyész, aki elárulta a meghívó érkezését. A vegyi környezetszennyezés elismert szakembereként nagyon szerette volna, ha élhetnék a lehetőséggel.

A professzort egy évvel korábban ismertem meg, amikor versenyvizsgával bejutottam a légkörfizikai megfigyelő állomásra. Ő volt a vegyiszennyezési labor vezetője, s az egyik este diavetítést tartottam a barlangászatról. A prof is végignézte, s különösen a képek tűntek föl neki, bár azok nem voltak az enyéim, nagy részüket egy barátom és kollégám készítette.

Igen, én barlangász vagyok, s csapatban dolgozunk. Az ötlet, a kivitelezés rendszerint Krisztián barátomé volt, mi, többiek meg világosítottunk, a felszerelést cipeltük, kulimunkát végeztünk... Nem lehetett tudni, melyik fotó az enyém vagy a másiké.

A professzor fölfedezhette ezt a csapatszellemet a vetített képeken, s ebből sejthette: megvan bennem az adottság, ami az expedíciós munka nehézségeihez elengedhetetlen... Kinézte hát belőlem a földrajzi felfedező szívósságát, annak ellenére, hogy Európa e részén, ahol élünk, a korszerű antarktisi kutatásokról szóló tudnivalók és elképzelések meglehetősen naivak és hézagosak. Nagyjából annyit tudunk arról a földrészről, hogy távoli és veszélyekkel teli, ahol nehéz munka- és életkörülmények honolnak, hogy ott csak makkegészséges embernek van keresnivalója, akinek legalább magashegyi vagy valami más expedíciós tapasztalata van. Még bennem is az élt, hogy roppant nehéz lesz ott élni, s minden esélyem megvan rá, hogy amennyiben elmehetek, soha vissza ne térjek arról az útról. Elképzeltem az istentelenül hosszú utazást, az átkelést a legendás déli óceánon, az ott tomboló viharokat és megrettentem...

2.

A professzor azt kérdezte, nem vennék-e részt egy ilyen és ilyen kutatóprogramban? Ami a radioaktivitással kapcsolatos, s az épp az én szakterületem.

Dehogyan nem, válaszoltam, de egy pillanatig se hittem, hogy ez lehetséges volna. Láttam a buktatókat is: a túlságosan fiatal koromat, meg nem is voltam párttag, ráadásul nő sem. Egyáltalán, ki adott volna pénzt az útra? A programról, az általános tudnivalókon kívül semmi kézzelfogható értesülés.

Beütött az 1989-es rendszerváltás, majd 1990 tavasza, a maga forrongó napjaival, heteivel. Mindjárt eszembe jutott a meghívó. A minisztériumban addig jártam a hivatalnokok nyakára, míg az egyik miniszterhelyetteshez is bejutottam. Vele szerencsém volt, helyben felkarolta a problémát. Percek alatt minden teketória nélkül végre kezembe vehettem a titkosított okmányt. Valóban, ott volt rajta a jókora pecsét: SECRET. Diplomáciai úton, rejtjelezve érkezvén, automatikusan sorolták a titkos iratokhoz: iktatták, ráütötték a bélyeget, zár alá helyezték s csak a beavatottak közötti körforgásban „élt”, ha közülük egyáltalán érdekelt valakit.

A meghívó különben semmilyen titkos információt nem tartalmazott. Arról volt szó benne, nyújtsunk be egy 2-3 fős kutatócsoportra szóló eredeti projektet a biológia, meteorológia, a klímakutatás és a légkör fizikája területéről. Tartalmazta a jelentkezési postacímét és a határidőt.

A helyettes miniszter, akit a rendszerváltás forrása juttatott a vízügyhöz, nem sokat teketőriázott: rámszólt, intézzem tovább az ügyet, állítsak össze egy válaszfélét s törjem a fejemet, mivel tudnánk beszállni az antarktiszi programba.

Megírtam egy általános, akármilyen választ, s attól kezdve én voltam a kapocs, a célszemély a román és az ausztráliai illetékesek között. De a kommunikáció akkor még gond volt: faxról és telefonvonalakról, akkora távolságba akkor még álmodni se lehetett, a telex pedig hozzáférhetetlen volt számomra. Ráadásul minden továbbított szöveghez mellékelni kellett a pontos román fordítást is, ami szörnyen nehézkessé tette az ügyintézt. Végül is a felettes intézetünk, a meteorológiai intézet igazgatója engedélyezte, hogy használhatom a telexgépet.

Szervezni kezdtem az expedíciót. A tárcához tartozó valamennyi kutatóintézetben és -állomás meghirdettük: szeretnénk csapatot toborozni, ezért javaslatokat és jelentkezőket várunk.

Szerencsém volt a saját javaslatommal, mert az ausztrálok a légköri radioaktivitás vizsgálatával antarktiszi környezetben egyáltalán nem foglalkoztak. Kutatóik mindenekelőtt botanikára, földi biológiára, magaslégköri fizikára, kozmikus sugárzásra, az ionoszféra vizsgálatára, egészségügyi vonatkozásokra összpontosítottak.

Ez különben érthető, hiszen Ausztrália lakói viszonylag elszigetelten élnek a világ többi részétől, kevesebb a gondjuk a radioaktív szennyeződéssel, másoknál jóval védettebbek. Persze, némileg ők is belekóstolhattak a nukleáris szennyeződés következményeibe, hiszen a hatvanas évek elején Ausztrália déli sivatagjaiban az angolok atomfegyver-kísérleteket végeztek... Ausztráliában működik radiológiai laboratórium, de az jobbára a napsugárzás kutatásával, annak bőrrákkeltő hatásával, illetve a légköri ózonpajzs vizsgálatával foglalkozik.

Európában nem mi voltunk az egyetlenek, akik a sugárzásvizsgálatot komolyan felkaroltuk. Az az igazság, hogy az 1986-os csernobili események mifelénk látványosan föllendítették a nukleáris sugárzás hatásával foglalkozó kutatásokat. Gyakorlatilag mindenkit felkészületlenül ért a csernobili tragédia, addig ez elhanyagolt terület volt. Utána meg be kellett hozni a lemaradást, hiszen a nukleáris energetika nálunk is napirendre került. Beindult a cernavodai erőmű építése, ahhoz ki kellett dolgozni, tapasztalni egész sor biztonsági megoldást. A kutatások komoly pénzbe kerültek, országos ellenőrző rendszer született...

Volt tehát némi alapja, hogy egy ilyen témajavaslatral álljunk elő antarktiszi környezetben.

Jelentkezőben nem volt hiány, de annyi feltételnek kellett megfelelni, hogy nem sokan akadtak fenn a rostán. Végül is hárman maradtunk: egy biológus, egy klimatológus és én. Egységesítettük javaslatainkat, s az ausztrálok el is fogadták azokat. 1990 májusát írtuk akkor.

Addigra világossá váltak a részvételi feltételek is, megtudtuk, mekkorák a költségek és hogy ki állja azokat.

Az expedíciót szervező Australian Division vállalta, hogy Ausztráliából való indulásunk pillanatától az oda való visszatérésig teljes ellátást biztosít. Ránk hárult volna az út Bukarest és Ausztrália között és az expedíciós felkészülés alatti napi költségek. Elképzelés szerint decemberben indultunk volna Antarktisra, de már szeptemberben jelentkezni kellett Ausztráliában.

A laboratóriumi felszerelést részben a szervezőktől kaptuk volna, de jobbára magunknak kellett biztosítani. Nem is volt gond, a szükséges berendezés a rendelkezésemre állt idehaza, csak magammal kellett cipelnem a sugárásdetektort és a hozzá tartozó számlálókészüléket.

Igazából a pénz volt, ami aggasztott...

3.

Röpke számítást végezve kiderült, hogy az Antarktisz megelőző 3, illetve az azt követő, Ausztráliában töltött újabb 2 hónap költségei fejenként 1500 dollárba kerülnének. Mivel hárman voltunk, sürgősen szükségünk lett volna mintegy 5000 dollárra. Végül is, a professzor ismeretsége mentette meg a helyzetet. Elküldött engem a külkereskedelmi minisztériumba, egy Popa nevű úriemberhez, akit jól ismert és azt mondta: ha van valaki, aki az országban segíthet rajtatok, hát ez ő...

Popa úr rettentően elfoglalt ember volt: amikor beléptem hozzá, legalább 5 telefon csörgött az íróasztalán, de rendesen fogadott és végighallgatott. Azt már addigra megtanultam: hivatalos helyen csak tömören érdemes fogalmazni, mert mindenkinek roppant drága az ideje azokban az irodákban.

Oké, mondta végül, Nyugat-Ausztráliában létezik egy Hancock Mining Company, ez pénzelte éveken át a romániai Konstanca-Agigea új tengeri kikötő ércszállító kirakodóinak termináljait, s nem egyszer volt hajlandó tudományos célú projekteket is anyagilag támogatni. Egyszer például a brassói traktorgyár szakértő csoportjának thaiföldi továbbképzését finanszírozta, máskor meg tudományos tanácskozások, kongresszusok részvételi díjait állta.

Popa úr javasolta: adjunk be pályázatot, amelyben leírjuk expedíciós szándékainkat, ecsetelve az előttünk tornyosuló, számunkra áthághatatlan akadályt. A szövegben megemlítettem, hogy környezetvédelmi minisztériumunk áldását adta a munkánkra, de képtelen segíteni. Szívből köszönnénk hát, ha a szponzoraink lehetnének...

Mint utólag megtudtam: a telexen továbbított kérés alapján a cég kapcsolatba lépett az expedíció szervezőivel, megérdeklődte a szükséges költségeket, s késedelem nélkül jött is a kérdő válasz: mondjuk meg pontosan, mennyi pénzzel rendelkezünk, mert hajlandók a hiányzó összeggel beszállni. Szégyen, nem szégyen, vissza kellett üzennünk, hogy bizony egy árva vasunk sincsen. Ha minden költséget állnak, jó, ha nem, akkor is köszönjük a ránk fordított időt és figyelmet... Pár nap elteltével újabb válasz érkezett: folyósítunk 5000 dollárt a háromtagú csoport költségeihez.

Tehát minden OK!

És akkor hirtelen kiderült, hogy tulajdonképpen csak egyedül utazom...

Ez már júliusban történt. A csapatot alkotó másik két kolléga, valamennyien szépreményű fiatalok, bejelentették, hogy családi okok miatt nem vállalják a kalandot. Az egyik fiatal házasság volt, a másik akkor készült megnősülni. Szégyellték magukat, kértek, értsem meg őket, szívesen jönnének, de hát a kétféle státus összeegyeztethetetlen.

Szerencsére számoltam minden eshetőséggel, nem ért sorscsapásként a bejelentés. A gyanú, hogy egy ilyen fordulat bekövetkezhet, már korábban felötlött bennem. Kezdetől fogva érezni lehetett részükről valamilyen határozatlanságot.

Pedig hogy lelkesedtek az elején! Hogy így utazunk, meg úgy utazunk... Nem mondom, hogy ezek a fickók nem voltak lelkesek, mert azok voltak. És azt is tudom, hogy ők az elsők, akik nagyon bánják, hogy egy ilyen vagány dolog nem jött össze az életükben. Ez volt, így történt... Én meg óvakodtam attól, hogy valami módon is befolyásoljam őket... Az, hogy én egy

pillanatra se inogtam meg, nem jelent semmit. Szabadabb voltam náluk, nem voltak senki felé kötelezettségeim. A barátaimon, akik mindig mellettem álltak s kitartottak, a labortársaimon és a barlangász kollégáimon, no meg a szüleimen kívül tulajdonképpen senkihez nem tartoztam...

Nem mondom, nekem sem volt könnyű a döntés, majd a távozás, mert éreztem, ezúttal olyan helyre indulok, nem is kevés időre, ahonnan meglehetősen nehéz is visszatérés.

Amikor társaim kiugrottak a sajkából, a miniszter kétségbeesetten igyekezett újabb csapatot toborozni. Az expedíció kezdett presztízskérdéssé válni. Jobbra-balra telefonálgatott, újabb embereket próbált felhajtani. Minden esetben ugyanaz volt a bökkenő: a jelöltek vagy nem tudtak angolul, vagy ha tudtak, hát nem voltak makkegészségesek. A többség meg rögtön az íránt érdeklődött, mennyi lóvé esik le mindezt. Amikor pedig tudomásul vették, hogy a pénzkereset helyett még nekik kell fizetniük és hogy szigorú szabályoknak kell megfelelniük, nem beszélve a tudományos elképzelésekről, akkor egymás után le is koptak.

Érdeklődő akadt, dögvél: fényképészek, hegymászók... De mihez kezdtek volna ott? Milyen tudományos cél vezérelte volna őket? Erre nem volt válaszuk.

Végül a miniszter beadta a derekát: „Ez van – mondta –, vigyázz magadra, fiam, hogyan boldogulsz...”

4.

Azzal, hogy egyedül maradtam, anyagi lehetőségeim nem változtak. Azonnal értesítettem a szponzorokat a fejleményekről, így aztán nem volt semmi fönnakadás. Jelezték: OK, a megígért összegből rendelkezésemre áll 1500 dollár.

Bukarestből Singapore-ig a román légitársasággal repültem, onnan váltanom kellett, hogy Melbourne-be, majd a 3-400 kilométernyivel délebbre fekvő taszmániai Hobartba érjek. Kiszámítottam: egy-két napig, amíg elrázódok és hozzájutok a pénzhez, a magammal vitt 100 dollárból kell költezkeznem.

Az egész út 24 órát tartott.

Hobartra érve kiderült, hogy tulajdonképpen késtem fél napot, mert mindazok, akikkel aztán az Antarktiszra utaztam, akkor már a városkától 15 kilométerre lévő kiképzőtáborban tartózkodtak. A tanfolyamok megkezdésének reggelén csöppentem be azok közé, akikkel a rá következő esztendő jóban-rosszban leéltük.

A tábor néhány, a felkészítés idejére a hadseregtől bérelt barakkból állt.

Emlékszem, eléggé fáradt voltam, s a társaim érdeklődve, kíváncsian fogadtak. Aztán jelentkeztem a divízió igazgatóságán, megfordultam a raktárban, ahol elláttak mindenféle kincstári holmival. Mindenki kapott ugyanis egy csomagot, ami az Antarktiszra szólt, benne ruházat, néhány téli lábbeli, hasonlók. A felkészítés idején szükségünk volt rájuk, hiszen az előadásokon kívül – amelyeket a divízió szakemberei tartottak előttünk a partraszállásról, a bázis működési technikájáról, a karbantartásról, ariadóhelyzetekről, a mentési munkálatokról, a távközlési módokról és technikákról – csoportos tereptájékozódási gyakorlatokra is sort kerítettek, amelyek során a majdani kutatóállomás körülményeit szimulálták, illetve állóképességünket tették próbára.

Az első nap délutánján egy ausztrál fizikus felajánlotta, bevisz kocsiján a városba s megmutatja a fontosabb látnivalókat. Mint kiderült, tulajdonképpen arra volt kíváncsi – s ezt később meg is vallotta –, miként viselkedek én, a barbárnak vélt országból érkezett jövevény egy nyugati kirakat előtt. Hiába voltunk ugyanis ausztráliai viszonylatban is a legtávolabbi provin-

ciában, a szemem mindent színesnek, csinosnak, ragyogónak látott. **De hát ez pompás! de hát ez pompás, ez remek!** – mind csak ezt hajtogattam, mire ő ugyanolyan szertartásosan legyintgetett: **ugyan, ez csak egy vidéki porfészek, Tasmánia fővárosa, látnád, mi van Melbourne-ben, a többi nagyvárosban!**

De nekem az első kontaktus így is óriási élmény és sokk volt, nem tudtam betelni a látvánnyal, próbáltam hozzászokni az árubőséghez, az árakhoz... Azzal az elképzeléssel vágtam neki az útnak: amennyi pénzt csak lehet, megtakarítok, hogy filmet vásárolhassak rajta. Otthonról nem vihettem magammal akkora mennyiséget, amennyire szükségem lett volna, pedig kérvényeztem mindenfelé, kifejtve, hogy a fotózás, a képi dokumentumok begyűjtése csak emelné küldetésem tudományos értékét, határfokát, de igazából senki se méltatott figyelemre. Hát akkor majd Ausztráliában húzok egyet a nadrágszíjon, s megélek olcsó tojáson és füstölt szalonnan, meg természetesen barna kenyéren.

Sajnos, az árakkal aztán sehogy se boldogultam. Minden szörnyen drágának tűnt. Néztem, hogy egy kiló alma ára 1 és 2 dollár között mozog, én meg azt rögtön átszámítottam itthoni pénznembe, árakba, s elhűlt bennem a vér. Aztán rá kellett jönnöm, hogy ha nem akarok éhen halni, akkor bizony, költenem kell. Kissé pánikba estem emiatt, ennek ellenére két ízben is sikerült a kiképzés hónapjai alatt 400-400 dollárt félretennem, amin gyorsan filmet vásároltam, úgyhogy az expedíció egész idejére rendelkezésemre állt száz tekercs 6x6-os film, ami azt jelentette: végig minden megszorítás nélkül fotózhattam, ha a szemem elé került valami.

A felkészítés két és fél hónapig tartott. Utólag visszapillantva, hamar eltelt. Valósággal repült... Talán azért, mert a felkészülés végére érve, az indulásra várva, úgy érezhettem: sikerült elvégezni mindazt, amit abban a szakaszban magam elé tűztem. Filmem volt, a laborfelszerelést kiegészítettem azzal, amit otthonról nem tudtam magammal cipelni... A tanfolyamon megtanultunk mindent, amit a sarki tartózkodással és munkával kapcsolatban tudnunk kellett, de abban nehezen jutottunk dülőre: no és hogy lesz majd a valóságban?!

E szorongásainkról sokszor beszéltek bennünket csoportos vitáinkon, a szociológiai szemináriumokon, amikor azt boncolgattuk, miben is áll a csoportos túlélés. Azt a helyzetet jártuk körül, nem is egyszer, hogy elképzeltük: korlátozott számú közösség marad elzártan, magára utalva valahol (mondjuk, éppen a bázison...). Oktatóinknak nagy tapasztalatuk volt e tárgykörben, expedíciók egész sorának életmódját tanulmányozták: a csoportokat alkotók egymással szembeni türelmetlenségét, a közösség fokozatos felaprózódását, az atomizálódást, az emberek magukba zárkózását, a közösségi magányt, s ezek ellen próbáltak bennünket felvéteztetni.

Egy jópofa ausztráliai társunk szellemes beszélásaival nem egyszer felvillanyozta a hangulatot. Egyszer éppen arról tárgyaltunk, miben is áll a „piszkálódás” mint olyan, és mit tehet az ember, amikor egy társa mind csak piszkálgatja, a nyakán ül és nem hagyja dolgozni? Barátunk odáig feszítette ekkor a húrt, hogy rendben, **de mit csináljunk akkor, ha mi önmagunkat nem hagyjuk dolgozni?** Mindenki szívből nevetett, de megtörtént a legnagyobb dolog: közelebb kerültünk általa egymáshoz...

5.

Amíg nyakamba nem vettem a világot, nem dolgoztam olyan gépekkel, melyekbe széles film való. A Leica típusú fényképezőgépeket szerettem, mert gazdaságosabbak voltak. Krisztián barátom viszont mindig a széles filmre esküdött, azt mondta, az jóval alkalmasabb a nagyításhoz, a jó minőségű sokszorosításhoz. Azt is a Rolleiflex előnyére írták, hogy a lencsezárja jobban ellenáll a rendkívüli hidegnek a Leica típusú masinák redőnyzárjánál. A gondolat-

menetem ez volt: kerül, amibe kerül, költsek a fotóimra háromszor annyit, mint eddig és dolgozzak háromszor olyan szaporátlanul, de amit megcsinálok, az olyan legyen...

Az Antarktisra érve aztán hamar kiderült: az otthonról hozott két Roleiflex közül csak egyben bízhatok, a Krisztiánéban, a másik örökké makacsodott, akadozott, a legváratlanabb pillanatban mondta föl a szolgálatot... Annyira elkeseredtem ettől, alig lehetett lelket verni belém. Egy ausztráliai kolléga, akinek odaérkezésemkor telt ki az ideje és hazafelé készülődött, de egy ideig még együtt dolgoztunk, eljártunk együtt fotózni a bázis környékére, s közben meséltem neki Romániáról, a barlangokról, ezalatt némiképp összeemelegedtünk, megmutatta, milyen képeket készített az ott töltött egy esztendő alatt, én is levetítettem neki az otthonról hozott diáimat, s közvetlenül hazaindulása előtt felajánlotta: itt ez a két gép, az egyik egy Nikon, a másik egy Mamiya RB 67, válasszak közülük, mert garantálja, nem hagy-nak cserben, kiállták a próbát. Amikor meg majd nekem letelik az időm, csak találkozunk valahogy és akkor visszaadom neki.

Néztem, nézegettem a gépet, különösen az utóbbit: hatalmas, professzionális méret, gyönyörű fekete bőrröndben... Bár minden porcikám tiltakozik az ilyen váratlan, hihetetlenül drága és valószínűtlen ajándékok ellen, nem szeretem a könnyen ölembe pottyánó dolgokat, rögtön gyanakvóvá tesznek, ez esetben képtelen voltam elutasítani az ajánlatot... Végigfutott rajtam, hogy tényleg, ha történik valami az otthonról hozott gépeimmel, ott maradok egy rakás film-mel, tehetetlenül, meglehet, bele is örülnék egy ilyen helyzetbe, mert az elzártágban senki se tudott volna segíteni rajtam, ilyen nagyformátumú géppel az új expedíciósok közül csak egyedül dolgoztam a bázison... Erőt vettem magamon és azt mondtam: köszönöm, a Mamiyát választom, s ígérem, vigyázok rá... És a Mamiya lett a megmentőm, mert mindent tudott, amit kértem tőle, mínusz 25 alatt is helytállt, meg se kottyant neki a hóvihar, vakon bízhattam benne.

De nem csak a fényképezőgép, olykor az ember is felmondhatja a szolgálatot a sarki expedíciós körülmények között. E szorongáson nehezen tudtam túltenni magamat. Nehéz volt elképzelnem, vajon tényleg kibírom-e végig, eleget tudok-e tenni a bemérhető feladatoknak, az életmód kívánalmainak, s főként a váratlan kihívásoknak? A legképtelenebb helyzeteket is elképzeltem ilyenkor. Egészen odáig, hogy minden erőtartalékunk végére érünk, sőt a technika is cserben hagy a bázison, amiben pedig vakon kell bízunk... A mai expedíciós életmód mindinkább ki van szolgáltatva a tökéletesen működő korszerű technikának, gépeknek és műszereknek, az elektronikának. Ha minden rendben és semmi zavar a bázison, az csak azért lehetséges, mert minden jól működik, jó a karbantartás, jó minőségűek, tartósak a berendezések, a műszerek, jók a szakemberek, akik ha kell, éjjel-nappal talpon vannak, csak hogy ne legyen fennakadás, mert a kényelmes sarki életnek ára van: abban a pillanatban, hogy sántítani kezd valami, ha akadozik, az már maga a vég, a pusztulás.

Még a felkészülés során közel kerülhettem néhány ausztráliai fickóhoz. Erre is jó volt a táborozás: egymásra utalta, összeszoktatta mindazokat, akik majd később hosszas együttlétre lettünk ítélve. Volt köztünk egy újjélandi, akinek az ősei Ausztráliában telepedtek meg: mondhatom, ijesztő külseje volt! Göndör hajú, tüzelő tekintetű, hallgatag, elzárkózó vad alak benyomását keltette. Mikor először megláttam, azt mondtam magamban: na, ezzel se váltok az életben két szót. Majd udvariasan mosolygunk egymásnak – mert azért úriemberek vagyunk! –, köszönünk, de ezzel kész... Az élet úgy hozta, hogy éppen Chris lett Caseyben a legjobb barátom. Rendkívül melegszívű embert ismertem meg benne, egész antarktiszi tartózkodásunk során rengeteget köszönhetek neki, sokat jártunk együtt fotózni.

Az újjélandiak különben nehezen fejezik ki az érzelmeiket, kevesebbet beszélnek, inkább a cselekvés emberei. Én meg különösen vonzódok az ilyen emberfajtához, talán mert a bűvárkodás, a barlangászat általában ilyen típusú embereket tűr meg maga körül. Ami engem

illet, igyekeztem mindenkivel közlékeny lenni, aki az expedíciós csapathoz tartozott. És csak miután már visszatértünk, az egy év leteltével derült ki igazán, milyen jól sikerült az előzetes közösségépítés, mert más évekhez viszonyítva a mi személyzetünk megmaradt összetartó, egységes egésznek, nem szakadt érdekcsoportokra. Igaz, ehhez az állomás elrendezése is hozzájárult, hiszen akkora helyet vehettünk birtokba a 16 épületben, hogy ha kellett és szükségét éreztük, mindenki meg tudta teremteni a maga külön bejáratú magányát, hogy aztán újra találkozzunk a közös használatú nappaliban, ahol egész közösségi életünk, étkezésünk, társalgásunk, olykor mulatozásunk zajlott.

6.

Az indulást megelőzte még egy igen fontos mozzanat: a csomagolásé.

Ilyenkor mindenféle adósságát előszeretettel törleszteni az ember, mintha végső búcsúra készülődne.

Leveleket írtam, nem csak otthoniaknak, egyiket a másik után. Valami lázas örület kerített hatalmába, aminek képtelen voltam ellenállni. Lajstromot állítottam össze magamnak a tenni-valókról, egyetlen percre se váltam volna meg tőle, mindenhová magammal vittem, s amit közben sikerült megoldanom, azt azon melegében elégedetten kipipáltam.

Aztán jött a tényleges csomagolás...

Mintha valami végzetes helyre indulnék, olyan aggódva és tökéletesen leszívetelve raktam össze minden egyes holmimat, külön műanyagzsákokba, nehogy az istenért átnedvesedjenek, ha netán valami okból a hajónk elsüllyedne... A ránk váró tengeri út minden lehetséges bonyodalmát magam elé képzeltem, bár most abszolút nevetséges az egész, hiszen például ha elsüllyedünk, nem a csomagok jelentik az igazi gondot, hanem az életmentés.

Miután olyan szép akkurátusan összezsomagoltam mindenemet, fogták és az egész cókmozót, a többiekével együtt betették egy óriási konténerbe, amit aztán leszíveteltek és lezártak, majd daruval a hajó gyomrába emeltek...

Még most is elfog a nevethetnék, amikor elgondolom: szándékosan úgy raktam össze, darabonként a motyóimat, hogy ha majd valamiért menekülni kell, tudjam, mi hol van, mi van felül, mi alul, mi van a zsák szélén, mi a közepén.

Mindez feleslegessé vált egy pillanat alatt.

Ha nincs ez az eszelős cselekvési vágy indulás előtt, talán bele is örültem volna, így viszont sikerült lecsillapodni. Indulás előtt elégedetten állapíthattam meg: a lajstromon mindent kipipáltam, adósságom nem maradt, vagy legalább is nem volt róla tudomásom.

Az első, tengeren töltött éjszaka normálisan telt, s amikor kinyitottam a szemem a kabinban, karjára vett az erős hullámmozgás. Mindenünnen a tenger hangjai vettek körül: a hullám-csapkodás, az erőteljes motordübörgés, akár egy óriási szív fáradhatatlan lüktetése, a kajüt-leválasztó lemezek, ajtók diszkrét, kitartó nyikorgása...

A fedélzeten sikerült meglesnem a tengeri hajnalt. Minden kihalt, derengő, a távolban színesedő, fénylő felhőcsikok úsztak, a víz hullámozó hátán remek fényjátékok a kékes lilától a szürkéig. A hajó mögött, miként a csend ösvénye, megcsillapodott a Jégmadár hasította hullám...

Útközben semmilyen konkrét tennivalóm nem volt: egyszerű, nézelődő utas voltam, de egy percre se unatkoztam. Az első napokban alig éreztem éhséget, a harmadikon viszont már annyira elkapott a farkasétvágy, hogy nem csak belapátoltam az ételt, de ráadásul ízlett is... Bármilyen volt is a dolga valakinek a hajón, az ottani élet középpontja az étkezés volt: ez szabta

meg a múltó napok rendjét. Hamar megszoktuk, hogy a levest csészéből kell felszűröcsölnünk, mert tányérból kilötyögne. Ugyanakkor fejünket mélyen a tányérba fúrva lapátoltuk a falatokat, ne lássuk a kajütblakok mögött hánykolódó, szédítő tengerhullámzást, amelytől erőteljes tehetetlenségérzésünk támadt, mely már-már az örületig fokozódott. A körülöttünk szüntelenül repdeső madarak is mélyen megdöbbenetek: hogyan képesek ezek a törékeny, kecses teremtmények az ember, az élet számára oly ellenséges, mostoha körülmények dacára, a partoktól iszonyú távolságra megmaradni, sőt kitartani... Szárnyas kísérőink nappal inkább pihentek, játszadoztak a hajó körül, s csak az éjszaka csendjében indultak vadászatra, a tengerben akár 15-20 méter mélységben is alámerülve, ízletes tintahalra lesve...

A hajó különben egy hamburgi hajóstársaságé volt, német hajóstisztek irányították. Az ausztrál nyár folyamán a sarkkutatók rendelkezésére állt, futárhajóként szolgált Ausztrália és Antarktisz között, télen viszont Honkong és Singapore útvonalon bonyolított le civil hajóforgalmat. Akadtak kollégák, akik az utazás során is szüntelenül dolgoztak, például a meteorológusok: a műholdas adatokat rendszeres időközönként rögzítették, értelmezték, továbbították. Ők tulajdonképpen már a hajón „otthon voltak”, megérkeztek a Sarkra... Mi, többiek, a „lustálkodók” gyakran összeültünk a társalgóban, ahol zenét hallgattunk, egyik videofilmet a másik után néztük, egyik ostobább volt, mint a másik, emellett pedig és leginkább a ránk váró közeljövőt osztottuk-szoroztuk, mit fogunk majd magányos egy esztendőnk alatt véghez vinni Casey-ben, mit kellene tennünk, hogy a világot az együttműködés szelleme uralja...

Túlestünk az általános rosszulléten, a tengeri betegségen, már senkit sem zavart az állandó hullámverés, megszoktuk a mind sűrűbbé váló jéghegy-rajzást is... Kezdetben inkább kicsiny, fürgé tömbök siettek el mellettünk, mint tavasszal a folyókon, jégzajlaskor, aztán mind imponálóbbak, lomhábbak, veszélyesebbek nyomultak, mintha hirtelen behavazott hegyek között találtuk volna magunkat. A közöttük való hajózást radar irányította, s érdekes látvány volt, a két radarernyő valamelyike mellett állva, a szolgálatos csoporttal együtt figyelni a hajó úttörését a jéghegyek között.

Ahogy közeledtünk dél felé, úgy rövidültek le az éjszakák, s amikor a 60. szélességi kört is elhagytuk, már alig pár órát tartott csak, szinte állandó, csalóka fény ragyogta be a tájat... Elértük az Antarktisz övező jéghegygyűrűt, amely az ismeretek szerint 20-30 mérföld vastagságban, sávként fogja körül a déli földrészt, áthatolni rajta kész művészet és roppant kockázatos hajózási manővereket igénylő feladat, mindig újabb és újabb meglepetésekre lehet számítani, mert a jéghegyekből összetorlódott gyűrű minősége napról napra változik, hol áthatolhatatlanul összefagy, hol eltávolodnak egymástól az alkotórészek... Ha ezen túlverekedtük magunkat, már csak 70-80 mérföldnyi maradt az antarktisi partig, akkor már szinte célhoz értünk, szabad vizeken jártunk.

Menetrend szerint érkeztünk, amikor Casey közelében, egy kis öböl közepén kivetettük a horgonyt. Tiszteletünkre *Welcome!* jelentésű rakéták röppentek az égre a part irányából.

7.

Az érkezésünk utáni pár napon iszonyatos mennyiségű élelmiszert hordtunk ki a partra és helyeztünk biztonságba a raktárban, amely az egyetlen zárt helyiség volt a bázison. De ezt se azért zárták be, mintha valaki lopott volna, inkább csak úgy jelképesen, ezzel is hangsúlyozva a rakomány különleges becsét. (Meghiszem azt: rengeteg sört, húsított, szeszes italt, gyümölcsleveket rejtett a föld alatti erőd!)

Egész ottlétünk alatt szabad bejárásunk volt a raktárba, mégsem élt vele vissza soha senki. Tulajdonképpen sör mindig akadt dosztig, hiszen mi magunk főztük nagy mennyiségben, jófajta kisipari recept alapján, de sose ittunk annyit, hogy túllépjük a mértéket.

Megérkezésünk második napján egy helikopteren, egy geológus professzor vezetésével néhányan felderítő útra indultunk, nyugati irányban. Alig repültünk hétpercnnyit, már le is szálltunk, a partvonal mentén, Herring szigetén, egy kisebb hegynyeregben, kristálytisza tavacska közelében. A pilóta azzal hagyott ott bennünket, hogy négy óra múlva visszajön értünk, addig nézelődjünk, ismerkedjünk nyugodtan a környékkel. Hálósákok, meleg holmit vittünk magunkkal, az élelemről viszont megfedkeztek. Sóhajtvá törődtünk bele: lesz, ahogy lesz. El is indultunk, ki-ki más irányban, a maga érdeklődési körének megfelelően. Én magam a platót jártam be, ismerkedtem a lassan málló sziklaközet repedései között fészkelő hófehér madarakkal, amelyek vijjogó, fenyegető bukórepüléssel támadtak rám, próbálván elriasztani, mint nem várt betolakodót. Csodálatosan ragyogott a nap, kellemesen kimelegedtem, a kövek csak úgy sugározták magukból a fényt, messzire hangzott a távoli jéghegyekről tengerbe szakadó jégtömbök harsogó zuhanása, vagy a bálnák zajos lélegzése odakint, a nyílt tengeren.

Rengeteget fényképeztem, igyekeztem mindent megörökíteni, s lehetőleg olyan mutatósnak, ahogy én a hőszeműveg mögül, már-már túlzott, rigorózus élességgel láttam.

Visszatértünk után számos irigyünk akadt, hogy elsőként szökhettünk meg a bázis hangyabolyából, ahol az emberek megfeszítetten és összezártan gürcöltek azért, hogy egy éven át minél otthonosabban érezzük magunkat.

Öt nap eltelté után az Icebird távozni készült. Menetrendje úgy írta elő, hogy majd csak a sarki nyár befejeztével, 1991 márciusában tér vissza azokért, akik velünk érkeztek ugyan az állomásra, de nem egy esztendőre, csak a nyarat szándékoztak Casey-ben tölteni: szakemberek, gépészek, karbantartók, villanyszerelők.

De volt közöttük például egy biológus csoport is, akit egy holland madártanász vezetett, ők az antarktiszi madárvilág életét és sokféleségét tanulmányozták. Az ornitológus Jan öt évvel korábban járt először Casey-ben, most meg azért jött, hogy pontot tegyen akkor megkezdett kutatásai végére. Fiatalt ausztráliai munkatársa, Dóra segítette, de mások is bedolgoztak neki, néha még én magam is elszegődtem inasuknak, amíg aztán véget nem ért a nyár, s a csoport magját elszállította az ismét felbukkant Jégmadár, mindazokkal együtt, akik az antarktiszi telet nem voltak hajlandók a bázison eltölteni.

Amíg a tél elől menekülők becsomagoltak és útra készen álltak, mi, akik maradtunk, még egy utolsó adag élelmet, felszerelést, gyógyszert cipeltünk a partra, felkészülve a legrosszabbra.

A nyarat egyáltalán nem viseltük nehezen, bár meglehetősen meleg volt, elég gyakran mértünk +7, sőt +9 fok C hőmérsékletet.

Igaz, az érkezésünk utáni második héten kóstolót kaptunk a délsarki hóviharokból is, az első erőteljes szélfúvásokból. Bár itt mindenki csak nyári szelekként emlegette őket, a hőmérséklet gyorsan 0 fok alá süllyedt, a légvonat 100-120 kilométeres sebességgel seprve száguldott, néhány nap alatt kifújta magát, majd ahogy jött, úgy el is ült.

Amíg a szél tombolt, sajnos, az ember képtelen volt a szabadban dolgozni, az építkezési munkálatok ezért teljesen le is álltak, bent viszont zavartalanul ment tovább az élet.

Minden odaérkező váltásnak létezik egy hivatalosan kinevezett vezetője, aki a műszaki beosztásúakhoz hasonlóan egy darabig párhuzamosan dolgozik elődjével, mialatt egyik a másiknak átadja az állomás életével kapcsolatos nélkülözhetetlen és tanulságos tapasztalatokat.

Az állomáson előttünk tartózkodók vezetője egy nő volt, akiről mint kiderült, keserű, igen feszült évet töltött Casey-ben, legalábbis a bázison lépten-nyomon erről lehetett hallani. Állítólag nem fért össze a főgépésszel. A frissen érkezett csoportból, úgy látszik, én keltettem föl az érdeklődését, mert négy szemközt behivatott, kifaggatott az életemről, majd minden

további nélkül megnyílt előttem: elmondta, milyen kínos, nehezen viselhető helyzet, ha az ember elszigetelődik egy közösségben, amely nem hajlandó megérteni őt. Az egyedüli menedék ilyenkor itt, az Antarktiszon az, hogy az illető elmereng a jéghegyek látványán, sok zenét hallgat, olvasgat és felidézi az otthoni emlékeket. Természetesen, így is túl lehet élni egy jó-kora időszakaszt, de óriási megerőltetést jelent és felemészti az illető majd valamennyi erő-tartalékait.

Nem arról volt szó szerintem, hogy a nők nem valók esetleg vezetőknek, annál inkább arról, hogy a vezetők kiválasztásának kritériumai voltak meglehetősen felszínesek, s ez bosszulhatta meg magát az ő esetében. Nem a végzettséget vették ugyanis tekintetbe, hanem azt, hogy olyan közegben dolgozott, ahol széles körű közösségi tapasztalatokat szerzett. Mindenki szóba jöhetett tehát, akik a nagyközönséggel, fiatalokkal, gyerekekkel dolgoztak. Említett hölgy pedagógusi előélettel rendelkezett ugyan, ám vizsgáztatói elfelejtkeztek arról, hogy egy dolog gyermekközösséget irányítani és egészen más a felnőttekkel szót érteni. Az emberben ugyan-akkor kell lennie annyi tartásnak, hogy amikor látja: az irányítása alatt sehogy se mozdulnak előre a dolgok, a további erőltetés helyett szépen, csöndesen visszalép.

Mikor a tél küszöbén visszatért, az Icebirdre bárkinek teljes szabadsága volt felülni, ha úgy érezte, hogy képtelen kitartani a bázison. Senki nem hányt a szemére semmit, még akkor sem, ha ezzel némiképp felborult a bázis rendje, egész élete...

8.

A velünk együtt érkezett építőcsoport vezetője, aki az egész téli idényre szegődött el az állomásra, egy hónap elteltével úgy találta, hogy nem fér meg beosztottjaival, és akkor azt kérte, engedjék hazatérni.

Kiderült, egyáltalán nem olyan egyszerű dolog előre felmérni az emberi viszonyok várható következményeit, ráadásul az Antarktiszon könnyen feje tetejére állhat minden korábbi számítás. A divízió vezetősége egyszerűen rájött, hogy szabály ide, szabály oda, nem is olyan könnyű pótolni az ekként támadt úrt. Vészjelzéssel fordultak valamennyi antarktisi kutatóállomás körletéhez, hátha akad valamelyiken fölös munkaerő. Mint kiderült, a davis állomásról az egyik asztalos srác úgy döntött, hogy bár korábban csak a nyári hónapokra volt sarki szerződése, vállalja a téli tartózkodást Casey-ben. Szerencsére döntése már akkor megszületett, amikor a Davisről leköszönő és hazatérő személyzet még a tengeren tartózkodott, így az őket szállító hajó megállt Casey közelében is, az asztalos kiszállt, a vezetőség fellelegzett, s ezután már simán peregtek az események: az építőcsoport legképzettebbje előlépett csoportvezetőnek, s egész táborbontásig a legnagyobb harmónia szállt le az építők közé.

A Davisről érkezett srác más szempontból is hasznos szolgálatokat tett a bázisnak, ugyanis korábban alkalma volt végiglátogatni egy sor orosz és kínai kutatóállomást, videofelvételeket készített róluk, ezeket rendre bemutatta nálunk is, ezáltal fogalmat alkothattunk arról, milyen is az élet, milyenek a munkakörülmények másfele a sarkvidéken. Mondhatom, egyáltalán nem irigyeltük a felvételeken látható nyomorúságos állapotokat, s a továbbiakban valahogy igyekeztünk jobban megbecsülni a Casey nyújtotta kényelmet.

Engem egy pillanatra sem kísértett meg a visszalépés gondolata, hogy a tél beköszönte előtt megfutamodjak. Amiatt viszont szorongtam, nehogy valamilyen baleset érjen még a nyár folyamán, s általában az itt töltött év alatt. Ezernyi apró alkalom adódhat ugyanis, az ember jóformán észre sem veszi, s máris ki van szolgáltatva a többinek, nem tudja elvégezni azt a munkát, amiért tulajdonképpen az Antarktiszra érkezett.

Intő jel volt számomra az a baleset, amit az egyik gépészünk síelés közben elszenvedett, kevéssel megérkezésünk után.

Épp csak beléptünk volt az új esztendőbe, január 6-át írtuk, amikor Richard síeléskor elesett és lábát törte. Alaposan átvilágították az orvosi szobában, én hívtam elő a filmet, de csak a frontális átvilágítás rögzítése sikerült, mert közben a készülék beadta a kulcsot... Ronda egy törés volt, a boka fölött vagy tíz centivel zúzódott össze a csont, de volt ott hosszanti törés is, meg roncsolódás. A legnagyobb baj az volt, hogy a kimúlt műszer hiányában az orvosnő csak hozzávetőlegesen tudta megműteni és sínbe tenni...

Szerencsétlen balesete miatt Richard hosszú időre kibérelte az állomás két ágyas kórházának egyik fekhelyét. Robusztus, életvidám fickó lévén hőiesen viselte sorsát, de minél jobban elhúzódott a gyógyulás folyamata és ez alatt szüntelenül az ágyhoz volt kötve, a kinti világtól, csoportjától gyakorlatilag elszigetelve, az első reménykedő hetek után kezdett mind zaklatottabb lenni.

(Elképzeltém, hogy ha velem vagy akár másokkal fordul elő ugyanez, nála is jóval nehezebben viselnénk el azt a fizikai-lelki terhelést, amivel egy ilyen baleset jár...)

Sajnos, Casey-ben nem tehattunk semmit, a röntgenkészüléket helyben lehetetlen volt megjavítani, mert senki se értett hozzá, de a műszaki háttér is hiányzott hozzá, s ahhoz, hogy kicserélhessék egy másikkal, meg kellett várnunk, amíg nyár végére visszatér a Jégmadár, addig pedig két hosszú hónapnak kellett eltelnie.

Később az is kiderült, hogy a műtét sem sikerült úgy, ahogy kellett volna a gyógyuláshoz, ezt viszont röntgen nélkül nem volt honnan előre tudni.

Richard sorsát nem irigyeltem, a viselkedését viszont igen. Az utolsó pillanatig reménykedett, hitt abban, hogy a dolog valahogy mégis jobbra fordul. Csakhogy gyötrő, egyre erősödő fájdalmak voltak, szívós türelmének tartalékai felőrlődtek, végül lelkileg is teljesen összeomlott...

A baleset miatt ugyanakkor a gépészcsoportban megbomlott az összhang, a főnök és egy másik srác magukra maradtak a három szakemberre se kevés munkával. A főnök, a dízel-főgépész Vietnamból megjárt, morózus, nehezen kezelhető, meglehetősen merev, ugyanakkor ingatag hangulatú ember volt, kiszámíthatatlan reakciókkal. Olykor váratlan kitörései is voltak... A baleset s a vele járó megsokasodott munka az ő lelki terhelését is fokozottan igénybe vették: állandó súrlódás, civakodás állt be közte és épen maradt beosztottja között, s amikor aztán Richard szomorúan búcsút mondott Casey-nek, a maradék beosztott is vele tartott, mondván: torkig lakott a főnökével.

Így aztán ott álltunk, a tél elején, két megüresedett gépész állással, ami mellesleg élet-halál kérdése az állomás egész további élete szempontjából. Nem csupán a szállítóeszközök állapota függ tőlük, hanem a villanyszolgáltatás is, az, hogy életünkhöz szükséges hő és fény legyen a bázison. A gépészek az atyaistenei mindannak, ami itt emberpótló gépi berendezés. A szó szoros értelmében nélkülözhetetlen fickók. És ők jól tudják ezt! Ha csak tréfából, de előszeretettel nevezik magukat az antarktiszi állomások „isteneinek”. És roppant önbizalommal tölti el őket, hogy minket, kutatókat valósággal a kezükben tartanak. Olykor nagylelkűen megengedik, hogy a magunkfajta, földi halandó is eljátszadozzék egy traktorral, egy motoros szánnal vagy egy hernyótalpas vontatóval, óriásbuldózerrel.

Szomorú tapasztalni e kórosan megnövekedett önérzet működését a mindennapokban, a környezet teljes fokú lekezelését. Szerencsére, a mi embereinket elkerülte ez a fajta emberi gyarlóság, s az idős csoportvezető végül is az utolsó nyári hajóval kapott két beosztottat a távozó Richard és társa helyett. Egyikük, az ausztráliai hadsereg térképészeti szolgálatának gépésze volt, járt már az állomáson, ismerte a helyet, ahová érkezett. A másik ugyancsak Ausztráliából jelentkezett, s hárman együtt hamarosan lelkes csapatot alkottak, az öregben felgyült feszültség, a kiszámíthatatlanság elpárolgott, egész ottlétünk alatt semmilyen gondunk nem akadt velük.

Mindezek után még jobban tartottam attól, nehogy velem is előforduljon valami hasonló baleset. A szakmámban ugyanis teljesen egyedül voltam az állomáson...

9.

Megpróbálom érzékeltetni egy sűrített munkanapomat, ami leginkább egy tavaszi vagy őszi nap lehetne ott, az Antarktiszon, amikor is, akár csak mifelénk, a nappal és az éjszaka közötti arány feleződik.

Reggeli felkelésem ideje az alkalomhoz idomult. Az Antarktiszon ugyanis két embertípus él: tudósok és karbantartók. Ez utóbbiak munka- és életrendje nagyjából megegyezik a gyári vagy műhelybeli munkaszervezés gyakorlatával, amit odahaza sok ember ismerhet. A tudósok általában attól függően térnek nyugovóra vagy ébrednek fel, hogy előzőleg milyen feladatokat tűztek maguk elé.

Én magam általában későbbben keltem, mert a légkörből vett részecskemintákat este hétkor, majd öt óra elteltével, éjfélkor gyűjtöttem be. Megfigyeltem ugyanis, hogy a napnak ez az a szakasza, amikor a légkör megnyugszik, erőteljes hőmérsékleti inverziók állnak be, ezek következtében pedig a részecskekoncentráció növekszik a levegőben, tehát a mérések is pontosabbak lesznek...

A méréseket ezért a jelzett időben végeztem, s az éjféli próbát egy újabb óra elteltével megismételtem, reggel emiatt rendszerint tovább aludtam. Igaz, a reggelit általában 8-9-ig lehetett elfogyasztani, de ha valakinek szüksége volt rá, bármikor szabadon bejárhatott az étterembe és kiszolgálhatta magát, mert a nap valamennyi szakában a bázislakók rendelkezésére álltak a különféle gyümölcslevek, a kukoricapehely, meleg meg hideg ételek...

Reggeli után irány a labor, amely az állomás központjától másfél kilométernyire volt, s ott aztán nekiláttam a reggeli mintavételnek.

A mintákat a környező szigetvilágból gyűjtöttem be üledék, alga és zuzmó formájában. Ezeket alaposan meg kell szárítani, majd hevíteni, mozsárban összetörni s előkészíteni a mérésekhez. Voltak műveletek, amiket helyben is elvégezhettem a magammal cipelt műszer segítségével, a bonyolultabbakra viszont már csak idehaza, az országban kerülhetett sor, a Bukarest melletti radioaktivitás-kutató laborunkban. Ezért aztán az 1990-91-es nyár folyamán két rend igen jelentős mintaküldeményt juttattam haza, a harmadikat pedig személyesen vittem magammal, amikor végleg hazaérkeztem.

A délelőtti munka rendszerint fél egyig tartott, ekkor tálalták az ebédet, de a megjelenés megint nem volt kötelező, s amennyiben valakinek befejezetlen munkája vagy sürgős elintéznivalója akadt, nyugodtan semmibe vehette ezt az időpontot is. A munka jellege általában olyan volt, hogy nehezen tudtuk előre bemérni, mit hoz a véletlen. Előfordult, hogy terepen időzött el tovább az ember, mint szeretne volna, netán segítséget nyújtott egy-egy biológusnak, akik legtöbbször csapatmunkával boldogulnak, ami azt jelenti, hogy feladataik elvégzéséhez legkevesebb két ember jelenléte szükséges, és nem egyszer előfordult, hogy be kellett ugranom másodiknak... Az ilyesmi sokszor felborította az életrendemet...

Délután folytatódtak a mintavételek, illetve a korábbi napokon vett egyes minták folyamatos műszeres mérése.

Az esti, 18.30-as étkezés a nap egyik legfontosabb társadalmi pillanata, s mindenkinek úgy kellett intéznie az életét, hogy ha csak nem beteg vagy nem küldték misszióba, jelen lehessen. Ilyenkor futottak ugyanis ténylegesen össze az emberek, megbeszélték az aznapi eseményeket, eredményeket, másnapra szóló terveket szőttek, tennivalókat egyeztettek, vitatkoztak, kommunikáltak.... Azokkal ellentétben, akik üzemszerű munkarend szerint, tehát délután

éppen dolgoztak, a többiek délután fél ötkor kiléptek a váltásból, s az estebédig még maradt idejük lezuhanyozni, bedobni egy doboz sört, majd a vacsora után is egyet-kettőt, nekem viszont étkezés után azonnal vissza kellett térnem a laborba, folytatni esti tennivalóimat, majd jóval éjfél után vetődtem ismét haza.

Megesett, hogy az ember több napra távol volt az állomástól, terepezett, s az élet olyankor teljesen más, váratlan fordulatokat vett. És külön fejezet az is, amikor az ember szolgálatos volt a konyhán. Erre egy hónap alatt akár többször is sor került, mert az állomáson olyanok is éltek, akik munkájának a jellege lehetetlenné tette, hogy akár egy napig is kivonják alóla magukat. Meg aztán a szakácsnőnek is, aki éjjel-nappal a konyhán tartózkodott, szüksége volt időnként egy-egy szabadnapra, kikapcsolódásra... A konyhaszolgálat jócskán igénybe vette az illető napunkat, amelyből éppen csak annyi időnk maradt még, hogy feladatainkat loppal, nagy vonalakban összecsapjuk, mert egy teljes napi kiesése elképzelhetetlen volt...

A konyhán szakképzetlen munkát végeztünk, reggel 9-10-kor kezdtünk, mosogatással, mert a felszolgálat önkiszolgáló alapon működött, mosatlanját mindenki berakta a félautomata mosogatógépbbe, azt kellett aztán nekünk elmosogatni, majd jöttek a különböző előkészítő konyhai segédműveletek.

A hét minden napjára le volt osztva valamilyen rendkívüli konyhai tennivaló. Hétfőn például a fajanszborítású falakat kellett becsületesen lesikálni, kedden a kemence tisztítása volt soron, ami nyomasztó emléke marad antarktiszi életünknek, s talán azért, mert amikor tavasszal, nyár elején odaérkeztünk, siralmas állapotban találtuk, valaki azt mondta, olyan, mint egy elefántfóka, annyira fekete volt a koromtól s ráadásul idomtalan... Végül a minden keddi tisztogatás, amit marószódával végeztünk, s emiatt a kezünk megtelt égési sebekkel, megtette a hatását, egy idő után kívül-belül ragyogott a tisztaságtól. Az is igaz, hogy szinte megállás nélkül, ijesztő tempóban üzemelt. Tüzelése gázzal történt, az állomás mellett elhelyezett, palackozott gáz a legteljesebb biztonsági berendezéssel ellátva szolgálta konyhai kényelmünket.

A szigorú tisztasági rend folytán az állomáson nem lehetett szemetet, szutykot találni. Igaz, a sarki környezet sem a legalkalmasabb a mikrobák, betegségek okozók fejlődéséhez, de a tisztaságprogram dacára se tudtuk megfékezni a lassú hanyatlást. Szennyezettség, por ott is létezik, ha nem is az idehaza megszokott mennyiségben.

10.

Két fő foglalatosságom volt a munkámon kívül, a fényképészet és a naplóírás.

A naplómat már induláskor elkezdtem, mert úgy gondoltam, hogy a sarkon töltött esztendő olyan élményt hoz majd, amit érdemes könyvben megörökíteni. Igaz, úgy terveztem, hogy ha eljön az ideje, sok képpel, fotóval tűzdelem meg, s annál kevesebb szöveggel, de azt is tudtam, hogy ha évek múltán majd részleteiben szeretném feleleveníteni élményeimet, ahhoz még azon melegében papírra kell vetnem benyomásaimat.

A napló természetesen nyers, egyenetlenre sikeredett: voltak napok, amikor még lefekvés előtt sikerült összegeznem a történetek summáját, máskor meg csak 2-3 nap elteltével pótoltam a mulasztást.

Gyakran időztem a fotólaborban, s különösen az esti mintavétellel végezve, nem egyszer két-három órát is eltöltöttem fotóim világában. Az állomásnak saját, ultrarövid hullámú házi rádióadója volt, éjjel-nappal ontotta a jobbnál jobb zenét, rockot, dzsesszt, klasszikus darabokat, gazdag lemezgyűjtemény állt a szerkesztő rendelkezésére. Pompás érzés volt a fehér, havas éjszakából belépni a laborba, tudni, hogy körülöttem az emberek békében alszanak,

semmi más nincs a világon, csak a végtelen csöndesség, mélyén a Brandenburgi játékok súlyos hangzatai és a lüktető öröm, hogy élek és azt teszem, amihez a legnagyobb a kedvem...

Senki se zavart ilyenkor, a legteljesebb boldogságban, harmóniában élhettem át a magányt.

Éjjel keveset aludtam, átlagban 4-5 óra elég volt ahhoz, hogy pihenten ébredjek. Néha azért felgyűlt az adósság, s éreztem, ha nem alszom egy kiadósat, összeroskadok. Olyankor nem erőltettem tovább, s egy jó szunyálás után helyrebillent az egyensúlyom. Annyira felajzott voltam a kedvemre való munkától, a tennivalóktól, a tájtól, ami körülvett, az elvégzendő program jellegétől, hogy még nagyobb hévvel szándékoztam dolgozni. Mintha csak valaki bekapcsolt volna egy konnektorba, 15-20 napon át tartó, huzamos ütemű teljesítményre voltam képes.

Az állomáson társasági élet is zajlott.

Az első kóstolót szilveszterkor kaptam abból, miként mulatnak az ausztrálieiak. Az ünnepélyes estét a mindenki által „alagútnak” nevezett közös, hangárszerű sátorban tartották, este fél tízkor vette kezdetét, a terem az alkalomhoz illően csinosan feldíszítve, de nem telt bele sok idő, hogy disznóóllá változzon. Ez ellen nem volt mit tenni...

Coca-Colát szürcsölgettem, s úgy tettem, mintha ugyanazt vedelném, amit mindenki: valami puncsnak nevezett, jócskán jegelt, édeskés, de nehéz, fejbeütős italt. Mivel bort sehol se láttam, végül magam is megtöltöttem egy poharat, mindenkre szélesen mosolyogtam, mint egy tökkelütött, melegen viszonztam a roppant szívélyes és közvetlen köszöntéseket. Próbáltam egyik-másik kollégával szóba állni, akiken láttam, hogy kevésbé szívtak be, s addig nem is volt semmi baj, amíg egyesek el nem kezdték a poharukban lévő italt és a tányérokra rakott ételt a csoportokban álldogáló emberek közé önteni, hajigálni... Később szögbeverő versenyt, majd súlyemelő vetélkedőt tartottam. Arra törekedtem, hogy a játékon belül mindigre kitaláljak valamilyen újdonságot, furfangot s ezzel lekössem a figyelmet... Előbb csak egyetlen szeget kellett beütniük minél hamarabb a vállalkozóknak, később viszont azt javasoltam, üssünk be egyszerre kettőt, lássuk, kinek sikerül. Én magam nem nyertem semmit az ügyön, a versenybe se neveztem be, nem is az volt a cél, viszont a hangulatot sikerült jó irányba terelni, mindenki a próbákra és a versenyzőkre összpontosított, minden egyes kalapácsütés hatalmas diadalordításokat szabadított fel...

Megjegyzem, a súlyemelés szörnyen megviselte a társaságot, az 50 kilós golyónak iszonyúan nehéz fogása volt, mert szutykossága miatt mindegyre kicsúszott a kezünkből...

Éjjel háromkor szabadultam, holtfáradtan, de boldogan, hogy végre magamra lehetek. A többiek teljesen kidőltek, s én meg elhatároztam, hogy most már úgy is mindegy, az éjszaka odavan s meglessem a napfelkeltét.

Alaposan felöltöztem, úgy léptem ki az enyhe szélbe. A nap ellenfényben emelkedett föl a jeges lejtő fölé, élesen kirajzolva a félsziget és az öböl körvonalait. Emelkedőn haladtam fölfelé és a csúcshoz érve majdnem letapostam egy pingvinpárt. Hím és nőstény voltak az istenadták, ijedten torpantak meg útjukon, egyenesen a tenger felé tartottak a bázis területén átvágva. A hím felborzolódva szembe is szállt volna velem, míg párja a háta mögé húzódva keresett menedéket. Hosszasan farkasszemet néztünk, majd kölcsönösen elfordultunk egymástól. Ki-ki ment a maga útjára...

Nagyon szerettem kóricálni, meg sielni az állomás közelében. Általában minden lehetőséget felhasználtam, hogy a szabadban lehessenek.

Jót mulattam, amikor szilveszter után pár nappal az egész társaság felvonult a közeli magaslatra, magashegyi jégtechnikát gyakorolni. Az ausztrálieiak ilyen szempontból roppant körültekintőek, hiszen odahaza alig látnak havat, nincsen alkalmuk begyakorolni a jégcsákány

használatát. Még azt se igen tudták, hogy ezt az igen hasznos, életmentő szerszámmal hogyan kell tartani. Sajnos a gyakorlatokat elég nehezen végezték a roskadó, vizes hó miatt, mindannyian nyakig vizek lettünk, de a hely önmagára olyan remek volt, hogy megjegyeztem magamnak. Közel volt az állomáshoz, bármikor elérhető, s egyként lehetett jég- és sziklamászásra használni.

Pár nap múlva nem álltam meg és egy szelíd havazás után magányos sítúrára indultam a környékre. Egyik, két napra távozó csoportunk nyomába szegődtem, akik mozgó műhelyükben, sátrakba húzódva bíbelődtek valami szereléssel. Tíz perc alatt elértem őket, váltottam velük néhány szót is, majd folytattam utamat. Tudtam, hogy e kiruccanásommal áthágtam a bázis néhány alapszabályát, de nem akartam senki elől bujdosni, ezért is nem kerültem el a csoportot. Néhányszor lesiklottam a lejtőn, majd a szakadékok peremén óvatosan körbejártam a félsziget körvonalát. Nyaktörő helyeken haladtam, s most bevallom, nem számoltam velük, ezért nagyon kellett ügyelnem, hová lépek, de nem volt mit tennem, vissza nem fordulhattam, előre kellett menekülnöm, habozás nélkül. Olykor meg-megálltam, a tenger morajlását hallgatva, s közben hazagondoltam, a Deltára, mert odahaza az volt számomra az egyetlen hely, ahol mind a víz, mind a környező partok csak úgy buzogtak az élettől. A sarki tenger mellett állva mindent elnyomott a pingvinfecsegés, tíz-tizenötös kis csapatokban, de olykor 2-3 tagú kis járőrökben totyogtak le-fel minden elképzelhető irányba, odafentről remekül látszott szabálytalan, ám egy felsőbb rendszerbe illő mozgásuk...

Kiruccanásomért megróttak ugyan, de a legnagyobb lecke az volt számomra, hogy éppen a bázisra visszatértemkor derült ki: Richard, a gépész sielés közben lábát törte. Intő jelnek éreztem a jövőre nézve.

11.

Ahogy telt az idő, mind jobban nyugtalankodtam. Az volt az érzésem, nem haladok eléggé, mindjárt véget ér a délsarki nyár, s én még mindig a kezdeteknél tartok. Ráadásul, ez a belső feszültség, elégedetlenség másokon is kiütött. Igaz, az állomáson is többen tartózkodtunk, mint amennyire az előzetes táborban felkészültünk, titokban pedig szívrepesve vártuk a februárt, a márciust, hogy búcsút mondhassunk a nyári vendégeknek, s végre magunk maradjunk Casey-ben, téli lakók...

Elvégeztem a dolgomat, de egy ideig halvány fogalmam sem volt arról, milyen eredménnyel. Csak miután a márciusi, utolsó hajójáráttal elküldtem az első rend vegetációs mintát Bukarestbe, amit a kollégáim aztán kielemeztek a radioaktivitás laborban, világosodott meg előttem minden: rögtön tudtam, mire kell a továbbiakban nagy körültekintéssel odafigyelnem. Beigazolódott ugyanis az előzetes feltevés, hogy az Antarktison is jelen vannak a déli féltekén végzett nukleáris kísérletek nyomán keletkezett hasadóanyagok nyomai. Ezzel pedig egy csapásra megnőtt a kísérleteim fontossága. A másik fajta, a természetes radioaktivitás viszont alig-alig volt kimutatható, s erre is számítottam, hiszen az Antarktisiz természetes sugárzási potenciálja amúgy meglehetősen alacsony.

Az a tény, hogy az eredmények igazoltak, nagy elégtétellel töltött el, s ahogy akkor tapasztaltam, hasonlóképpen éreztek saját munkájukkal kapcsolatban Ausztráliából érkezett biológus, botanikus vagy fizikus kollégáim. Nagyon sokszor mondtuk el egymásnak a munkanap végzetével kételyeinket, aggályainkat. Különösen a műszerek, a berendezések működése miatt problémáztunk, amíg meg nem győződünk arról, hogy bízhatunk bennük.

Türelmetlenül vártuk a Jégmadár visszatértét, az állomás nyári lakói lázasan csomagoltak. Mi, többiek, akik télire is maradtunk, különféle terveket szőttünk arról, hogyan rendezzük be téli életvitelünket, miként lesz majd, ha magunkra maradunk a műszerekkel, berendezésekkel,

vajon a nyáriak segítsége nélkül állni fogjuk-e tudni a sarat? Nyugtalansággal elegyes öröm feszült bennünk a pillanat közeledtével, amelyben majd magunkra maradunk és boldogulunk, ahogy tudunk.

Az elválás ünnepélyes volt, a távozókat a mólóig kísértük, arra az alig kiképzett partszakaszra, melynél a hajókról a konténereket partra szállító uszályok éppen csak ki tudtak valahogy kötni.

A rövid nyár is elégséges volt ahhoz, hogy barátságok szövődjenek távozók és maradók között. A távozók számára a búcsú sokkal nagyobb megrázkódtatás volt, mint a ránk szakadó téli magányunk. Azt hiszem, mindannyian ráérezünk arra, mi megy végbe a lelkükben és nagy tisztelettel néztünk rájuk. Minden fölelevenedett bennünk, ami csak történt velünk: a közös emlékek, a beszélgetések... Előkerültek a zsebkendők is...

Néhány szót váltottunk még az adóvevőn, amikor már az uszályon ültek, majd hirtelen eltávolodtak a parttól, a hajó felé. Távoztak, felszívódtak: ennyiből állt az egész. Dél volt éppen, s mihelyst az utolsó emberszállítmány is a fedélzetre lépett, a hajó azonnal elindult. Sietniük kellett, hogy minden kedvező percet kihasználjanak.

Az utolsó járatot lebonyolító hajósok tudják: ha szép időre van kilátás, az utolsó pillanatig feszíthetik a húrt, halogathatják az indulás pillanatát. Amennyiben viszont az időjárásjelző változó időt jósol, s az emberek a munka 80 százalékával már végeztek, a fennmaradó munkát hagyják a fenébe és késlekedés nélkül azonnal felszedik a horgonyt, nehogy a tél miatt a jéggyűrű fogságába essenek...

Az idő teltével kedélyállapotom bár egyre javult, olykor meglepő hullámgömböt írt le. Voltak pillanataim, amikor erősen kételkedtem magamban, arra gondolva, hogy más talán sokkal jobban boldogult volna a helyemben. Amikor pedig később helyrebillentem, dühös voltam magamra a kételyeimért, s el kellett ismernem, hogy igenis, én voltam a legalkalmasabb arra, hogy e feladatot elvégezze...

Elégedetlen voltam az elején azzal is, ahogy fényképeztem. Sokat jártam a terepet, fotóztam, de az eredmények elmaradtak az erőfeszítések mögött. Szerencsére, viszonylag gyorsan rájöttem, hogy az első hónapokban rossz exponáló órával dolgoztam, s nem egészen tíz tekercs filmemet lőttem el. Emiatt pedig valósággal vérzett a lelkem...

Az első sikerek, a megszerzett biztonság elhalványították szorongásaimat. Szoros barátságokat kötöttem, sose unatkoztam, mindig találtam magamnak elfoglaltságot. A baj inkább az volt, hogy nem jutott mindenre idő...

Mintákat vettem, kísérleteket, méréseket végeztem, rengeteget jegyzeteltem, leveleket, hosszú telexszövegeket írtam a számítógépbe. Leveleim műholdas közvetítéssel Ausztráliába kerültek, ott nyomtatóval kiírták, borítékolták s a csatolt címre postázták. E küldeményeket az Antarktisz Divízió költségén, gyakorlatilag portómentesen küldték szét azok számára, akik az általuk szervezett expedíció tagjai. Nekünk csak a telefonbeszélgetéseket és a faxüzeneteket kellett fizetnünk, de sikerült úgy ravaszkodnom, hogy viszonylag ritkán nyúljak a zsebembe. Jobbára a radioaktivitási labort tárcsáztam föl, mert a szakmai beszélgetések ingyenesek voltak, s a hivatalos szövegelésbe a szükséges személyes információkat is beloptam. Közben arra is vigyáztam, hogy ne éljek túlságosan vissza a lehetőséggel...

Önbizalmam megszilárdulásához az is hozzájárult, hogy lélekben megedződve, győztesen kerültem ki néhány életveszélyes sarki kalandból. A legnehezebb az a júliusi közbjáték volt, melynek során egy téli fürgeteg a bázistól távol elkapott néhányunkat a roppant jégmezőn, misszió közben, s pár napig azt se tudtuk, élünk-e vagy halunk...

12.

Pontban 1991. július 20-án indultam útnak többedmagammal, két lánctalpas vontatóhoz kapcsolt száncaravánnal, azzal a feladattal, hogy az utánunk jövő váltás kutatói számára, mintegy 150 kilométerre a bázistól felállítsunk egy védkunyhót.

Megjegyzem, az expedíciót nem kijelöléses alapon, hanem önkéntes jelentkezés útján szervezték.

Négyen vállalkoztunk az útra, mind olyanok, akik könnyen megbirkóztunk a vontatók vezetésével, így aztán könnyedén váltani tudtuk egymást, hogy szaporábban haladhassunk előre. Közeledett a sarki tavasz, s a karbantartási munkákat fokozott ütemben kellett végezni.

Meglehetősen nehezen haladtunk előre, a vontató ugyanis sosem vesz fel túlzottan nagy sebességet, ráadásul a szántalpakat is magunk után vonszoltuk. Az egyiken dízelolajjal teli hordók voltak, egy másikon a küldetéshez szükséges villanyfejlesztőt cipeltük magunkkal, egy harmadikon meg a víztartály volt, amelyen a hóból olvasztott ivóvizet tartottuk, illetve azon volt berendezve a zuhanyozó is. Külön szánon volt a lakókocsink meg a konyhául szolgáló konténer, s végül maga a felállítandó védkunyhó zárta a sort.

Két napon át egyéb sem történt, mint hogy szorgalmasan faltuk a kilométereket, annak ellenére, hogy az idő már induláskor eléggé rosszra fordult, szünni nem akaró, 50-60 kilométeres óránkénti sebességgel száguldó szél söpört végig a jégmezőn, s a sűrű havazás miatt rossz látási viszonyokkal küszködtünk. Valahogy elértünk a védkunyhó számára kijelölt helyre, nekiláttunk a munkának, még egy fél napi tennivalónk maradt hátra, hogy dolgunk végezetten visszafordulhassunk.

Ámde a tél végi vihar egyik pillanatról a másikra annyira rázendített, hogy be kellett látnunk: napokon át a foglyai leszünk.

A szél 170-200 kilométeresre erősödött, tombolása állandósulni látszott. Az évnek e szakában, július végén, augusztus elején a legrövidebbek arrafelé a nappalok. Amúgy is csak néhány órát tart a nappali világosság, különben mindent átható homály borít be. A hóviharban azonban, az alacsonyan elterülő sűrű felhőtakaró miatt hosszan kitartó sötétség szakadt ránk. A hóvihar szinte teljesen belepte mindkét vontatónkat, s hiába próbáltuk, képtelenek voltunk kiszabadítani azokat. A tomboló szélvészben nem csak a lapátolás, de bármely szabadtéri munka teljességgel értelmetlen, a kinntartózkodás maga is életveszélyes. Egyetlen tizedmásodperc is elég ahhoz, hogy a szabadon maradt kézfelület vagy a védtelen arcbőr menthetetlenül elfagyjon. A fagyás ellen pedig ilyenkor semmit sem lehet tenni, ugyanis a valóságos hőmérséklet önmagában -20-25 C fok, a fergeteges szél hűtőhatására pedig, amely a sebességgel arányosan növekszik, legalább -50-60 foknak felel meg, amelyben az emberi szervezet gyakorlatilag képtelen létezni.

Nem lehet se dolgozni, se lélegezni, hátat kell fordítani a szélnek, s védett szélárnyékot kialakítani a szájunk előtt, amely visszatartja azt a néhány szippantásnyi levegőt, amire pillanatnyilag szükségünk van. Ha ezt elmulasztjuk, úgy elsöpri a vihar az orrunk, a szánk előtti oxigént, hogy pillanatok alatt megfulladunk.

Ilyen körülmények között mind reményvesztettebben várakoztunk.

Esténként próbáltunk rádiókapcsolatba lépni az állomással egy, az indulás előtti megegyezés szerint, de csak három ízben sikerült némileg értekeznünk, alig értve egymás szavát. A vihar esküdt ellensége a rádióhullámoknak, az expedíciós karavánt alkotó fémszerkezetek megteltek sztatikus villamossággal, szinte nem is lehetett hozzáérni valamihez, mert még kesztyűs kezünkön is éreztük a fájdalmas kisüléseket... E jelenséget különben a szél által nagy sebes-

séggel felkapott és tovább hordott jégkristályok meg nem szűnő súrlóhatása okozza. Különbözik merő tévhit, hogy az Antarktiszon annyira tiszta lenne a levegő. Ott is létezik por, az erózió és a folyamatos építőanyag-kitermelés miatti robbantások nyomán keletkezett részecskék nagy sebességgel száguldják be az egész kontinenst. Az antarktiszi szél így mindig teli van apró részecskékkal, amelyek például a járművek szélvédőjét bombázva rövid idő alatt összekarcolják és elhomályosítják az üveglakot...

A legnagyobb veszélyt ebben a siralmas helyzetben az elszigeteltség jelentette. Annyira egyedül voltunk, hogy még az Antarktiszról is elzárva éreztük magunkat. A kutatóállomásra úgy gondoltunk, mint egy távoli, hatalmas és otthonos világegyetemre, egy elérhetetlen városra. Kínzó álmaink netovábbja lett, hogy még egyszer eljussunk oda, mielőtt valami helyrehozhatatlan történne velünk. Biztosak voltunk például abban, hogy ha egyikünknek orvosi közbelépésre lett volna szüksége, vagy valamilyen sürgős egészségügyi problémája adódik, azokban a napokban nem találunk rá megoldást. Mi egyetlen centiméternyit sem mozdultunk onnan, ahol a vihar elkapott, de mások is képtelenek lettek volna a segítségünkre jönni. Hóviharban még akkor is eredménytelen a keresés az antarktiszi viszonyok között, ha a bajba jutottak földrajzi helyzete ismeretes. A felkutatás forszírozása ilyenkor veszélybe sodorhatja a mentők életét is.

Egyetlen esélyünk maradt: a türelem. Kivárni, amíg elvonul a vihar. Várni, hogy az életben maradáson túl lehetőleg ne történjék semmi...

Legtöbbször ennyi a menekvése az embernek az Antarktiszon. Persze, a türelemhez szükség van energiára, élelemre. Anélkül lehetetlen várakozni. Akkor már fellép a fizikai kimerültség, a hővesztés, megbomlik az elme, ránk telepszik a fehér örület, s már csak egy lépés a halál...

13.

Öt napig gyakorlatilag ki se mozdulhattunk a szállásul szolgáló lakókocsiból a szűnni nem akaró vihar tombolása miatt. Az időjárás-előrejelzés semmi jóval nem kecsegtetett, s bár az életösztön azt diktálta, hogy függén szedjük a sátorfánkat és forduljunk vissza minél hamarabb, mihelyt kissé csendesedett a szél, tudtuk, hogy ilyenkor a vihar tulajdonképpen csak „lélegzetet vesz”, és úgysem jutunk messzire, mindenképpen a karjai között pusztulunk.

Úgy döntöttünk, s ebben az én meggyőzőerőm is sokat nyomott a latban, hogy lesz, ami lesz, de kivárjuk a végét, s addig, hogy be ne csavarodjunk, megpróbálunk valamit előremozdítani a környéken mindabból, amiért tulajdonképpen jöttünk...

Kimásztunk a konténerből, s két kerek órán át úgy dolgoztunk, mint valami öngyilkosok. Ketten a vihar leszaggatta antennát szerelték vissza a karaván megfelelő járművére, majd rendet teremtettek a rögtönzött munkatelepen, ahol a szélvihar mindent szanaszét cincált. Jómagam egy másik társammal a villanyerjesztőt vizsgáltuk át, s feltöltöttük gázolajjal a tartályát, nehogy sötétben és energia nélkül maradjunk. Közel a szerelvényhez 200 literes tartályokból álló lerakat volt, az ott található kiürült, régi hordókat kellett összegyűjtenünk és egy szántalpra kötnünk, nehogy a vihar elragadja azokat, s száz kilométerrel odébb sodorva kellemetlen meglepetést okozzon az állomáson található társainknak, szétzúzva az egész radarhálózatot, az e célra felállított rendszert.

A kicserélt hordók helyébe újakat raktunk le, a generátort feltöltöttük. Emlékszem, fel kellett másznom az áramfejlesztő konténerre, mintegy 4-5 méternyi magasságba, s bár a szél alig enyhült, némileg kitisztult körülöttünk a légkör, megszűnt az a folyamatos, fehér tobzódás, amit az állandóan a szemünkbe sodort hó- és jégkristályok okoztak, s amitől aztán semmit sem láttunk... A gázolajat kézzel kellett átszivattyúznunk, mintegy négyszáz liternyit, abba a

fenenagy tartályba, mert a villamos szivattyúk a hidegben egyszerűen beadták a kulcsot. A megfeszített munka után elégedetten húzódtunk a lakókocsiba, mint a gyerekek, úgy örültünk annak, hogy néhány órán át a szabad levegőn mozoghattunk. Ámde a vihar ismét csak rázendített, s még további hosszú napokra áthatolhatatlan fehérségbe burkolta karavánunkat.

Ideje volt, hogy fölmérjük tartalékainkat. Húsunk még legalább egy hétre való maradt, utána már némi gondok jelentkeztek volna táplálkozásunkban. Viszont jól tudtuk, a vihar úgy működik, hogy nem tarthat örökké. Minél jobban tombol, annál közelebb az idő is, amikor ki kell fulladnia és elül... A meteorológiai statisztikák szerint a téli viharok maximum 10 napig, 2 hétig szoktak elhúzódni. Ha a legrosszabbra számítunk, mondtuk magunkban, akkor sem lehet hátra sok, csak ki kell várnunk. Valahogy kapcsolatba léptünk az állomásbeliekkel, akik újabb időjelzéseket juttattak el számunkra, mi pedig ugrásra készen lestük, hogy mihelyt szelídül az idő, máris útnak indulhassunk Casey felé.

Mind a négyünknek nagy lelki megterhelést jelentett ez a kényszerű fogság, az összezártság, mégsem lépett föl semmilyen konfliktus közöttünk a baráti csipkelődéseket, ugratásokat leszámítva. Az ilyesmi, hogy „de unom már a pofátokat”, mindennapi bóknak számított, a napok vagány hangulatban teltek. Főzőcskéztünk zenét hallgattunk, meséltünk egymásnak, leveleket írtunk... Az állandó szélsűvítés, a lakókocsit egyvégtében himbáló légvonat a viharos tengert idézte fel, s ezt elviselni is szörnyen nyomasztó érzés volt. A belső terünk egyre szűkebbnek bizonyult, valamennyi kimerészkedésünk a szabadba valóságos kalanddal, komoly erőfeszítéssel járt, mert az egymáshoz kötözött konténerek láncán túl – amit azért voltunk kénytelenek létrehozni, nehogy egyet is elveszítsünk a szélben – már a semmi következett, a feneketlen sarki éjszaka, a magába szívó, süvöltő vaksötétség. Karavánunkat hiába kerítették be a jelzőlámpák, tőlük alig pár méterre távolodva egyáltalán nem látszott a fényük.

Ebben az örületben az egyetlen fix pont a szél iránya volt, amely keletről tört reánk.

Szörnyen barátságtalan környezetben éltük át e napokat. Az óceánnak például csak a mélye fogadja be nehezen az embert, az életben maradáshoz meg ott a légzőkészülék, a szakfander. Ha kellően felkészültünk rá, nem igen érhet meglepetés. A játékszabályok tiszták: tudjuk, hogy a légzőkészülék nélkül elvesztünk. Ezért, ha az óceán mélyére kívánczunk, hát beszerezzük a légzőkészüléket és kész. A mi esetünkben viszont a földön voltunk, ugyanakkor mégsem. A földön is voltunk, de a levegőben is, amit viszont be sem tudtunk igazán lélegezni, olyan gyorsan tovasodorta tőlünk a szél, s ha nem vagyunk felkészülve rá, ha nincs elég ruházatunk, élelmünk, akkor éltetőnk helyett könnyen a gyilkosunk lehet...

Olyan ez, mintha egy teljesen más bolygón lennénk, a földi körülményektől távol. És még akkor is megmarad az emberben ez a köztes érzés, amikor az idő közben kitisztul, a látómező kitágul, ismét látszik a tengerpart, a befagyott öblök füzére, a végeláthatatlan jégzátony...

Antarktisz a teljes elszigeteltség földje. A legközelebbi, egy francia kutatóállomás is több mint 400 kilométerre volt Caseytől, és még egy annyira volt Mirnij, azon túl pedig Davis, a másik ausztráliai kutatóbázis. Egyik állomásról a másikra látogatni a kontinensen szinte képtelenség volt, akár óriási műszaki erőfeszítések árán is, mert előrehaladni csak a jégtakarón lehet, az azt megtörő számtalan repedés, jégletörés, szakadék életveszélyessé teszik az utat. Talán csak a sarki télen lenne kilátás összefüggő terepre, akkor viszont a megsemmisítő viharok állják útját a helyváltztatást óhajtó embernek... A szél olykor roppant jégtáblákat, hegyeket szakít le a kontinensről, s az ember könnyen áldozatává válhat egy ilyen váratlan eseménynek. Az egymáshoz utazgatás tehát csak nagy körültekintéssel, jól meghatározott céllal, s leginkább légi úton szokott történni.

Ennek dacára, mind jobban hódít az antarktiszi turisztika divatja, különösen az amerikaiak és a japánok körében. Újabban a sarki nyár idején egyre gyakrabban keresik föl a korábban magányos földrészt.

14.

Bármennyire elszigetelt világ az Antarktiszt, viszonylag könnyen ki lehetett bírni, mert ma már igen egyszerű kapcsolatot teremteni onnan a világ bármely szögletével. Technikailag mindezt olyan tökéletesen megoldották, hogy valahányszor fölhívtam telefonon a szüleimet, mindig megkérdezték: **te Flórián, most honnan beszélsz?** Az volt az érzésük, hogy a sarki üzletből társáztam őket, mert valami különös csoda folytán soron kívül hazatértem... Pedig hát az Antarktiszon voltam, ők meg a messzi távolban, Európában... Pár hónappal a küldetés vége előtt felhívtam néhányszor a bukaresti kulturális rádiót, s ennek nyomán született is pár érdekes adás. Volt, amikor előre rögzítették a beszélgetést, máskor élőben ment a műsor köztem és a szerkesztő között. Eközben pedig arra gondoltam, hogy ha én lennék a rádióhallgató, vajon mekkora érdeklődéssel követnék nyomon egy ilyen jellegű adást, s benne egy interjút valakivel, aki rendkívüli körülmények között él és visz végbe valamit...

Az Antarktiszon tanultam meg igazán megszerezni a gondolataimat. Kéthavonta papírra vettem kutatásaim menetét. Egyfajta munkabeszámolót készítettem, amit ugyan senki sem kért tőlem, viszont láttam, hogy körülöttem mindenki szorgalmasan körmölte és küldözgette ausztráliai vagy másutt tevékenykedő tudományos irányítójának. Arra gondoltam, nekem sem árt, ha telexen olykor értesítem az intézetet, a minisztériumot a végzett munkáról. Választ sose kaptam jelentéseimre, de tudom, hogy célba jutottak, mert amikor később a családdal, a barátaimmal beszélgettem, elmondták, hogy hosszú telex-szövegeim megérkeztek...

Jelentéseim tulajdonképpen nem is a külvilágnak, hanem számomra jelentettek hasznát. Egy idő után például, kellő tapasztalattal a hátam mögött, néhány szaktanulmányt is sikerült összeütnöm, amelyek aztán a minisztériumunk által kiadott környezetügyi szakfolyóiratban meg is jelentek.

Küldetésünk utolsó hónapjai könnyen elrepültek. Október volt, amikor megérkeztek a pingvinek, s ezzel megkezdődött a parti élővilágban az eszeveszett fészekrakás. Ugyancsak októberben jönnek világra a fokaivadékok. Ez idő alatt, amennyit csak lehetett, a szabadban tartózkodtam: fotóztam, a foka- és pingvinkolóniák népességszámlálásába is besegítettem. Igaz, e témára a bázison nem létezett szakember, de állandó feladatként mindannyiunktól elvárták, hogy napi személyes felmérésekkel, megfigyelésekkel besegítsünk a biológiai adatgyűjtésbe.

Zsúfolt időszak volt ez az utolsó, amíg a Jégmadár a sarki nyár elején ismét visszatért. Minél közelebb került érkezésének időpontja, annál lehangoltabbak lettünk: úgy éreztük, küszöbön a vég, eddigi életünknek befellegzett, nemsokára előzőnlenek az új expedíciók, odavész az a világ, az a hangulat, amit oly kellemesen megteremtettünk és berendeztünk magunknak, szépen kialakult barátságunkat feldúlja az újoncok jelenléte...

Érdekes, hogy a barátságok is inkább ottlétünk utolsó szakaszában teljesedtek ki a leginkább. Akkor értettük meg igazán, milyen jól éreztük magunkat egymás társaságában, hogy valóban egyek tudtunk lenni mindenkiért, és mindenki egyért, hogy soha az életben ennyire barátságos és jó kedélyű fickók immár sose tudunk lenni. Számítani lehetett rá, hogy mindez egy csapra szertefoszlik.

A Jégmadár első érkezése novemberre esett, el is távozott vele a csoportunk egy része, köztük az állomás vezetője, John, aki civilben rendőrtiszt volt Észak-Ausztráliában. Családi okok játszottak közre elutazásában, rendes körülmények között megvárta volna a Jégmadár decemberi útját.

Hat társunktól váltunk meg novemberben. Az ausztrálieiak általában nem szeretik kimutatni érzelmeiket, de akik hajóra szálltak, valamennyien sírni kezdtek és összeölelkeztek velünk. A hajóval érkezett újoncok ezen mélyen meg is botránkoztak, számukra az érzelemnyilvánítások természetellenesen hatottak, túlságosan bizalmas, közvetlen viszonyokat sejtetvén velük, amiket puritán lelki beállítottságuk nehezen tudott elviselni.

Aki nem élt még huzamosabb időn át az Antarktison, avagy fogalma sincsen, milyen is lehet az élet egy hosszabb időn át elszigetelt közösségben, ahol az emberek hatványozottan segítik egymást, amelyben erőteljes a kommunikáció és az empátia, ahol alaposan megismerik egymást, nehezen érti meg az ott élők kapcsolatait, s kialakulhat egy olyasféle benyomás, hogy a sarki állomásokon mindenféle gyanús, torz viszonyok uralkodnak az emberek között... Ez a feltételezés teljességgel hamis, mert igazából csak a barátság az, ami összefűzött bennünket.

Ez volt hát a vég kezdete.

Ekkor már veterán telepéseknek számítottunk, sok viszontagsággal a hátunk mögött. Átnézünk az újonnan érkezetteken, s azon csodálkoztunk, milyen tapasztalatlanul, gyámoltalanul mozognak, viselkednek. El se tudtuk képzelni, miként fognak majd boldogulni, amikor magukra hagyjuk őket a következő esztendőre, de ahogy utólag megtudtam, s az antarktisi divízió által kiadott negyedéves közlönyben később olvashattam is, az 1992-es esztendő Caseyben ugyancsak szerencsés volt, bár a telepesei csoport csak 16 embert számlált. Mi meg amiatt aggódtunk '91 végén, mihez kezd majd e maroknyi ember, hiszen még mi is kis csapatnak éreztük magunkat, pedig 28-an voltunk. Télen például sikerült annyira bezárkóznunk egymás elöl, ki-ki a saját barlangjába, hogy az állomás teljesen kihaltnak tűnt. Te jó ég, gondoltuk, hát akkor 16 ember milyen egyedül érzi majd magát e tágnál is tágabb világban!

Az utolsó heteink ismét a csomagolás lázában teltek. A végső jelentéseket fogalmaztuk, rendeztünk, takarítottunk, hogy mindent tisztán adjunk át az utánunk maradóknak.

15.

Át kellett adnunk a váltóbotot azoknak, akik a megkezdett munkát folytatják, az eltelt év minden tapasztalatával együtt. Eközben mindegyre az volt az érzésem, hogy egy sor dolgot elmulasztottam: ez is félbemaradt, meg azt se végeztem el... Főként a fotózás terén észleltem ezt, miközben egyre több ismeretlen helyet fedeztem föl a környéken, melyeket viszont szerettem volna bejárni. Sokszor éjszaka közepén, álmomból felriadva tört rám a mulasztások keltette pánik... Leveleket írtam, de adósságaimnak mintha nem akarna vége szakadni... Egyszer aztán elértem egy ponthoz, amikor azt mondtam magamnak: kész, nincs tovább, befejeztem... Végigjártam az állomást, mindenkitől személyesen elbúcsúztam.

A régi gárdából addigra haton már elutaztak, további hat vállalta, hogy márciusig, a tél beálltaig az új csapattal marad, mi pedig, a maradék, a karácsonyi ünnepségek után, december 27-én, az antarktisi nyár kellős közepén, gyönyörű havas-jeges időben szálltunk a Jégmadárra.

Másfél órával az indulás előtt kigyúltunk a bázis főutcájára, szemközt a jégpáncéltól megszabadított Newcomb-öböllel. Valahol távol az óceán jéggyűrűje fehérlett, amelyen keresztül a hajónak sikerült ügyesen átlavíroznia, s ahol ismét utat kell majd találnia, de ekkor már mivelünk, a déli jeges tenger felé.

Csupa fény és ragyogás volt minden, végtelen nyugalom.

A kétéltűekbe szállva még várakoztunk valamennyit, aztán kiáltások harsantak, integetésre lendültek a kezek, a kétéltűeket a fedélzetre emelték, s azonnal nekivágtunk a jéggyűrű felé vezető útnak, vígan szelve az öböl vizét. Hármás-négyes csoportokba verődve ácsorogtunk a fedélzeten, elborult arccal. Dúlt tekintettel néztük a távolodó partot, az állomást... Valami végtelen fájdalom fogott el, legtöbben ugyanis tudtuk, hogy e búcsú részünkről végleges, mert az életben nem lesz többé ide visszatérésünk. Ennél súlyosabb, gyötrőbb pillanatokat, azt hiszem, nem éltem át: mintha meghaltam volna ott, az öbölben. Valósággal átéreztem, mit jelent az a végleges távozás, a szakítás, amiről mindenki beszél. Társaimra néztem olykor, s ahogy magukba roskadtak, befelé fordulva, tudni lehetett: bennük is ugyanez játszódik le...

Ahogy távolodtunk, mintha nem is korábbi magunk lettünk volna, mogorvák, levertekké váltunk, sóvárogtuk elvesztett szabadságunkat, amit Antarktisz nyújtott számunkra, elszállt az erőnk, hogy továbbra is önállóan cselekedhessünk. A hajón mások akarata érvényesült, egyszerű utasok voltunk, szűk térben mozoghattunk, mint a tág repüléshez szokott madár, amelyet rács mögé zárnak.

Pár órányi hajóút után gyakorlatilag a jéggyűrű fogságába estünk.

Addig kanyarogtunk a jéghegyek között, amíg szorosan összetorlódtak körülöttünk. Semerre se mozdulhattunk, akkora súly nehezedett minden oldalról a Jégmadárra. Két hétig tartott ez a fogság, bár távcsővel jól láthattuk a gyűrűn túli nyílt tenger kékjét. Tehetetlen várakozásra voltunk ítélve, ilyenkor ugyanis alig van kilátás a saját erejű szabadulásra. Csak az időjárás enyhülésében reménykedhettünk. Eközben tarthattunk attól, hogy a jég nyomása kárt tesz a hajóban...

(Később tudtuk meg: német lapok ezalatt világgá kürtölték a Jégmadár fogságának történetét, tragikus színekben ecsetelve, hogy a jéggyűrű összeroppantotta hajónk elsüllyedt, mi pedig úgymond a jégtáblákon vészeltük át a heteket...)

Egy reggel aztán kedvező szél támadt, a megerősödő hullámverés átrendezte körülöttünk a jégtáblákat, s némi próbálkozás után lassan és csöndben megnyílt előttünk az ösvény, majd hol a jobb, hol a bal oldalon engedett néhány pillanatra a jég, minden egyes megnyíló résen azonnal benyomultunk, s néhány óra leforgása alatt kint találtuk magunkat a szabad vizeken. Már-már úgy történt, hogy a segítségünkre küldik az Aura Australis jégtörőt, ez viszont azt jelentette volna, hogy annak le kell térnie eredeti útvonaláról: óceánkutatókat szállított az Antarktiszra, ideje pontosan be volt mérve, letérése tetemes költséggel járt volna.

A jégfogság után rendkívül viharos tenger köszöntött ránk. Mindenki kisárgult, rókázott, ezúttal én sem úsztam meg, életuntan szédelegtünk le-fel a Jégmadáron. Szerencsére, pár nap múlva egy sziget közelébe értünk, ahol állandó ausztráliai támaszpont létezik. Tasmán területnek számít, valahol az antarktisi és a mérsékelt égöv metszéspontján, ahol a tenger hideg vize keveredik a jóval melegebbel, buja zöld növényzet tenyészetének kedvezve a szigeten. Rengeteg fóka és pingvin telephelye, minden nyáron alaposan elszaporodnak, számukra az a földdarab valóságos paradicsom.

Már 200 kilométer távolságból megéreztem a zöld növényzet jellegzetes szagát. Az Antarktison, ahol minden fagyos és steril, csupán a bázis jellegzetes bűzét éreztük hónapokon át, ami egyfajta furcsa egyvelege a parfüm, a szappan, a gépolaj és a konyha szagának. Úgynevezett civilizációs bűz ez, amiből hiányzik valami lényeges... Amikor aztán a sziget közelébe értünk, mindannyian rájöttünk, mi: a rothadás, az élet édeskés, bomló szaga... Majd, amikor a sziget is feltűnt a láthatáron, a másik nagy élményünk a már-már elfelejtett zöld szín felfedezése volt!

16.

A zöld szigetnél aztán kikötöttünk. Személyesen engedélyt kaptam, hogy egy geológuscsoporttal három napon keresztül bebarangoljam.

Gyalogosan vágtunk neki a felfedező útnak, legelőbb is a sziget északi részében fekvő kutatóállomáshoz kellett eljutnunk, ehhez viszont félig át kellett szelnünk a szigetet, s útközben a helyenként berendezett védkunyhókban húzhattuk meg magunkat. A környezeti viszonyok megóvása érdekében a szigeten semmiféle járművel nem szabad közlekedni, kivéve a kutatóállomás kerítésén belül, de az engedély ott is csak egy kistraktorra szól, amit szállításhoz és különböző munkálatokhoz használtak.

A kutatóállomást masszív kerítés övezte, hogy távol tartsa onnan a lomha elefántfókákat, amelyek a nyári szaporodás idején valósággal előzönlík a szigetet, mindenhová befészkelik pár tonnányi testüket. Rámenősségüknek csak a vastag fatörzsekből összerótt akadályok vehetnek gátat... A szigeten hasznosan telt az idő, néhány összehasonlító mintát is sikerült begyűjtenem, hogy megállapítsam, miben is különbözik a szigeten található üledék radioaktivitása a sarki földrésről begyűjtött eredményektől. Rengeteget fényképeztem is, most már nem sajnáltam a gyorsan fogyó filmet, tudtam, előbb-utóbb úgy is hazaérek.

A szigettől a további hajóút meglepően gyorsan, de mintha jóval hallgatagabban telt volna, mint egy évvel korábban, amikor Casey felé hajóztunk. Gubbasztottunk magunkban, kedvetlenek, szükszavúak voltunk. Emlékszem, hogy mi, akik megjártuk az Antarktisz, félrehúzódtunk a hajón, felelevenítve emlékeinket, megpróbálván újrateremteni az elveszített világot. Aki nem tartozott e körbe, azt olyan távolinak éreztük magunktól, mintha más bolygón élne... Közben pedig, bár nem vallottuk meg egymásnak, kedvünkre volt, hogy ismét gyönyörködhetünk az alkonyatban, hogy a nappal után ismét a régi törvényszerűség szerint köszönt be az éjszaka. Az utolsó hónapban például annyira hozzászoktunk a sarki nyárhoz, amikor a nap nem tudott lebukni a láthatár alá és örök fény ragyogott az életünk fölött...

Most elkábítottak a szagok, lenyűgözött a friss gyümölcs, a friss tej, olvasgattuk a postánkat, amit már nem rakott a partra a Jégmadár, mert ahogy Casey-ba megérkezett, mi azonnal fedélzetre szálltunk. Ráadásul engem ismét lefoglalt a csomagolás mániája, a hazakészülődés láza.

Hobartban kis fűvószenekarral vártak az ismerősök, barátaim rokonai. Engem is elhalmoztak kedvességgel, de éreztem, valahogy kilógok a sorból. Immár egyre jobban csak magunkkal törődtünk. Vége is lett volna a kalandnak, ha nincs a hazavezető út.

Szingapúrig business-osztályon utaztam, rengeteg volt a csomagom. Csodálatos út volt, körültekintő figyelmesség, civilizált kiszolgálás, környezet. Ott aztán Tarom-járatra szálltam, amit hamarosan többszörösen is megbántam.

Úgy léptem a romániai repülőre, hogy senki se kérdezett tőlem semmit, a gép ajtajánál nem állt senki, az szállt fel, aki akart, oda ült, ahol jólesett neki, valósággal vadászni kellett az üres helyeket, mert minden tele volt zsúfolva hatalmas bálákkal, cókókókkal... A gép 45 perces késéssel indult, az utasok zöme zugkereskedelemmel foglalkozó kínai volt, Bangkokba igyekeztek árujukkal, s mert a Tarom árai alacsonyabbak voltak, e járatot részesítették előnyben. A mieink, hogy ne essenek el a fizető kliensektől, megengedték, hogy batyuikat is az utastérbe zsúfolják, az ülésekre halmozzák. A kupecék inkább lábon ácsorogtak a széksorok között, csak hogy az áru biztonságban legyen. Nagy nehezen előkerült egy stewardess is, aki kivétel nélkül mindenkiel pörölni kezdett, azzal fenyegetőzve, hogy amíg nem ül le mindenki, a repülő sem indul. Így telt el háromnegyed óra, szünni nem akaró kérleléssel, tülekedéssel, nyomulással, végül nagy nehezen mindenki helyet szorított magának. Bangkokban kicserélődött a társaság, a kínaiak helyére mosdatlan belgiumi férfiutasok tódultak, akik nagy bőröndökkel felpakolva Bukarestbe igyekeztek.

Éjszaka 3-4 óra körül értünk Otopeni közelébe, s összeszorult a szívem attól a sivárságtól, ami ott fogadott. Végigutaztam a fél világ repülőtereit, láttam a török, a bolgár, a kisázsiai repülőterek fényeit, de egyedül csak a miénk volt vigasztalanul sötét. Otopeni, a legfontosabb román légikikötő a világ legvisszataszítóbb, legsivárabb pontja lett számomra, amit valaha is láttam.

Bukarest, 1993-2004

„Arcpoétika”

(Ádám Gyula fotográfus története)

Ádám Gyula.
Banghet Iskander fotója, 2005

A címhez egy kis magyarázat kívánczik.

Van, aki olcsó szójátéknak fogja föl, pedig nem annak szántam. Emberi arcok vettek körül, kísérték el egész eddigi életemben. Őket örökítem meg minden lehetséges alkalommal és módon. Számomra mindennek arca van: az éveknek, a tárgyaknak, az embereknek, tetteimnek és mulasztásaimnak.

Az első maradandó arc a nagybátyámé, aki Görgényben végezte az erdészeti technikumot. Jött haza a szünidőben, a praktika füzetével, s hát azok tele voltak rajzzal.

Akkoriban az a technikum olyan volt, hogy a mostani főiskolánál is magasabb szintet jelentett. Aki a technikumot elvégezte, az főerdész lett. Ez egy akkora magas rang volt, egy orvosi hivatással felért a faluban.

Megfogtak engem ezek a rajzok. Pedig ő ezeket másolta.

Most is előttem van a tintának az az íve, a pisztrángnak a teste...

Nem is tudom, mit szeretett jobban: az állatokat rajzolni vagy magát a természetet?

Nála a kettő együtt járt.

Fajkutyái voltak, vitt magával erdőjárni, akkor láttam az élő pisztrángot, ő mutatta meg, és azt is, hogy hogyan nem szabad kifogni. Mi viszont titokban, kézzel, csak azért is kifogtuk. Az ő területe volt a rezerváció, ott nem volt szabad semmit fogni, de amikor ő nem volt ott, mi, gyermekek, dugiban kipróbáltuk...

Akkoriban nem voltak ezek a kariókák, se a színes pix, s nem is tus volt, csak tinta...

Télen mifelénk nagy divat volt a hoki, de én ültem a szobában, le is néztek, csúfoltak ezért, állítólag jó sportoló voltam, de ritkán mentem játszani, inkább kezdtem másolgatni azokat a rajzokat.

Mindegy, hogy mi volt, szarvas vagy medve. Én másolgattam.

Amit a nagybátyám rajzolt, az szerintem mesteri munka volt. Egy fotóval vetekedett.

De aztán én továbbléptem, mindenfélét másoltam. Amit csak el tudtam érni. Szerencsém volt, mindig belébotlottam valamibe.

A szüleim nem törődtek különösebben azzal, hogy én mit is csináljak, nagybátyám viszont egy jó támpont volt. Ő ha azt mondta valamire, hogy nem jó, akkor az nekem szent volt.

Az egész gyerekkor amolyan képiségben telt el.

Mindig nagy képekben gondolkoztam...

Nekem nem az volt élmény, hogy megmutattak egy medvét, s hogy az oda kellene jöjjön hozzám, vagy én megyek hozzája, engem ez abszolút nem érdekelt, azon gondolkoztam, hogyan lehetne majd azt az állatot lefesteni. Pedig akkor még nagyon kezdetleges volt az egész tudásom...

A másik nagy festői élményem, akkoriban, Bukarest volt.

Nagynéném oda ment férjhez, a nyári vakációban néha hozzájuk utaztam. Ott laktak az Atheneum mellett, átellenben a Szépművészeti Múzeummal. Harmadikos-negyedikes gyerek voltam, de az állatkert, a ringlispil, meg az ilyen hülyeségek egyszerűen nem érdekelték. Azt kérdezgettem nagynénémektől, hogy ez meg ez a múzeum merre van, hogy lehet oda eljutni...

Így jutottam el a Theodor Aman szülőházba is.

Jól ismertem, gyerekként is, a román festőket. Odahaza Karcfalván, az iskola könyvtárából kivettem a művészeti könyveket, mindent, ami a festészettel kapcsolatos. Olyan könyveket forgattam, nézegettem, mint a Román festészet arcképcsarnoka... Mikor aztán nekünk tanításként tanították a román művészetet, nekem az nem volt újság. Én már a részletek részleteit is tudtam...

Láttam az albumban odaírva, hol lelhetők fel bizonyos képek. Olvastam például: „Aman Emlékház.” Érdeklődtem a rokonságtól, ez vajon merre lehet. De ők nem tudták.

Valahogy mégis megtaláltam, egyedül. Akkor derítettem ki, hogy a szépművészeti meg éppen velük szemben van. Ott aztán mindent megtaláltam. Nagy Imrének láttam műveit, meg nagy Pacurea-szobrokra emlékszem, s főleg az akkori híres hazafias festményekre, amiket nekünk tanítottak, a Grivicára, az 1907-re, teli voltak velük a tankönyvek, én pedig élőben láthattam ezeket!

A látogatók nem igazán ütötték le egymást a múzeumban, rajtam s a teremőrökön kívül mintha nem lett volna senki. Néha jött azért egy-egy szervezett csoport, turisták, hozták őket. Salopétaszerű papucsot adtak, járkalni azzal kellett a padlón.

A középkori festményeknél jól elfáradtam, azokat nem szerettem, a modern festők valahogy közelebb álltak hozzám. Emberibbnek tűnt a munkájuk. A németalföldi, a barokk festészet nekem például monoton. A román kortárs festészet viszont nagyon működött nálam.

Akkoriban még nem tudtam, mi az, hogy másolás, s próbáltam őket utánozni. Rengeteget másoltam, s nagyon sokszor annyira hasonlított, hogy... Gondolom, egyszer mindenki a másolással kezdte...

Mikor megnyílt a Nagy Imre múzeum Zsögödben, olyan harmadikos-negyedikes voltam, otthonról elkéreztem, s tiszta egyedül feljöttem Szeredába...

Nagynénéméknél, a szekrényben találtam egyszer egy doboz művészfestéket, olajat, tubusban álltak. Állítólag meszeltetni akartak, ahhoz vásárolták, de kiderült, hogy az másra való, én meg elhoztam, s papírra kezdtem vele festeni. Fogalmam sem volt akkor még oldószerről, ilyenekről, s ahogy festettem, csak láttam, az olajfoltok körben szépen elterjedtek a papíron, beszívódtak. Egy rondaság lett belőle. Akkor megjegyeztem, hogy olajfestéssel nem lehet direkt a papírra festeni...

Én egyáltalán nem készültem a művészi pályára. Utánozni akartam a festőket.

Autodidakta voltam...

A külsőségeket kerestem, hogy láthatóan minden olyan legyen, amilyen kell. Azt mondtam: egy festőnek éppen olyannak kell lennie!

Egy festőnél megláttam, hogy kancsóban tartja az ecsetet, s már mentem is le a szomszédos Dánfalvára, a kerámiába, elkértem a selejtes vázákat, ki voltak dobva a szemétre, de nem kaptam olyan feketét, amilyen nekem kellett volna, s akkor adtak egy égetetlen kancsót...

Az ecseteknek is pont úgy kellett állniuk benne... De kellett paletta is. Egy asztalos csinált nekem...

Egyszer aztán kaptam egy A3-as rajztömböt, ez akkor igazán nagy szó volt. Addig csak innen-onnan lopkodott füzetlapokra rajzoltam.

Az A3-asnak olyan minősége volt akkortájt, hogy ma is bármelyik művészboltban, külföldi áruként, drága pénzért elkelne. Ezt az egyfelét gyártották abban az időben, de az jó volt mindennek: akvarellnek, szénnek.

Jött a kalandom a szénnel...

Azt hittem, csak benyúlok a tűzhelybe, onnan kivesszek egy darab szenet, s már rajzolok is vele. De aztán hallottam valahonnan, hogyan lehet a rajzszenet mogyorófából égetni, ágyúhűzniben. Szereztem kilótt hűznit, beletettem a mogyoróvesszőket, jó szorosan, a likas végét betapasztottam kenyértésztával, sütéskor pedig betettem a kemencébe. Mikor aztán kibontottam, már csak válogatni kellett belőle. Amelyik szépen pengett, mint az üveg, az jó volt, a többi el lehetett dobni. Jól csengő pálcikák lettek...

Szénnel azóta se igen dolgoztam, de csinálni jó volt. Szerettem volna a szénrajzot is csinálni, de inkább volt kedvem matatni a részletekben, a szénrajz pedig nagyolást kíván. Úgy rajzoltam a szénnel, mintha tussal.

Simon Endre egyszer ki is vette a kezemből a szenet, hogy nem jól tartom, majd a papírra fektette, s végighúzta rajta: ssssss, fiam, ezt így kell...

Nem tudom, mi az, hogy a festék összepiszkolja a kezemet, a ruhámat... Apámék keményen gazdálkodtak, de sejtették, talán lesz belőlem valami, s akkor valamiféle jutalmat kaptam tőlük, kíméltek, nem kellett mondjuk velük mennem kaszálni. Akkor már nagyméretű

vászonra is festegettem, s örökké úgy intéztem, hogy amikor jönnek haza, lássák, én bizony dolgoztam, s attól elfáradtam. Kellett bizonyítsak én is, ugyanazt a fáradságot, amit a munka után ők éreztek. Jól bekenődtem festékekkel, s ettől még inkább festőnek éreztem magam. Megadtam a látszatát annak, hogy ez is munka. Izzadság.

A festékek tapintása, a velük való baj, a nyomdafesték, a lenolaj, a tubusok szaga... Ezek mind élvezettel járnak nálam. Ha valami ilyesmi összekente a ruhámat, nálam nem számított piszoknak. Ha összeporoztam vagy besároztam magam, jobban zavart a festéknél. Ezek az illatok, szagok, érintések jók voltak. A szép, a jó papír tapintásával kevés dolog ér fel, azt meg kell tisztelni. Másképpen nem is érdemes hozzáállni.

A szüleim pedig értékelték ezt.

Kezdték látni, hogy a gyermekük, aki én voltam, egyebet nem csinál. Éppen akkor végzett Bukarestben Zsigmond Márton képzőművész, kiderült, valami távoli rokonság is, s akkor el kellett vinnem hozzá a rajzokat.

Amiket én ott nála láttam...

Most is előttem van a szoba, ahol lakott, a munkáival. Akkor megint kaptam egy lökést, ezúttal a metszet felé, műhelytitkokat tanultam el, megmutatta, hogyan kell hígítani a festéket, ilyesmit nem volt honnan tanulni, szakkönyvek se voltak, s akkor én elindultam ezen a nyomon.

Furcsa gyerek lehettem, belátom. Visszahúzódó voltam ugyan, mégsem elzárkózó, valahol ott voltam mindig a középpontban, résztvettem a csapatmunkában. De nem szerettem fölöslegesen vesztegetni az időt, nem mászkáltam ha kell, ha nem... A sportban sem voltam utolsó, belefért az életembe.

A téli vakációban, ilyen mínusz 30-40 fokos hidegben, mentem le a nagyszülőkhöz. Össze kellett pakoljak egy hétre, vittem magammal festéket, rajztömböt, korcsolyát, hokibotot. Majd később, persze, a fényképezőgépet... Volt úgy, hogy vagy csak festés lett az egészből, s akkor a többi holmit elpakoltam, de megtörtént, hogy olykor elriadtam, s haragudtam magamra, miért nem tudok én szabadon mászkálni, mint a többi srác?

A kudarcokat keményen megszenvedtem. Ha egy munka nem sikerült, az letört keményen: mi a francnak nem tudok én hokizni a többivel?

Ilyenkor úgy éreztem, rossz az egész, amit csinálok, elment a kedvem, azt hittem, na, megutáltam... Nem nagyon akadt, aki hozzászóljon, hogy kibillentsen jobbra vagy balra.

Az ötödikbe felvételizve egyszerűen nem fejeztem be a rajzmunkát. Félig elkészültem, s ott hagytam. Azt hiszem, megijedtem a várostól. Felrajzoltam a témát, félig kifestettem, passz. A zárkózottságom azt hiszem, e pontnál ütközött ki, más közösség volt ez. Szereda nagy kihívás volt a számomra.

Jött Sövény Elek ott az iskolafolyosón, tanár volt, s rám nézve mutatta: né, milyen tehetséges ez a gyerek! De én csak nem és nem. Beijedtem.

Kiskoromban féltem a sötétől, a hangoskodástól, az agressziótól, nem szerettem a verekedéseket. Volt olyan, hogy nem lehetett elkerülni, mert előttem történt, s akkor nagyon rossz volt... Annyit szurkáltak akkoriban a faluban, meg-megöltek egy legényt, s az ilyen dolgok erőst felkavartak... E félelmeket ma is hordozom magammal...

Bátyám nagyobb nálam egy évvel. Neki nem voltak ilyen gondjai. Egyszerűen elmentünk egymás mellett. Támogatott engem, de egy egészen más világban élt, mint én. Ő volt a bátrabb, a sötétben ő mert elmenni bárhová, ha kellett. Otthon látták, hogy milyen a természetem, hogy gyengébb vagyok, s megkaptam egyfajta támogatást. Ha nem volt muszáj, nem küldözgettek olyan helyekre, ahol nekem problémás volt. Felmentettek sok mindentől. De emiatt nem volt köztünk semmifajta konfliktus. Olyasmi se, hogy na, megint én menjek...

Nagybátyámmal egészen más volt. Csak tisztelettel tudok rá gondolni.

Nem volt vadászszenvedélyű ember, pedig az erdészek közt általában divat volt a vadászat. Ő nem szerette. Viszont nagyon szerette megfigyelni, kiismerni az állatokat.

Neki köszönhetően rengeteg kaszálónk volt, mindenféle terület, amit a család kapott meg, volt az Egyesikőnél, meg a Nagy-Hagymásnál is. Ezek felülvigyázása a rokonságra maradt. Egész nyarakat szinte teljesen a vadonban töltöttem. Akkor még nem volt ez a mai kemény turizmus, akkor felénk nem volt még megfertőzve semmi. Én ott mindent végigcsináltam: kint aludtam, ott voltunk a szabadban, vagy fészerben, pásztorok közt, sok mindent ott és akkor tanultam meg. Nem könyvekből. Vizuálisan meg hallásra rengeteg mindenre emlékszem, akkor viszont úgy elment mellettem...

Nagybátyám élete végéig megmaradt ugyanabban a státuszban, köztisztelőben. Egyszerűen csak elaludt. Úgy halt meg. Jó piros, egészséges ember volt, szerettem őt, később, mikor felnőttem, sokat mászkáltunk együtt, beszélgettünk. Akkor ő már kiesett a rajzolásból, s az erdészet se úgy működött, ahogy ő annak idején elképzelte. Egy idő után félre is tették, azelőtt felelős állásban afféle kulcsembert volt. Körülötte élt egyfajta kiskirályi hangulat, akkoriban a kollektív elnök vagy a néptanácsi elnök nem volt olyan tekintélyes. Nagybátyám egyenesen a pappal vetekedett. Végül is a fa az fa volt. A néptanáctól mi a manót kaptunk? De ha jóba voltunk a főerdésszel, erdésszel, az számított...

Büszkeség volt az, ha elmondhattam az ötödik faluban is, hogy Ádám vagyok, mindjárt kérdezték, jaj, nem vagy-e rokona Őneki? Annak idején kemény falopások, meg minden adódtak, de ő végig gerinces ember volt. Apám kénytelen volt dugiban lopni a fát, meg mi is. Mert előle kellett a legjobban dugni, ilyen ember volt. Azt senki se mondhatta ránk, hogy jó nektek, mert a nagybátyám a főerdész... Mi féltünk tőle a legjobban.

A másik erdész tudott a dolgról, de nagybátyámnak nem volt szabad megtudnia...

Aztán mégis csak bekerültem valahogy a művészeti iskolába Csíkszeredában. Otthon a félbehagyott felvételi után azt mondták: felejtsem el ezt a mesterséget, nem vagyok jó semmire és kész. Egy évig mind csak morogtam amiatt, hogy váltani kell. De aztán egy volt kollégám, aki bejutott, mesélt néhány dolgot, miket és hogyan tanulnak, dolgoznak, s a hatodikban-hetedikben már megbátorodtam, vittem fel rajzokat a művészetibe. Mutattam őket Sövérenek, meg Gaál Andrásnak, Márton Árpának, tetszett nekik. Azt mondták, a velem egykorúakkal van délutáni rajzórájuk, meg festészet, oda befogadtak. Ez nagy dolog volt. Az elméletit továbbra is Karcfalván jártam.

Utaztam a délutáni vonattal, ötre-hatra, s este visszafelé, haza. A szakirányítás rengeteget számított. Nem sokat kellett nekem mondjanak, legtöbbször egy-két szó megtette, mert rögtön észrevettem, megjegyeztem...

A szemem örökké működött, de a szín nem volt túl erős fegyverem. Megcsodáltam, tetszett, meg minden, de a látvány egésze mindig többet mondott, mint a részlet.

Divat volt egy időben diában dolgozni.

Jött az ősz, mindenki csinálta a szép naptárképeket. Engem ez egyáltalán nem vonzott. Inkább a kompozícióra figyeltem. Vagy egy ember kellett előttem legyen, vagy valami egyéb, kemény látvány. Maga a szimpla táj, ami bár gyönyörű, nem volt elég. Nem érdekelt.

Egy csúf nagy kő is megtette, akár színtelenül, vagy valami más... Tájképet igazából csak mostanság kezdtem próbálgatni, mert hát... az is kell. S ha már kell, akkor legyen. De nem érzem a magaménak.

Egy táj akkor működött számomra, amikor ott állt előttem mondjuk egy parasztház, s akkor már bele kellett vegyüljön valami... Igazából a fotótáborokban figyeltem fel a tájra, mások munkáját követve, hogy miként fogják be a teret, hát akkor csináljuk meg, én is kipróbáltam.

De a jó fotóim közt egyetlen tájkép sincs. Pedig hát a tájban nőttem fel...

A színnel is valahogy így voltam: munka közben egy idő után belefáradtam a festésbe, nem jött ki nekem az, amit akartam, Már akkor a tus, a szín jobban vonzottak. A klasszikus értelemben vett grafika.

A festéshez alaposan meg kellett volna tanulnom rajzolni.

A grafika, amikor Vásárhelyre kerültem, nagy szó volt a számunkra. Jól hangzott, mint elnevezés, sok jó ember kikerült onnan. A festészetet alacsonyabb rendű szaknak könyveltük el, mert hogy aki a grafikán van, az jobban tud rajzolni, még festeni is, éppen csak szobrot nem csinál, de papírt jobban tud elvágni, meg tud betűt írni...

Ott csempészték be a fotót is az életembe, az iskolában. Akkoriban, tíz-tizenegyedikben már volt köztünk olyan, aki komolyan űzte. Hivatalosan is tanították. Ugyanúgy kellett tanulni, tudni belőle, mint bármi másból. Adtak egy témát, s ha arra fotót vittünk, épp úgy becsülték, mintha rajz lett volna.

Korábban is próbálkoztam a fotózással, de különösebben nem érdekelt. Az iskolában azért foglalkoztam vele, mert muszáj volt. Közben rájöttem, megfelelő kifejezőeszköz a számomra. Lényegében azt akartam általa elérni, hogy a valóságot magát megragadjam. Sem többet, sem kevesebbet. Számomra ez egy jó műfajnak bizonyult. A grafikatanárunk pedig becsülte a fotót, ezért mi is megtanultuk becsülni.

Az iskolában jól felszerelt laborunk volt, kellő anyag is akadt bőven. Igaz, előhívótankra már nem futotta a pénz, azt kézi filmfürdővel pótoltuk, de a film, a papír, a vegyszer olcsón jött, beszerezhető volt. A labor meg az iskolában, szinte ott laktunk, annyit dolgoztunk benne. Nagyon jó minőségű képeket tudtunk ott csinálni, digitális technikával sem lehet azt utolérni...

Igazából akkor kezdtem el komolyabban fotózni, amikor nem jutottam be az egyetemre. Rájöttem, hogy fényképezni remek dolog, és fel tudom használni a terveimhez. A mindennapi kenyeret ugyan a bányában kerestem meg, Balánbányán, a fotózás viszont szórakozás volt, kedvtelésből űztem.

A marosvásárhelyi művészeti középiskolában minket nem egyetemi vizsgákra jelentkező versenyzőknek neveltek, hanem művészeknek. Az utolsó iskolai évben szinte nem is csináltunk egyebet, mint az érettségi diplomamunkáinkat. Mesterségből tiszta jelesem lett, de ez nem volt elég a felvételihez.

Szüleim mondták is: jó, akkor ezt felejtsd el, mehatsz a bányába!

Igen jó esztendők jöttek rám. Volt ott egy ismerősünk, s mert jól tudtam rajzolni, bekerültem a topográfusokhoz.

Ez alatt kezdtem ismerkedni a csángókkal.

Sokan dolgoztak Balánbányán moldvaiak, sok csángó is, s felfigyeltem ízes beszédjükre, archaikus vonásaikra. Többel össze is barátkoztunk, előttünk bátrabban használhatták a maguk sajátos nyelvét, haza is meghívtak magukhoz, s mi egyre nagyobb kíváncsisággal mentünk. S nem csak a szájunkat tátni, hanem menteni a csángó kultúrát.

Hallottunk felvételtől egy Domokos Pál Péter-beszédet arról, hogy aki csak teheti, menjen át a hegyeken, még az utolsó órában, és gyűjtse be, ami ma még létezik, mert holnap már nem lesz mit. Az akkori nem rossz bányászfigetéstől fényképezőgépet, filmezőgépet vásároltunk...

Csángókat először a somlyói búcsúkon láttam nagyobb tömegben, népviseletben. Az „átkosban” a pünkösdi búcsút, bár hivatalosan nem pártolták, igazából nem is tiltották, csak minden diszkrétebben zajlott, a templomkertben belül. Persze, az embereket figyelték, de nem gátolták. Nekünk, akik ott fotóztunk, és kerültünk néhányan, vigyáznunk kellett, nehogy kiszúrjanak bennünket, lejövet ugyanis szépen lekapcsolták az embert s egyszerűen elvették a filmet.

A bányánál volt egy zilahi magyar mérnök, aki jól értette, hogy mit csinálók és támogatott. Igaz, őszintén fel kellett tárnom előtte, miért kell nekem a szabad idő, miért megyek a hegyen át fényképezni, gyűjteni. Bevallotta: ha nem mondtam volna el mindent nyíltan, lehet, el se enged, talán fel is jelent ... Így nem egyszer egy-egy hétre is eltűnhettem, a tudtával. Ez volt az az időszak, amikor igen kevesen mertek a csángók közé utazni. A társamat, Barabás Zsoltot, akivel együtt utazgattam-fotóztattam, velem együtt ugyancsak óvtak, bár nem sokat beszélünk róla, s mondták nekünk, nagyon veszélyes, amit végzünk. Mi csodálkoztunk: mi ebben a veszélyes? Hiszen nem csinálunk semmi rosszat! Mentjük, ami még menthető...

Egész idő alatt egyszer se buktunk le, Csak 1989 őszén, pár hónappal a decemberi események előtt, de könnyen megúsztuk, a szerveknek talán már túl sokfelé kellett figyelniük... Persze, nem vertük nagydobra, amit csináltunk, igyekeztünk nem belekavarni másokat...

Olyan dolgokat gyűjtöttünk, amit akkor senki. Fontos, hogy a mi anyagunk hiteles... Mert olykor jöttek Magyarországról is, akik aztán úgy mutatták be odahaza a csángóföldi állapotokat, hogy itt minden mágia, mítosz, boszorkányok röpködnek a levegőben, az egész csupa tradíció...

Azt hihették, utánuk soha az életben más nem fogja oda betenni a lábát, viszont nyolcvan-kilenc után minden egyszerre szabad lett, mindenki utazhatott, kutathatott, fényképezhetett, s látni lehetett, hogy ott semmi nincs úgy, ahogy korábban egyesek beállították.

Magam mindegyre azt tapasztaltam, egyáltalán nem jó, ha beleszólunk a megszokott életmódjukba, ha durván nekiállunk s rájuk szólunk, hogy te akkor holnaptól magyarul kell beszélnél. Ezzel sokkal többet lehet náluk rontani.

Nagyon elszakadtak a múltjuktól. Nem tudják követni az iramot, s a sok változás, amin az utóbbi évtizedekben átmentek, rengeteg rosszat hozott rájuk. Eltévedtek... Eddig el voltak zárkózva magukban, tudtak, sejtettek valamit, hogy ők hová tartoznak, de most már teljesen el

vannak tévedve. Van köztük, aki egyből nagy magyar lett, elment a magyarság felé. Akinek ez nem jött be, s úgy érzi, őt valaki csúnyán átverte, az a románság felé hajlik.

Szomorú az embereket egymás közt ennyire összezavarni. Egy nagy belháború, békétlenség lett az egészből...

A csángó gyűjtések között nehezen igazodhat el a gyanútlan ember, mert olykor a tapasztalt kutatók is tévedtek. Most viszont egyenesen divat lett oda kimenni, pályáznak, dolgozatokat írnak, miközben felületes munkát végeznek. Egy hónap, egy hét alatt nem lehet egy könyvet az asztalra lökni, s azt mondani, hogy ez a tudomány. Nekem nincs jogom ebbe beleszólni, ki vagyok én ahhoz, ő a szakember, az egyetemi tanár, én hallgassak, mert öneki diplomája van róla.... Volt alkalmam közel kerülni ilyen „műhelyekhez”, olykor szóltam is, hogy álljunk meg, ez nem éppen így van... Azt a dalt például, hogy Erdő, erdő, kerek erdő – Magyarországon már úgy fűjják, hogy Erdély, Erdély, kerek Erdély... Pedig az Erdély szót a csángók nem is használják, és a múltban sem használták soha...

Sokáig a csángók azt képzelték, s még ma is képzelik, hogy aki magyar, az csak külföldi lehet. Fogalmuk sincs, milyen Moldván kívül az élet, s kik élnek a hegyen túl... E tévhit miatt sokszor elkérték a személyi igazolványunkat... És nem a hatóságok, hanem az egyszerű emberek.

Ezért fontos volt, hogy a nyelvükön beszéljünk. Lássák, hogy nem azért megyünk, mert valamit akarunk tőlük.

Egyszerűen kíváncsi voltam, én azért mentem közéjük.

Persze, gyanakodhattak is, joggal: te mit kutatsz itt minket, miért fényképezel? Miért kérdezősködsz? Mi közöd hozzánk? Mit akarsz itt egyáltalán?

Meg kellett hát mondanunk őszintén, egyszerűen, hogy mit csinálunk. És az mire jó.

A közös ismerősök nagy segítséget, útlevelet jelentettek az ott élők felé. Csíksomlyó említése határozottan varázsige volt. Akkoriban divatozott, hogy a vénlegények Csíkból s Gyergyóból hozzanak feleséget maguknak. Kaptak egy lacímét s hoztak egy jó asszonyt a házhoz. Így aztán a szemükben, aki „Gheorgheni-ből” vagy „Miercurea Ciuc-ból” jön, mert ezt ők így használják, rossz ember nem lehet.

De Csíkban is gyűjtöttünk csángó folklórt. Szentdomokoson moldvai énekeket, Balánbányán a szakiskola kapusszobájában a legszebb altatódalokat énekelte el nekünk a moldvai kapusnő.

Első csángóföldi utazásunk Lészpedre esett. Reggel korán érkeztünk az állomásra, még nem volt megvirradva, jöttek-mentek a hajnali munkásvonatok, s ugyanazzal a hangulattal találkoztunk, mint itt Csíkban, ez olyan jól esett nekünk! Figyeltük az emberek körvonalait a sötétben, még a kiejtésük is a jó csíki falusi hajnalt idézte. Legelőször, hogy beléptünk egy csángó ismerősünk házába, az pont úgy nézett ki, mint egy múzeumi kiállító terem, csak a cédulák, a feliratok hiányoztak...

Mi pontosan ezt vártuk! Szinte hihetetlen! Aztán kiderült, hogy ez még nem is olyan, mert vannak olyanabb házak is.

Az ilyen gyűjtemények, gyanítom, pótolnak valamit az életükben. Meg az is munkált bennük, hogy mentsenek. Hogy ezt csinálni kell, amíg lehet. Rájöttünk ott egy hét teltével, hogy egyszer-kétszer nem nagy dolog oda átmenni, s arra még büszkének is lenni.

Fel se tettük magunkban a kérdést, mit csinálunk majd az anyaggal, mire kell az nekünk? A cél egy volt: hogy szép fotókat készíthessünk.

Egyfajta utazást tettünk az időben, ahogy az az archív fotókról átjön. Nem azért fényképeztünk, mert le kell adnunk ennek vagy annak a lapnak. Magunknak csináltuk, a lehető legjobban.

Kallós Zoltán nagyon jó tanácsadónk volt, észrevette, hogy az érdeklődésünk őszinte, érdeklődő, belátta, hogy mi ott Szeredában közel élünk és állunk is a témához, ő már akkor egyre nehezebben mozgott. Alighogy kitette a lábát Kolozsvárról, már minden mozdulatát, lépését figyelték. A munkát ezért elvégeztette velünk, mégpedig úgy, hogy abból neki nem kellett semmi. Egyszerűen csak örült... Mi meg örültünk, hogy ő örül.

Különben, most már szabad az út, egyedül is nyugodtan elmehet az ember, nem kell tartani semmitől...

Hihetetlen, milyen könnyű eljutni oda manapság kiskocsival!...

1990-ben Márton Árpád festőnek mutattam néhány képünket, azt mondta, vége annak az időnek, hogy az számítson, ki amatőr, ki profi, ki kell állítani, és kész. Utána minden kiderül... Minket akkor Zsolttal nem ismert senki. És bejutottunk a Virág utcai galériába. Megjelent ott a tévé, rádiók, újságok, népes közönség, minden, s az volt az általános vélemény a képeinkről, hogy ezek nem egyszerűen csángó fotók, hanem ezek valóban fotók. Kérdezték is rólunk: hát ezek kicsodák? Megszólított Ferenczes István, akkor a megyei kultúráért felelt: holnaptól jössz hozzánk! Éppen gyűjtötte az embereit.

Így lettem papíron egyből hivatásos fotós. Zsolt akkor Gyergyóban dolgozott a bútorszövetgyárnál, ő a Figurához került fotós-videósnak. És még ma is jóleső érzés, hogy nem azért tartottak fotósnak, mert a csángókat fényképeztem, hanem a képeim szakmai színvonaláért.

Zsolttal legalább 10 kiállítást rendeztünk ezekből a fotókból, s olykor vitatkoztunk azon, miért is csináljuk ketten? Neki is olyan anyaga van, mint nekem... Végül azért rájöttünk arra, hogy a kettő nem egyformaságot, inkább egységet jelent. Útjaink később szétváltak, egy darabig még csinálhattuk közösen, meg külön-külön is, lassan elmaradt a közös életünk, elváltak a sínek...

Az elején szelektíve fotóztunk, s ha a látványon nem volt rajta valami néprajzi elem, akkor azt ejtettük. Aztán egy idő után azt mondtuk, állj meg vándor, hiszen a piros nájlönvödör is fontos, itt minden az életükhöz tartozik, semmit nem szabad mellőzni, ami az életük, ne akarjak én mást, mint amit látok, ez nem film, hogy megrendezzem. S akkor kezdtünk játszani, fantáziálni. Hogy akkor már egy-egy Dacia gépkocsi is belekerülhet a képbe, vagy valami modernebb gép, egy rádió, a villany, a tévé...

Dilemmáztunk, hogy ugyanezt talán itthon is nyugodtan lehetne fényképezni, miért kell akkor elmenni odáig? Viszont otthonosan éreztük magunkat: számomra ott egyenesen jó volt. Vigasztaltuk magunkat, hogy az otthoni táncokat rengetegen tudják fényképezni, az ittenieknek viszont alig-alig akadtak tanúi.

Ma viszont egyre inkább kezd érdekelni mindaz, ami a közelünkben, Csíkszereda mellett történik egy-egy kicsi faluban, egyre többször kerülök olyan helyzetbe, hogy a moldvai tapasztalatok jelentik itthonra a referenciát...

Nem tudom, egyáltalán fotós vagyok-e vagy sem. Annak idején se tudtam, pedig Moldvában már keményen fotóztunk, mind a technikát, mind a gyakorlatot illetően. Inkognitóban, ismeretlenül ugyan, de mind az előhíváshoz, mind a nagyításhoz egyre jobban értettünk.

Körülöttünk javában zajlott a fotósélet, elég jó fotóklubok működtek mifelénk, jól ismertük az oda járókat, de az a fotózás, ami ott folyt, nekünk nem felelt meg. Az egy baráti kör volt, azon belül elbeszélgettek... Egészen biztos, hogy jó fotósok voltak, de létezett egy szabvány, ami kötötte őket, annak megfelelően elvitatkoztak a képekről, éppen, mint a postagalambokról a galambászok. Mindig téma volt, hogy erre vagy arra a tárlatra kell küldeni néhány képet, s akkor mindenki azzal foglalkozott. Hobbi volt az egész, nem valami tudatosan végzett munka.

A megyéhez kerülést nagyon élveztem. Csak beültünk az autóba, s mentünk, amennyi belénk fért. Amíg rá nem jöttem, hogy megálljunk, ez így nem működik, hogy én kimegyek csapattal. Csak mese, hogy ez szerencsés, hiszen így senki sem képes végezni a feladatát.

Megvolt szerencsére a kellő iramom, éppen mint akkor, amikor a szabályokat megkerülve a hegyen túl mentettem a még menthetőt. Látnom kellett viszont, hogy amikor jött a három óra, körülöttem az emberek a munkát szépen abbahagyták.

Akkor éltem át a korábbi teljesítményeim jelentőségét, hogy azok nem munkaidőben készültek, egyszerűen csak megcsináltam. Hogy milyen jó előmunka volt mindenhez a sok csángó-földi kirándulás. Formában maradtam. Míg sokan, akik addig intenzív fotóköri tevékenységet éltek, és a szememben nagy fotósok voltak, ismertem őket az újságokból is, ma már szinte nem is fotóznak. Nem mondom, hogy rosszul dolgoztak, de valahogy a fotózás nem vált az életük részévé. Megmaradt egyszerű érdeklődésnek, szabadidős szenvedélynek. Mint a délutáni horgászás. Amikor választaniuk kellett valamit az életben, akkor nem a fotózás mellett kötöttek ki.

Velem pont a fordítottja történt: a bánya mellett is meg tudtam csinálni, kirakatrendezőként is kitartottam a fényképezés mellett, minden más cselekedetem csak ürügy volt ahhoz, hogy fényképezni tudjak.

Még ma is úgy érzem, amikor már hivatásosnak tartanak, hogy valami mögé el kell bújnom. Amikor egy-egy táborban összejön több fotós is, én mintha kilógnék a sorból. Sose éreztem magam igazán szakmabelinek.

Voltak dolgok, amihez nem is konyítottam, nem csináltam. Ilyen a tájkép, például. A táborokban láttam, hogy egyik vagy másik kolléga miként közelíti meg, és akkor belevágtam. Hirtelen megláttam benne a lehetőséget, amit addig nem használtam ki. Ennyi elég volt nekem egy saját látásmóddhoz, persze, mások példáját követve egy-két technikai dolgot én is kipróbáltam. De közben észrevehettem, hogy én is hatással voltam a társaimra. Eltanulták például azt a technikát, amit úgy nevezek, hogy „moldvai fotózás”; amit a csángóknál alkalmaztunk: ragaszkodást az eredeti megvilágításhoz, a természetességhez, a finom, alapos munkához.

A lényege az, hogy a dolgok kerüljenek a maguk helyére.

Az ilyesmi mondhatni, szavak nélkül esik meg. Utólag persze, szavakban is megfogalmazódik, amikor be van járva, működik az egész, mikor már látszik, hogy az illető tudatosan tért rá arra a bizonyos útra, nem csak elcsípett valamit véletlenül...

Négy-vagy öt fotós, ha hirtelen elindul, és valakit egyszerre lerohan, annak pedig nincs jó következménye, akkor az ilyesmi kihat az egész további táborozásra. Negatív élménnyé válik. Olyan is volt már, hogy a fotótábor végén érezni lehetett: tíz ember az már sok. Még nyolc is olykor.

Volt egy általános hangulat is, a helyiek részéről, hogy elég, most már hagyjanak minket békén...

Eljut néha az ember olyan helyre, hogy azt hiszi: na, ide aztán fotós életében be nem tette a lábát. És kiderül, hogy már mindenki járt ott... A fotótábor, amit mi a kultúrközponttal szervezünk, lényegében egy tudat alatti nagy verseny, bár ezt nem vallja be nyíltan senki. A bulizásnak s az üres időtöltésnek ott helye nincsen. Legfeljebb talán az első napon, amikor megérkezünk, kibeszéljük magunkat, de már reggel eltűnik mindenki nagy sunyin, s azt hiszi, amíg a többiek felkelnek, addig ő ki tudja, mit végez. Amikor aztán a helyszínre ér, rá kell jönnie, hogy a másik már ott van... Az esti beszélgetéseken a helyiek, a szervezők is részt vesznek, elhangzik róluk egy-két információ, ötlet, ami a fotósok csemege, vélt szenciació, olyankor mindenki hegyezi a fülét, azt mindenki le akarja majd kapni...

A varsági tábor volt az első, kétezer kettő tavaszán. Ott még amolyan vak tyúkok voltunk. Itt is, ott is találtunk egy-egy szemet, de nem volt rálátásunk az egészre. Ösztönösen kóricáltunk, nem akaródzott messzire merészkedni, bátortalanok voltunk. Ahogy szaporodtak a táborok s gyűlt a tapasztalat, egyre bátorodtunk, s mentünk be kapustól a házba...

Ha valaki fölfedez valamit, azt tiszteletben tartja a többi. Minden este tapasztalatot cserélünk, nem is bírnánk ki, hogy ne osszuk meg az élményeket, ne mutassuk meg a képeinket egymásnak. De ha engem érdekel az a téma, ahol a másik már eljárt, én is odamegyek, szerencsét próbálni. S bár az övé a téma, de ha az én képem jobb lesz, akkor már megérte. Tehát én magamnak is megcsinálhatom ugyanazt.

Ha egyszerre öten megyünk ugyanarra a helyre, az rendszerint jól sül el, mert mind az ötöt be lehet egy kiállítás keretén belül is mutatni. Újabban épp ezt próbáljuk bejáratni. Korábban nagyon vigyáztunk, hogy ne ismételjük egymást, most viszont: csak azért is legyen ugyanaz, akár többször is, más-más megvilágításban, más szemmel. És úgy néz ki, hogy működik...

Megjelent egyfajta tisztelet a fotósok felé az emberek részéről. Már alaposan kitanultuk, hogyan viselkedjünk. Ha azt mondják, hogy nem, akkor nem. Nincs olyasmi, hogy na, megjöttünk, s álljanak ide vagy álljanak ki. Nem úgy történik, hogy beállít az ember géppel a nyakában, majd úgy viselkedik, mint a hajtóvadászaton. A tábor területén mindenki barátságokat köt, kialakul a személyes kapcsolatrendszere, visszajárunk, nem csak annyival maradunk, hogy egyszer elkaptuk egyik vagy másik öreget, gyermeket, akárkit. Ez egy szép dolog... A kapcsolatok alakulása...

Sőt, még olyan elképzelésünk is van, hogy visszatérünk.

Az lenne igazán jó, kezdeni előlről, sorban, ahogy jött: Varság, Borszék, Csíkszereda, Gyimes, Homoród, Etéd, Gyergyóalfalu...

Van olyan is, aki csak egy helyre jár fotózni. Valamire ráért, s azt mondja, hogy akkor én ezt végigjárom. Mindig csak oda megy. Az elején olyan volt, mint egy futóverseny: Te voltál ott? Na jó, akkor én is végigfutom. Kipipálom. Van, aki azt szereti, hogy egy helyen minden kicsi lyukat megmatarász. De most már általában megállapodott a csapat: reggel megy, este jön.

Kívülállóktól olykor hallani, hogy na, most már tessék befejezni a sok táborozást, elég volt, itt is öregasszony, ott is öregasszony... De aki jobban megnézi a képeinket, az láthatja, hogy mindegyiknek más a hangulata. Megvan az egység is, de ugyanúgy a különbség is tájanként. Nem azért, merthogy az emberek más-más házban laknak, hanem mert mindig felbukkan valami sajátos... Sokszor az egész tájjelleg kimarad a begyűjtött anyagból, mert úgy találjuk, nem az a fontos. Olykor az emberi karakterek annyira erősek, hogy elnyomják a tájélményt, ez utóbbival nincs idő foglalkozni. Így volt az etédi táborban is.

Ha visszatérhetnénk az eddigi táborok színhelyére, nem azt követnénk nyomon, hogy mit felejtettünk el, hanem hogy ki-ki mit csinált volna másképp. Hányszor mondjuk ki könnyelműen: nem baj, ezt majd még megcsinálom, egy következő alkalommal... De a „következő alkalom” legtöbbször elmarad. Magam is mondogattam már valamiről, hogy na, ezt majd télen megcsinálom... Évszakokra bontani a világot, ez ostobaság. Igazodj a táj jellegzetességéhez, de nem az a döntő.

A Csíki Játékszín megalakulása után színházi fotózással is foglalkoztam. Nagyon szép időszaknak könyvelem el. Nem voltam a színház alkalmazottja, a feladatot munkaidőben vagy azon kívül kellett ellátnom. Leginkább technikai nehézségeim adódtak: a fények, a mozgás... Hiába rendeztek néha külön fotópróbát is, azt nem mondhattam a színésznek, hogy most egy kicsit légy szíves, maradj úgy...

A fotópróba amolyan főpróba volt, annyi előnnyel, hogy szabadon mászkálhattam a színpadon...

A színház és a munkahelyem közös megegyezésével végeztem az egészet, de idővel egyre jobban szorítottak a hivatali feladataim. Az egyik évadban a fotós próbák, meg ami számomra a színházból fontos volt, rendszerint délelőttre kerültek. A délután vagy az este pedig jobb lett volna, és hirtelen gondok lettek az egyeztetéssel. Mellesleg, ezt a munkát a szentgyörgyi vagy a vásárhelyi kollégáim színházaiknál teljes munkakörben, független állásban végezték, de talán annyira nem vette igénybe őket, mint ahogy én igyekeztem.

Aztán el kellett mennem Szatmárra is, fotózni. Már-már köteleztek rá. Ami számomra nagy megtiszteltetés volt. De nem tudom, az ottani kollégának hogy esett a meghívás, mert nem néztem vele szembe... Biztosan, hogy nekem se esett volna jól, ha a szentgyörgyi fotóst lehívják hozzánk fényképezni... És el kellett mennem Marosvásárhelyre is. A színészek jövőmenő népség, látták nálam a felhozatalt, híreket keltették... Pedig mind mondtam, hogy az ottani fotósok is jól végzik a dolguk, de nem, nekik ilyen kép kell, amit nálam láttak...

Én akkor nem tudtam, hogy egész sor színész, akik nálunk vendégszerepeltek, egyszerűen fogták és otthon a képüket kicseréltették azzal, amit én készítettem róluk.

Amit ezidő alatt átéltem, egy kicsit hasonlított a moldvai fotózáshoz. A megrendezettség okán. De azért amikor eljöttem a színháztól, valahogy megkönnyebbültem. Mert hirtelen sok lett...

Gyorsan kellett dolgoznom, hogy közben a munkahelyemen is helyt állhassak, ugyanakkor igényesnek is kellett lennem. Néha egyszerűen ellógtam a munkából a színház miatt. Elvben mindenki tudott a dologról, nem a saját szakállamra ment a játék, a vezetőség bele volt egyezve, egyszer-kétszer még el is tudtam kérezni, de végül már kínos volt. Délután, este nem zavart volna, csak az én szabadidőm bánta, nyugodtan fotózhattam, akár éjfélig is.

A fényekkel örökké bajlódtem A színházi világosítókkal valahogy kiegyeztem, ugyanígy színésszel, rendezővel is. Persze, volt, aki azt mondta nagylelkűen: teljes fényt adok neked! Mondtam, nekem az nem kell, nekem az kell, ami ott van, a valóságban. Akár csak a csángóknál, az adott helyzetet maximálisan tiszteletben tartottam. Ha csak egy gyertyafény, egy szál gyufa világított, akkor annál fényképeztem. Emiatt viszont technikailag nagyon sokat kínlódtam ahhoz, hogy minden önmaga legyen.

Sokszor beültem próbákra is. Amikor már látszott valami a játékból, olyan emberformája lett a darabnak. Sikerült is ilyenkor alaposan felkészülnöm belőle, előre tudtam, mire számíthatok. Enélkül nem sejthettem, mi következik a cselekményben, és nagy gondot okoztak a film-cserék. De nem tudtam eldönteni, melyik helyzet a jobb. Talán az utóbbi, amikor minden váratlanul történik. Olyankor mintha jobban mozogtam volna. A pillanatot jobban ki tudtam választani.

Egy bukaresti rendező aztán a fotópróbára, vagyis kimondottan a fotózás kedvéért teljesen átrendezte a darabot. Annyira komolyan tette, hogy a színészeket ezzel teljesen kiborította. Nem azt kellett játsszák, amit megtanultak!

Egyedül én élveztem az egészet...

A színészek mind mondták, hogy de hát ez nincsen benne az előadásban, mire ő: nem baj... Kénytelenek voltak percekig egy helyben állni, mert az a rendező tudta, hogy egy jelenetre Bukarestben hány filmet szoktak rászánni. Mi meg csak akkor léphettünk tovább, amikor le tudtam azt a bizonyos adagot.

Mondhatom, kényelmes volt így dolgozni.

Ahhoz, hogy kiderüljön: ez inkább amolyan egyszerű technikai fogás, a képek reklámnak ugyan kitűnőek, viszont nem az előadásról szólnak. Ki lehetett tenni a kirakatba, az újságba. Szalonképes volt. Ennyi...

Mindezzel felhagytam, s azóta felszabadultságot érzek. Ami szép és jó volt, az megmaradt. Már-már szeretettel tudok rá gondolni. A színházi fotózásban felmérhettem, mennyire vagyok fegyelmezett. Próbára tehettem magamat. Sok mindent meg kellett csinálni. Egy kicsit a fényképész mesterségben is tovább kellett lépni, letesztelt, hogy mire vagyok képes?

Akkori fotóimból semmit el nem dobtam, ugyanúgy őrzöm valamennyi felvételemet. Hiába mondta az irodalmi titkár, neki elég néhány kép, én viszont: hogy nekem nem elég.

Így minden évadot sikerült egy-egy fotótárlattal megnyitni. Ebből valami új, egy egészen jó hagyomány született.

A négy alkalommal megismétlődő, de mindig más kiállítás egy kicsit ünnep is volt. Sajátos megközelítése a színházi életnek. Olyan hangulatot, hozzáállást gerjesztett, hogy még a képzőművészek is beszálltak a játékba.

Egyik évben nagyméretű képeket raktunk ki. A megoldás véletlenül kínálta fel magát. Plakát-nak egy nagyméretű posztert akartunk kinyomtatni, s ehhez válogattunk néhány jó képet, azt mondtuk, nyomtassuk ki azokat úgy, ahogy vannak, lássuk, miként mutatnak. Ahogy a 22 méter hosszú nyomdagépből a három kép egymás után csúszott ki a földre, azt mondtuk, ez igen, s majdnem az egész anyagot egy az egyben így lenyomtattuk. Egy nagy panoráma lett belőle, kicsi képekkel megtűzdelve...

Minden évben került valamilyen ötlet, ami bejött...

Az elején még hallhattam, hogy erről az előadásról sincsen, meg amarról sincsen kép, egyesek úgy képzeltek el, hogy a kiállításom majd egy szabályos leltár lesz az éves munkáról. A rendező viszont azt mondta: ez most a fotósról szól, nem a színházról.

Szabad kezet kaptam, egy előadásról kirakhattam akár húsz képet is, a másiktól meg egyet sem. Ez akkora erőt adott, ma sem felejtettem... A képeim jó értelemben megkavarták a színház körüli egész hangulatot. Elkezdtek önálló életet élni, bekerültek kiadványokba, közleményekbe, archívumokba.

Könyvből csak azt vettem kézbe, ami éppen érdekelt. Viszont a katonaságnál olyan helyre kerültem, ahol éjjel-nappal volt szabadidőm... Akkor pótoltam valamit a mulasztásból, de nagyon szeszélyesen.

Még Marosvásárhelyen megismerkedtem Panek Katival, a táncházban. Akkor végzős színés volt, én meg tizedikes kölyök, jó lábú gyermek, keményen jártam táncházba, mint más a hittanórára. Az nekem nagyon működött.

Az egész néprajzi fotózásom tulajdonképpen onnan eredeztethető... Ott csíptem el a téma hangulatát, amikor egy-egy mezősegi vagy kalotaszegi énekest, táncost behoztak, s akkor rögtön hazagondoltam, vajon Csíkbán hogy néz ki az ilyesmi? Próbáltam behelyettesíteni, milyen is a csíki ember, milyen a gyimesi ember...

Egyetemre háromszor vagy négyszer próbálkoztam, de nem kerültem be. Pedig az ismerősök megmondták, pontosan mikor kerülne rám a sor. Mert sok próbálkozás után csak sorra kerültem. Különböző előre ki voltak szemelve a bejutók... A protezsáltak...

Az egyetemen úgy is tudták, aki mindenáron művészetit akar végezni, az hatszor-hétszer is képes visszajönni... De én nem próbálkoztam többé, nem akartam félbehagyni a fotózást, a moldvai kiruccanásokat. Szerettem azt a munkát.

A bánya, Kolozsvár, Kallós Zoltán, Panek Kati, ezek meghatározóak voltak a fejlődésemben...

Sokat jártam Kolozsvárra, ültem ott olykor egy hetet is, onnan mentünk lakodalomba Kalotaszegre, ott ismerkedtem meg a mai nagy magyarországi sztárokkal, a Muzsikásokkal, Sebestyén Mártával, ők is keresték a hangjukat, hoztam nekik a friss moldvai híreket...

Kalotaszegen, Mezősegen akkor lehetett bulizni meg gyűjteni a táncházakban, ott nem volt annyira feltűnő, a magyarországi, az amerikai dorbézolhatott nyugodtan, egy-két büntetésen kívül nem volt semmilyen következmény. De már Gyimesbe nem jöttek be a külföldi vendégek, onnan én vittem az anyagot, a híreket. Némileg a figyelem központjában éreztem magamat, és ez nagyon tetszett akkor...

Mikor megismerkedtem Kallóssal, sok ember forgott körülötte. A néprajzi késztetést, az ismereteket nem könyvből, hanem közvetlenül tőle kaptam, egyből... Egy-egy sör mellett annyi információ hangzott el, hogy komoly szakmai képességgel is felért. Mondhatom, az volt a főiskolám. Az ismerősök által bejártam az egyetemi kurzusokra is, nem hivatalosan. Beengedtek.

Mostanra letisztult, hogy mit is csinálok. Amit a fotón kívül elvégzek, azt úgy hiszem, a munkahelyem s a körülmények mindig hozzák. A táncházmozgalommal a dolgot alább hagytam. Kívülállóként segíték bizonyos dolgokat a korábban gyűjtött anyaggal lerendezni, néprajzban meg a zenében is.

Gondolom, végül mégis csak fotográfusnak tarthatom magam. Lassan életmódommá vált ez.

Igaz, nem vagyok olyan fotós, aki a kiállításokat vadássza, és azt számolgatja, hová, mennyi fotója jutott be, s állandóan képeket küldözget ide-oda. Nekem ez nem célom.

Azt tűztem magam elé, hogy szép fotókat, hiteles képeket készítek. Ettől aztán boldog is vagyok, s enélkül azt hiszem, már nem is tudnék létezni.

Nem vagyok az a típus, hogy fogom magam s mást csinálok.

Kötődöm az itteni eddig rögzített anyagaimhoz, nehéz tőlük megválni. Lassan egész archívum gyűlt fel, amiben sok mindent vissza lehet keresni, dokumentálódni benne, hogy egykor mi hogyan működött. Ha eltéved az ember, van hová visszanyúlni.

Bár nem is az archívum köt ide lényegében, hanem a lehetőség, hogy az egész megyébe bárhová utazhatok és vihetem magammal a gépemet.

Amúgy nyomdában is dolgozhatnék, bár biztos, hogy az kínosabb lenne... Kétszer volt lehetőségem a tévéhez menni, operatőrnek. Annyira, hogy már-már a papírformaságok is el voltak indítva. De mindkét ízben meggondoltam magam. Ott csak kulimunkás lettem volna. Ráadásul nem is folytathattam volna, amit korábban elkezdtem. Persze, ha a körülmények úgy alakulnak, biztosan ráhangolódok az új megbízatásra, de könnyű biztosan nem lett volna.

Közel álltam hozzá, hogy a színháznál maradjak teljes munkaidővel. Igaz, én tettem szóvá, hogy azt a munkát félemberként nem lehet elvégezni, mire azt mondták, akkor viszont menjek át. De nem vállaltam, s főként azért nem, mert ott nem igazán azt várták el tőlem, amit nyújtani tudtam volna. Láttam, hogy nem érdekli őket éppen olyan nagyon a kínosan pontos minőségi munka, sokszor elég nekik egy kisméretű sajtófotó is. Eszközként lett volna ott rám szükség, nem Ádám Gyulaként...

Egy kiadó felajánlotta, álljak be könyvtervezőnek, de úgy véltem, hogy az nem lesz jó, mert akkor egy idő múlva a könyvek olyan egyformák lesznek, mint a tojások, márpedig egy könyvnek egyénisége kell, hogy legyen.

Ahhoz képest, hogy nem egyszer a régit fotózom és futtatom, az újhoz mindig szorosan kötődtem, legalább is ami a technikát illeti. De megvannak a határait is, amiken túl nem merészkedek. Ami nem az én dolgom, abba nem ártom bele magamat. Szerintem ez így helyes. Létezik egy rend, amihez tarthatom magamat.

Sokszor irigykedek másokra, milyen könnyen veszik az időt, nekem meg alig futja valamire. Olykor kénytelen vagyok tétlenül ülni és ez szörnyen nehéz, mert a legszívesebben akkor is végezném a dolgomat, amikor nem lehet. Hosszú hétvégeken, ünnepeken, amikor a családdal kellene lenni, szégyen elmondani, de uralkodnom kell magamon, hogy kibírjam, parancsolnom magamnak, hogy most ne itt legyek, hanem ott.

Vannak rendezetlen, elhanyagolt dolgok a negatívjaim körül, rendszeresen be kellene osztanom az időmet: naponta ettől eddig ezt csinálom. Vagy egy-két órát szánni arra, hogy tanuljak, ne csak kapkodjak ide-oda.

A képfeldolgozás terén, amit el akartam érni, az sikerült: megtanultam az archívumot gondozni, régi fotókat restaurálni. Mindegy, hogy az a fotó milyen célra kell, az legyen felöltöztetve úgy, ahogy illik.

A munkahelyemen úgy érzem, támogatnak. Kijut közben az apróbb feladatokból is, de egészében azt csinálom itt, amit szeretek. Amit kezdeményeztem eddig, arra egyszer sem mondták, hogy ne lenne jó, vagy hogy ne csináljuk meg, mert hülyeség. Megértésre és támogatásra találtam.

Mindig félttem az újtól, no meg attól is, hogy lemaradok. Vannak terveim, azok előre visznek. Mindig magától jött, hogy éppen mit tűztem magam elé.

Legutóbb egy képeslap-sorozatot találtunk ki, népviseletekről szóló kiadvány. Korábban szépen összeraktam magamban, s jól el is indult, aztán mindenféle rendezvénysorozat keresztelte a kivitelezést... De végül csak meglett, méghozzá időre.

Az ötlet század eleji régi fényképek tanulmányozásából származott, amelyeken szépen beálltak volt a családtagok, gyermekek, nagymama, nagytata, vagy szépen ültek, ki hogy érte. Abból a nyugodt méltóságból akartam kiindulni, ami e képekre jellemző. Úgy gondoltam, tartalmat kellene adni e formának, ne csak egyszerű emlékkép legyen.

Amikor az Ünneplőben – ez lett a sorozat címe – elkészült, mindenki nagy lázban várta, hogy megjöjjön a nyomdából, milyen jó, hogy megjelent, örvendeztünk, s a szerkesztő Ferencz Angéla jött nagy boldogan hozzám, azt kérdezte tőlem, hogy ezt mikor találtam ki? Én viszont úgy tudtam, hogy a kollégák közül találta ki nekem valaki. Kezdttem gondolkodni, mi történhetett itt egyáltalán, magától nem indulhatott be az egész, de ő csak bizonygatta, hogy nem, mert te találtad ki...

Az a két hónap, ami alatt a sorozatot készítettem, olyan volt, akár egy álom... Nem tudtam eldönteni, ez most mese vagy valóság...

Egyetlen moldvai felvétel, a lészpedi nem új a sorozatból, a többi mind az. Az egész azért fantasztikus, mert semmi hivatalos szervezés nincs benne, azt mondták, itt az autó, menjek vele, pünkösdig meg kell hogy legyen. Méghozzá kézben! Hogy legyen mit letenni az asztalra, ha jön a vidékre valami küldöttség, vendég, legyen mit adni emlékbe, ajándékba.

Emlékeztem, még középiskolás koromban, egy táncház találkozóán láttam kecseti embereket táncolni, szép bőrlájbikban, és úgy megmaradt bennem, hogy az volt az érzésem, mintha csak a tegnap lett volna. Kimentem, hogy lefotózzam azt, amire emlékeztem. Kecseten azt mondták, felejtsem el, mert rosszul emlékszem, de én erősködtem, nem létezik, kell lennie valaminek, mire ígérték, próbálnak valamit tenni... Vittem a régi képeket is, mutattam, hogy ez kellene nekem. Sajnos, nem volt ott már akkor se tánccsoport, se semmi.

Került végül egy illető, régi képeket kotorászott elő, még a harmincas évekből, rajta kecsetiesek, ahogyan szépen jönnek ki a templomból... Hát ez pont az volt, ami kellett nekem. És nem csak egy olyan képe volt, hanem sok! Éreztem, ha egy ilyet csinálhatnék, az minden pénzt megérne. Rá egy hétre üzentek, hogy mehetek, mert két-három emberrel sikerült beszélni,

vállalják a fotózást. Döbbenetemre, még régebbi ruhákban jöttek, mint amit azokon a képeken láttam. És még sokkal jobban megcsinálhattam az új fotót, mint amilyen a régi volt.

Nem is három: mindjárt hetven ember jelent ott meg szép csendesen, beöltözve, ünneplőben, nem volt ott se tévé, se egyéb felhajtás, ők meg egyszerűen: itt vagyunk, mondják, mit kell csinálni? Egy darabig el voltam szédülve, annyira gazdag és látványos volt a jelenés, azt se tudtam, mihez kezdjek vele. Nagy tömeggel, még hozzá udvaron, nem volt mit csinálnom. Rekkenő meleg volt, nézem, a legtöbbször mind öregember, csendesen megkérdeztem tőlük, nem mehetnénk ki mégis a templomhoz? A válasz: ők kimennek, mert ugye, a templomot nem lehet közelebb hozni... S ezzel a tömeg szépen, méltóságosan kivonult a dombra, a templomhoz. Mire kiértek, én kész is voltam az anyaggal. Illemből még beállítottam ott egy csoportképet...

Ugyanígy jártam a karcfalvi fotózással is, amit nem tudom miért, de utoljára hagytam, megvoltak hozzá a gyermekkori modelljeim, elmentem hozzájuk, meg még egy sor további ismerőshöz, de végül is csak azok jöttek el fényképezőgép elé állni, akikre én az elején számítottam. Kezdetben mindegyre idegeskedtek, hogy hát csak ennyien vagyunk, hol vannak a többiek, de megnyugtattam őket: én éppen ennyit akartam. Na, akkor jó...

És ez így ment végig az egész terepen, a Kászonokban, Gyimesben, Lövétén, Csíkszentdomokoson, Csíkborzsován, Rákoson, Oroszhegyen, a többi helyen...

Az igazi nagy fotók azonban, amelyeknek én igazán örvendek, nem a megjelent sorozatban vannak. Ez csak egy töredéke az anyagnak, s talán nem is a legjobb. A legnagyobb nyereségem az az intenzív fotózás, amit ezalatt megéltem. Mondhatom, a szerencsék szerencséje járt velem végig. A fontos az, hogy ezzel most elindulhat egy mozgalom, és tízszer ennyien fognak jelentkezni...

Siklódon beharangozták nekem előre, hogy sajnos, kihalt falu, meg minden, ezért én eleve öregekre és középkorúakra számítottam, kinéztem a háttérrel is, a valamikori szép faluközpontot, ma már dűledező, de még mindig mutatós portával, s elképzeltem, hogy sötétkék, bordó, meg fekete ruhákban állnak majd ott előtte az idős emberek... Mit ad isten, helyettük váratlanul fiatalok bukkantak fel, úgy feldobták az egész látványt, hogy az amúgy tényleg kihalt falu egycsapásra megtelt élettel, szépséggel, örömmel. Jöttek az emberek, de a fiatalok még a háttérrel is képesek voltak feldobni. Mintha a háttérre ráolvadt volna az egész lényük...

Ekkor bántam életemben először úgy emberekkel, mintha modellekkel: ide álljon, kérem, oda álljon... Mostanig nem próbáltam ilyesmit, nem akartam senkit megsérteni vagy a képet rendezgetni, de éreztem, most muszáj megtenni, hát kipróbáltam, és működött. Az első két felvételt még találomra készítettem, a rendezés gondolata azután támadt föl bennem. Menaság s Kászon még önmaguktól sikerültek jól, de akkor eszembe jutott, hogy vajon, rendezve nem lehetne még jobbat csinálni? S nekivágtam. Visszamentem, legyűrtem a tartózkodásomat, megkértem az embereket, s megcsináltuk még egyszer.

Végül még én is élveztem.

Szerintem jogom van ahhoz, hogy így járjak el. Miként a régi fényképész, aki mesterember is volt. Egy-egy vidéknek volt egy szál fényképésze, s az, amikor száz embert felállított, fél napig igazgatta őket. A mesterségéhez tartozott. Nekem arra is nagyon kellett ügyelnem, hogy ne emlékképet csináljak. Ha sikerül ennél továbbmennem, akkor nyertem. Valamit el kellett követnem, hogy ne csak lemásoljam a régit, hanem továbblépjek. Odahaza mindig kigondoltam magamban mindenféle tervet, ide megyünk, meg oda megyünk, de legtöbbször nem az

jött be, hanem mindig valami új, valami más... Terepre indulás előtt, ha kifogytam az ötletből, akkor a régi dokumentumképekhez menekültem. Azokból merítettem erőt, merészséget...

Elgondoltam, milyen mutatós búsmagyar képeket lehetne mindenütt csinálni, a temetőben, a kápolnában, csak úgy sírna tőle a lélek, ha ránéz az ember, kidőlt régi keresztek, harminc-negyven sorsgyötört ember, borongós felhők, bujkáló napsütés, de rögtön megállj-t mondtam magamnak: ácsi, ez nem kell! Nagyon jó érzés volt megállni ennél a határnál, hogy ne a piacosság felé csússzon el az ember.

A díszletek sajnos, bőven megvannak hozzá, de legyen már egyszer vége az örökös siráncolásnak!

A borítóra is lehetett volna szokványos, divatozó jelképeket tenni, székykaputól a fityfenéig... De nem, ez nem kell...

Mindig álmodtam, hogy jó gépem legyen, s valahányszor kaptam egy-egy új gépet, azzal újra végig akartam csinálni a régi fotóimat. Ugyanez történt az objektívekkel is. Végül is belefúladtam a szándékba, téves volt az elgondolás. Mert rájöttem, hogy amit egyszer rendszeresen megcsinált az ember, azt nem érdemes ismételni, mert az egyszerűen lehetetlenség. Nem a fény vagy a tehetség miatt, hanem mert a pillanat egyáltalán sose tér vissza. Ettől aztán lenyugodtam, mert már kezdtem belefáradni a kudarcba.

Eredetileg azt gondoltam, hogy az a portré vagy az a táj, vagy akármi, megérdemel egy jobb bánásmódot, jobb szöveget, eszközt, megvalósítást. Meg voltam elégedve korábbi önmagammal is, de kíváncsi voltam, hogy nézhet ez ki másképpen...

Egyszer a moldvai felvételeimet hívtam elő, s mondja az illető, milyen jók ezek a kalotaszegi képek... A film miatt lehetett ez a hatás, a Kodak ugyanis szépen átfestette, megszépítette a színeket. Később, mikor vetítettem azokat a kockákat, magam is láttam, hogy a megjegyzés nem volt alaptalan. A szociófotóhoz ez nem igazán illett. Mikor az élet árnyékos oldalát akarom felmutatni, ahhoz nem igazán illenek a turbósított színek.

Viszont elgondoltam, hogy ott nem csak búsulnak meg nyomorognak ám a csángók, a színes fotó az életükről is beszél. Nem csak rossz volt ott, hanem jó is. És azt nem kell eltakarni.

A digitális fotózás ismét csak feladta a leckét, mert nem lehet pontosan tudni, mennyi benne a technika, és mi az, amit magam adok hozzá.

Igazából azokat a hatásokat, amit a régi technikával elértem valamikor, digitálisan nem lehet elérni.

Kimarad ugyanis egy köztes, igen fontos alkotási folyamat, a negatív készítés. Most annyira biztos benne az ember, hogy a számítógép mindent megold, már nem is törődik az apró, finom részletekkel, csak nyomja a gombot, hogy minél több képet készíthessen. Filmhívás közben örökké van az emberben egy jókora izgalom, hogy na lássuk, mire mentünk, mit sikerült kihozni? S ezután még mindig van lehetőség, hogy változtassunk, javítsunk a dolgokon, még elmatatunk rajta.

Nagyon sok minden az előhívás után dől el.

Most meg egyszerűen nem is gondolkodik az ember, csak nyomja, nyomja... Azon töpreng, mekkora kártya van éppen a gépében és még mennyi kép fér rá.

Semmi nincs befejezve és semmi nincs abbahagyva.

Végig ugyanazon a vonalon haladtam. Mind ugyanaz a szál vitt tovább, bárhogyan alakult is a sorsom.

A rajznak köze volt a fotózáshoz, a fotónak köze volt a néprajzhoz...

Az életformám se nagyon változott, mert bár családos ember lettem, két szép lánygyerekem van, de úgy viselkedek, mintha továbbra is legény lennék, kissé mintha gyermek volnék most is.

Sokszor hiszem fiatalnak, sőt gyereknek magamat, s mikor másoknak kell köszönni, rájár a szám, hogy kezicsókolom, ilyen bácsi, olyan bácsi, pedig már én is jócskán felnőtt vagyok.

Most, mindezekre visszaemlékezve, úgy érzem, még vissza is kaptam valamit a fiatalságomból.

CsíkSZereda, 2006 január-június.